

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

رێزمانی ئاخواوتی کوردی

بە پێی لیکۆلینەوهی لیژنەی زمان و زانستگانی
له کۆری زانیاری کورد

بۆدبەزاندنی جوۆرهها کتیب: سەردانی: (مُنْقَدِي إِقْرَا النَّقَافِي)

لتعمیل انواع الكتب راجع: (مُنْقَدِي إِقْرَا النَّقَافِي)

پدای دانشود کتایهای مختلف مراجعته: (منقدي اقرا النقافي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردی ، عربي ، فارسي)

پڙهانی ئاځاوتنی کوردی

به پتی لیکۆلینهوهی لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی

له کۆری زانیاری کورد

رێزمانی ئاهاوتنی کوردی

به پیتی لیکۆلینهوهی لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی

له کۆپی زانیاری کورد

دهزگای چاپ و بڵاوکردنه‌وهی ئاراس

هه‌ولێر - هه‌ریمی کوردستانی عێراق

هه‌موو مافیک هاتووته پاراستن ©
دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی ئاراس
شه‌قامی گولان - هه‌ولتر
هه‌ریمی کوردستانی عیراق
هه‌گبه‌ی ئه‌لیکترۆنی aras@araspress.com
وارگه‌ی ئینته‌رنیته‌ی www.araspublishers.com
ته‌له‌فۆن: 00964 (0) 66 224 49 35
دهزگای ئاراس له ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووته دامه‌زران

رێزمانی ناخاوتنی کوردی
لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی له‌ کۆپی زانیاری کورد
کتیبه‌ی ئاراس ژماره: ١٠٩٠
چاپی دووهم ٢٠١١
تیریژ: ٢٠٠٠ دانه
چاپخانه‌ی ئاراس - هه‌ولتر
ژماره‌ی سپاردن له به‌رپوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتبخانه گشتیه‌کان ٦٦ - ٢٠١١
نه‌خشاندنی ناوه‌وه: ئاراس ئه‌کرهم
رازاندنه‌وه‌ی به‌رگ: مریه‌م موته‌قییان
پیتکاری: روشن ره‌شاد
هه‌له‌گری: کارزان کانه‌بی
رێنووسی په‌گرتوو: به‌دران ئه‌حمه‌د حه‌بیب

پوونکردنه وه ییکی پیوست

کۆری زانیاری کورد، له رۆژانی سه رهتای دامه زانیه وه، چه ند لیژنه ییکی پیک هینا بۆ نه جامدانی ئه و ئهرکانه ی که به پینی یاسای دامه زانی بۆی دیار کراون. بۆ خه ریکبوون به زمانی کوردیه وه، که یه کیکه له ئهرکه هه ره گرنه گه کانی کۆر، له هه وه له وه لیژنه ییک دامه زرا به ناوی (لیژنه ی زمان) ه وه به نه نامه تی ئه م مامۆستا یانه: پاکیزه ره فیک حیلمی، کامیل به سیر، گیو موکریان، عه زیز ئه حمه د، سادق به هائهدین، نووری عه لی ئه مین و ئه حمه د تاهیر نه قشبه ندی. نه ختیک دواتر مامۆستا حافز موسته فا قازیش خرایه سه ر لیژنه که وه و بوون به هه شت ئه ندام. ئه م لیژنه یه له رۆژی ۳ - ۵ - ۱۹۷۱ دا که وته سه ر کارکردن و دوازه جارن کۆ بووه وه و به سه ردا هه لوه شایه وه و یه کیکه تری له جیگه دانرایه وه به ناوی (لیژنه ی زمان و ئیملا) و له م ئه ندامانه پیک هینرا: مه سه عود مه مه د، هه ژار (عه بدوره حمان)، پاکیزه ره فیک حیلمی، نه سرین فه خری، کامیل به سیر، سادق به هائهدین، عه بدوله مه مید ئه ترووشی و نووری عه لی ئه مین.

له یه که م نیگاوه ده رده که ویت له هه لبژاردنی ئه ندامانی ئه م لیژنه لایه نی گرتنه وه ی زۆربه ی شتیه کانی ئاخاوتنی کوردی ره چاو کراوه تا کو ریزمانیک که له ئه نجامی تۆزینه وه ی لیژنه ییکی ئه وتۆوه به ره م بیت سه رله به ری شتیه کانی کوردی تیدا خویندرابیته وه به و نیازه که وا له به راوردکردنی زۆزینه ی شتیه کانه وه هه ل پتر چه نگ که وئ بۆ دۆزینه وه ی ده ستوره ره سه نه کانی ریزمانی کوردی. ئه م مه به سه ش به لاوه بندری مه به سی روویتوکردنی هه موو زمانه که مان، ئه گه ر مومکین بیت، له رپی تیخویندنه وه ی هه موو شتیه ئاخاوتنه کانیه وه کاریکه بایه خی تایبه تی خۆی هیه و گه لیک یارمه تی زمانزان ده دات هه م بۆ پیکه یینانی فکریه ییکی گشتی له باره ی زمانی کوردیه وه و هه م بۆ تیبهرکردن له گه شتی پسپۆرانه و تی هه لکشینه وه ی میژووناسان بۆ ناو جه رگه و بۆ سه ر بنجی زمانه که .

بیگومان رهچاوکردنی ئەم مەبەسانە لە سەرەتاوە وای کرد پیکهیتانی لیژنەکان باوێش بە ژماره‌یه‌کی زۆر له ئەنداماندا بگرت، بەلام بە تاقیکردنەوە دەرکەوت لیژنە‌ی زۆر ئەندام بە هۆی درێژه‌کێشانی دەمه‌ته‌قی نیوانیان‌ه‌وه برشتی ئەوه‌نده کم دەبێ که له‌گەڵ ئەرک و کاته‌که‌ی چ گونجانیکی نه‌بێ، بۆی ئهم لیژنه‌یه‌ش هه‌لۆه‌شیاوه و ئەمجاره‌یان له‌ رۆژی ۱۲ - ۱۱ - ۱۹۷۲دا دوو لیژنه‌ی لی که‌وته‌وه: یه‌کیان به‌ ناوی (لیژنه‌ی زمان) که له‌م ئەندامانه پیک هه‌تیرا: مه‌سه‌وود محهمه‌د، هه‌ژار، نه‌سرین فه‌خری، سادق به‌هائهدین و نووری عه‌لی ئەمین. ئەوی تریان به‌ناوی (لیژنه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی زمان) که له‌سه‌ر رێبازیه‌کی تایبه‌تی خۆی خه‌ریکی توژینه‌وه‌یه و چ پێوه‌ندیکی به‌ لیژنه‌که‌ی تره‌وه‌ نییه.

لیژنه‌ی زمان به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر چالاکی خۆی تا رۆژی ۵ - ۱۱ - ۱۹۷۳. له‌م رۆژدا بریاره‌یه‌کی نوێ له‌ ئەنجومه‌نی کۆرپه‌وه‌ دەرچوو لیژنه‌یه‌کی تازه‌ی پیک هه‌تیرا له‌ ژێر ناوینیشانی (لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی) به‌ ئەندامه‌تی: مه‌سه‌وود محهمه‌د، نه‌سرین فه‌خری، سادق به‌هائهدین و نووری عه‌لی ئەمین. مامۆستا هه‌ژار خۆی له‌ ئەندامه‌تی ئهم لیژنه‌یان دهره‌اویشت بۆ مەبەسی یه‌کلابوون له‌گەڵ چالاکی لیژنه‌کانی تر که تێیاندا ئەندام بوو، به‌تایبه‌تی لیژنه‌ی ئەده‌ب. کاری ئهم لیژنه‌یه‌ درێژه‌کێشانی کاری لیژنه‌که‌ی پێشووتره‌ که ناوی (لیژنه‌ی زمان) بوو، چی لێره‌دا ده‌یخوێنیه‌وه‌ به‌رهمی دوو لیژنه‌ی یه‌ک له‌ دوايه‌کی (لیژنه‌ی زمان) و (لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی) یه‌ له‌و رۆژه‌وه‌ که که‌وته‌ سه‌ر کاری سه‌ربه‌خۆیانه‌وه.

لیژنه‌کانی سه‌ر به‌زمانه‌وه‌ له‌ سه‌ره‌تاکانی خه‌ریکبوونیانه‌وه‌ به‌زمان رێنوس و رێزمانیان تیک به‌ستبوو، واته‌ چاره‌سه‌رکردنی گه‌روگرفتی رێنوس و دۆزینه‌وه‌ی ده‌ستوره‌کانی رێزمانیان له‌ هه‌مان کاتدا ده‌ست تێ وهرده‌دا، له‌مه‌شدا ئهم راستیه‌یه‌یان ره‌چاو کردبوو که به‌شیک زۆری چۆنیه‌تی نووسینی وشه‌ و که‌رته‌کانی ناخاوتن به‌نده‌ به‌ دۆزینه‌وه‌ی ئهو ده‌ستورانه‌ی رێزمان که دیار ده‌دن ته‌رکیبی وشه‌ و رسته‌ چۆنه‌ و له‌ چیه‌وه‌ هاتوو و کامی به‌ کامیه‌وه‌ له‌ نووسیندا بلکێ ویا نه‌لکێ. به‌لام زووبه‌زوو دەرکەوت به‌ستنه‌وه‌ی دانانی رێنوس به‌ دهره‌یتانی ده‌ستوره‌کانی رێزمانه‌وه‌ له‌گەڵ پێویستی خه‌راکردن له‌ دانانی رێنوسیه‌کی یه‌کگرتوو ناگونجی، چونکه‌ فه‌رمانی رێزمان کارێکی نه‌فه‌سدیژ و به‌رفه‌وانه‌، له‌وانه‌یه‌ چه‌ند سال تێ په‌رچێ به‌ر له‌وه‌ لیژنه‌ وه‌یا تاک لێی بیه‌ته‌وه‌ له‌

کاتیڤدا گیروگرفتی رینووسی کوردی له کوردستان عیراقددا پیوستی به چارهسهرکردنیکی خیرا و سهربهخۆ هیه به لکو بتوانری یهک شیوه و رینووس بکری به دهستووری گشتی بۆ هه موو لایه نیک و هه موو نووسهران. ئەم تیبینییه وای کرد لیژنهکانی ریزمان خۆ بدزنهوه له گیروگرفتی رینووس و یهکلا بنهوه بۆ توژینهوه له ریزمان.

کاری ئەم لیژنهیهی (زمان و زانستهکانی) که درێژهکیشانی کاری (لیژنهی زمان)ه بۆ ئامانجیکی دیارکراو بووه له لایهن کۆری زانیاری کوردهوه، که بریتیه له ریکخستنی پوختهییکی ئەوتوی ریزمانی کوردی دهست بدا بۆ خویندن له پله هه لکشیهوهکانی فیڕگهکانی رهسمی و کۆلیتجهکان، مه بهس ئەوه نه بووه له توژینهوهیدا قوول بپتهوه بۆ بناوانی زمانی کوردی که سهر دهکیشتهوه سهر لیکۆلینهوهی میژووی زمان و خه ریکبوون به فۆنتیکهوه سهره رای گه یاندنهوه یهکتري زاره جوداکانی له ناوچه ییکهوه بۆ ناوچه ییکی تری کوردستانی گه ره.

لیژنه له خه ریکبوونی به باسهکانی ریزمانهوه ویستوویهتی هه رجاره چاوێک به بیروباوری زمانزانی کوردیدا بخشینێ و به راوردیکیش بکا له نێوانی زمانی کوردی و ئەو زمانانهی که ریزمانهکانیان به لای کوردهوارییهوه نهختیک ئاشنایه. بۆ ئەم ئامانجه تا له توانیدا بوویت سهرهتای لیکۆلینهوهکانی به هینانهوهی ئەو بیروباوهرانه و دهستووری ئەو زمانانه دهست پێ کردوه، به لام نهیتوانیوه هه موو جارێک له سهر ئەم کاره ی به ردهوام بیت له بهر هه ندێ هۆی که سهردهکیشیتهوه سهر ناچاری و دهست نه رۆیشتن. لیژنه خاوهنی ژوور و کتیبخانه و ئه رشیفی تاییهتی خۆی نییه بتوانی سهرچاوهی ئەو به راوردکردنانه، که کتیبهکانی ریزمانی کوردی و هی زمانهکانی بیگانهیه، هه میشه گات به ردهست بکات. هه ر یه کتیک له ئەندامهکانی، وهک کتیبخانه ییکی بچووی گه رۆک، هه رجاره چ کتیبیکی ریزمانی لا هه بی بۆ کۆبوونهوهی لیژنه له گه ل خۆی دهیهینێ. له م هاتوچۆیه شدا زۆر جارن وا دهبی کتیب بزر دهبی و جیگریشی نییه بیتهوه جیتی یاخود به درهنگه وه جیگر پهیدا ده بیتهوه، ئیتر له کۆبوونهوهکانی دواتردا که لینی ئەو کتیبه بزر بووانه دهردهکه ویت تا رۆژیک که کتیبی تازه له لاییکه وه به ردهستی لیژنه دهکه ویت. واش دهبی یه کتیک له ئەندامانی لیژنه ناتوانی له کۆبوونهوه ییک، وهیا زیاتر، ئاماده بیت ئیتر به خۆی و بهو کتیبه ریزمانیهی که هه یهتی له لیژنه داده بری و بایی ئەو

راستیکی تازه و شرابه وه له ریزمانی کوردیدا. هه چهند ئهم خو له بیرکردنه کاریکی زهممت بووه و ههموو جار ان له توانادا نه بووه، به لام له بهشی ههره زوری توژینه وه کان ههول دراوه بیروباوه ری ههموو ئەندامه کان له سه ریه ک رای کوژیته وه چه نداوه کو ئهم هه ولدانه داخوازی ده مه ته قه و کیش ه ییکی دوور و دریزی شی کردبئی. که بییت و سهیری (محضر)ی کوژیونه وه کانی لیژنه بکهیت ده بینی و بووه چه ند کوژیونه وه ییک تی په رتیه بی ئه وه چ مه ودا ییکی ئه و تو برابئی له توژینه وه و لیکوژینه وه دا که له گه ل دریز خایاندنی ئه و ده مه ته قانه بگونجیت، چونکه هه ولدانی بی وچان و بو گه یشتن به بیروباوه ریکی یه کگرتوو لیژنه ی له بزروتنه وه ی خستووه. هه ندی جار نه گونجانی رای ئەندامانی لیژنه گه یشتووه ته راده ییک وا په سه ند دیتراوه لیژنه دهستی خو ی له توژینه وه ی شوینی ریک نه که و تنه که بکیشیته وه و گرفته که بخاته وه بهر چاوی ئەنجومه نی کوژ تا کو ئه و به پئی ده سه لاتی خو ی بریار به سه ر شتی کدا بدات، به لام ههموو جار ان له حالی وه هادا کوژ گرفته که ی بو لیژنه گتیراوه ته وه بی ئه وه هیچی لیه بی له و رووه وه که وا تا کو کوتایی شی کاری لیژنه، هه رچی هه بی سه ر به توژینه وه له ریزماندا، به جی بهی لری بو لیژنه که خو ی نه کا به ره مه که ی بیته مزاش وه یا وه ک ده غلی هه ره مه ی لی بیت. له مه را ده رده که ویت ئه و په ری دیموکراسی له ده برینی بیروباوه ری و شیوازی کاری لیژنه دا به کار هاتووه و له هیچ لاییکه وه هیچ شتی ک به سه ریدا نه سه پیتراوه.

لیکوژینه وه کانی لیژنه، له ماوه ی رابردوودا، که لاله ییکه پیویستی به ریکخستن و پوخته کردن هیه بو ئه وه بیته به ره مه یکی شایان به بلاوکردنه وه و شکلی کتیبی ریزمان وه رگری. لیژنه به ئومید بوو له پاش ته و اوکردنی ههموو باسه که جاریکی تر به سه ریدا بیته وه و که له به ره کانی پر کاته وه و ناریکییه کانی له بار کاته وه ئه وسا بیخاته بهر چاوی ئەنجومه نی کوژه وه تا کوو ئه ویش بو دوا جار ده سه بزاریکی بکا و بریار له سه ر راست و هه له ی بدا ئه وجا له شکلی کتیب وه یا چه ند گو تار یک له گو ژاره کهیدا بلاو بکریته وه. به لام وا دیاره دیوانی سه ره کو کایه تی به رزه وه ندی له وه دا دیت به ره مه که خیرا تر بخریته بهر چاوی خوینه ری کوردییه وه بو هه لسه نگاندن و نرخاندن و ره خنه لیگرتنی. ئهم خیرا یی کردنه بووه هوی مانه وه ی جو داوازی بیرو رای ئەندامانی لیژنه وه ک که هه بوو، چونکه وه ک گو ترا ئەنجومه نی کوژ جاری بریاری له سه ر هیچ رایکیان نه داوه تا بیکانه ئه و دستوورده

به شه کانی ناخواتن

۱

ناو

ناو ئه و شه یه یه سه ربه خو و اتایه ک ده گه یه نیت که به کاته وه نه به ستراره، وهک: کاوه، سال، بهرد، پیاوه تی، هه ولیر، رویشن، گول، په پوله، فرۆک، به سته لهک، هه لپه رکئی، تی هه لکیشان.

[تیبینی و روونکردنه وه:

که ده گوتوی (به کاته وه نه به ستراره) بویه یه هه تاکو ناوه کانی (ظرف زمان) وهک رۆژ، شهو، سال، مانگ، سات، کات... هتد بهر ئه م ته عریفه بکه ون و نه چنه ناو ته عریفی کار (فعل) وه، چونکه له و ناوانه دا (کات) ناوه رۆکی وشه کانه نهک پتیانه وه به ستراره. له عه ره بیدا ده لێن (غیر مقترن بالازمه الثلثة)، و اتا ئه و (اقتران) هی عه ره بی به سترانه وه که هی کوردییه له م ته عریفه دا.

دهمراستی لیژنه]

ناو له دوو رووه وه باس ده کریت:

۱- له رووی پیکهاتنه وه.

۲- له رووی واتاوه.

یه کهم- ناو له رووی پیکهاتنه وه ده کریت به دوو به شه وه:

۱- ساده

۲- ناساده

ناسادهش ده‌بیته دوو به‌ش:

ا- لیکدراو

ب- داپیژراو

۱- ناوی ساده

هه‌تا ئیستا بۆ ئەم زاراوه‌یه ئەم وشانه دانراون.

۱- سه‌عید سدقی (ته‌نیا) ی به‌کار هیناوه.

۲- توفیق وه‌ه‌بی (ساده) ی له‌ فه‌ره‌نگه‌ ئینگلیزییه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۳- مه‌ردۆخ (ساده) ی له‌ فه‌ره‌نگه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۴- شیخ محمه‌دی خاڵ (ساده) ی له‌ فه‌ره‌نگه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۵- کوردۆییف (ناسان) ی له‌ ریزمانه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۶- رشیدی کورد (خوری) ی له‌ ریزمانه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۷- جگه‌رخوین (ساده) ی له‌ ریزمانه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۸- نووری عه‌لی ئەمین (په‌تی) ی له‌ ریزمانه‌که‌یدا به‌کار هیناوه.

۹- هه‌زار وا پیشنیاز ده‌کات که‌ وشه‌ی (ساکار) به‌کار به‌ینریت.

پیناسینی (تعریف) ناوی ساده:

لیژنه‌ بۆ دۆزینه‌وه‌ی ته‌عریفیکی ته‌واو دوور و قوول له‌م باسه‌ی کۆلییه‌وه‌ و ئەو ته‌عریفانه‌ی که‌ له‌مه‌وبه‌ر بۆی دانراوه‌ هیناوه‌ به‌ر چاو:

سه‌عید سدقی ده‌لێت: ئیسمیکه‌ ئیسمیکی تری له‌گه‌لا نه‌بی، وه‌کو (عه‌لی، مراد، شار، بازار).

مه‌ردۆخ ده‌لێت: ناوی ساده‌ له‌ یه‌ک واژه‌ دروس بووگه‌، وه‌ک ده‌رز، کێو، قورسی، بلبیل.

زۆربه‌ی نووسه‌رانی تر هه‌ر ئەو ته‌عریفه‌ی بۆ ناویان داناوه‌ کردوویانه‌ته‌ ته‌عریف بۆ ناوی ساده‌، داویی ته‌عریفیکی سه‌ربه‌خۆیان هیناوه‌ته‌وه‌ بۆ ناوی لیکدراو.

لیژنه‌ به‌ دوا ئەم چاو پێداخشانده‌ به‌و ته‌عریفانه‌دا که‌وته‌ سه‌ر لیکۆلینه‌وه‌ له‌ ته‌واوی و ناته‌واویی ته‌عریفه‌کان له‌ به‌ر تیشکی واتای (ساده) خۆیدا. هه‌ریه‌ک له‌

ئەندامەكان راي تايبەتى خۆى دەربىرى، لە ئەنجامى بەراوردکردنى ھەموو لايەنكى باسەكە و رايەكان لىژنە ئەم تەعريفەى پەسند كرد:

ناوى سادە ئەو ناوھىە كە لە تەنیا وشەيىك پىك ھاتبىت، ھەك: بەرد، با، مەرۆف، دەشت، رەك، مەر، گوشت.

[تېيىنى و روونکردنەوھ:

سادەبوونى ئەم وشانە لە روالەتى ئىستاكەيانەوھ دەفامرئتەوھ، لىژنەش ھەر ئەم روالەتەى كـردووھ بە بنگەى بريارى سادەبوونيان. تۆزىنەوھى لىژنە بەرھو سەرچاوھى وشەكانى فەرھەنگى كوردى تى ھەلناكشيت تاكو ھەموو وشەيىك بباتەوھ سەر بنجى ميژوويى خۆى و سادەيى و ناسادەيىيان دەرخت. ئاشكراشە ئەم وشانەى لە روالەتى ئىستاكەياندا بە سادە دەژمىردرئەن ھەر بە سادەيى دەمئىنەوھ ھەرچەند تۆزىنەوھى ميژوويى ناسادەيىشيان بسەپئى چونكە كەس ناىى لە نووسىندا بە شكلى ناسادەيان بەكار بئى وھيا لە وتووژدا بە غەيرى جۆزى ئىستايانى بلئتەوھ. كە بئىن و ئەو وشانەى ئىستا بە سادە دەناسرئەن ھەئيان ھەشئىنەوھ ھەك ئەوھى «كلۆج» بكەينەوھ «كل وچە»، ئاخواتنى كوردىمان دەگۆرئت بەرھو ناقتۆلايى و دزئوئەوھ كە ئەمە كارىكە دژى ھەموو بەرژھوھندىكى زمانى كوردى.

دەمراستى لىژنە]

۲- ناسادە: ھەتا ئىستا بۆ ئەم زاراوھىە ئەم وشانە بەكار ھىنراون:

۱- سەعيد سەدى (تیکەل).

۲- توفيق وھبى (لىكدراو).

۳- مەردۆخ (پەيوھست).

۴- كوردويىف (بارگران).

۵- نوورى عەلى ئەمىن (ئاوئتە).

۶- رەشىدى كورد (لىكدائى).

پیناسینی ناوی ناساده:

لیژنه بۆ دۆزینه وهی ته عریفیکی ته واو دور و قوول له م باسهی کۆلییه وه و ئه و ته عریفانهی که له مه و بهر بۆی دانران هینانیه وه بهر چا، وهک:

سه عید سدقی ده لیت: ئیسمی مرکب ئیسمیکه ئیسمی تری له گه لدا بیت وهکو عه لی مراد، شارباژیر.

مه ردۆخ ده لیت: ناو په یوه ست ئه و ناوه س یا له دوو واژه یا زیاتر دروس بووگه، وهک خداداگ، باخه وان، خۆره تاو، گولاو.

کور دیویف ناوی لیک دراو ده کا به دوو به شه وه، به شیکیان به یاریده ی ناو و ئاوه لئاو هتد... پیک دیت. به شه که ی تریش به هۆی پیشگر و پاشگره وه پیک دیت.

نووری عه لی ئه مین له ریزمانی کوریدا ده لیت: وشه ی لیک دراو ئه و واژه یه که له دوو وشه یا پتر پیک هات بیت، وهک: میترگه سوور، مارماسی، بهر داش.

له ده ستووری زمانی فارسیدا ده لیت: ناوی لیک دراو ئه و ناوه یه که خاوه نی دوو پارچه بیت، وه هر پارچه یه یان واتایه کی جو دای هه بیت و به هه ردووکیان ببه ناو یک، وهک که رویشک.

لیژنه دوا ی هه لسه نگانندی ئه م ته عریفانه، هیه کامیکیان په سند نه کرد و که وته سه ر وردبوونه وه و لیکۆلینه وه بۆ ئه وه ی بگات به ته عریفیکی دروست.

له هه مان کاتدا لیژنه که وته سه ر لیدانه وه له وه ئاخۆ دابه شکردنی (ناو - یاخود وشه به جوړیکی گشتی) له سه ره تاوه بکری به دوو به شه وه:

۱- ساده.

۲- ناساده.

ئه وجا ناساده بکریته وه به:

۱- لیک دراو.

۲- داریژراو.

یاخود په کسه ر ناو له رووی فۆرمه وه بکری به سی به شه وه:

۱- ساده.

۲- لیکدراو.

۳- داریژراو.

له کاتی دهمه‌ته‌قه له‌سه‌ر ئه‌م پرسیاره سټیهم هاته ناو ناخاوتنه‌وه بۆ ئه‌وه ناو بکری به دوو به‌شه‌وه:

۱- ساده، ۲- ناساده بۆ ئه‌وه ناساده دابه‌ش بکریته‌وه بۆ: (لیکدراو، داریژراو).

دوای ئه‌م مونا‌قه‌شانه لیژنه که‌وته سه‌ر هه‌ل‌بژاردنی یه‌کیک له‌و دابه‌شکردنانه: د. نه‌سرین فه‌خری و نووری عه‌لی ئه‌مین په‌سندیان کرد که ناو له سه‌ره‌تاوه بکری به سی به‌شه‌وه:

۱- ساده، ۲- لیکدراو ۳- داریژراو - دروست کراو - بۆ ئه‌وه ناوی ناساده بێته ناوه‌وه.

مه‌سه‌وود محمه‌د، هه‌ژار و سادق به‌هائه‌دین له‌و باوه‌ریه‌دا بوون ناو له سه‌ره‌تاوه بکری به ۱- ساده ۲- ناساده. ناساده‌ش بکری به ۱- لیکدراو ۲- داریژراو.

لیژنه‌ی په‌یره‌وی رای زۆرینه‌ی ئه‌ندامانی کرد و بریاری دا له نووسینه‌کانیدا ناو بکا به ۱- ساده ۲- ناساده. ئه‌وجا که‌وته‌وه سه‌ر لیکۆلینه‌وه‌ی باسه‌که.

۲- ناوی ناساده:

لیژنه ئه‌م ته‌عریفه‌ی په‌سند کرد بۆ ناوی ساده:

«ئو ناوه‌یه له وشه‌یی‌ک و زیادی پێک هات‌بیت ئه‌وجا زیادیه‌که وشه بیت یا ئامراز یا پیشگر یا پاشگر یا هه‌ر شتیکی تر».

ئه‌م ته‌عریفه بۆیه په‌سند کرا چونکه هه‌موو جووره‌کانی ناساده (لیکدراو و داریژراو) ده‌گرێته‌وه، وه‌ک:

مارماسی، به‌رده‌نوێژ، بن به‌رده‌قیله.

ئه‌وجا ناوی ناساده‌ش دوو جووره:

أ- لیکدراو: ئه‌و ناوه‌یه که وا به لانی که‌مه‌وه دوو وشه‌ی واتاداری تیدا بیت، وه‌ک:

دلشاد، کهومار، روویاک، شهوله بان، گوله گهنم. شه کره سیو، باگردین.

ب- داریژراو: ئەو ناوه ناسادهیه که تهنیا وشه ییتی واتاداری تیدا بیت، وهک: داسوولکه، پیاوه تی، ملوانکه، هه لکهوت، داهات.

[روونکردنهوه:

له ته عریفی ناوی داریژراو که گوترا (تهنیا وشه ییتی واتاداری تیدا بیت) و باسی پیوستبوونی (زیاده) ی تیدا نه کرا بۆیه چونکه له سه رهتای ته عریفه که وه گوترا (داریژراو ئەو ناوه ناسادهیه...) له ناسادهشدا بوونی (زیادی) مهرجه، ئیتر پیوست نامینتی به باسکردن و مهرج گرتنی زیاده که دهنه ده بیته (تحصیل حاصل).

دهمراستی لیژنه]

دووهم - ناو له رووی واتاوه:

له پیشه وه نمایشیکی ئەو دابهشکردنانه ده کهین که له مهویه ره له لایهن زمانه وانه کانی کوردییه وه بۆ (ناو) له رووی مهعناوه دانراون:

آ- مامۆستا سه عید سدقی، هیچ جوداوازیی له میانی فۆرم و واتای ناوه وه دهرنه خستوه تهنیا له ریتبازیکی تره وه بۆ باسکردنی ناو چوو وه ناوی کردوه به دوو به شه وه..

آ- ناوی عام

ب- ناوی خاص

ب- مهردۆخ، ناوی له رووی مهعناوه کردوه بهم به شانیه وه:

۱- ناوی شه خسی. رۆسته م

۲- ناوی جه مع. کهل

۳- ناوی نهوع. ئەسپ

۴- ناوی جنس. گیاندار

۵- ناوی زهمان. دوینتی

۶- ناوی مهکان. کوردستان

۷- ناوی سهوت. باره

۸- ناوی لهون. سوور

۹- ناوی عهدەد. چوار

۱۰- ئیسمی صفه. پانی

۱۱- ئیسمی طعم. تالی

۱۲- ئیسمی مه‌صدهر. بوون، چوون

۱۳- ئیسمی فاعل. بېر، بکوژ

۱۴- ئیسمی مه‌فعول. فرۆشیاگ

۱۵- صیغه‌ی مبالغه. گرینۆک

۱۶- صفه‌ی مشبه. دریتز، کوّتا

۱۷- ئیسمی معنی. هۆش

۱۸- ئیسمی ضمیر. ئیمه

۱۹- ئیسمی ئیشاره. ئەم

۲۰- ئیسمی کنایه. (فلان، فیسار...)

ج - مامۆستا خاڵ. له فه‌رهنه‌نگه‌که‌یدا ناو ده‌کات به دوو به‌شه‌وه:

۱- عام (تیکرا)، وه‌ک: دار، به‌رد، پیاو.

۲- خاص (تایبه‌تی)، وه‌ک: نه‌ریمان، کرماشان.

د- نووری عه‌لی له رێزما‌نه‌که‌یدا (به‌رگی دووهم)، ناو له رووی مه‌عناوه ده‌کات

به‌م به‌شانه‌وه:

۱- ناوی تایبه‌تی: شاسوار

۲- ناوی گشتی: شار

۳- ناوی مادی: ده‌رگا، زێر

۴- ناوی مه‌عنه‌وی: ئازایی، به‌ختیاری

۵- ناوی تاک: منداڵ

۶- ناوی گه‌ل: مه‌ران (ئه‌م مه‌رانه)

ه- کتیبی دهستوری زمانی فارسی بۆ پۆلی یهکهمی ناوهندی، ناوی له روی مهعناوه کردووه به شەش بەشەوه:

۱- اسمی عام

۲- اسمی خاص

۳- اسمی ذات

۴- اسمی معنی

۵- اسمی مفرد

۶- اسمی جمع

و- له پرێزمانی ئینگلیزیدا (ئەمە بۆ نموونه له زمانهکانی رۆژاوا، تاکو روون بێتەوه لهو زمانهشدا ناو له روی واتاوه دهکریت به چەند بەشەوه)

کراوه بەم بەشەوهی خوارهوه

۱- الاسم العام Common Noun

۲- الاسم المعنوی Abstract Noun

۳- الاسم المادی Concrete Noun

۴- اسم العلم Proper Noun

۵- اسم الجمع Collective Noun

پاش نمایش و بهراوردکردنیان له گەڵ زمانی کوردیدا، ناو کرا به سێ بەشەوه:

۱- ناو له روی (مفهوم، مضمون) پهراویزهوه، واته چەند تاکان دهگریتهوه، ئەمیش دهکریت به سێ بەشەوه:

آ- ناوی گشتی (عام): مەر، کور، شار.

ب- ناوی تایبەتی (خاص، علم): هەلەبجە، نەسرین، تانجەرۆ.

ج- ناوی کۆمەڵ (اسم الجمع): لەشکر، پۆل، گەل.

۲- ناو له روی زایەندهوه^(۱) (جنسهوه). ئەمیش دهکریت به چوار بەشەوه:

(۱) وشەیی (زایەند) به واتای (جنس، Sex) جهلادەت بەدرخان بەکاری هیناوه به دوا ئەودا رهشید کورد و نووسەرانی تریش به کاریان هیناوه.

آ- ناوی نیرینه: ئەو ناوھیه که له بنه‌ره‌تدا هەر بۆ زایه‌ندی نیر دانرابیت، وهک: پیاو، ئەسپ، که‌له‌شیر، پیرۆت، به‌ران.

ب- ناوی مێیینه: ئەو ناوھیه که له بنه‌ره‌تدا هەر بۆ زایه‌ندی مێ دانرابیت، وهک: ماین، پوور، مریشک، کچ، جیل، مه‌ر، ژن.

ج- ناوی دوو لایه‌ن (دوو زایه‌ند): ئەو ناوھیه که بۆ نیر و مێ به‌کار دیت، وهک: کهو، گیشک، وهستا، شاگرد، کاور، به‌رگدروو، دۆست، دوزمن.

هه‌ندی جار ناوی دوو لایه‌ن (دوو زایه‌ند) له پتی به‌کاره‌ینانی وشه‌یه‌یکه‌وه له‌گه‌لیدا، به‌لایه‌کدا ده‌خړیت و زایه‌ندی بۆ دیار ده‌کړیت وهک:

<u>ناوی دوو لایه‌ن</u>	<u>بۆ نیرینه</u>	<u>بۆ مێیینه</u>
گیسک	گیسکه‌نیر	گیسکه‌مێ
سه‌گ	گۆله‌سه‌گ	دێله‌سه‌گ
کهو	نیره‌کهو	ماکه‌و

د- ناوی بێ لایه‌ن (بێ زایه‌ند): ئەو ناوھیه که له بنه‌ره‌تدا زایه‌ندی نیر و مێ نییه، وهک: دار خانوو، هاوار، نوین، پۆیشتن، خوری، خوارده‌مه‌نی.

تێبینی:

له شتیه‌ی ژووڕودا (کرمانجی) هه‌موو ناو به‌ ئیزافه‌کردنی ئامرازی نیر و مێ له یه‌کتر جودا ده‌کړینه‌وه، وهک:

هه‌وارا دوی گورگی (مێیینه)

سه‌رێ مه‌زن (نیرینه)

وشه‌ی (دار) ئەگه‌ر وشک بوو (نیر)ه، وهک دارێ گویزێ، ئەگه‌ر سه‌وز بوو (مێ)یه، وهک دارا گویزێ.

هه‌روه‌ها له شتیه‌ی خوارووشدا، به‌ تاییه‌تی خوشناو و بالاکه‌تی، له بانگه‌یشتن و ئیزافه‌دا وهک شتیه‌ی ژووڕوو جودایی له نیر و مێدا هه‌یه. جگه‌ له‌وانه‌ش له شتیه‌ی سلیمانی و هه‌ولێر و کۆیه و موکریانیشدا له بانگه‌یشتندا جودایی نیر و مێ هه‌یه، وهک:

پووری وهره (ی)

کورپه مهرۆ (ه)

۳- ناو له رووی سهر به خۆیی هه بوونهوه:

دهکری به دوو به شهوه:

۱- ناوی مادی:

ههندی له ریزمانهکان بهم جوړه ته عریفیان کردووه:

آ- ریزمانهکانی کوردی^(۱): وشهی (به رجسته) یان بۆ زار او هکه به کار هیناوه، بهم جوړهش ته عریفیان کردووه (ئو ناوهیه که قهوارهیهکی ههیه و بهردهست و بهرچاو، واته دهگیریت و دهبینریت، وهک ماست، بهفر، دهرگا، گوشت...).

ب- ریزمانی فارسی دهبیژیت: اسمی ذات (مادی) ناوی شتی که که خۆی له خۆیدا و جوودی ههیه، وهک درهخت، ئاو، ههوا، تهران.

ج- ریزمانی ئینگلیزی دهلایت: ناوی مادی ئه و ناوهیه که و جوودی ههیه و دهگیریت، وهک: پهنیر، شیر، زیر، ئاسن.

بهلام لیژنه بهم جوړه ته عریفی ناوی (مادی) ی کرد:

ناوی ئه و شتهیه که بهر ههست دهکهویت، وهک خوئی، کهره، زیر، شیر، با، دهنگ، بۆن، تریفه، بروسکه، ئاورنگ، قهل، مرۆف.

[ئهم ته عریفه هه موو ناویکی مادی دهگرتتهوه که چاو نایبینی وهیا

دهست نایگری، چونکه بهر ههستیکی تر دهکهویت وهک (دهنگ).

[دهمراستی لیژنه]

۲- ناوی معنوی (گوزاره):

آ- ریزمانی کوردی^(۲) زار او هی (واتایی) ی بۆ به کار هیناوه، بهم جوړهش ته عریفی کردووه: (ئو ناوهیه که نایبینریت و ناگیریت بهلام به ئهندی شه له دلدا ویتتهی

(۱) قوتابخانهکان.

(۲) قوتابخانهکان.

بۆ دەکتشیریت و ههستی پى دەکریت، وهک کوردایهتی، باوه، شهرم، زانین...)
ب- مهردوخ، تهنیا ئهوهنده دهلیت (بۆ ناسینی گوزاره دانراوه، وهک هۆش،
زانست، جهنگ، برسیتی).

ج- له ریزمانی ئینگلیزیدا بهم جوړه تعریفی ناوی مهعنهوی (مجرد) کراوه:

«ئهو واژهیهیه که حالتیکی موعهیهن وهک (نهخۆشی) یاخود چۆنیهتییهکی
تایبهتی وهک (جوانی) رادهگهیهنیت و به دست ناگیریت و به بیر و خهیاڵدا
دیت وهک: رهشایی، تاریکی، بهختیاری، نهخۆشی، پیاوهتی، هیز».

د- له ریزمانی فارسیدا ئهم تهعریفهیان بۆ داناوه: ناوی مهعنا گوزارهیهک
دهگهیهنیت که وجودی له شتی تردایه و ناوی حالهتیک وهیا سیفهتیکه، وهک:
هۆش، رهشایی، ستم، خهم، نهخۆشی، دهستکورتی.

لیژنه ویستی به پتی باوهری خۆی تهعریفیکی باشتر و گونجاوتر له گهل واتای
(ناوی گوزاره - معنی - مجرد) دا بدۆزیتهوه. دواي بهلاوه نانی گهلک پيشنیاز
ئهم تهعریفهی پهسند کرد: ناوی گوزاره ناوی شتیکه که بوونی سهربهخۆی نییه
بگره له شتی بهرههست وهیا له بیر و خهیاڵ (تصور) دا پهیدا دهبیت وهک:
پیاوهتی، هیز، چاکه، جوانی، نهخۆشی.

[روونکردنهوه:

پازی نهبوونی لیژنه بهو تهعریفانه، سههرپای ئهوه که تهعریفهکان
ههموو ناوهکانی گوزاره ناگرهوه، لهوهشوه دیت که دارشتنیان
له هی تهعریف ناکات که دهبی دهست لهسهه سروشتی
تهعریفکراوهکه دانیت، بهلکو پتر له ههلهانی سنووریک دهکات به
دهوری موفرهداتی تهعریفکراوهکهوه بهلام ههردوو سههه نالقهی
سنوورهکesh نهگهیشتونوهه یهکتر.

مهبهس له «ههست» یش ئهو پینچ ههسته مهشورهکهی (دیتن،
بیستن، چیشتن، بۆنکردن، ههستی پیست - لمس - ه، بهو پییه
هه شتیک بهر یهکتیک وهیا پتر له وههستانه بکهویت دهبیتته ناوی
مادی، که هه ههستیش نهکهوت و به بیر و خهیاڵ زانرا دهبیتته
ناوی گوزاره.

وا دهبی به پیتی ئەم تەعریفە هەندیک شت هەلبگرێ پیتی بگوتری
 ناوی مادی و ناوی گوزاره وهک (جەنگ). ئەوهی راستی بی له
 هه‌موو تەعریفه‌کاندا ئەم دوولاییه‌یه‌ پەیدا ده‌بی به‌لام من قسه‌م
 له‌گه‌ڵ تەعریفی لیژنه‌یه‌. به‌ کورتی ده‌لیم هه‌ریه‌ک له‌ ناوه
 دوولاییه‌یه‌ که‌ ساغ بووه‌وه‌ به‌ر هه‌ستیک ده‌که‌وی، ده‌بیته‌ ناوی
 مادی هه‌رچه‌ند به‌ ده‌ست نه‌گیرێ وه‌یا قورسایه‌ نه‌بی وه‌یا هه‌یج
 جوژه‌ بوونیکه‌ مادی نه‌بی وه‌ک (بێن، ره‌نگ).

له‌م کورته‌یه‌ی قسه‌که‌مدا ده‌مه‌وی بلیم که‌ هات و (بوونی مادی)
 کرا به‌ مه‌رج بۆ (ناوی مادی) ئەوسا تەعریفی لیژنه‌ داده‌مینی له
 عاست ئەو مه‌رجه‌دا.

ده‌بی ئەوه‌ش بزانه‌ن ئەگه‌ر (ماده‌بوون) کرا به‌ مه‌رج گه‌لێک جارانه‌
 بریاردان بۆ ماده‌ بوون و نه‌بوونی شتان کاریکه‌ ئاسانه‌ نابێ، به
 نمونه‌ وشه‌ی (ده‌نگ) که‌ ده‌لاله‌تی شتیکی هه‌یه‌ به‌ر هه‌ست
 ده‌که‌وی به‌ پیتی تەعریفی لیژنه‌ ده‌بیته‌ ناوی مادی، به‌لام
 ساغکردنه‌وه‌ی (مادیبوون و مادی نه‌بوونی) ده‌نگ هه‌لده‌گرێ
 ده‌مه‌ته‌قه‌ی دوور و درێژی له‌سه‌ر بکری و هه‌ندیک بلین چ
 وجوودی مادی له‌ ده‌نگدا نییه‌ و که‌سانی تریش بلین چونکی
 ده‌نگ له‌ شه‌پۆل و له‌رانه‌وه‌ی هه‌وا وه‌یا ماده‌یه‌کی تر پەیدا ده‌بی
 شتیکی (مادی)یه‌.

وا هه‌یه‌ ناویکی گوزاره‌ له‌ ناویکی تره‌وه‌ وه‌رده‌گیرێ که‌ ئەوه‌یش
 هه‌ر گوزاره‌یه‌ وه‌ک چاوه‌کی (ترسان) که‌ له‌ (ترس) هه‌هه‌ هاتوه‌.
 له‌مه‌دا چ درێژیک پەیدا نابێ له‌گه‌ڵ تەعریفه‌که‌ی لیژنه‌دا.

[ده‌مراستی لیژنه‌]

ناوی گوزاره‌ له‌ بنه‌رته‌دا دوو جوژی هه‌یه‌:

۱- بنجی: ئەو ناوانه‌ ده‌گریته‌وه‌ که‌ هه‌ر له‌ بنچینه‌دا بۆ گوزاره‌ دانراون وه‌ک:
 باوه‌ر، جەنگ، هۆش، زانه‌ن، ترس، مه‌رگ.

۲- دروستکراو: ئەو ناوانە دەگریتەووە کە لە وشەییکی ترەووە وەرگیراوە بە ھۆی
نامراز و ھیا دارپشتنیکى تايبەتییەووە. بە زۆریش لە ناو و ئاوەلناووەووە
و ەردەگیریت لە ڕیتی بەکارھینانی پاشگرەووە:

أ- دروستکردنی لە ناووەووە:

کورډ + ایه تی = کورډایه تی

پیاو + ە تی = پیاو ە تی

کورڤ + ینی = کورڤینی

ب- دروستکردنی لە ئاوەلناووەووە:

جوان + ی = جوانی

رەش + ی = رەشی

رەش + ایی = رەشایی

دۆست + ی = دۆستی

دۆست + ایه تی = دۆستایه تی

خراپ + ە = خراپە

پوختەى باسى ناو ئەمەى خوارەو ەیه:

یەكەم - ناو لە رووی فۆرمەووە:

أ- ناوی سادە.

ب- ناوی ناسادە:

۱- لیکدراو.

۲- دارژاو (دروستکراو)

دووەم - لە رووی گوزارەووە:

۱- ناوی گشتی

۲- ناوی تايبەتی

۳- ناوی کۆمەڵ

ناو لە رووی مەفھوومەووە (۱)

۴- ناوی نیئر

ناو له رووی زایهندهوه (۲)

۵- ناوی می

۶- ناوی دوو لایهن

۷- ناوی بی لایهن

ناو له رووی سه‌ربه‌خۆییی هه‌بوونهوه (وجود

۸- ناوی مادی

مستقل) (۳)

۹- ناوی گوزاره

أ- بنجی

ب- دروستکراو.

[روونکردنهوه:

زاراوهی (له رووی مه‌فهوومهوه) زاراوه‌یی‌که له لایهن هه‌ندیک
زمانزانهوه به‌کار هاتووه، که ئەندامیکی لیژنه‌ش له‌وانه، بۆ
روونکردنهوهی مه‌به‌س به پیتی لیکدانه‌وهی تایبه‌تی ئەو که‌سانه‌وه.
لیژنه‌دا مه‌به‌س له (مفهوم) ئەوه‌یا ئایا تاکه ناویک چهنه‌دا تاکه وه‌ک
خۆی ده‌گریته‌وه، که گوته (ئازاد) یه‌ک ئازادته مه‌به‌سه. که گوته
(له‌شکر) تیکرای ئەو که‌سانه و ئەو شتانه‌ته مه‌به‌سه که له واتای
(له‌شکر) دا هه‌یه. پیشتر له‌گه‌ڵ (مفهوم) دا وشه‌ی (په‌راویزه‌)یش
به‌کار هات بۆ راگه‌یاندنی ئەم لایهنه.

[ده‌پراستی لیژنه]

راناو - ضمير

راناو له گه ليک سه ره وه باس ده گريت، پي به پي لئيان ده کولرته وه و به پي بيروباو و پي ليژنه روون ده گريته وه:

يه که م: راناو له رووي زاراو وه

هه تا ئيستا نووسه راني کورد له بري (ضمير - Pronoun) نه م زاراونه ي خواره ويان به کار هيتاوه:

آ- ماموستا سه عيد سدقي: زاراوه ي «ضمير» ي به کار هيتاوه و به م شيوه يه ش ته عريف ي کردو وه (ضمير لفظيکه جيگاي اسم ده گريت).

ضميريش دوو نوعه:

۱- ضميري متصل - وهکو به قه له مت دنوسم.

متصليش دهکا به دوو به شه وه:

أ- ئاشکرا وهکو: خوئندم.

ب- شارراوه وهکو: نوست.

۲- ضميري منفصل وهکو من خوئندم، نه وه هستا.

ماموستا سه عيد سدقي هر نه مهنده له سه ر راناو دواوه، له هه موو روويکيشه وه په يره وي زماني عه ره بي کردو وه که نه وسا بو نه و تاکه سه رچاوه ي ليکولينه وه بووه.

ب- له کتبي ريژماني قوتا بخانه کاندا (راناو) به کار هاتووه و به م جوړه ش ته عريف کراوه:

راناو نه و ويژه يه يه جي ي ناويک ده گريت وهکو (نه ي کرم) و ده شکر ي به م به شانه ي خواره وه:

۱- راناوی کهسی - ئەمیش دوو جۆره:

أ- کهسی لکاو وهکو: کهی ئەرۆیت (یت)

ب- کهسی جودا وهکو: من، ئیمه، ئەوان.

۲- راناوی خۆیی، وهکو (من خۆم هاتم) بۆ تهوکیدى ناو یا راناو بهکار دههینریت.

۳- راناوی ئیشاری وهکو (ئهمه، ئەو، ئەوه...)

۴- راناوی گهیهنهر وهکو (ئهو کچهی که له گهلمدا دهرویشت خوشکم بوو) له م رستهیهدا وشهێ (که) راناوهکهیه.

۵- راناوی پرسىاری، وهکو: کى، چۆن، چلۆن، کوا، کام، کهى، کوئى، چى، چما، چهند... هتد.

۶- راناوی ناديار وهکو: يهکى، کهس، فلان، فيسار، کابرا، هين، ههرامه..

۷- راناوی ههیی: وهکو (هه من، هه تۆ..).

ج- مهردۆخ له لاپهړه (۲۰) ی بهشى يهکهمی فهرهنگهکهيدا بۆ (ضمير) وشهێ (کتشک) ی بهکار هیناوه.

د- مامۆستا توفيق وههبی له دهستووری زمانى کوردی - جزمى يهکهم بهغدا ۱۹۲۹، لاپهړه ۲۸ بهم جۆره باسى راناو دهکات، زاراوهی (بۆناو) یشی بهکار هیناوه:

(بۆناوی کهسى له گهردанда بۆ پيشاندانى باس لیکراو له صیغه و دەم زیاد ئەکرین، وهکو له فقره ۲۴۹ دا ووتبوومان ئەمانه دوو چهشن:

۱- بۆ ناوی کهسى سهربهخۆ وهک (من، ئیمه).

۲- بۆ ناوی کهسى پتوهنووساو وهک (ئهوانه هاتن- ن-). بۆ ناو بهم جۆره دابهش دهبی:

۱- بۆ ناوی کهسى (من، تۆ).

۲- بۆ ناوی ئیشاری (ئهم، ئەمه، ئەو، ئەوه..).

۳- بۆ ناوی لیکدهر (که، ی که. ئەو کهسه که رویشت، ئەو کهسهی که...).

۴- بۆ ناوی مبهم (یهکى، کهسى، کام، هیچ، کابرا، هين..).

۵- بۆ ناوی پرسى (کى، چهند، کام، چى، کوئى..).

۶- بۆ ناوی خۆیی (خۆم - خۆمان، خۆت- خۆتان).

۷- بۆ ناوی ملکی (هی من، هی ئیمه ..).

۵- مامۆستا سادق به هانه دین له موحازره ی خۆیدا پاناوی کردووه به (۸) به شه وه له مه شدا ره چای ئه و کتیه گرامیره ی کوردی کردووه که به شیه ی کرمانجی نووسراون:

۱- جی نافیته کهسی

ئه ز، تو، ئه و بۆ کاری تێ نه په ر

ئه م، هین، ئه و

من، ته، وئ - وی بۆ کاری تێ په ر

مه، وه، وان

۲- جی نافیته هه یی: یی من، یامن، یین من.

۳- جی نافیته خۆیی: خۆ.

۴- جی نافیته نیشانی: فی، فی، فان، وی، وئ، وان، ئه ف - ئه و، ئه فان، ئه وان.

۵- جی نافیته پێ گه ه: یی کۆ، یاکۆ، یین کۆ.

۶- جی نافیته پرسینی: کی، کی، چ، کا.

۷- جی نافیته بی هیل: ئی، یی.

۸- جی نافیته نه په نی (مبه م).

و- ده ستووری زمانی فارسی ده لیت: ضمیر وشه یکه ده بیته جینشینی (ناو) وه کو (حه سه نم دیت و ئه وم تێ گه یاند).

ضمیریش دابه ش ده کات به م به شانیه ی خواره وه:

۱- ضمیری شه خسی وه کو (من، ئیمه)

۲- ضمیری ئیشه ره وه کو (ئه مه، ئه وه).

۳- ضمیری موبه م وه کو (یه کیک، هه ر، هه ر که س، تیکرا، فلان، هه یچ که س، هه موو، هه موو که س، هه موو شت).

۴- ضمیری پرس وه کو (کئ هات؟ که ی هات؟ چۆن هات؟ له کو توه هات؟).

تیبینی:

ئەم وشە و پرستانە لە فارسییەوه وەرگێردراونەتە سەر کوردی.

ز- لە دەستووری زمانی رووسی - بەرگی یەکەم، مۆسکۆ ۱۹۶۰ لاپەرە ۲۶ بەم جوۆرە راناوی دابەش کردووه:

- ۱- راناوی کەسی وەک (من، ئیمە..).
- ۲- راناوی هەیی وەک (هی..).
- ۳- راناوی ئیشاری وەک (ئەمە، ئەوه..).
- ۴- راناوی نادیار وەک (کەسێک، شتێک، یەکێک).
- ۵- راناوی نەفی (هیچ کەس، هیچ شت).
- ۶- راناوی تفصیل (تعیین) وەک (هەموو، هەریەکە).
- ۷- راناوی پرسیار وەک (کێ، کە، کۆی..).

تیبینی:

ئەم بەشە دەربارەی زمانی رووسی لە لایەن د. نەسرین فەخرییەوه وەرگەرێتە سەر کوردی.

ح- لە دەستووری زمانی ئینگلیزیدا دەلیت: راناو ئەو وشەییە کە جیتی ناو دەگرتەوه و لە بری ئەو بەکار دێت بۆ ئەوهی لە پرستانە دووبارە نەگرتەوه، راناویش دەکا بەم بەشەنەوه:

- ۱- راناوی کەسی (ئیمە، ئەوان..).
- ۲- راناوی تملک (هی من، هی ئەو..).
- ۳- راناوی پرسیار (کە، چۆن، چەند..).
- ۶- راناوی لێکدەر (Which, Who)

تیبینی:

ئەم بەشە کە باسی راناو لە زمانی ئینگلیزی دەکات لە لایەن لیژنەوه لە کتیبی دەستووری زمانی ئینگلیزییەوه وەرگێردراوتە سەر کوردی.

دواي ئەم نمایشە لیژنە کەوتە سەر لێکۆڵینەوهی تایبەتی خۆی لە بارەی

(راناو) دوه. له سهره تاوه ویستی ته عریفیک بۆ راناو دانیت که وا به ته واوی بیگریته وه و نه هیلیت شتی تری تیکه ل بیت، واته له سنووری دسه لاتدا ته عریفیک بیت که پیی دهگوتری (جامع و مانع) بۆ راناو. له م رووه وه، دواي هه لسه نگانندی نه و ته عریفانه ی له نمایشه که دا بۆ راناو دانرابوون، لیژنه هه موویانی به لاره نا، چونکه به پیی بروای تیکرای نه نامانی لیژنه هیچ کامیکیان دهست نادات ببیت به ته عریف بۆ (راناو) له ریژمانی کوردیدا.

بۆ دۆزینه وهی ته عریف لیژنه که وته سهر موناقه شه، موناقه شه که شی به درژیایی دوو کۆبوونه وه بهرده وام بوو. له نه نامدا ده رکوت نه نامان له یهک باوه ردا نین به رانه ر (راناو) و ته عریفه که ی. له بهر نه مه گیرو گرفته که ی خسته وه بهرده نه نجومه نی کۆر تا کو به پیی دسه لاتی خۆی گرفته که بره وینیته وه. به لام نه نجومه ن بریاری دا خۆی تیکه ل به کاری لیژنه نه کات هه تا نه و کاته ی لپی ده بیته وه.

له پاش نه م بریاره ی نه نجومه نی کۆرا لیژنه دوو کۆبوونه وهی تریشی به سهر برد بۆ تا که مه بهستی دۆزینه وهی ته عریفیک که هه موو نه نامان پیی رازی بن، به لام هه ر نه گه شت به نه نامیک. له بهر نه مه وای په سند کرد جار ی دهست بکات به لیکۆلینه وه له به شی (راناوی که سی) که هه موو نووسه ران له هه موو زماناندا له باره وه یهک باوه رن. جو داوازیی باوه ریش له باره ی به شه کانی تری (راناو) و ده مه ته قه له سهر ته عریفی راناو خرایه دواي لیبوونه وه له باسی راناوی که سی.

[تیبینی و پروونکرده وه

چۆنه تیی به کاره یانی بیروباوه ر له لیکۆلینه وه دا که له کۆری زانیاری کورد بووه به رجه ی ئیشکردن، دیارده بیکی دیمۆکراسی رهفتاره له سهر له بهری نه و چالاکیانه که پتوهندیان به کۆروه هه یه. هه ر نه م ئازادییه ی بیروباوه ره وای کرد لیژنه تا راده ی له کاروهستان خۆی پتوه به ستیته وه هه رچه ند له مه شدا نه رک ی مادیی کۆر به ره و زیادی ده روات، نه م گیرانه وه ی گرفته بۆ بهرده می نه نجومه نی کۆر جارانی تریش رووی داوه به لام هه موو جاریک نه نجومه ن گرفته که ی داوه ته وه به لیژنه. نه وه ی راستی بی دریژ خایاندنی ده مه ته قه و لیکۆلینه وه ی لیژنه له باسی (راناو)

و نهگه‌یشتنی ئەندامانی لیژنه به بیروباوهرپیکي یه‌کگرتوو وای کرد من گوتاریکی ۱۲۰ لاپه‌ره‌یی له‌سه‌ر هه‌ندیک باری (راناو) بنووسم و له‌گوتاری کۆر (به‌رگی دووهم - به‌شی یه‌که‌م) دا بڵاوی بکه‌مه‌وه له‌ ژێر ناونیشانی (سوورپیکي خامه به‌ ده‌وری راناودا). له‌و گوتاره‌دا، هه‌ر چه‌ند گه‌لێک باری راناو و به‌شه‌کانی به‌ر لیکۆلینه‌وه نه‌که‌وتن، دیسانه‌وه بایی ئه‌وه‌ی بیروباوهرپي گشتیم لهم باسه‌دا روون بێته‌وه له‌سه‌ری دواوم.

[ده‌م‌راستی لیژنه]

پاناوی که‌سی (الضمیر الشخصی)

له‌ سه‌ره‌تای باسه‌وه ده‌بێ بڵێن ئەم راناوه ده‌کرێ به‌ دوو به‌شه‌وه:

یه‌که‌م - پاناوی که‌سی جودا

نووسه‌ران ئەم زاراوانه‌ی خواره‌وه‌یان بۆ کار هێناوه:

۱- سه‌عید سدقی - من‌فصل.

۲- توفیق وه‌هبی - سه‌ره‌خۆ.

۳- مه‌ردۆخ - کێشک نه‌لکیاک (لاپه‌ره ۲۰ له‌ به‌شی یه‌که‌می فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا).

۴- نووری عه‌لی ئەمین - جوێ.

۵- کتێبه‌کانی رێزمانی قوتابخانه‌کان - جوێ.

(ف - ۳)

لیژنه زاراوه‌ی «جودا»ی په‌سند کرد هه‌م له‌به‌ر ره‌سه‌نیی وشه‌که که به‌وشه‌ی «جوێ» بگیری و هه‌م له‌به‌ر زۆر به‌کارهێنانی له‌ ئا‌خاوتندا.

[روونکردنه‌وه:

که‌ بگه‌رێته‌وه بۆ ئەو گوتاره‌ی - سوورپیکي خامه به‌ ده‌وری راناودا - ده‌بینی بیروباوهرپي من له‌ویدا ده‌رباره‌ی ده‌وری راناو به‌ تیکرایی و ئه‌وه‌ی پێی ده‌لێن «راناو لکاو» به‌ تاییبه‌تی، به‌ره‌و زاراوه‌که‌ی توفیق وه‌هبی پتر ده‌روا هه‌رچه‌ند من له‌ گوتاره‌که‌مدا

دوو زاراوہی (راناوی مہند و راناوی چالاک) م بہکار ہیناوہ۔ گونجانہکھی باوہری من لہگہل زاراوہکھی ماموستا وھہی لہوہوہ دیت کہ زاراوہی «لکاو و نہ لکاو» وھیاخود «جودا و لکاو» یھکجار لہ سروشت و دەوری راناو دوور دھکھویتھوہ، بہلام وشھی «سہربہخۆ» چونکہ موقارنھی روالھتی (سہربہخۆیی و ناسہربہخۆیی) دھکاتھ شتیکی ناوخۆیی نیوانی ہر دوو جوڑھ راناوہکھ وھک (جودا و لکاو) راناوہ لکاوہکھ ناکا بہ سیبہر و تارماییئو شتھی پئیھوہ دھلکی بۆیہ دژایی پھیدا ناکات لہ نیوان سروشت و دەوری راناوہکھ و زاراوہکھدا، ہر ہیندھ ھہیہ زاراوہکھ لہ ناستئو سروشت و دەورھدا کورت دینئی، کورتهینانیش بہ قہدہر دژایی نابیتھ عیب، من کہ پھیرھوی لیژنہم کرد لہم زاراوہیہدا دژی بیروباوہری خۆم، پشتئہستور بووم بہو گوتارھ دوور و دریژھیی (سووریکی خامہ ..) بہوہدا کات و چالاکیی لیژنہشم پاراست کہ خھریکی دھمہتھقھی بی لزووم نہکرد لہو رووہوہ کہ من بیروباوہری خۆم تومار کردوہ ئیتر بۆچی جاریکی تریش لیژنھی پئوہ خھریک کہم و بیوہستینم۔

دھمراستی لیژنہ]

راناوی کہسی جودا ئہم وشانھی خواروہ دھگریتھوہ:

۱- کہسی یھکہم:

أ- تاک «من، ئہمن، ئہز، م»

ب- کو «ئیمہ، ئہمہ، مہ، ئہم»

۲- کہسی دووہم:

أ- تاک «تۆ، ئہتۆ، توو، ئہتوو، تھ»

ب- کو «ئيوہ، ئہوہ، ئہنگۆ، ھوین، وھ، ھوہ، ھنگۆ، ھنگ»

۳- کہسی سئیھم:

أ- تاک «ئو، ئہوئی، ئہوی، وئی، وی»

ب- کو «ئھوان، وان، وا، ئہو، ئانہ»

به کارهينانی ئەم بەشە راناوه له شيوه‌ی کرمانجی سه‌روودا پټويستی به‌م
روونکردنه‌وه‌يه هه‌يه:

راناوه‌که ده‌کرێ به دوو کۆمه‌له‌وه که هه‌ر کۆمه‌له‌ی جۆره به‌کارهينانتيکی هه‌يه:
کۆمه‌لی يه‌که‌م:

که بریتییه له «ئەز، توو، ئەو» بۆ که‌سی تاک و «ئەم، هوين - هنگ، ئەو» بۆ
که‌سی کۆ، له‌گه‌ڵ ئەم کارانه‌دا به‌کار دێن:

١- تێ نه‌په‌ر:

أ- رابردوو: «ئەز چووم، توو چووی، ئەو چوو» بۆ تاک.
«ئەم چوون - چووين -، هوين چوون، ئەو چوون» بۆ کۆ.
ب- حازر: «ئەز دچم، توو دچی، ئەو دچه - دچیت -» بۆ تاک.
«ئەم دچن - دچين -، هوين دچن، ئەو دچن» بۆ کۆ.
ج- داها‌توو (مستقبل): «ئەز دچم، توو دچي، ئەو دچیت» بۆ تاک.
«ئەم دچن - دچين -، هوين دچن، ئەو دچن» بۆ کۆ.

٢- تێپه‌ر:

أ- حازر: «ئەز دڤۆم، توو دڤۆی، ئەو دڤوه - دڤوه‌ت -» بۆ تاک.
«ئەم دڤۆن - دڤۆين -، هوين دڤۆن، ئەو دڤۆن» بۆ کۆ.
ب- داها‌توو: «ئەز دڤۆم، توو دڤۆی، ئەو دڤۆ بڤوه - دڤۆ بڤۆت -» بۆ تاک.
«ئەم دڤۆن - دڤۆين -، هوين دڤۆن، ئەو دڤۆن» بۆ کۆ.
کۆمه‌لی دووه‌م:

که بریتییه له «من، ته، وی - وی - وی» بۆ تاک و «مه، وه، وان» بۆ کۆ، له‌گه‌ڵ ئەم
کارانه‌دا به‌کار دێت:

أ- تێپه‌ری رابردوو: «من خار، ته‌خار، وی - وی خار» بۆ تاک.
«مه خار، وه خار، وان خار» بۆ کۆ.
ب- کاری (ویستن): ئەم کاره له هه‌موو کات و بۆ هه‌موو که‌سه‌کان يه‌ک صیغه‌ی
هه‌يه:

١- رابردوو «من فیا، وی - وی فیا» بۆ تاک.

«مه فیا، وهفیا، وان فیا» بۆ کۆ.

۲- حازر: «من دئی - دئیت، ته دئی - دئیت، وی - وی دئی - دئیت» بۆ تاک.

«مه دئی - دئیت، وه دئی - دئیت، وان دئی - دئیت» بۆ کۆ.

۳- داهاتوو «من دئی - دئیت، ته دئی - دئیت، وی - وی دئی - دئیت»

بۆ تاک.

«مه دئی - دئیت، وه دئی - دئیت، وان دئی - دئیت» بۆ کۆ.

ج- کاری ههبوون (تملك): ئەم کارهش له ههموو کات و بۆ ههموو کهسهکان

یهک صیغهی ههیه:

۱- رابردوو «من ههبوو، ته ههبوو، وی - وی ههبوو» بۆ تاک.

«مه ههبوو، وه ههبوو، وان ههبوو» بۆ کۆ.

۲- حازر «من ههیه، ته ههیه، وی - وی ههیه» بۆ تاک.

«من ههیه، وه ههیه، وان ههیه» بۆ کۆ.

۳- داهاتوو «من دئی ههبت - دئی ههبه، ته دئی ههبت، وی - وی دئی ههبت» بۆ

تاک.

«مه دئی ههبت، وه دئی ههبت، وان دئی ههبت» بۆ کۆ.

ئەم کارهی «ههبوون» ئەگەر به واتای «بوون - فعل الکیونیة» بهکار بیئت،

دهبیته وه کاری تێ نهپهر و کۆمهلهی یهکهمی راناوهکانی بۆ بهکار دیت له ههموو

کات و بۆ ههموو کهسهکان وهک:

«ئەز ههمه، ئەم ههته»

دووم: راناوی کهسی لکاو:

نووسهران ئەم زاراوهیان بۆ بهکار هیناوه:

۱- سعید سدی: متصل.

۲- توفیق وههبی: پتوهنووساو.

۳- مهردۆخ: کیشک لکیاگ.

۴- نووری عهلی ئەمین: لکاو.

۵- کتیبی قوتابخانهکان: لکاو.

له سه‌ره‌تای باسه‌وه گوتمان به‌شی یه‌که‌می راناوی که‌سی ئه‌و وشانه‌ن که پیتیان گوترا «جودا». راناوی که‌سی جودا هر خۆیه‌تی جوړیکي تری هه‌یه پتی ده‌گوتری «راناوی لکاو». نووسه‌ران زاراوه‌ی «لکاو، نووساو، پتوه‌نووساو» یان بۆ به‌کار هیناوه که هه‌موویان راسته‌وخۆ له «الضمیر المتصل» ی عه‌ره‌بیه‌وه وه‌رگیراون. لیژنه جاری زاراوه‌ی «لکاو» ی په‌سند کرد له‌مه‌شدا په‌یره‌وی زۆرینه‌ی نووسه‌رانی کوردی کرد.

به‌ئیستیقرا له‌ شیوه‌ ئاخاوتنه‌کانی کوردی دهرده‌که‌ویت، راناوه جودا‌کان که ده‌گۆرین بۆ شکلی «لکاو» ده‌بن به‌مانه‌ی خواره‌وه:

أ- که‌سی یه‌که‌م:

۱- تاک: ده‌بیته «م» وه‌ک: رویشتم، دهرۆم، خواردم، برام، لیم گه‌ری...

۲- کۆ: ده‌بیته «مان، ین، ن» وه‌ک:

خواردمان (رابردوی تپه‌ر) - نه‌مانخوارد، ده‌مانخوارد، بمانخواردایه.
برامان (مضاف الیه).

لیتمان دیاره (له‌به‌ر حوکمی Preposition).

له‌هه‌ندێ جیگه‌ی کوردستانی خواروودا (وه‌ک پژده‌ر) له‌ جیاتی (مان) ته‌نیا پیتی (ن) به‌کار دیت وه‌ک (ئه‌مه‌ گوتن، بران نین، لێن مه‌گره‌).

ده‌خۆین، دهرۆین، هه‌لده‌ستین (کاری موزاریع).

ئیمه‌ کوردین (رسته‌ی بی کار).

ب- که‌سی دووهم:

۱- تاک: ده‌بیته «ت، ی - یت».

تۆ کردت (رابردوی تپه‌ر) - نه‌تکرد، ده‌تکرد، بتکردایه.

برات هات (مضاف الیه).

پیته‌وه دیاره (له‌به‌ر حوکمی Preposition).

ده‌که‌ی، دهرۆی یاخود ده‌که‌یت، دهرۆیت (موزاریع بۆ تپه‌ر و تی نه‌په‌ر).

تۆ کوردیت، کوردی (رسته‌ی بی کار).

۲- کۆ: ده‌بیته «تان، ن، و».

خواردتان (رابردوی تپه) نه تانخوارد، ده تانخوارد، بتانخواردایه.
براتان (مضاف الیه).

لیتانهوه دیاره (له بهر حوکمی Preposition)

دهکهن، ده پۆن (کاری موزاربع)

ئیهوه کوردن (رسته ی بی کار)

له ههندی شیوه ئاخاوتنی کوردستانی ژێروودا راناوی «تان» ده بیته «و - وو»
وهک «ئوه خواردوو، براو هات، لیوهوه دیاره».

ج- کەسی سێیه:

لیژنه لهو درژه پیدانهی به لیکۆلینهوهی له بارهی راناوهوه گرفتییکی ئهوتۆی
نه هاته بهر که وا رای ئهندامانی تیدا ریک نه کهوئ تا گه یشته باسکردن له راناوی
لکاو بۆ کەسی دووهم و سێیه می تاک. لیره دا بیروباوهی بوو به چهند جوژیک. بۆ
مه بهسی زالبوون به سهز گرفته که دا ئهندامان هه ریه که یان بیروباوهی تایبه تی
خۆی روون کردوه.

۱- ده مپراستی لیژنه - مه سهوود محمه د:

رای ئه و له بارهی تیکرای باسی راناوهوه له ژماره ییکی گوڤاری کۆردا بلاو
کراوه ته وه، پتویست نییه لیره دا دووباره بکریته وه.

۲- نووری عه لی ئه مین:

به لای ئه وه وه پیتی «ت» له کۆتاییی کاری «مضارع» ی تپه ر و تی نه په ر بۆ
کەسی سێیه می تاک راناوی لکاوه وهک:

ده خوات

ده چیت

ههروه ها پیتی بزوتنی «ه» له کاری فه رمان «أمر» بۆ کەسی دووهمی تاک،
ئه ویش راناوی لکاوه وهک: بگره، بکره.

بۆ شیکردنه وهی هه موو گرفته که پتویسته ئه م راستییانه ش بخریته بهر چاو:

راناوی لکاوه که له گه ل «کار» بیت دوو شیوهی هه یه وهک له م وینانه دا

ده رده که ویت:

وینہی یہ کہم:

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کو</u>
یہ کہم	م	مان
دووم	ت	تان
سٹیہم	ی	یان

ئہم شیوہیہ له کاری تیپہری رابردوودا بہ بی گیروگرفت بہ کار دہیتیریت وک:

کیلام کیلامان

کیلات کیلاتان

کیلای کیلایان

له حاله تی «اضافه» شدا هر بهم جوړه دینه وه له رسته دا:

پیلوم - پیلومان، پیلوت - پیلوتان ... هتد.

وینہی دووم:

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کو</u>
یہ کہم	م	ین
دووم	ی (یت)	ن
سٹیہم	-	ن

ئہم شیوہیہ له هموو صیغه کانی کاردا بی گیروگرفت بہ کار دیت ته نیا له

کھسی تاکی سٹیہمدا نه بیت ئہم گوړانهی به سر دیت:

۱- له رابردووی تی نه پری و له صیغه ی رابردووی کارابزر «بناء للمجهول» دا
د مرناکه ویت وک:

رؤیشت، سووتا (رابردووی تی نه پری).

کوژرا، نووسرا (صیغه ی رابردووی کارابزر).

۲- له «مضارع» ی تیپہری و تی نه پری «معلوم» دا راناوی کھسی سٹیہمی تاک له

شیوہی «ی، یت» دا د مردهکه ویت وک:

	(ده - چ - ئ، یت)	دهچی، دهچیت
تی نه پهر	ده - خو - ئ، یت	دهخهوی، دهخهویت
	ده - مر - ئ، یت	دهمری، دهمریت
	ده - کیل - ئ، یت	دهکیلی، دهکیلیت
تیپهر	ده - کر - ئ، یت	دهکری، دهکریت
	ده - نووس - ئ، یت	دهنووسی، دهنووسیت

۳- له (مضارعی مجهول) راناوی کهسی سییهه له شیوهی (ت) دا دهردهکهویت وهک:

دهنوسریت (ده - نووسری - ت)

دهخوریت (ده - خوری - ت)

دهبیریت (ده - بینری - ت)

بۆیهه له شیوهی (یت) دا دهرناکهویت، چونکه (فیعله موزریعه مهجهولهکه) کووتایی به بزوتین (Vowel) ی (ئ) دیت، ئیتر ناشی بزوتینکی تر به دوا ئه ودا بیت به ناچاری بزوتینکیان دهقرتیت.

۴- به لام له (فیعلی موزاریعی لازم و موتهعه دی مهعلوم) دا که رهگهکانیان کووتایی به بزوتین هاتیت له شیوهی (ات) دا دهردهکهویت:

دهروات (ده - رو - ات)

دهگات (ده - گ - ات)

دهخوات (ده - خو - ات)

دهبات (ده - ب - ات)

کهسی سییهه (هرچهند پتویستی به لیکۆلینهوهیهکی تایبهتی هیه له ههموو شیوهکانی تریشدا)، دهشی بهم جوړه باس بکریت:

۱- له مازیی لازمدا دهرناکهویت، وهک:

هات (...)

کهوت (...)

۲- له فیعلی مساعدا (له جملهی ئیسنادیدا)، وهک:

دارا مهرده (...) دهرناکهوئیت.

۳- له ههموو صیغهکانی تردا له شیوهی (ئیت) دا دهردهکهوئیت، بهلام ههندی جار ههر (ئ) یا (ت) یا (ا) دهردهکهوئیت، ئەمه له رووی ئەو تاوتوووه هاتوووه، که بهسهر زمانهکه دا هاتوووه، ئەگینا:

(ئ) کورتهی (ئیت) ه.

(ا) شیوهی گۆراوی (ئ) کهیه، چونکه له زمانی کوردیدا، گۆرینی پیتی (ئ) بۆ (ا) یا به پێچهوانهوه (ا) بۆ (ئ) روو دهدات وهک:

پێ پا

تا تێ

رێ را

کێرد کارد

کهواته (ات) هکهی دواى کارى (دهروات، دهبات، دمخوات)

ههر (ئیت) هکهی دوا شیوهکانی تریهتی.

بهمه دا کورتهی رای نووری عهلی ئەمین کۆتایی دیت.

[وا به چاک زانرا سادق بههائهدين له بارهی تیکرای (رانای

کهسی له شیوهی کرمانجی سهروو) بدوئیت:

دهمپراستی لیژنه]

۳- بیرورای مامۆستا سادق بههائهدين دهربارهی راناو (جهنائف):

راناو (ضمیر)

راناوی کهسی بهزاری کرمانجی ژووورو دوو جوژه:

جوژی بهکهمین:

ئەز، تو، ئەو بۆ تاک.

ئەم، هون (هنگ)، ئەو بۆ کۆ.

ئەم جۆرە واتە جۆرى يەكەمىن لەگەڵ زۆربەى كارەكان (فيعلەكان) بەكار دىن:
 ۱- كارى بوون لە ھەموو كاتەكان بە (اثبات) و بە (نفى) و پرسىارەوھ.

ئەو نيشانانە كە بە كەسەكانەو ئەبەستريز لە كيشانى (تصريفى) ن ئەم كارە
 لە كاتى ئىستادا دەبنە بناغە كە بەسەر رەگى كارەوھ دەبەستريت كە لەگەڵ ئەم
 جۆرەى پاناوھەكان بە جودا بەكار دىن وەك:

Ez im	ئەزم
Tu yi	تويى
Ew e	ئەوھ
Em in	ئەمن (ئەمىن) ^(۱)
Hun in	ھۆن (ھنگن) ^(۲)
Ew in	ئەون

ئەم نيشانەى (پاشگرانە) (ئەم im)، (ئى yi)، (ئە e)، (ئى in) لەگەڵ رەگى
 كارەكانى جۆرى يەكەمىن بەكار دىن كە ئەمانەن:

۱- لەگەڵ كارى تى نپەرى رابردوو لە نىستىن:

ئەم نىستىن (نىستىن زارى بادىنانى).	ئەز نىستىم
ھون نىستىن	تو نىستى
ئەو نىستىن	ئەو نىستى

لە چۆن:

ئەم چۆن (چوين بە زارى بادىنانى)	ئەز چۆم
ھۆن چۆن	تو چۆى
ئەو چۆن	ئەو چۆ

لە كاتى ئىستە (حازر) و لە پاشى (ئايىندە - مستقبلى) لە نىستىن
 ئەز دى نىم ئەز دى نىم

(۱) لە زارى كرمانجى بادىنانە.

(۲) لە زارى كرمانجى بادىنانە.

تو دئی نڦه	تو دنڦی
ئەو دئی بنڦه (نڦیت) (٤)	ئەو دنڦه (دنڦیت) (٣)
ئەم دئی نڦن (نڦین) (٦)	ئەم دنڦن (دنڦین) (٥)
هۆن دئی نڦن	هون دنڦن
ئەو دئی نڦن	ئەو دنڦن

٢- له گه‌ڵ کاری تێپه‌ره‌کانی ئیسته و له پاشان له: خواردن - خارن

ئەز دئی خۆم	ئەز دخۆم
تو دئی خۆی	تو دخۆی
ئەو دئی بخوه (خوت - زاری بادینان)	ئەو دخوه (خوت) (٥)
ئەم دئی خۆن (خوین - زاری بادینان)	ئەم دخۆن (دخوین)
	- زاری بادینان

هون دئی خۆن	هون دخۆن
ئەو دئی خۆن	ئەو دخۆن
جۆری دووه‌مینی راناوی که‌سی ئەمانه‌ن:	
(من، ته، وی، وئی) بۆ تاک.	

(مه، هه‌وه «وه»، ئەوان «وان، وا») بۆ کۆ.

ئەم جۆره راناوی که‌سی واته جۆری دووه‌مین له گه‌ڵ ئەم کارانه‌ی خواره‌وه به‌کار دین و نیشانه که‌سییه‌کان (م im)، (بی yi)، (ه e) بۆ تاک و (ئ in) بۆ کۆ به‌کار ناهین:

١- کاری یایدهری هه‌بوون له هه‌موو کاتدا:
کاتی ئیسته:

-
- (٣) ئەو دنڦت (دنڦیت) له زاری کرمانجی بادینانی.
 - (٤) ئەو (دئی نڦیت) له زاری کرمانجی بادینانی.
 - (٥) ئەم دنڦن (دنڦین) له زاری کرمانجی بادینانی.
 - (٦) ئەم دئی نڦین له زاری کرمانجی بادینانی.
 - (٧) ئەو دخوت له زاری کرمانجی بادینانی.

وئى ھەيە - ھەنە (كە لە يەك شت پتر بىتت)

من ھەيە - ھەنە

تە ھەيە - ھەنە

وى ھەيە - ھەنە

مە ھەيە - ھەنە

ھەوہ (وہ) ھەيە - ھەنە

وان (وا) ھەيە - ھەنە

لە بۆ كۆ

كاتى رابردوو:

من ھەبوو - ھەبوون

تە ھەبوو - ھەبوون

وى ھەبوو - ھەبوون

وئى ھەبوو - ھەبوون

مە ھەبوو - ھەبوون

وہ ھەبوو - ھەبوون

وان ھەبوو - ھەبوون

لە بۆ كۆ

۲- لەگەڵ كاری تێپەرى رابردوو (ماضى متعدى) لە شكاندن:

من شكاند - شكاندن

تە شكاند - شكاندن

وى شكاند - شكاندن

وئى شكاند - شكاندن

مە شكاند - شكاندن

وہ شكاند - شكاندن

وان شكاند - شكاندن

لە بۆ كۆ

له خواردن: من خوار (خار) - خوارن، مه خوار - خوارج.

۳- له گه ل کارى داخواز (طلب) ی قیان (ویستن):

کاتی: رابردوو:

من قیا - قیان]
ته قیا - قیان	
وی قیا - قیان	
وی قیا - قیان	

مه قیا - قیان]
وه قیا - قیان	
وان قیا - قیان	

بو کۆ

کاتی نیسته: من دفتیت (دفتی - دفتین)، مه دفتیت (دفتی، دفتین).

کاتی له پاشا: من دئی فیت (دئی فی - دئی فیتن) مه دئی فیت (دئی فیتن)

لهم جوړه ی دووهمین راناوی کهسی دهبنه راناوی هییتی (تملک) شت وهک:

مالا من دهستی من، مالین من دهستین من

مالا ته دهستی ته

مالا وی دهستی وی

مالا وی دهستی وی

مالا مه دهستی مه، مالین مه، دهستین مه

مالا وه (هه وه) دهستی وه (هه وه)

مالا وان دهستی وان

له بهر نه وه زمانزانه کانی زاری (شیوه ی) کرمانجی له سهر نه م بیروباوه رهنه که راناو له کرمانجی دوو جوړه و هر جو دایه له رسته دا.

نه مهش ته عریفی راناوه به پیتی بیرو پای سادق به هائه دین:

جهناف (به رناف): نه و بیژیه یا کو درسته ییدا جهی نافی چ مروف یان تشت

دگریت، چ (راسته خو) ئیکسه ر یان ژى بگریار و نیشان کرن وهک:

ئەحمەد چو مال. ئەو چو مال.

ئەحمەد دچیت مال. ئەو دچیت مال.

ئەحمەد دئ چیت مال. ئەو دئ چیت مال.

بیزهیا (ئەو)، جەئ ئەحمەدی دگرت.

۴- راناوی لكاوی كهسی سییهم و دووهمی تاك به پئی بیروپای د. نهسرین فەخری:

«یت» راناوه بۆ كهسی سییهمی تاك له كاتی ئیستا و داهاتوودا نهك «ئ» به تهنیا، ههچهنده «ئ»ش - كه كورتكراوهی «یت» و «یتن» - به تهنیاش ئەو كهسه به دیار دهخات له قسهكردن و نووسیندا، به لام لهگهڵ ئەوهشدا ئیمه نووسینی «یت» به پئویست دهزانین له بهر ههندیك هۆ لهوانه:

۱- ههندیك جار ئەو «ئ»یه نامینیت به تابهتی لهگهڵ رهگی ئەو كارانهدا كه كۆتایییان به بزۆین دیت و له جیگهی «ئ»ی «ا» بهكار دیت وهك: دهكات، دهبات، دهخوات، دهسوات، ئینجا ئەگەر «ت» بقرتین (ا) دهمینتهوه، ئایا دهگونجیت بلّین جارتیکیان راناوی «ئ» و جارتیکیان راناوی «ا» بهكار دینین بۆ كهسی سییهمی تاك له كاتی ئیستا و داهاتوودا؟ یان راست ئەوهیه كه یهك «راناو» ههبیت وه بلّین به گوێرهی كۆتایی رهگهكان پیته بزۆینی پیش «ت» گوێرینی بهسهردا دیت و به لام «ت» ههر دهمینتهوه.

۲- لهگهڵ رهگی كاری چاوگه ئەلفیهكاندا كه ههمیشه كۆتایییان به «ئ» دیت، ئەگەر «ت» مان قرتاندن بلّین چی؟ كه ههمیشه كۆتایییان به «ئ»ی رهگهكهیه یان راناوهكه؟ ئەگەر بلّین هی رهگهكهیه ئەی كوا راناو یان به پئچهوانه.

۳- كاتیک كه ئەو كارانه لهگهڵ پاشگری «وه»دا بهكار دینین چار نییه ئەو «ت»ه دهگهڕیتهوه لهویدا چی دهلّین؟ دهلّین راناوه و له شوێنی تر دهیقرتین ئەمه باشتره یان له پیشهوه بزانیته راناوه و تووشی ئەو ههلهیه نهبیت و وهك ههندیك لهگهڵ «وه»ی پاشگردا بیکات به پاشگر و بلّیت «تهوه» پاشگره.

۴- لهو كارانهی ههركهتیهان تیدایه (انتقال) كه له جیگهی ئامرازی «بۆ» «ه» بهكار دینین دووباره ناچاره ئەو «ت»ه دهگهڕیتهوه لهویدا چی دهلّین. وا بزانه ئەگەر یهكسهر بلّین راناوه خۆمان لهو ههموو ئالۆزی و لیكدانهوه و

۵- له شیوهی ژووروودا ههندیک جار «ئ» به‌کار ناهئین به‌لکو ده‌چئته وئنه‌ی ئه‌و بزوئنه کورته‌ی وئنه‌ی نییه له عه‌ره‌بیدا و «ئ» ی بۆ به‌کار دئت له نووسینی لاتیندا و ئه‌وه‌ی ئیشاره‌ت بۆ که‌سه‌که ده‌کات «ت» یه‌وه‌ک: دچت، دکه‌ت، دنقیست... هتد.

ئه‌مه سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که راناویکی ره‌سه‌نه و له شیوه‌ی لوړ و له زمانی فارسیدا «د» و «ه» له جئگه‌ی «ت» به‌کار دئت و سه‌یر نییه چونکه دوو ده‌نگی گه‌لێک نزیک به‌یه‌کن و به ئاسانی جئگه‌ی یه‌کدی ده‌گرنه‌وه زۆر جار. هه‌روه‌ها «یت، یت، ت» له رووسیدا به‌کار دئت.

له‌وانه‌یه ههندیک بلێن که واته یا «یتن - اتن» به‌کار بئین ده‌لێن نا چونکه له‌و شوئینانه‌دا که ناچار «ت» ده‌گه‌رئته‌وه ناچار ی گه‌راندنه‌وه‌ی «ن» نابین، هه‌رچه‌نده له باسکردندا پئویسته باس بکرئت و روون بکرئته‌وه ئه‌مه له‌لایه‌که‌وه له‌لایه‌کی تروه‌ه به‌ زۆری «یت» به‌کار دئت، نه‌ک «یتن»... هه‌مان شتیش ده‌لێن ده‌رباره‌ی راناوی لکاوی که‌سی دووه‌می تاک له رابردوو وه ئیستادا، هه‌رچه‌نده «ئ» تیژ لئره‌دا ده‌که‌وئته پئش «ت» نه‌ک «ئ» ی کراوه.

له باره‌ی پئناسینی راناوه‌وه:

«زۆر جار ههندیک له جووره‌کانی راناو ده‌چنه نئوانی ئه‌و وشانه‌ی که زۆر ناسراون واته ئه‌و ناو و ئاوه‌لئاو ژماره و ههندیک ئاوه‌لکار که له راستیدا به‌هیچ روویه‌ک له رووه‌کانی «مفهوم» ی شت و «کمیه» و ژماره وه‌سف نا‌کرئت ته‌نیا به‌م رئگه‌یه یان ده‌لاله‌تیان لئ ده‌کات»^(۱).

واته راناو به‌شئکه له به‌شه‌کانی ئاخافتن که به‌ پئی ئه‌و ده‌لاله‌تانه ناو ده‌نرئت:

۱- راناوی که‌سی «الضمانر الشخصیه».

۲- راناوی هه‌یی «ضمانر التملک».

۳- راناوی خوئی «الضمانر العائده».

۴- راناوی پرسیار «ضمانر الاستفهام».

(۱) ئه‌وه له رووسییه‌وه کراوه به کوردی له‌لایه‌ن د. نه‌سرینه‌وه.

۵- راناوی نیشانهکردن «ضمائر الاشارة».

۶- راناوی ناديار «الضمائر المبهمة».

۷- راناوی گهينهر «ضمائر الوصل - الضمائر الموصولة».

ليزه دا بيروپى د. نه سرين فهخرى كوټايى ديت.

[پروونكر دنه وه:

له گوتاره كهى (سوورپكى خامه..) دا باوه پرى خوم دهر باره ي به شى
زورى باسى راناو دهر بپروه ليزه دا كورته ييكي باوه پرم له باره ي
راناوى كه سى دووهم و ستيه مى تاكه وه دهنووسم:
كه سى دووهمى تاك:

۱- له كارى تپه پرى رابردودا پيتى (ت) راناوه كه يه وهك: كردت،
نووسيت، خواردت. هر ئه م (ت) ه ده شپيته مضاف اليه وهك
«برات هات، دستت لاده.» له گه ل چه ند وشه ييكي Preposition
ديته وه، وهك «بوت روونه، ليته وه دياره، تيت ده گم» هروه ا
ده بيته فاعيل و مفعول وهك: نووسيت. دهنووسم.

۲- له كارى تپه پرى و تى نه په پرى موزاريعدا له شپوه ي (ى)
دهر ده كه ويټ، به لام به پي جيه گه وا ده بى وهك بزوين واش
ده بى وهك Consonat دهر كينريت:

(ده كه ي، دهر پى، ده به ي) له مانه دا Consonant ه.

(ده كيلي، دهنووسى، دهر پى) له مانه دا بزوينه.

له ئه مر و نه ه ي سهر ي خدا دهر ناكه ويټ وهك «بكه، بژى، بخو،
بلى»، «مه كه، مه خو...».

له ئه مر و نه ه ي ناسه ر ي خدا ده بيه وه ئه و (ى) ه ي باسما ن كرد
وهك «بكه ي، بخوى، بلى» به لام له كارى وهك (بژى) دا دهر ناكه ويټ
چونكه كوټايى كاره كه خو ي بزوينى (ى) تيزه.

به لاي منه وه له و كارانه دا (ى) راناو هه رچه نده ده شى پيتيكي (ت)
به دا (ى) كه دا بى به لام ئه م (ت) ه كه رت و به شى راناوه كه نييه و

نیشانه‌ی یکی ته‌سریفی روته چونکه راناو که به‌شیکی یه‌کجار
 بنجییه له ناخاوتنی کوردیدا ناشی چ پیتیکی لی بقرتی، ئەو
 پیتە‌ی بقرتی راناو نییه و شتیکی تره جا هه‌رجی ده‌بی بابیی.
 هاتنی پیتی (ت) له شوینی تریش شتیکی به‌رچاوه وه‌ک بلایی:
 پارەکه‌مان دیوه‌ته‌وه. ئاو‌ه‌که‌م خوار دووه‌ته‌وه.

له‌م نموونانه‌ی خواره‌وه‌دا (ت) ه‌که ده‌شی بمینی و ده‌شی بقرتی،
 له هه‌ردوو حالێشدا شتیکی بنجی نییه له سته‌دا:

شیره‌که بووه‌ته ماست شیرەکه بووه به‌ماست

منداڵه‌کان بوونه‌ته پیاو منداڵه‌کان بوون به‌پیاو

گه‌یشتوو‌مه‌ته ئامانج گه‌یشتوو‌مه ئامانج

گه‌یشتوو‌نه‌ته ئامانج گه‌یشتوو‌نه ئامانج

هه‌یه‌تم هه‌مه

رۆیشتیتم رۆیشتبم

رۆیشتیین رۆیشتبین

ده‌زانین له کوردیدا پیتی (ی) چونکه پیتیکی ناسکی بی هیزه
 به‌به‌ریه‌وه هه‌یه بقرتی.. به‌لام چونکه له شی‌وه‌ی راناودا زۆر
 کاریگه‌ره قرتانی بۆ نییه که‌چی پیتی (ت) ده‌قرتی هه‌رچه‌ند
 پیتیکی به‌هیزه، هۆیه‌که‌ش ئەوه‌یه که له شوینانه‌ی قرتانی
 به‌سه‌ردا دیت به‌شیکی بنجی نییه له ناخاوتندا بۆیه ده‌توانی بلایی
 (ده‌که‌یت، ده‌خۆیت) ده‌شتوانی پیتە‌که‌ی (ت) بقرتیینی و بلایی
 (ده‌که‌ی، ده‌خۆی) به‌لام ناتوانی هه‌رگیز پیتی (ی) له‌و کارانه‌دا تی
 به‌یت و بلایت (تۆ ده‌خۆ یاخود تۆ ده‌خۆت).

که‌سی سێیه‌می تاک:

راناوی که‌سی سێیه‌می تاک له کاری تێپه‌ری رابردوودا
 ده‌رده‌که‌وتی له شکلی (ی) وه‌ک خواردی، کردی، کێلای، درووی.
 لێره‌شدا که‌هات و که‌وته‌ دوا‌ی بزۆینی (ا، و) بۆ خۆی ده‌بیتە

Consonant وەك له نموونهكاندا دەردهكهوت، له دوا (ی)

تیزیشهوه بزر دهبی و ئیمکان نییه بدرکینری وەك:

نووسی، پرسى، دزی...

هەر ئەو (ی)هیه دهبیته مضاف الیه و بهدوا هەندى Preposition

دا دیت:

دارا نههات برای هات - براكهی هات.

لێیهوه دیاره، پتی گرانه، تێدایه.

دهشبیته بهرکار (مفعول) وەك: دهیبینم، دهیدوینن.

له كاردا هەر لهم كارهی تێپهری رابردوودا دەردهكهوی، لهوه

بهولاره هەرچی كۆتاییی كارهكان ههیه بۆ كهسى سێیهمی تاك

ههموویان شیوهی «تصریفی» ن و راناو نین چونكه دهشی بقرتین

و تی بچن. تۆ كه گووت: (دهروات، دهكات، دهكێلت، دهفرۆشیت)

له بیرت نهچى دهتوانی بلێی (دهرواتن، دهكاتن، دهكێلتن...)

ههروهها (دهروا، دهكا، دهكێل). كه حال وابی بۆ دهبی بلێن تاكه

پیتی (ت) راناوه؟ ئەدى بۆ نهلێن (تن) سههرلهبهری راناوه؟

كۆتاییی كار بۆ كهسى سێیهمی تاك ئەم ئیحتیمالانه ههلهگرى:

ئەو دهروا دهروات دهرواتن.

ئەو دهكێلێ دهكێلت دهكێلتن.

ئەو دهژى دهژیت دهژیتن.

دهبینی ههرجاره پیتی پیش پیتی (ت) دهگۆرێ و (ت)هكه خۆی به

تهنیا وهیا به خۆی و به (ن)هكهی (تن)هوه دهقرتێ ناشی راناو

ئوهونده بێ ئۆقره و بێ «ثبات» بێ چونكه له بهشه ههره

گرنگهكانی ناخاوتنه. له عهربهیدا ئهوهی پیتی دهلێن (العمدة)

حیسابێکی تایبهتی بۆ دهكری له ریزماندا. ئهوهی راستی بێ

راناو له (العمدة)ش بنجیتره كه گوتمان ناشی تی بچی.

دهرنهكهوتنیشی له ههندى صیغهى كهسى دوهمى تاك و كهسى

سێیهمی تاكدا بێ تهعلیل نییه بهلام لێردها ناتوانم لهسهرى

بنووسم ههروهك له گوتاره كه شمدا مه وداي نووسيني دهست نه كه وت.

راناوي كه سي ستيه مي تاك له پرسته ي بي فيعلدا دهبيته بزويني (ه) كه فهتحي عه رهييه:

دارا نازايه، دارا مه رده، ئيستا نيوه پويه، ئم كابرايه جه رديه، شهكر شيرينه، دارا شنوييه.

ساغكر دنه وي راناويوني ئو بزوينه له گوتاره كه مدا به دريژي له سهري نووسراوه، لزووم نيه ليره دا دووباره ي بكه مه وه.

وا دهزانم ته عريف تيك بو راناو دابندرئ، دهبي هر ئو به شه بگريته وه كه ناوي نرا (راناوي كه سي) چونكي كه ئو به شه راناو بيت ئه واني تر هه موويان له راناوي دهكه ون. چ راستيكي شرايه وه ئاشكرا ناكم به وه دا كه بلئم وشه كاني (راناوي كه سي) له بنه رهدا راسته وخو و بي پيچ و په نا بو مروف دانراون. جاري له به ديهييه به رچاوتره وشه كاني «من، ئيمه» بو مروف نه بي هر دهست نادن چونكه مروف نه بي هيچ شتيك و هيچ گيانله به ريك نيه وتوويز بكات و بلي «من». له نووسيندا كه ديواريك دهست دهكات به ئاخاوتن نووسه ره كه به دهنگي ديني و رسته ي «من و ابووم، من وام لي به سه رهات» ي به سه ر زاره مه وه وومه كهيدا دينيت دهنا ديوار ورته ي له به ره وه نايهت. وشه ي «تو، ئيوه» ئه وانيش به «تسامح» نه بي بو غهيري مروف به كار نايهت.

وشه ي «ئو، ئه وان» ئاسانترن بو به كار هيتانيان بو غهيري مروف نهك له بهر ئه مه كه له بنه رهدا بو مروف نين، بگره له بهر ئه وه يه كه مروف و غهيري مروف له سيفه تي «غياب» دا هاويه شن. تو سرنج بگره دهبيني به دهگمن نه بي «ئو» بو (سهك، باران، پياوه تي، ته له فون...) و هرچي شت و زينده واري تر هه يه به كار نايهت: ئه وه ي بو مروف و غهيري مروف به ئاساني به كار ديت، صيفه ي كه سي ستيه مه له (فعل) دا وهك (خواردي، نووست، هه لده ستيت، ده مریت). بو ئه وه بتوانيت وشه ي «ئو، ئه وان» بو

غەيرى مروّف بەكار بېنىت دەبىّ حالى تايبەتى بدۆزىتەو ۋەك كە
بلىتى «من ديوارەكەم نەروخاند، ئەو لە خۆۋە كەوت».

كە گوترا «من، ئىمە - تۆ، ئىوہ - ئەو، ئەوان» بىّ ھىچ وشەيىكى
تر و ھىچ ەلامەتتىك كە واتايىكى تايبەتتيان بۆ ديار خات، تەنيا
شيوہى مروّف بە دلاندا دىت و ھىچى تر. قسە لىرەدا درىژەى
زۆرە، بەۋەندەى سەرۋە لىتى دەبىرمەۋە. لەمەۋە، تەعريفىك كە من
پىتى پازى بىم بۆ (ضمير، Pronoun، راناو) شتىكە ئەمانەى تى
خويتندرابىتەۋە و دەۋرى بنجى راناۋىشى راگەياندىتى،
تەعريفەكەش ئەمەيە:

راناو ئەو كۆمەلە وشەيەيە كە راستەوخۆ بۆ كەسانى يەكەم و
دووم و سىيەم (ۋەيا قسەكەر و قسە بۆ كراو و قسە لىكراو)
دانراۋە، ھەريەككىك لەو وشانەش لە وىنەيىكى تايبەتتيدا دەبىتە
ھۆى پەيدابوونى واتاى تەۋاۋ لە ئاخاوتنى كورديدا.

ئەم تەعريفە لە وشەى كەسەكان بەۋلاۋە ھىچى تر ناگرىتەۋە،
دەۋرى (راناۋى لكاۋ) ىش كە بەو نەبىّ لە ئاخاوتندا جىبەجى
ناكرىّ لەم تەعريفەدا تى خويتندراۋەتەۋە. دەۋرى راناۋى لكاۋ
بەداخەۋە لای زمانزانانى كورد چ بايەختىكى پى نەدراۋە، لە
حالىكدا شيرازەھۆنى ئاخاوتنى كوردى بە راناۋى لكاۋ پىك دىت.
پىتى ناۋى بلىم، بەلام بە ناچارى دووبارە سىبارەى دەكەمەۋە، من
لە زاراۋەى (راناۋ) پازى نىم چونكى وشەكانى (من، تۆ، ئەوان....
ھتد) و جوۋدى سەر بەخۆيان ھەيە و لەسەر ئەۋە نەۋەستاۋن دەبنە
جىڭرى ناۋ يا نابىتى. خۆ زاراۋەى (لكاۋ) ھەر بەجارى
شەقامەرىتتەكانى رىزمانى كوردى كۆيژ دەكاتەۋە. كۆيژ كوردنەۋەى
شەقامى زمانىش بە پاچ و پىمەرە نابىتى، بەۋە دەبىتى كە بە خالىقى
واتاى تەۋاۋى رستە بلىين (لكاۋ) كە بايى بەردىكى رەق و تەقىش
دەۋرى بۆ دانائىت لە ئاخاوتندا.

دەمراستى لىژنە]

۵- به بیروپای مامۆستا ههژار:

دهبی بگوتری «ضمیر - راناو» هه نهوانهن پیوه دهلکتین و له رسته دروستکردندا زۆر کاریگهرن، لای وایه زاراوهی «بريله» شی بۆ بهکار بێت که بریتیه له وشهی «بری - بهواتای بدیل» و نهمرازی چووککردنهوهی «له». بهو پییه بريله «ضمیر متصل» (۸) دانهیه.

م، ت، ی: وهک که بلیتی کردم، کردت، کردی یاخود له حالێ اضافهدا (برام، برات، برای).

ان: بۆ کۆی کهسهکانه له کاری تیپهردا وهک بلیتی کردمان، کردتان، کردیان. ههروهها له حالێ اضافهدا..

ی: بۆ کهسی دووهمی تاک له کاری رابردووی تۆ نهپهه و کاری موزاریعی تیپهه و تۆ نهپهه وهک: رۆیشتی، مردی، چووی، دهپۆی، دهچی، دهکهی، دهخۆی..

ین: بۆ کهسی یهکهمی کۆ له کاری رابردووی تۆ نهپهه و کاری موزاریعی تیپهردا و تۆ نهپهردا وهک رۆیشتین، چووین، نووستین، دهنووین، دهپۆین، دهکهین، دهشکینین..

ن: بۆ کهسی دووهم و سییهمی کۆ له کاری رابردووی تۆ نهپهه و کاری موزاریعی تیپهه و تۆ نهپهردا وهک: ئیوه نووستن، نهوان نووستن - ئیوه چوون، نهوان چوون - ئیوه دهخۆن.. دهپۆن - نهوان دهخۆن. دهپۆن..

و: بۆ کهسی دووهمی کۆ له ههندێ شتیوه ناخاوتنی کوردستانی خواروودا که به تهواری له جیگهی «تان» دیت وهک: نهوه کردو نهوه خواردو - براو هات - لێو رازی دهیم.

ئهو بهشانهی که تا ئیستاش پێیان گوتراوه (ضمیری کهسی، اشاره، پرس، خۆی، ههیی، مبهم، لیکدهر) هیچ کامیان تا سهنگی ضمیری متصل (بريله) ی باسکراو نین و دهبی ناویکی تریان بۆ دابندرئ وهک (ناو) یاخود (نیشان) یاخود (نهمرز - ئەدات) یاخود ههه شتیکی تر بێت.

راناوی لیکدهر:

راناوی لیکدهر (Relative، اسم الموصول) تا ئیستا له لایهن نووسهراوهه

(لیکدەر، گه پینەر، پی گه ه، پیوهندی) ی بۆ به کار هینراوه له کوردیدا.

له فارسیدا (حرف ربط) ی پی گوتراوه.

له پێرمانی ئینگلیزی پی گوتراوه Relative Pronoun

کوردویف وشه ی (ههف دوتی) پی گوتوه.

به لای سادق بههائهدین و نهسرین فهخریهوه تهنیا وشه ی (که) راناوه لهو رستانه دا که راناوی لیکدهریان تیدایه وهک (ئهو ویتانه که هه لواسراون جوانن، تو که قوتابیت ده بی بخوینیت). ئهو پیته (ی) هه ی که هه ندی جار دیته پیتش راناوه که وه پیتی پیوهندییه و کهرتی راناوه که نییه.

نووری عه لی ئەمین ده لئ: پیتی (ی) یاخود (که) ئەگەر به تهنیا هاتن هه ر یه که بیان ئهو راناوه ن که پتی ده لئین راناوی لیکدەر، به لام له م حاله دا فه رقیان له گه ل حاله تی به جووته هاتنیان له رسته دا ئه وه یه که (ی) تهنیا و (که) ی تهنیا هه ریه که بیان لهو شیوه یه دا راناوی لیکدهری ساده یه، به لام ئەگەر به سه ریه که وه به کار هینران ده بنه راناوی لیکدهری ناساده وهک:

ئهو ی که دوتی له سه ر بانه که که وته خواری، بارام بوو.

راناوی (ی) یا (ی که) به زوری له دوا راناوی ئیشارییه وه دیت.

تیبینی:

۱- له شیوه ی کرمانجی ژوو روو (ئی کۆ) یا (بی کۆ) له بۆ نیر به کار دیت، (ئا کۆ)

یا (یا کۆ) له بۆ مییه، (پین کۆ) له بۆ کۆی هه ردووکیان.

۲- وشه ی (که) کاتی ده پیته راناوی لیکدەر که هه م دوو رسته به یه که وه گری بدات

و هه م له بری ناویک به کار هینرابیت، وهک:

منداله که م دی که له سه رما هه لده له رزی.

له م رسته یه دا راناوی (که) رسته ی (منداله که م دی) و رسته ی (له سه رما

هه لده له رزی) به یه که وه گری داوه و هه م جیی ناوی (منداله که) ی له رسته ی

دووهدا گرتووه ته وه.

له مه وه بۆمان ده رده که ویت که وا وشه ی (که) وا ده بیت وهک راناو به کار

ناهینریت، واته که یه ک لهو دوو مه رجه ی سه ره وه نه گه یشتته جی وشه ی (که) له

راناوی دہشورتیت، وہک:

کہ ہاتیت، پیت دہلیم.

کہ پیلاوہکہم لہپی کرد، بزماریک چوو بہپیمدا.

کہ ئەو ہات، من رویشتبووم.

لہم سی رستہیہدا ہەرچہند (کہ) دوو رستہی بہیہکہوہ بہستووہ، بہلام جیتی
ناوی نہگرتووہتہوہ، لہبەر ئەمہ (راناو) نییہ و شتیکی ترہ لہ جیتی خویدا لیتی
دہدوین.

[تنبینی و روونکردنہوہ:

من لہ گوتاری «سووریککی خامہ بہ دەوری راناودا» گوتووہ کہ
ببین و وشہکانی (من، تو، ئەو، ئیمہ، ئیوہ، ئەوان - لہگەل شتوہ
لکاوہکانیان کہ من لہو گوتارہدا پتییان دہلیم راناوی چالاک) بہ
راناو دانین ہەرگیز ناشی بہ ہیچ وشہیتیکی تر بگوتری راناو
چونکہ ئیمکان نییہ چ تایبہتیکی مشترک کویان بکاتہوہ.
جودایی نیتوان (م) لہ رستہی (من ہاتم)دا لہگەل وشہکانی (کام،
فلانہکەس، شتیک، کہ ..) ہیندہ زہق و بہرچاو و بنجیہ ناہیلتی
بیر بو ئەوہ بروات ہەموویان یەک بەشی ناخاوتن بن چونکہ کہ
پیتی (م) لہ رستہی (من ہاتم)دا وہک (فلانہکەس حیساب کرا چ
لزووم نامینتی ئاوہلکار (ظرف) لہگەل ئاوہلناو (صفة) جودا
بکرتنہوہ و بہ دوو بەشی ناخاوتن بژمیردرین یاخود وشہی
(ہاتن، خواردن) کہ چاوگن پتییان بگوتری (ناو) کہچی (ہاتم،
خواردم) فیعل بی چونکہ ہەر نہبی تایبہتیکی (مشترک) لہ
نیتوان (ظرف و صفة)دا ہیہ کہ (وہصف)ہ، تایبہتیکی تر
مشترکیش لہ نیتوان (چاوگ و فیعل)دا ہیہ کہ (روودان -
حدوث)ہ. پتویست نییہ لیرہدا دریزہ بہو قسانہم بدہم کہ لہ
گوتارہکہدا دریزہیان پی دراوہ، بہلام ہیندہ ہیہ من لہو گوتارہدا
باسی غہیری (راناوی کہسی)م نہکردووہ، بوہ لیرہدا ریم ہیہ
کورتہیتیکی یەکجار کورت لہ بارہی ئەم راناوہی (لیکدەر)ہوہ بلیم

که تا رادمیتک ناته‌واوی ناوه‌پوکی گوتاره‌که‌م پر کاته‌وه:

گریمان^(۱) به‌وه رازی بین راناو وشه‌ییکه جیی ناویک ده‌گریته‌وه،
ئه‌وه‌ی یه‌کجار ئاشکرا و روونه: ئه‌م وشه وهیا ئه‌مرازه‌ی (که) له
رسته‌دا هه‌رگیز جیگه‌ی ناو ناگریته‌وه به‌لکو به‌خۆی و به‌و
رسته‌یه‌ی که له دوا‌یه‌وه دیت شتیه وهسفیکی ناوه‌که ده‌کات.

به‌نموونه تۆ که گوتت (ئه‌و پیاوه‌ی که نانه‌که‌ی خوارد میتوان بوو)
به‌رسته‌ی (که نانه‌که‌ی خوارد) وهسفیکی بی فیّل و ئاشکرای
(پیاو) ه‌که‌ت کردووه وه‌ک ئه‌وه‌ی که گوتبیت (پیاوه
نانخواردووه‌که). سرنج بگره له‌م راستیه: چونکه رسته‌ی (که
نانه‌که‌ی خوارد) بۆ وه‌سفه وه‌سفیش به‌ته‌نیا واتای رسته‌ی ته‌واو
به‌ده‌سته‌وه نادات ده‌بینی بۆ ته‌واو‌یوونی واتای رسته‌که
چاوه‌نورپی شتیکی تر ده‌که‌یت به‌ دوا رسته وه‌سفیه‌که‌دا بیت و
واتای ته‌واو پیک بینیت، رسته‌ی (میتوان بوو) ئه‌و
چاوه‌روانکراوه‌یه.

ئه‌و پیاوه‌ی که نانه‌که‌ی خوارد

پیاوه نان خواردووه‌که

سه‌یری هه‌ردوو گوته وه‌ک نیمچه رسته واتای ته‌واویان نییه له
حالی‌کدا له رسته‌ی یه‌که‌مدا فیعل و ضمیری لکاوی که‌سی
ستییه‌می تاک هه‌یه که له رسته‌دا (ئیسناد و حکم) پیک دین و
ده‌بوو پیوستیان به‌ رسته‌ییکه‌ی تر نه‌بیت بۆ ته‌واو‌کردنی
واتاکه‌یان به‌لام وه‌ک گوتم چونکه بووه به (وصف) هه‌رچی (حکم
وئیسناد) یکی تیدا هه‌یه له ناو (وصیفه‌) ه‌که‌دا وه‌ستاوه و نایته
ته‌واو‌که‌ری واتای رسته. له‌م رووه‌وه رسته‌ی (ئه‌و پیاوه‌ی که نانی
خوارد) هاوتای ته‌رکیبه وه‌سفیه‌که‌ی (پیاوه نانخواردووه‌که) یه
به‌بی زیاد و که‌م که هیچ هۆییکی (حکم و ئیسناد) ی نه‌یانی تیدا

(۱) گریمان: به واتای (فرضنا) ی عه‌ره‌بیه له جیاتی وشه‌ی (افرض) ی عه‌ره‌بیش
(بگره) ی کوردی به‌کار دیت.

نييه و ناشی هه بی. به لام که هاتی نیمچه رسته کهت له (وصیفة) دهرهاویشته و گووت (پیاو نانی خوارد وهیا ئەو پیاوه نانی خوارد وهیا پیاوه که نانی خوارد) ده بیته رسته یکی ته و او به (حکم و ئیسناد) هوه.

نابی زمانه وانی کوردی قیاسی زمانی کوردی له زمانیکی تر بکات و له بهر تیشکی ئەو زمانه دا سهیری کوردی بکات. له ئینگلیزیدا که وشه ی Whome ، Whose، Who به راناوی لیکدر حساب کراوه کاریکه ده خلیکی ئیمه و زمانی کوردی به سه ره وه نییه، وشه ی Who ش دیاره سه ره به خوییه کی ئەو تو ی هه یه هه لده گری حسابیکی تایه تی بو بگری له و زمانه دا تا کو ده بینی حاله تی (فاعلیه و مفعولی و اضافه) ی هه یه وه ک راناوه کانی که سی Me ، My ، I له رسته شدا هه رگیز ناقرتی چونکه که قرتا رسته که له بهر یه که هه لده وه شی. که سهیری زمانی عه ره بی بکه تی ده بینی زاناکانی صرف و نحوی عه ره بی زوریان به (اسم الموصول) یان داناون له ویشدا (الذي، الذين، اللذان. اللواتي، اللاتي...) وشه ی بنجین له رسته دا و حاله تی (مرفوعیه، منصوبیه، مجروریه) یان هه یه و ناشی بقرتین دهنه رسته که و اتای نامینی که چی له کوریدا وشه ی (که) نه ئەو سه ره به خوییه ی هه یه نه ئەو بنجیه شه له رسته دا چونکه ده شی بقرتی. سه ره رای قرتانی، له وانه یه راسته و خو ش به پیش ناو وهیا (راناو) بکه ویته وه و بیته ئەمرازی (شرط) وهیا شتیکی تر وهک که بلی «که دارا نه یی تو ش مه یی». واش ده بی ده کریته ئەمراتیکی (تحقیقی):

تۆ که حوری وهره نیۆ جه ننه تی دیدهم چ ده که ی

له م دلّه ی پر شه ره ر و سینه یی سووزانمدا

با بیین له رسته ییکدا ئەم وشه یه ی (که) تاقی بکه یه وه و بزانی دهنی جی ناویک بگریته وه. له رسته ی (ئەو پیاوه ی که نانی خوارد میوان بوو) وشه ی (که) گۆیا جی (پیاو) ی گرتووته وه با

وشه‌ی (پیاو)ی بخه‌ینه جیگه‌یه‌وه ئاخۆ چۆن ده‌بی: (ئهو پیاوه‌ی پیاو نانی خوارد..). له‌مه‌دا حیسابه‌که‌ ده‌رنه‌چوو. با ئه‌مجاره‌یان وشه‌ی (پیاو) له‌ جی‌ی خۆ‌ی هه‌لستین و بیگوتزینه‌وه‌ بۆ جیگه‌ی (که) و بلین (ئهو پیاو نانی خوارد..). دیسان رسته‌که‌ چ واتای ناب‌ی و گونجانیکی تیدا نیه‌.

پوخته‌ی قسه‌ و لیکدانه‌وه‌ی من ئه‌وه‌یه‌ که‌ وا ئه‌م وشه‌یه‌ی (که) له‌ هیچ روویکه‌وه‌ ده‌ست نادات پێ‌ی بگوتری راناو، به‌راستی له‌وه‌ زیاتر نیه‌ به‌ ئه‌مرازکی ئاسایی حیساب بکری له‌م سیفه‌ته‌ی ئه‌مرازبوونیشدا تا بلێی خو‌ش جله‌وه‌ و هه‌رجاره‌ بۆ مه‌به‌سیک به‌کار دیت.

[ده‌مراستی لیژنه‌]

راناوی خۆ‌ی Reflexive:

ئه‌م راناوه‌ وه‌ک نووری عه‌لی ئه‌مین ده‌لێت: له‌ وشه‌ی (خۆ) و راناوی که‌سی لکاوی (م - مان، ت - تان، ی - یان) دروست ده‌بیت و له‌ رسته‌دا بۆ ته‌وکید به‌کار دیت وه‌ک: من خۆم ده‌بینم و پێ‌ی ده‌لێم.

مامۆستا سادق به‌هائه‌دین و د. نه‌سرین فه‌خری ده‌لین: وشه‌ی (خۆ) راناوه‌ ده‌شی له‌گه‌ل راناوی که‌سی لکاو به‌کار بێت و به‌ته‌نیاش به‌کار بێت وه‌ک:

خۆ شوستن (خۆ)

من خۆم هاتم (خۆم)

سادق به‌هائه‌دین ده‌لێت له‌ شیوه‌ی سه‌روودا هیچ گۆرینیک له‌ (خۆ)دا نابیت چ

بۆ ئێر بێ و چ بۆ مێ.

[پروونکردنه‌وه‌:

من له‌ گوتاره‌که‌ی «سووریک‌ی خامه‌» هه‌ندیک له‌سه‌ر وشه‌ی (خۆ). دواوم، لێرده‌دا به‌ کورتی ده‌لێم وشه‌ی (خۆ) وشه‌ییک‌ی فه‌ره‌نگی عاده‌تی وه‌هایه‌ هه‌لناگری جی‌ی پێ‌ له‌ق بکری و بخه‌ریته‌ ناو قابلیکی تایبه‌تی دوور له‌ سروشتی خۆیه‌وه‌. تۆ که‌ گوتت «خۆم

هه‌لده‌دمه‌وه» وه یاخود «خۆم ده‌خورینم» لیره‌دا مه‌فه‌وه‌ومی وشه‌ی «خۆ» له‌ رووی ریزمانه‌وه‌ چ‌ فه‌رقی‌کی نییه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا که بلی‌ین «برام هه‌لده‌دمه‌وه‌، پشتم ده‌خورینم». له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌ش‌دا واتای «خۆ» به‌به‌ریه‌وه‌ هه‌یه‌ له‌ به‌کاره‌یتنان‌دا رۆلی تایبه‌تی ببینیت: وشه‌ی «خۆ» که‌ ده‌ردیته‌ پال راناوی لکاو ته‌ئکید په‌یدا ده‌کات، له‌م ته‌ئکیده‌دا ده‌بیته‌ سی‌به‌ریکی راناوه‌که‌ ته‌نانه‌ت ناتوانی له‌ کۆتایی رسته‌دا داوای راناویکی لکاو بکا که‌ بۆ وشه‌ی «خۆ» بگه‌رێته‌وه‌. بۆ روونکردنه‌وه‌ سه‌یری ئه‌م رسته‌یه‌ بکه‌:

ئیمه‌ خۆمان هاتین.

لیره‌دا «خۆمان» نه‌یتوانی کاری «هاتین» له‌ راناوی «ئیمه‌» بستینیته‌وه‌. چ‌ بلی‌ی ئیمه‌ خۆمان هاتین و چ‌ بلی‌ی «ئیمه‌ هاتین» راناوی لکاوی کاری «هاتین» هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ بۆ که‌سی یه‌که‌می کۆ دانراوه‌ که‌ «ین»ه‌. به‌لام که‌ گوتر «خۆ هه‌ل‌دانه‌وه‌مان کاریکی باش نه‌بوو» وشه‌ی «خۆ» واتای ته‌ئکیدى نه‌ما و بووه‌وه‌ به‌ وشه‌ی عاده‌تی بۆیه‌ له‌ کۆتایی رسته‌دا گوتمان «باش نه‌بوو» نه‌مانگوت «باش نه‌بووین» وه‌ک ئه‌وه‌ی که‌ گوترابا «نان خواردنمان باش نه‌بوو». که‌ ده‌لیی «خۆم ده‌بینم» لیره‌دا وشه‌ی «خۆ» له‌گه‌ڵ راناوی «م» کۆ بووه‌ته‌وه‌ چ‌ ته‌ئکیدى تیدا نییه‌ به‌لام جو‌ریک «تخص‌ص» ده‌مینیته‌وه‌ له‌ واتاکه‌ی «خۆ»دا نایه‌لی بگوترئ «خۆت ده‌بینم»، له‌م حاله‌دا ده‌بی بلی‌ی «تۆ ده‌بینم» ته‌نانه‌ت له‌وه‌ هه‌جه‌ ناخاوتنه‌دا که‌ (خۆتان ده‌بینم) به‌کار دیت لایه‌نى (خصوصیه‌)ه‌ که‌ مه‌به‌س نییه‌، واتای رسته‌که‌ ده‌بیته‌ (ئیه‌وه‌ ده‌بینم). هه‌ر ئه‌م لایه‌نه‌ی (خصوصیه‌)ه‌ که‌ مه‌به‌س نییه‌، واتای رسته‌که‌ ده‌بیته‌ (ئیه‌وه‌ ده‌بینم). هه‌ر ئه‌م لایه‌نه‌ی (خصوصیه‌)یشه‌ وای کردووه‌ نه‌شی بگوترئ (من ئیمه‌ ده‌بینم، من من ده‌بینم)، که‌چی ده‌توانی بلی‌ی «خۆمان ده‌بینم» هه‌رچه‌ند «خۆ» دراوته‌ پال راناوی که‌سی یه‌که‌می «کۆ» چونکه‌ له‌ لایه‌ن «خصوصیه‌»وه‌ (من و ئیمه‌) هه‌ردووکیان که‌سی یه‌که‌من.

سروشستی «خۆ» که له واتاکه یه وه سه ره هه لده دا وای لی کردوه
 بتوانی به هوی نه مرزه وه وهیا له گه ل وشه ییکی تر دا واتای تازه
 بیک بینیت وهک «خۆیی، خۆمالی، کۆییاتی و خۆییاتی، مآخۆ»
 له م وشانه دا چ خزمایه تییک له گه ل مه فووومی «راناو» پهیدا نابیت
 به هر ته عریفیک بته وی (راناو) دیار خهیت. که گوته «ئه م پیاوه
 خۆیییه» وهک ئه وه یه بلتی «ئه م پیاوه خزمه، یاخود بیگانه یه» خزم
 و بیگانه چهن راناو خۆییش هر ههن.

به لای باوه ری منه وه وشه ی «خۆ» وشه ییکی فره هنگی عاده تی
 تا قمی «ناو»، بهر ته عریفی ناویش ده که وی بی زیاد و که م: «ناو
 وشه ییکه واتای ته وای هه یه و به کاته وه نه به ستراره». به لام به
 پتی ئه و نامحدوو ییه که له واتاکه ی «خۆ» دا هه یه هه لده گری له
 به کاره یاناندا هر جاره قالب و رۆلیکی جودا وهر گریته، که
 ئه مه ش تایبه تییکه هه ی پتوندییکی به «راناو» وه نییه.

ئه م بهر خه خۆمالییه

ئه م بهر خه ئاوه کییه

سهیری ئه م دوو رسته یه بکه یته و سرنجی لی بگریته هه ینده
 له یه کتر ده که ن، کوردی گوته نی، درۆزن نه بی فره قیان ناکا. نازانم
 چۆن ده شی «خۆمالی» راناو بی و «ئاوه کی» شتیکی تر بی. من که
 ئه مه ده لیم قسه م به تایبه تی له گه ل ئه و که سانه یه که ده لین وشه
 چی بی هر ئه وه یه با جیگه و باریشی بگوری، واته که وشه ی
 «خۆ» راناو بوو له هه موو حالیکدا راناوه. د. نه سرین و ماموستا
 سادق له م باوه ردان. نووری عه لی ئه مین ده لی وشه له
 به کاره یاناندا نه وعی خۆی ده گوری واته ده شی له جیگه ییکدا
 راناو بی و له جیگه ییکی تر دا ئاوه لئاو بی. به لای منه وه، وهک
 ده ستوو ریکی بنجی، وشه له بنه رهدا بۆ واتاییکی تایبه تی
 دانراوه به لام حاله تی ده گوری، گۆرانی حاله تیش وشه که ناگوری.
 هر بۆیه یه «خۆمالی» نابیته راناو چونکه «خۆ» له بنه رهدا راناو

نییه. ده‌بینی له وشه‌ی «خۆیی» دا ئه‌مرازی نیسه‌ت هاتوه و پێوه‌ی لکاوه وه‌ک به «هه‌ولێر و هه‌له‌بجه» وه‌ لکابی و بگوتری «هه‌ولێری، هه‌له‌بجی».

وا ده‌زانم ئه‌م لێکدانه‌وانه به‌س بن بۆ دیار خستنی راناو نه‌بوونی وشه‌ی «خۆ».

[ده‌مراسنی لیژنه]

راناوی هه‌یی:

له‌ زمانی کوردیدا هه‌ر وشه‌ی «هی» بۆ راگه‌یانندی «تملک» به‌کار ده‌هێنریت به‌لام به‌ پیتی ناوچه‌ شیوه‌ی ده‌گۆرێ، وا ده‌بێ ده‌گوتری «ئی، یی، یا، هین» وه‌ک: ئه‌مه‌ هی خۆمه‌، بزنه‌که‌ هی بارامه‌. پێلاوه‌که‌ هین تۆیه‌.. هتد.

له‌ شیوه‌ی ژووڕودا فه‌رقی «نێر ومی» ی تیدا ده‌کرێ، مه‌به‌سیش ئه‌وه‌یه‌ که‌ نێرایه‌تی و میایه‌تی وشه‌ی «هی» له‌م شیوه‌یه‌دا به‌نده‌ به‌ «مملوک» هه‌که‌وه‌ واته‌ که‌ «مملوک» نێر بوو «مالک» مێش بێ راناوه‌که‌ نێر ده‌بێ وه‌ک ئه‌وه‌ی ژنیک به‌ کورێ خۆی بلی (کورێ من) یاخود باوکیک بلی (کیژا من). له‌ شیوه‌ی ژووڕودا ئه‌م راناوه‌ به‌م چه‌شنه‌یه‌:

ئی من، یاخود، یی من - له‌ بۆ نێر.

ئامن، یاخود، یامن - له‌ بۆ می.

[روونکردنه‌وه‌:

وشه‌ی «هی» به‌لای منه‌وه‌ نه‌ک هه‌ر «راناو» نییه‌ و به‌س بگره‌ ئه‌و سه‌ربه‌خۆیییه‌ی نییه‌ که‌ بیخاته‌ ریزی تاقمی «ناو» یسه‌وه‌. له‌ راستیدا «هی» هۆیگی ساده‌ی «تملک» ه‌ که‌ وا له‌ رسته‌دا نه‌بێ هه‌ر واتا به‌ده‌سته‌وه‌ نادات. له‌ رووی پێژمانه‌وه‌ وشه‌ی «بۆ» چه‌ند سه‌ربه‌خۆیه‌ له‌ رسته‌ی «ئهم‌ گۆشته‌ بۆ بارامه‌»، وشه‌ی «هی» ش هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ سه‌ربه‌خۆیه‌ له‌ رسته‌ی «ئهم‌ گۆشته‌ هی بارامه‌». ئاشکرایه‌ ئه‌م «هی، ئی..» هه‌ر خۆیه‌تی ده‌بێته‌وه‌ ئه‌مرازی «اضافه‌» و ده‌گوتری «برای من» واته‌ ئه‌مرازه‌ بێ فێله‌که‌ی «ی»

اضافه‌ش ده‌بی به‌راناو داندری ئه‌گهر «هی» راناو بی.

فراوانکردنی واتای «راناو» تا ئه‌و رادهیه‌ی باوه‌ش به‌ئهمرازیکی عاده‌تی بی هیزی وهک ئهمرازی اضافه‌دا بگری، ئه‌وه‌نده سنوورانه‌ده‌زینی له‌ده‌ستووراتی ریزماندا پیویست نه‌هیلّی به‌مانه‌وه‌ی سنووری نیوانی دوو به‌شی ئاخاوتنی وهک «ناو، ئاوه‌لناو» وه‌یا «ناو، ئاوه‌لکار».

که‌سرنج راگرین ده‌بینین ئه‌و شته‌ی وای کردووه وشه‌کانی «خو، هی، که» به‌راناو دانریت هه‌ر ئه‌وه‌یه ئهم وشانه له‌به‌کاره‌یناندا پیوه‌ندبیان له‌گه‌ل ئاودا هه‌یه. با ئیمه هه‌ر له‌وه‌نده‌وه لیتی نه‌برینه‌وه و نه‌ختیکی تریش به‌دوو و پشته‌ی ئاودا بنۆرین ده‌بینین کار «فعل»یش پیوه‌ندی به‌ئاوه‌وه هه‌یه و له‌ئاخاوتندا ئه‌رکه‌کانی ناو جی‌به‌جی ده‌کا، فیعل له‌وجودادا، نه‌ک هه‌ر له‌ریزماندا، په‌یدا نابی ئه‌گهر ئه‌و شتانه نه‌بن که‌ پێیان ده‌گوتری «ناو». به‌و پێیه چاکتر ئه‌وه‌یه زاراویک بو فیعل دابنریت که‌ پیوه‌ندی به‌ئاوه‌وه دیار خات وهک «ئه‌رکه ناو...».

له‌ئینگلیزیدا راناوی «تملک» له‌راناوی که‌سییه‌وه وه‌رده‌گریت. له‌ویدا وشه‌ی «our, his, your, my...» راناون به‌قه‌دەر «we, he, you, I» به‌لام له‌کوریدا «هی من» هه‌رگیز ئه‌و «my» هی ئینگلیزی نییه. «هی» کوردی بی زیاد و که‌م «of» ی ئینگلیزی و «de» ی فرهنسییه. هه‌روه‌ها «هی» ده‌که‌وێته به‌رانبه‌ر «s» ی بۆردار - وه‌ک
.Dara's book

[ده‌مراستی لیژنه]

راناوی پرسیاری:

له‌رووی زاراوه‌وه:

مامۆستا سه‌عید سدقی راناوی پرسیار به‌ (أدوات استفهام) له‌لاپه‌ره (٥١) ی کتێبه‌که‌یدا ده‌داته قه‌لم ده‌لێت:

ادواتی استفهام - چند لفظیکن سؤالیان پی دهکرتت بعضی لهوان ئەمانەن،
 (کئی، چی، کەیی، کوا، کوئی، ئاخۆ، ئا، ئایاکو، کام، کامەتە، کامەیه، چۆن، چلۆن،
 چەن).

مامۆستا توفیق وهههیی له دهستووری زمانی کوردیدا ده‌لێت: بۆناوی پرسى ئەو
 بۆناوانەن که پرس ئەکەن، له‌بەر ئەم خاسیه‌ته‌یان پێیان ده‌لێن بۆناویکن که له
 شوێن شارەکه‌یان ده‌گه‌ڕێن، وه‌کو: کئی هات؟ مامۆستا وهههیی ئەمانه به پ‌انای
 پرسى داده‌نرێت:

بۆ ئینسان	بۆشت	بۆچی
کئی	چی	کوئی
چەند	چەند	
کام	کام (کامه).	

له دهستووری زمانی فارسیدا ده‌لێت: ئەو وشانه‌ی بۆ پرسیار به‌کار دێن،
 جارێک راناون، جارێک ئاوه‌لناو. رانای پرسیار ئەوهیه که ده‌بێته‌ جێنشینی ناو.
 به‌لام ئاوه‌لناوی پرسیارى هه‌میشه‌ له‌گه‌ڵ ناودا دێت و له‌ چۆنیه‌تى یا ئەندازه‌ یا
 جنس یا زمان یا مکان یا نېسه‌ته‌ى ناو ده‌پرسێت، وه‌ک:

چ کتیبیکت خوینده‌وه؟ (ئاوه‌لناو)

دوینى کئی هات بۆ مالى ئیوه؟ (راناو)

چ ده‌که‌ی؟ (راناو)

ئەم وشانه به‌لای ئەندامانى لیژنه‌وه به‌م چۆره‌ن:

به‌لای مامۆستا هه‌ژاره‌وه هېچیان راناون، نه‌ ئەمانه و نه‌ ئەوانى پێشتر

پێیان گوټرا رانای خوێی و هه‌یى... هتد.

مامۆستا س. به‌هائەدین و د. ن. فه‌خرى ده‌لێن ئەم وشانه (کوا، کا، کوانى،
 كانى، كانى، کئی، کى، کام، کامه، کێهه، کیشک - کیزان، کەیی، کەنگى، کەنگین،
 چەند، چەن، چ، چی، چه، چۆن، چلۆن، چتۆن، کلۆن، چتۆ، چاوا، کوو، ئا، ئەئا،
 ئایا، ئاخۆ، داخۆ، داخوا، ئەرى، هەرى، کوئی، کیرى، چو - له‌ چوزاندا -)
 هه‌موویان راناون. به‌لام مامۆستا س. به‌هائەدین گه‌رايه‌وه و گوتى «ئایا، ئاخۆ،

ئەرى» و ئەو وشانەى كە لە برى «هل»ى عەرەبى بەكار دىن راناونىن.

د. ن. فەخرى ئەمەش دەخاتە سەر قسەكانى خۆبەو: كە هاتوو ئەمراژىك كەوتە پال يەكئىك لەو راناوانەى بۆ پرسىيار بەكار دىن و لەوهدا مەبەسىكى نوئى هاتە ناو رستەو، ئەوسا ئەمراژەكە و راناوئەكە بەيەكەو دەبنە راناوئىكى لىكدر:

<u>راناوى لىكدراو</u>	<u>راناوى سادە</u>
بۆ چى وا دەكەيت	چى دەكەيت
لە كوئى بوويت تا كوئى چوویت بۆ كوئى چوویت	كوئى خۆشە

مامۆستا ن. ع. ئەمىن دەلئیت:

ئەو وشانەى لای سەرەو دەموویان (وشەى پرس) ن. ئەم وشانە:

۱- ئەگەر لە رستەدا لە برى ناوئىك بەكار هینران و پرسىيارىان پى كرا پىيان

دەگوتريت (راناوى پرسىيارى) وەك:

كى لە دەرگا دەدات (كى)

پیاوئەكان چەندىان گەپشتنەجى (چەند)

۲- ئەگەر لە رستەدا لە گەل ناو هاتن، واتە بوونە هاوړىتى ناو و لە چۆنیهتى وەيا

مىقدار وەيا جنس وەيا نىسبەت دوان پىيان دەگوتريت «ئاوئەلناوى پرسىيارى -

صفا» وەك:

چ گۆانىبەكت پى خۆشە؟ (چ)

لە كام شارەو دەتوویت؟ (كام)

بە چ شاخىكدا هەلەگەرئیت؟ (چ)

چەند كەست دیو؟ (چەند)

۳- ئەگەر لە رستەدا جىتى ئاوئەلكارى (ظرف) زەمانى يا هەر ئاوئەلكارىك كە

وەسفى فیعلەكە بكات بگرتتەو پى دەگوتريت (ئاوئەلكارى پرسىيارى) وەك:

منداڵەكان كەى هاتن؟ لىرەدا (كەى) ئاوئەلكارى پرسىيارىبە چونكە تەحدیدی

واتاى كارى (هاتن) دەكات و جىگەى ئەو كاتە دەگريت كە منداڵەكانى تیدا

هاتوون.

ئایا سوارهکان گه‌یشتنه‌جی؟ (ئایا) لیره‌دا ئاوه‌لکاری پرسه چونکه له باره‌ی گه‌یشتنه جیتی سواره‌کانه‌وه ده‌پرسیت.

۴- هه‌ندی جار هه‌ندی وشه‌ی پرسیار بۆ «تعجب» به‌کار ده‌هینریت وهک له رستانه‌ی خواره‌وه به‌دی ده‌کریت:

بۆ چ دره‌نگ هاتیت (پرسیار)؟

چ دره‌نگ هاتیت (تعجب)!

فهرق له نێوان رسته‌ی پرسیار و «تعجب» وه‌یا وشه‌ی پرسیار و «تعجب» ئه‌وه‌یه له پرسیاردا چاوه‌پێی وه‌رام ده‌کریت، به‌لام له «تعجب»دا چاوه‌پێی وه‌رام ناکریت.

[روونکردنه‌وه:

۱- ئایا، وه‌ی، ئه‌ری، ئه‌ئا.. ئه‌م وشانه له هیچ روویکه‌وه نابنه راناو وه‌یا ناو وه‌یا ئاوه‌لناو وه‌یا هه‌ر به‌شیکه تری ئاخاوتن که بوونی سه‌ربه‌خۆی هه‌بیت.

۲- له‌وه‌نده‌ی تا ئیستا گوتومه دیار ده‌که‌ویت هیچ کامیک له‌م وشانه‌ی سه‌ره‌وه پێیان گوترا راناوی پرسیار راناوین و زۆربه‌یان به‌تعریفی (ناو) ده‌که‌ون، ته‌نانه‌ت ئه‌و بێ ته‌حیدیدیه که له وشه‌ی وه‌ک (کێ)دا هه‌ستی پێ ده‌کریت، له وشه‌ی وه‌ک (خۆراک، پۆشاک، سووته‌مه‌نی، چه‌ک) و هه‌موو ئه‌وانه‌ی پێیان ده‌گوتری (اسم جنس) له‌وێشدا هه‌ستی پێ ده‌کرێ هه‌ر وه‌ک (کێ) ده‌لاله‌تی (هه‌رکه‌سێک) ده‌گه‌یه‌نی (خۆراک)یش ده‌لاله‌تی (هه‌رخواردنیک)ی هه‌یه، پۆشاکیش (هه‌رچلکێک) ده‌گرێته‌وه هه‌رچه‌ند پرسیشی تیدا نه‌بی.

من لیره‌دا نامه‌وی بلیم به‌ پیتی ته‌عریفی من ئه‌مانه راناو نین، چونکه من له‌وه‌ بوومه‌وه که وا هه‌ر (من، تۆ، ئه‌وان...) راناوین [لیره‌شدا مه‌علومه من زاراوه‌ی راناو په‌سند ناکه‌م چونکه ئه‌م وشانه‌ی «من، تۆ، ئیمه...» به‌کی له‌سه‌ر ئه‌وه نه‌که‌وتوه خزمایه‌تی له‌گه‌ل ناو هه‌بی یا نه‌بی چونکه ئه‌وان له‌وه‌وه

هاتوون که وا کهسی یه کهم و دووم و سیه من وهیا قسه کهر
 و قسه بۆ کراو و قسه لیکراو]. من دهمه وئی بلیم ئەمانه
 راناوین به گویره ی سروشتیان چونکه بهر مهفهوومی ناو
 ده که ون و هیچ له سروشتیان ناگۆرئێ که به بهریانه وه هیه
 شوینی ناویکی تر ده گرنه وه چونکه گه لیک ناوی سه ریحی بی
 دهمه ته قهش جیی ناویکی تر ده گریته وه. ئەگه ره له د. نه سرین
 بسه لمینین (بۆچی، بۆ کوئی) راناوی لیکدراون ده بی ئەویش له
 ئیمه بسه لمینئێ (بۆ دارا، بۆ به غدا) ناوی لیکدراون.

ده مرستی لیژنه]

راناوی نادیار (مبهم):

له رووی اصطلاحه وه:

۱- مامۆستا سه عید سدقی، (ادواتی مبهم) ی بۆ به کار هیناوه و بهم جوژه له
 کتیبه کهیدا ته عریفی دهکات و ده لئیت: ادواتی مبهم ئەو لفظانه ن که به شکل و
 پهنگیکی غیر واضح شخص وهیا شت پیشان بدن وهکو ئەمانه که بعضیکن
 له وان (کهس، هیت، هیندی، هین).

۲- مامۆستا توفیق وهه بی، (بۆ ناوی موبههم) ی بۆ به کار هیناوه و بهم جوژه له
 کتیبه کهیدا ته عریفی دهکات و ده لئیت: بۆ ناوی موبههم ئەوانه ن که جیی کهسی
 یان شتیک به تایبه تی ناگرنه وه، ئەمانه شاریان دیار نابئ؛ وهکو، یهکی له
 ده رگا ئەدا

بۆ ناوی موبههمی لیکدراو

بۆ ناوی موبههمی رووت

کهسی، هیچ کهس، هه ر کهسی، هه چ
 کهسی، هه موو کهسی، هینئێ، هینه که
 کابراکه، هه ر کابراکه، هه ر کابرایئێ
 هه ندئێ، گه لی، فلانه کهس، نه ختئێ، پیاوئێ.

کهس، کام، پیاو
 چی، هیچ، کابرا، یه ک
 فلان، کئێ، هه موو
 هین، زۆر، کهم.

۳- د. ن. فهخری (راناوی نادیار) ی بۆ به کار هیناوه.

۴- له کتیبی قوتابخانهکاندا (رانای نادیار)ی بۆ بهکار هاتوو.

۵- مامۆستا نایهتولا مهردوخ اصطلاحی (ناو گهنگ)ی بۆ بهکار هیناوه له فهرهنگه کهیدا.

رای مامۆستا ههژار ئهوهیه ئهوشانهی که ناویان به (رانای نادیار) هینرا راناوین، ئهم رایهشی له سههرهتای باسی راناوهوه روون بووتهوه. به رای د. ن. فهخری و مامۆستا سادق و نووری عهلی ئهوانه ههموویان راناو، بهلام نووری عهلی دهلیت ئهم وشانه ههروهک دهبنه راناو له رستهدا، دهشبهنه ئاوهلناو و ئاوهلکار، وهک:

ههموو هاتن (- ههموو - لیرهدا راناوه).

ههموو رۆژێ دهچن بۆ سههر جووت (- ههموو - لیرهدا ئاوهلناوه).

باران زۆر دهباریت (- زۆر - لیرهدا ئاوهلکاره).

به بیرورای مامۆستا س. بههائهدین و د. ن. فهخری و ن. ع. ئهمین راناو دهکریت بهم بهشانهی خوارهوه:

۱- راناوی کهسی. ئهمیش دوو جوژه:

أ- راناوی کهسی جودا.

ب- راناوی کهسی لکاو.

۲- راناوی پرسپاری.

۳- راناوی لیکدهر.

۴- راناوی ئیشاری.

۵- راناوی خۆیی.

۶- راناوی ههیی.

۷- راناوی نادیار.

پاش لیکۆلینهوه س. بههائهدین و ههژار و د. ن. فهخری گهیشتن بهو رایه که موبههمی رووت ههیه و موبههمی استفهامیش ههیه.

[روونکردنهوه]

له زووهوه دیار کهوتوو که من ئهم وشانهی (رانای نادیار) -

مبهم) به پاناو دانانیم. پیم بلین فەرق چیه له نێوان دوو وشەیی
 وەك (هەر كەسێك، هەر خۆراكێك)؟ یاخود بۆ چی به وشەیی وەك
 (فلان) نەلێین (ناوی مبهم)؟ له باره‌ی ئه‌و وشانه‌ی «پرس»یان
 تێدایه‌ ده‌لێم ئاشكرایه‌ (ابهام، نادیارى) هه‌یه‌ ئه‌گه‌ر نه‌با بۆ
 پرسین به‌كار نه‌ده‌هاتن چونكه‌ پرسین بۆ زانینی شتی نه‌زانراو
 دانراوه‌.

ده‌بێ ئه‌وه‌ش بگوترێ هه‌ندێك له‌و وشانه‌ی به‌ پاناو دانراون له‌
 ناوه‌ڕۆكدا واتای نه‌فیان تێدایه‌ وەك هه‌یج كەس. ته‌نانه‌ت وشەیی
 «كەس» به‌ ته‌نیاش له‌ بنه‌رهدا بۆ نه‌فی هاتوووه‌. تۆ ده‌لێی (كەس
 نه‌هات). ته‌نیا له‌ حالێ پرسیاردا ده‌بێته‌ وشه‌ییکی بێ ته‌ره‌ف له‌
 نێوان (نفی و ایجاب)دا وەك كە بلێی (كەس هات؟) چونكه‌
 پرسیار به‌ ئه‌سل بێ ته‌ره‌فه‌، به‌لام به‌ هۆی ئه‌وه‌وه‌ وشەیی (كەس)
 له‌ بنه‌رهدا بۆ (نفی) هاتوووه‌ له‌ پرسیاریشدا وا ده‌بێ به‌لای
 (نفی)دا ده‌شکێته‌وه‌ وەك (كەس گوتوووه‌تی زه‌وی ناخولێته‌وه‌؟
 كەس هه‌یه‌ بویژی ده‌نگ بکات؟).

ده‌مراستی لیژنه‌]

ئاوهلناو "الصفه"

۱- ئاوهلناو له رووی زاراوهوه:

نووسه رانی کورد ههتا ئیستا ئهم زاراوانه یان بۆ کار هیناوه:

۱- مامۆستا سه عید سدقی: صفة.

۲- مامۆستا توفیق وهبی: ئاوهلناو.

۳- مهردۆخ: ناو نیشانه.

۴- رشید کورد: رهوش.

۵- جگه رخوین: پهسن.

۶- کوردو بیف: خهسیه تناف.

لیژنه جارێ (ئاوهلناو) پهسه ند دهکات تا زاراوهیهکی باشتری بۆ ده دۆزریتهوه، هۆی پهسه ند کردنی زاراوهکesh ئهمهیه:

۱- چونکه له لایهن بهشیکی زۆر له نووسه رانهوه بهکار هاتوه، تهنا نهت له کتیبی قوتابخانه کانیش هه ر بهوه ناوهوه رۆییوه.

۲- گونجان ههیه له نێوانی واتای زاراوهکه و ئهوه مه بهستهی که له ئاوهلناو ههستی پێ دهکریت.

۲- ئاوهلناو له رووی تهعریفهوه:

بۆ تهعریفی ئاوهلناو

۱- مامۆستا سه عید سدقی دهلێت: اسمیکه حال و شائی اسمکهی پیش خۆی بهیان دهکا و بهو اسمه دهلێن (موصوف) به ههردووکیان دهلێن:

(ترکیبی توصیفی)، وهک:

کاغهزی سپی.

۲- ماموستا توفیق وهه بی ده لیت: سیفەت که لیمه یه که بو ته و او کردنی مه عنای ناو یان بو ناو به کار نه هینری.

۳- آیه الله مردوخ. له لاپه ره (۱۸، ۱۹) ی جزمی یه که می فەرهنه نگه کهیدا، باسی (صفة) له نیوان باسی ناودا دهکات و جارێکیان له بهشی سییه می ناو پیتی ده لیت: اسم صفة، له شهرحدا ده لئی (بو ناسین نیشانە دانریاگه، نه وه پیتی ئیژن ناو نیشانە، وهک پانی، درێژی، کو تایی...) ..

ههروهها له بهشی ههشته می ناودا له ژیر عینوانی صفة مبالغه دا هه ندی ئاوه لئاوی له میسالدا نووسیه وه، وهک (گرینۆک، ئاودار). له بهشی نویه می ناویش له ژیر عینوانی صفة مشبهه دا که پیتی ده لئی (ناو نیشاندار)، وشه کانی وهک (دریژ، کو تا، گه وره، پان، گوشاد، دور، نزیک) ی به نمونه هیناونه وه.

۴- کوردویف ده لیت: خاسیه تناف نه و ناویه که جوړ و رهنگ و چۆنیه تی ناو دیار دهکات.

۵- له دهستووری زمانی فارسیدا بهم جوړه ئاوه لئاو ته عریف کراوه:

سیفەت وشه یه که که روونکردنه وه یه که له مه عنای اسم زیاد دهکات به و هۆیه وه سه ره به اسمە.

۶- له دهستووری زمانی ئینگلیزیدا بهم جوړه ته عریف کراوه: ئاوه لئاو نه و وشه یه یه که وه صفی ناویک یان راناویک دهکات.

له وای موناقه شه ییکی ژۆر و به راورد کردنی ته عریفه کانی پيشوو له گه ل واتای سیفه تدا لیژنه به هیچ ته عریفی له و ته عریفانه رازی نه بوو، چونکه هیچ کامێکیان ته وای واتای سیفه تیان نه ده گرتوه، سه ره رای نه وه که هه ندیک له ته عریفه کان له گه ل سروشتی سیفه تدا ریک نه ده که وتن، ئیتر نه مه لیژنه ی خسته سه ر تیفرین بو دۆزینه وهی ته عریفیک، که ته وای واتا و سروشتی سیفه ت بگریته وه و نه هیلیت واتای هیچ به شیکی تر له به شه کانی ئاخاوتنی بیته ناو.

له بهر نه وهی نه دمانی لیژنه ریک نه که وتن له سه ر ته عریفیک، بۆیه هه ری که ته عریفیکی تایبه تی خو ی پيشنیاز کرد بهم شیوه ی خواره وه:

۱- ماموستا سادق به هائە دین ده لیت: ئاوه لئاو وشه یه که وه صفی موصوفه که می خو ی دهکات موصوفه که می ناو بیته یا راناو یا هه ر شتیکی تر بیته.

۲- د. نەسرین فەخری دەلێت: ئاوەلناو ئەو وشەییە کە لە خۆیدا (وصفیە) ھەیە بۆیە جۆر و چۆنیەتی (موصوف) دیار دەخات لە رستەدا و بەمەدا لە ناو جودا دەکرێتەو، ھەر وھا توانای ئەویە ھەیە جیگای ناو بگرێتەو ئەگەر ھاتوو بوو بە صفەتێکی دیار یان ھەمیشەیی لە مەوصوفدا، یان وەک ناو بەکار دێت بەمە ھیزی و سفینەکە دەر دەکەوێت و بەمانەش لە ناو جودا دەکرێتەو.

۳- مامۆستا ھەژار دەلێت: ئاوەلناو وشەییە کە لە خۆیدا مانای (وصفیە)ی ھەیە و لە رستەدا چۆنیەتی موصوف دەر دەخات.

۴- مامۆستا نووری عەلی ئەمین دەلێت: ئاوەلناو وشەییە کە گوزارەیی (وصفیە)ی تێدا یە و بۆ تەواوکردنی واتای ناو یا راناو یا ئاوەلناویکی تر بە کار دەھێنرێت، ھەندێ جارێش لە سنووری خۆی تێ دەپەرێت و لە رستەدا وەک ناو یا ئاوەلکار یا تەواوکاری فیعلی مساعد بەکار دەھێنرێت وەک:

نازدار ھات (نازدار بوو بە ناو)

بارام باش دەروات (باش بوو بە ئاوەلکار بۆ وشەیی دەروات)

پەروین جوانە

۵- بیرورای مەسعوود محەمەد: وا دیارە ھەموو ئەندامان لەسەر ئەو رێک کەوتوون کە ئاوەلناو وشەییە کە (وصفیە)ی تێدا یە. من ئەو ھش دەخەمە سەر (وصفیە) و دەلێم وشە کە دەبێ بە کاتیشەو نەبەسترا بیتەو. بەمەدا دەتوانین بڵێین (ئاوەلناو ناویکە وصفی تێدا یە) چونکە ناو بە کاتەو نەبەستراوەتەو. ئەم تەعریفە بەشی (ناو) ناگرێتەو چونکە واتای (وصفیە) لە (ناو)دا نییە، بەو پێیە تەعریفە کە بۆ تەنیا بەشی (ئاوەلناو) دەمێنێتەو کە ئەمەش مەبەستیکی بنجییە لە دانانی تەعریفە کە.

لێرەدا دەمەتەقە ھەلدەستی لەسەر ئەمە ئایا کە وشەییکی ئاوەلناوی بێ گومانێ (جوان، تیر، ئازا...) لە فەرھەنگدا ئیشارەیی بۆ کرا کە (ئاوەلناو)ە، کەچی لە رستەدا جیگەیی وەسفکردنی کار (فعل)ی گرتەو وەک کە بگوترێ (تێرم خوارد، جوان رۆیشتم...) ئایا وشەکان لە (ئاوەلناوی) دەکەون و دەبنە شتیکی تر؟ ئەو کەسانەیی کە دەلێن ھەر ئاوەلناو دەبن، لەسەریانە بیرورای خۆیان دەر بارەیی گەلی باری ریزمانی کوردی بگۆرن، واتە ناشی پێ داگرن لەسەر ئەو کە ھەرچی وەسفی

(فعل) بکا ناوه لکاره (ظرف)، چونکه ده بینین وشه ییکی که له فهرهنگدا به (صفة) له قه له م درا بۆ وهسفی (فعل) به کار دیت، وهک (زۆرم خوارد). پیداکرتن و سووربوون له سه ره له وهست کاریکی به کجار ناسانه و چی تی ناچی وهک نه وهی هه ندیک کهس هه ن تا ئیستاش ناسه لیتن زهوی به دهوری رۆژدا دهخولیته وه، به لام چ سوود له م اصرارکردنه دا نییه، نازاییشی تیدا نییه. نازایی له وه دایه که راستی دۆزرایه وه ده ره له حزه به سه لیتندری با دژی بیروبا وه ری تایبه تی مرو فیش بی.

قسمه لیره دا له گه ل تیکرای نووسه ران و زمانزانی کورد و کوردییه، مه به سیشم له نازایی نه وه یه حورمه تمان بۆ شتی قه رارداده وه یا چا ولیکه زیی ریزمانانی بیگانه چاومان له راستی تازه دۆزرایه وه و هه له ی لیره به پیشه وه نه نوو قینیت.

له باره ی به کاره ی نانی وشه ی ناوه لئاوی بی گومان وهک (جوان) بۆ وهسفی کار (فعل) ده توانین بلین له و ته رزه جیگه یه دا (موصوف) یکی قرتا وه یه که وهسفه که ده لاله تی لی دهکا. به نمونه که گوتمان (زۆرم خوارد) لیره دا به ئەصل (خواردنیکی زۆرم خوارد) بووه و وشه ی (خواردن) قرتا وه که (زۆر) ده لاله تی لی دهکا و فیعلی (خوارد) ییش ئیشاره ی بۆ دهکا. که سرنج بگری ده بینن وشه ی (زۆر) به ته واوی له جیگه ی (مفعول) دانراوه، مه فعه و له کهش قرتینراوه. فه رموو مه فعه و له که بگه رپته وه ناو رسته و وصفه که لاده و بلی (خواردنم خوارد، نام خوارد) ده بینن مه فعه و له کان ده گه رپنه وه جیگه ی ناسایی خویانه وه که له رسته ی (زۆرم خوارد) وشه ی (زۆر) گرتبوویه وه.

له ئینگلیزیدا وشه ییکی (Adjective - صفة) بی که بوو به (Adverb - ظرف) دارشته که ی ده گۆریت. وشه ی (Wise) که (صفة) یه ده بیته (Wisely) که بکریته Adverb، ههروه هاش هه موو (صفة) ییکی تر.

له کوردیشدا وشه ییکی (ئاوه لکار) که له ماده ی وشه ییکی (ئاوه لئاو) وه وه رگریته دارشته نیکی تایبه تی بۆ به کار دیت. به نمونه له وشه ی (جوان) که ناوه لئاوه (به جوانی) ده گوتری بۆ ناوه لکار، ههروه ها (نازایانه، مه ردا نه ..) ناوه لکارن له (نازا، مه رد) وه رگراون. سه یری ریزه ی ناوه لکار، هه رگیز بۆ وصفی ناو وه یا راناو وه یا

ئاوہلناو بہکار نایہت چونکہ لہ بنہرہتا بۆ وصفی کار داریژراوہ تہنیا لہو شوینانہ نہبی کہ وصفی ناوہکے بگہریتہوہ بۆ ئہو رہفتارہی کہ لہ ناوہکے دہفامریتہوہ وەک (جلوبہرگی پیاوانہ، خواردنی کوردانہ..)، لہم جیگیایانہدا رہفتارہکے وہیا ئہو کارہی کہ لہ موصوفہکےوہ جاوہروان دہکریت دیتہوہ بہر ہست و زیہنی گوئگرہوہ. جل و بہرگ و پۆشاک (لہبہرکردن)ی لئی دہفامریتہوہ خوۆراک و نان و پاتیش (خواردن)ی تیسرا دہخوینریتہوہ دہنا ریژہی ئاوہلکاری بۆ بہکار نہدہہات. تو ہرگیز نالئی (ئہم بہرہدہ دوشمنانہیہ، ئہم ئاوہ پیاوانہیہ، من نازایانہم) چونکہ لہم رستانہدا (بہرد، پیاو، من) تصویریکی کار و رہفتاریان بہدوادا نایہت.

بہ نیسبہت ئہوہوہ کہ بگوترئی ئاوہلناو لہوانیہ بییتہ ناو وەک (زانا ہات)، لیترہدا ہیچ سروشت و تایبہتییکی ئاوہلناو دہخلی بہسہر رستہکےوہ نییہ چونکہ (زانا) بووہتہ (ناوی تایبہتی - اسم علم) ہرہوہک (فعل)یش دہشی بییتی وەک (خوادای ئاموزامہ). دہتوانین وشہی بی واتاش بکہینہ (اسم علم) وەک ئہوہی یہکیک کوری خوئی ناو بنی (ئہبجہد).

دریژہی قسہ زۆری بہبہرہوہ ہہیہ لیترہدا بہمہندہ لئی دہپرہمہوہ و دہلیم: یا دہبی بگوترئی لہ کوردیدا وشہکانی ئاوہلناو دہست دہدن وصفی کار (فعل)یش بکہن و ہر بہ ئاوہلناوی بمیننہوہ، یاخود لہو رستانہدا کہ ئاوہلناو وصفی کار دہکات وشہییکی قرتا و ہہیہ ئہو خواوہنی ئاوہلناوہکےیہ، یاخود ئاوہلناو (حالاتی جودا)ی ہہیہ کہ ہر جارہ جیگہ و فہرمانی پی دہگوڑیت. لہ عہرہبیدا ئہم دیارہیہ ہر جیگہی گومان لیکردن و دہمہتہقہش نییہ. وشہی (عافل) کہ (اسم فاعل وصفی)یہ دہشی بییتہ (صفة) وەک (الرجل العاقل) دہشبیتہ (حال) وەک (تصرف في الأمر عاقلاً) جئی (مبتداً)یش دہگریتہوہ لہ رستہدا (العاقل لایؤتی من مأمنہ) دہشبیتہ (مفعول بہ وہیا خبر) و دہشبیتہ (تمییز) و چہندین شتی تریش. تفصیلاتی تر لہ شوینی خویدا دیت.

[دہمراستی لیژنہ]

دوای دهرپرینی رای جوداجودای ئەندامانی لیژنه بریار درا ئەم تەعریفە
خوارەوہ بۆ ئاوەلناو پەسند بکریت:
ئاوەلناو وشەییکی (وصفیە)ی تێدایە و بەکاتەوہ نەبەستراوەتەوہ.

[تێبینی:

سرنجیکی دوای موناقلەشە دەمخاتە سەر ئەو باوەرەوہ کە
شتیکی تریش لەم تەعریفە زیاد بکریت بۆ ئەوہ لە (ئاوەلکار)ی
جودا کاتەوہ چونکە وشەکانی (ئاوەلکار)یش سەرلەبەریان
(وصفیە)یان تێدایە و بە کاتیشەوہ نەبەستراونەوہ. من رایەکی
تایبەتیم لەم باسەدا پەیدا کردووە بەلام لێرەدا نای هینمە ناو
نووسینەوہ چونکە مەودا نییە هەڤالانی لیژنە موناقلەشە بکەن.

[دەمراستی لیژنە

ئاوەلناویش وەک ناو دوو فۆرمی هەیه:

۱- سادە: وەک (جوان، ئازا، رەش، بلند)

۲- ناسادە: وەک (بەجەرگ، پارەدار، بەهرەوەر، رەشپۆش).

دیسانەوہ ئەندامانی لیژنە نەگەیشتنە یەک رای دەربارە (فۆرمی ئاوەلناو)ەوہ،
لێرەشدا هەر یەکەیان بیرورای خۆی روون کردەوہ.

۱- س. بەهائەدین دەلێت ئاوەلناو لە رووی فۆرمەوہ وەک (ناو) بەش بکریت:

آ- سادە: کە لە وشەییکی واتادار پێک هاتبی.

ب- ناسادە: کە لە وشەییکی و زیادای پێک هاتبی.

ناسادەش بەش بکری بە دوو بەشەوہ:

آ- لێکراو: کە لە دوو وشەیی واتادار (بەلای کەمەوہ) پێک هاتبیت.

ب- دارپێژراو یاخود دروستکراو: کە لە وشەییکی واتادار و زیادای پێک هاتبیت.

۲- بە بیرورای ن. ع. ئەمین ئاوەلناو لە رووی فۆرمەوہ دەبیت بکریت بە سێ
بەشەوہ:

آ- ئەگەر ئاوەلناوەکە لە تەنیا وشەییکی سادەیی رووت پێک هاتبوو، پتی بگوتریت
(ئاوەلناوی سادە)، وەک: رەش، سوور، هەشت، چ (چ پیاوی).

ب- ئەگەر ئاۋەلناۋەكە لە دوو وشەي سادەي واتادار پىك هاتبوو، ۋەك: دل تەنگ، باوك مردوو، دەنگ گەورە، رەش پۆش يا دوو وشەي سادەي واتادار و مورفيمىكى مقيد پىك هاتبوو، ۋەك: دەست لەسەر سنگ، گول بەدەم، چاۋ بەكل، پىي بگوتريت (ئاۋەلناۋي لىكدراۋ).

ج- ئەگەر ئاۋەلناۋەكە لە وشەيىكى سادەي واتادار و پىشگرىك يا پاشگرىك پىك هاتىت پىي بگوتريت (ئاۋەلناۋي دارزاۋ)، ۋەك:

ساده	دارزاۋ
يەك	يەكەم - يەكەمىن
هەشت	هەشتەم - هەشتەمىن.
گەورە	گەورەتر - گەورەترىن.
پارە	بى پارە.
مرد	مردوو.
نووس	نووسەر، نووسىيار.

۳- د. ن. فەخرى دەلىت:

أ- ئاۋەلناۋ سى بەشە (ساده، لىكدراۋ، دروستكراۋ)، ھەرۋەھا دەلىت ئەو وشانەي پاشگر و پىشگرىان دەچىتە سەر، واتە ئاۋەلناۋي دروستكراۋ بەيارىدەي پاشگر و پىشگر، ناۋ دەنىم (ئاۋەلناۋي دروستكراۋ) چونكە ئەمانە نە ئەو سادەيەن كە ھەيە چونكە زيادىيەك چووۋتە سەر ئەو سادەيە، ۋە نە لىكدراۋە چونكە ئەو بەشە زيادە واتاي نىيە.

ب- ئاۋەلناۋي دروستبوو لە وشەيەك و رەگىك يان رەگ و پاشگر.

ئەۋەي لە وشە و رەگ پىك دىن بە لىكدراۋ دادەنىم چونكە رەگ بە واتادار دادەنىم، رەگ و پاشگر بە دروستكراۋ دادەنىم: رەگ ۋەك وشەيىكى واتادار و پاشگر بى واتا. تەنيا ئەۋەندە ھەيە كە ئەم ئاۋەلناۋە فيعلىيانە (اسم الفاعل، اسم المفعول) كورتترىن روالەتى ئەم ناۋانەن.

۴- به رای م. محمهه ناوه لئاویش هه مان دابه شکردنی ناو هه لئه گریته که له کاتی باسی (ناو) لئی دواين و تو مارمان کرد، ته نیا له یهک جوړ خوئی له ناو جودا ده کاته وه که نه ویش (اسم فاعل مرکب) ه له و رووه وه که (ناو) ئەم ریژه یه ی نییه و لئی تصور ناکرئ.

ئەم ریژه یه ی (اسم فاعل مرکب) دریژه ی هه یه لی ردها ئەم کورته یه ی له باره وه دهنووسم:

(اسم فاعل مرکب - ناوی کارای لیکدراو) بریتیه له رهگی کار (فعل) و زیادیهک، وا دهبی زیادیه که وشه ییکی واتادار دهبی واش دهبی واتای ته وای نابئی وهک (نانخوړ، نه خوړ). ئەم رهگی کاره هه رچهند خوئی له خویدا واتای ته وای نییه به لام به هوئی نه و هیزه ی که تپیدایه و وای لی کردووه له گهل زیادی بی واتاش واتای ته وای ببه خشیت دهشی مامله تی وشه ی واتاداری له گهلدا بگریته. به و پتیه که هات و له گهل وشه ییکی واتادار ریژه ی (اسم فاعل مرکب) ی پهیدا کرد دهبی پتی بگوترئ (لیکدراو). که زیادیه که ش واتای ته وای نه بو وهک (نه خوړ، لی خوړ) ته رکیبه که ده بیته ناوه لئاوی دارپژراو. به لای منه وه ناشی بلین رهگی فیعله که به ته نیا واتای ته وای هه یه چونکه به راستی واتای ته وای نییه. تو که گوته (خوړ، شوړ، کهر، کوژ) که س تیت ناگا مه به ست چیه تا نه لئی (نانخوړ، جلشوړ، تیکه ر، مارکوژ). ریژه ی نیسمی فاعیل که له دوو که رتی واتاداری ته وای پیک هاتبیت ئەمانه ن (نان خواردوو، جل شوړیوو، کار کردوو، مار کوشتوو...).

ئوهی پتی دهگوترئ (اسم مفعول مرکب) وهک گوشت خوراو، مال دزراو، سه برپراو، که له دوو وشه ی واتادار پیک دین چ گرفتیکی تیدا نییه چونکه به ته عریفی (لیکدراو) ده که ون به لام ریژه ی ئەم (اسم مفعول و اسم فاعل) ه ی که له فیعلی خاوه ن پیشگروه وه و مرده گیرئ وهک (لیهاتوو، تیگه یشتوو، لیکوژراو، تپه ستراو) دهبی تپیننی نه وهی تیدا کرابئی که ئەم جوړه ریژانه له و فیعلانه و مرده گیرین که پیشگریان به سه ره وهیه، دیاره چ زاراوه ییک بو ئەم جوړه فیعلانه دابنریت، دهبی هه مان زاراوه بو ریژه ی (اسم فاعل و اسم مفعول) ه که ش دابنریت. بویه من لی ردها ناویان نانیم هه رچهند له تیکرای بیر و باوه ر مکانیشه وه ناویک خو به دهسته وه دمدات چونکه دهشی له کاتی باسی فیعلی خاوه ن پیشگردا به

۲- ئاوه‌لناوی ئیشاری:

آ- ئیشاریی دیار، وهک: ئەم - ئەو

ئەمه - ئەمانه

ئەوه - ئەوانه

ب- ئیشاریی نادیار، وهک: گه‌لیک، هیج، فلان، هین.

۳- ئاوه‌لناوی چه‌ندی، ئەمیش ده‌کریت به دوو جوژه‌وه:

۱- ئاوه‌لناوی چه‌ندیی دیار، وهک: ده، بیست، هه‌شت.

۲- ئاوه‌لناوی چه‌ندیی نادیار (هیج میسالی بۆ نه‌هیناوه‌ته‌وه).

۴- پله‌کانی ئاوه‌لناو: ده‌یکات به سی به‌شه‌وه:

۱- پله‌ی چه‌سپیو: گه‌وره، رووت.

۲- پله‌ی به‌راوردی: گه‌وره‌تر، رووتتر.

۳- پله‌ی بالا: جوانترین، گه‌وره‌ترین.

بیرورای ئەندامانی لیژنه‌ش ئەمه‌یه:

مامۆستا سادق به‌هائه‌دین ده‌لێت ئاوه‌لناو بکریت به‌م به‌شانه‌وه:

۱- ئاوه‌لناوی وه‌سفی، وهک: سه‌وز، گه‌وره، بان.

۲- ئاوه‌لناوی نیسبی، وهک: ته‌نه‌که‌چی، باخه‌وان.

۳- له‌ رووی پله‌شه‌وه سیانه (گه‌وره، گه‌وره‌تر، گه‌وره‌ترین).

د. نه‌سرین فه‌خری ده‌لێت ئاوه‌لناو ده‌کریت به‌م به‌شانه‌ی خواره‌وه:

۱- هه‌موو وشه‌یه‌ک که ئەو وه‌سفی‌ته‌ی تێدا‌یه، وهک (ره‌ش، تال، باش...).

۲- ئەوانه‌ی که به‌نیسبی دانراون، من ئەوانه ناو ده‌نێم صفاتی اسمی، چونکه له

ناو دروست ده‌کریت، وهک:

نانه‌وا، پینه‌چی، باخه‌وان.

۳- له‌ رووی پله‌وه دیسان ده‌کریت به‌ سی به‌شه‌وه، وهک (نازا، نازاتر، نازاترین).

نووری عه‌لی ئەمین ده‌لێت ده‌بیت ئاوه‌لناو بکریت به‌م به‌شانه‌وه:

۱- ئاوه‌لناوی جوژی (خه‌به‌ری)، وهک: گه‌وره، ره‌ش، سوور.

۲- ناوه‌لناوی ئیشاری، وهک:

ئەم..ە (ئەم پیاوہ)

ئەو..ە (ئەو پیاوہ)

جودایی له نێوان راناوی ئیشاری و ناوه‌لناوی ئیشاری ئەوہیہ، که هەرچی
ناوه‌لناوی ئیشارییە دەبێت موشاروئیلەهیەکهی ناو ببریټ وهک:

ئەم (دار)ە بەرزە.

ئەو (کور)ە ژیره.

بەلام له راناوی ئیشاریدا پتویست ناکات موشاروئیلەهیەکهی دەبرخیریټ، وهک:

ئەمە پیاوتکی باشە.

ئەوہ ئەسپتکی جوانە.

۳- ناوه‌لناوی نیسبی، وهک: ژنانە، هەلەبجەیی، شیرانە.

۴- ناوه‌لناوی ژمارەیی، وهک: هەشت، چوار، دوو، ئەمیش دەکریتیټ بە چوار
بەشەوہ:

أ- ژمارەیی بنجی، وهک: حەوت، چوار.

ب- ژمارەیی تەرتیبی، وهک:

یەک (یەکەم - یەکەمین)

دوو (دووهم - دووهمین)

ج- ژمارەیی دابەشکراو، وهک:

چوار چوار، شەش شەش.

د- ژمارەیی شکینراو (کەرتی)، وهک: چواریەک، پینجیەک.

ه- ناوه‌لناوی نادیار (موبهەم)، وهک: هەندی، توژی، زۆر، کەم، هەموو...

هەندی مندال

توژی پاقلە

زۆر جار

کەم پیاو

هەموو روژی

- ۶- ئاۋەلناۋى پىرسىيار، ۋەك: چ كىتئىي دەخوئىنئىتەۋە (چ)؟ كى ھات بۆ ئىرە؟ (كى).
- ۷- ئاۋەلناۋى كارى، دەكرىت بە دوو جۆرەۋە:
- ۱- ئاۋەلناۋى بىكەر، ۋەك: نووسەر، مردوو، دارتاش.
- ۲- ئاۋەلناۋى كراۋ، ۋەك: دەست شكاۋ، باوك مردوو، سەر گىراۋ.
- ۸- ئاۋەلناۋى پلەيى، دەكرىت بە سى بەشەۋە:

<u>پلەي چەسپىو</u>	<u>پلەي بەراۋورد</u>	<u>پلەي بالا</u>
كەرە	كەرەتر	كەرەترىن
ئازا	ئازاتر	ئازاترىن

[روونكردنهۋە:

لە كاتى لىكۆلئىنەۋە لە باسى (ئاۋەلناۋ لە روۋى كوزارەۋە) من بىروراي خۆم خستە پاش بەۋ ئومئىدە كاتىك لەلايەن ئەنجومەنى كۆرەۋە تىكراي باسەكان سەرلەنوئى موناقتەشە دەكرىن، يەكجارەكى، راي خۆم دەربىر. لە كەلىك باسى ترىشدا من ئەم خۆ گرتەم كىردبوۋ لە دەربىرىنى بىروراي، بۆ ئەۋە كاتى لىژنە نەكوژم بە دەمەتەقە، لە حالىكدا من رىم ھەيە دواتر لەكەل ئەنجومەنى كۆر لىكدانەۋەى خۆم روون بىكەمەۋە. بەلام ئەم پىشەدەستىكرىنە لە بلاۋكرىدەۋەى لىكۆلئىنەۋەكانى لىژنە ناچارى كردم ھەموو ئەۋ رايانەم بىنمە ناۋەۋە كە ھەلم كىرتىۋون بۆ موناقتەشەى ئەنجومەنى كۆر.

بە نىسبەت ئەم باسەۋە ھەلۋەستى من لە تەعريفى ئاۋەلناۋەۋە مەلۇوم دەكرىت: ھەر وشەيىكى (وصفية) تىدا نەبى ناشى نە من بە ئاۋەلناۋى دانىم نە ئەۋ كەسانەش بە ئاۋەلناۋى دانىن كە بوونى (وصفية) لە وشەدا بە مەرج دەگىرن بۆ (ئاۋەلناۋ). واتاي (وصفية) ىش زۆر ئاشكرايە و لەۋانە نىيە ژىر لىتو بخىرى بە ھۆى بىزىيەۋە. وشەى (ئەمە، ئەۋە) كە بۆ ئىشارەى رووتن بە ھىچ

تهئولیک نایته ئاوهلئاویک که (وصفیه)ی تیدا بی. وشه (دوو، سی، ملیون) له رووی (وصفیه)هوه فهرقیان نییه له گه‌ل داروبه‌رد، ته‌دیددی ژماره‌ش (وصف) نییه شتیکی تره. (چهند پیاو هات) به‌هیچ بۆره ته‌وجیهیک ناچیتته‌وه سه‌ر (وه‌صف). که بئین و ئه‌مانه به (صفة) دانئین ده‌بی ته‌عریفی (ئاوه‌لئاو) له سه‌ره‌تاوه بگۆرین یاخود ته‌عریفیک بۆ (وصف) دانئین ئه‌وه‌نده په‌راویزی واتاکه‌ی فره‌وان کاته‌وه تا باوه‌ش به (کئ، چهند، بیست، ئه‌مه..)دا ده‌گریت.

وشه که (وصف)ی تیدا بوو هه‌لده‌گری پله‌ی خوارو ژووری بۆ دیار کریت وه‌ک: گه‌وره، گه‌وره‌تر، گه‌وره‌ترین یاخود هه‌ره گه‌وره - که ئه‌مه‌ش هه‌ر صیغه‌ی (Superlative)ه. له وشه‌ی وه‌ک (یه‌که‌م)دا پله‌ی خوارو ژوور به (دووهم، سی‌یه‌م، چواره‌م) ده‌رده‌که‌ویت، ته‌نانه‌ت که ده‌گوتری (یه‌که‌م، یه‌که‌مین) مه‌به‌س به‌ره‌وژوورتربردنی (وصف)ه‌که‌یه له مقارنه‌ی (یه‌که‌م) له‌گه‌ل دووهم و سی‌یه‌مدا نه‌ک یه‌که‌م له‌گه‌ل خۆیدا که مقارنه‌ه‌لئاگری. دابه‌شکردنی ژماره‌ بۆ (بنجی و ته‌رتیبی و دابه‌شکراو) باسیکه سه‌ر به ژماره‌ خۆیه‌وه، نه‌ک به‌نده به‌و که ژماره (صفه‌)بی. ده‌بینی (ش‌ه‌ش ش‌ه‌ش و هه‌وت هه‌وت) له حه‌قیقه‌تا ئاوه‌لکارن، چونکه که گوتت (ئیمه‌ دوینێ ش‌ه‌ش ش‌ه‌ش هاتین) به‌م ژماره‌یه‌ی (ش‌ه‌ش ش‌ه‌ش) وه‌سفی هاتنه‌که‌ت کرد. تو ناتوانی بلێی (ئیمه‌ی ش‌ه‌ش ش‌ه‌ش، ئیوه‌ی نو‌نۆ) تا بلێین ئه‌مانه وه‌سفی ئیمه‌ و ئیوه ده‌که‌ن.

ناوی (حرفه، که‌سابه‌ت) هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌بیته (صفة) که (وصف)ی تیدا بی ده‌نا له دیارکردنی جووری که‌سابه‌ت چ (وصف)یک په‌یدا نابێ. تو که گوتت (شوانیک هات) چ وه‌سفیکت ده‌رنه‌بری، کاتیک (شوان) ده‌بیته (صفة) که مقارنه‌ه‌لگری وه‌ک که بلێی (دارا شوانتره‌ له زانا) یاخود (دارای شوان هاته‌ لام نه‌ک دارای جلدروو). بی گومان جووری پیکهاتنی ناوی (حرفه) کار ده‌کاته

سه‌ر(صفه) بوون و نه‌بوونی وشه‌که‌وه وهک بلیتی (دارتاش،
جلدروو، جلشۆر...) که ئەمانه (وصف) یکی ئاشکرایان تێدایه،
به‌لام وشه‌ی (چه‌تیم) با بۆ (حرفه) ش بێ (وصف) ی تێدا نییه.

له‌و وشانه‌ی ن. ع. ئەمین به‌ ئاو‌ئناوی کاری (فعلی) داناون
فه‌رقی‌ک نییه له‌ ئیوانی (مردوو، باوک مردوو) هوه هه‌ر دوویان
جوۆری (بکه‌ر)ن.

له‌م باب‌ه‌ته تێبینی و تصووران‌ه‌وه شتی ترم هه‌یه ده‌ر‌باره‌ی
(ئاوه‌ئناو - صفة) هوه، بۆ ئه‌و کاته‌یان هه‌ل‌ده‌گرم که ئه‌نجومه‌ن له
باسه‌که‌وه ده‌دوێت.

ده‌مراس‌ت لیژنه‌]

فرمان ئەو واژه‌یه‌یه که خه‌به‌ری پۆ له که‌سێ یا شتێ ئه‌دری له تافێکا، وهک (شتیوا، ده‌چم، گرتی).

۴- له ده‌ستووری زمانی فارسی بۆ پۆلی یه‌که‌می قوتابخانه ناوه‌ندیه‌کان ده‌لی: فیعل وشه‌یه‌که ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر کردنی کارێک یا روودانی رووداویک یا بوونی حاله‌تی‌ک ده‌کات که له زه‌مانی را‌بردوو یا ئیستا یا ئاینده‌دا بیت وهک: ده‌چم، دێم.

۵- له ریزمانی ئینگلیزیدا، له کتیبی:

«An English Grammar Book, by: Evan Penglis»

ده‌لیت:

A verb is that part of speech which arrests or predicates something.

۶- له زمانی عه‌ره‌بیدا ژۆر ته‌عریفی بۆ دانراوه ره‌نگه ئه‌مه‌یان ناوه‌پرۆکی تیکرایان بگرتیته‌وه «الفعل لفظ یفید حدثا مقترنا بأحد الأزمنة الثلاثة».

لیژنه بریاری دا به‌رانبه‌ر زاراوه‌ی «فعل، Verb» زاراوه‌ی «کار» به‌کار بێتیت له ریزمانی کوردیدا، له‌مه‌شدا په‌یره‌وی کۆری زانیاری کوردی کرد.

له‌ دوای لی‌بو‌ردبوونه‌وه له‌ سروشتی «کار» و هه‌له‌سه‌نگاندنی ئەو ته‌عریفانه که له کوردیدا وه‌یا له زه‌مانه‌کانی تردا بۆ «کار» دانراون لیژنه ئه‌م ته‌عریفه‌ی خواره‌وه‌ی په‌سند کرد:

«کار وشه‌یه‌که روودان و کاتی تێدایه» وهک: خواری، داده‌به‌زی، راوه‌سته.

لیژنه له ژۆر رووه‌وه ئه‌م ته‌عریفه‌ی په‌سند کرد، بۆ نمونه چه‌ند روویه‌ک له‌و رووانه ده‌هێنینه به‌رچاو:

۱- وشه‌ی «روودان» هه‌روه‌ک «روودان - حدوث» ده‌گرتیته‌وه «کردن، فعل» یه‌ش ده‌گرتیته‌وه به‌لام وشه‌ی «کردن، فعل» روودان ناگرتیته‌وه، واته ئه‌وه‌ی پێیان ده‌گوتری «افعال المطاوعة» هه‌موویان به‌ر ئه‌م ته‌عریفه ده‌که‌ون.

۲- ناته‌واویی هه‌ندیک له ته‌عریفه‌کان، وه‌ک هی مامۆستا وه‌هبی و نووری عه‌لی ئه‌مێن که کاری فه‌رمان و ناوات «الامر والتمنی» و هه‌موو رسته‌ی ئینشائی که

فیعلیان تیدا بیت بهریان ناکه ویت، ئەو ناتەواوییه لەم تەعریفی لیژنەدا نییه. به نموونه که گوتت «کاغەز بنووسە - نەکەن برۆن - خوا بتان پاریزی - خۆزی زهویه کهم کیلابایه» بهر تەعریفی لیژنە دهکهون به لآم بهر هی مامۆستا وههیی و نووری عهلی ئەمین ناکهون.

۲- که سروشتی کار لیک بدریتهوه، ئەم دوو بنگهیی «روودان و کات» جودای دهکه نهوه له ههموو بهشهکانی تری ئاخاوتن. به نموونه، رهچاوکردنی «کات» له تەعریفه کهدا ناهیللی «چاوگ، مصدر» بهر تەعریفه که بکه ویت چونکه له چاوگیشدا وهک کار «روودان» ههیه به لآم کات نییه. ههروهها رهچاوکردنی «روودان» ههموو ئەو وشانه له تەعریفه که دهرداوئێ که له بهشی «ناو» دان و کاتیان تیدایه وهک «پۆژ، سال، مانگ، ههفته، نیوهشهو، پار، دوینی، بههار، پایز.. هتد» چونکه له مانهدا روودان نییه.

به پیتی باوهری لیژنە ئەم تەعریفه «جامع و مانع»ه.

کار له رووی هیز، وهیا «تهئسیر» وهیا «کار تیکردن»هوه:

مه بهست له مه، توژینه وهیه له بارهیی دابهشکردنی کار بۆ (لازم - متعدی، Tran- sitive - Intransitive، تێ نهپهر - تێپهر) یا ههر زاراوهییکی تر که له کوردی و غهیری کوردیدا به کار هاتبیت.

دوای موناقه شه و لیکۆلینه وهیه کی دوور و قوول لیژنه جاری زاراوهی (هیز) په سه ند کرد و سه ره باسه که ی بهم جوړه دارپشت:

دابهشکردنی کار له رووی هیزه وه:

زمانه وانانی کوردی کاریان له رووی هیزه وه بهم جوړه باس لێ کردووه. هه رچهند ناوی هیزیشیان نه هیناوه:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له لاپه ره (۴۴) ی صرف و نحوی کوردیدا ده لیت:

فعل دوو به شه:

أ- لازم.

ب- متعدی.

لازم: فعلیکه ده بی لازمی فاعله که ی بی و لئی جوئ نه بیته وه و محتاج به مفعول

نه بئی وهکو:

حسین هات.

حسین رویشت.

متعدی: فعلیکه له فاعله که ی جوئی بییته وه و احتیاجی بیی به مفعول وهکو:

حسین نانی خوارد.

حسین دهرسی خویند.

۲- مامۆستا توفیق وهه بی له لاپه ره (۴۱) ی دهستووری زمانی کوردیدا

دهلّیت:

فعل دوو صنفی هه یه:

۱- فعلی متعدی - کارئی به بیان ئەکا که له باس لیکراوه وه ته جاوژی که سی

یاشتیکى تر بکات، وهکو (پیاو گوشت ئەخوا).

۲- فعلی لازم - کارئی یا حالئی به بیان ئەکا که له باس لیکراوه وه راسته وخۆ

ته جاوژی که سی یاشتیکى تر نهکا، وهکو (قهل ئەفرئی).

۳- مهردۆخ له لاپه ره (۹) ی فهرهنگه کهیدا (بهرگی یه کهم) دهلّیت:

کار دوو جوړه:

أ- یا بو دروسبوونی یهک چت بهسه، اوه پی ایژن (کار یک لائی)، وهک (بون،

روین، هاتن، خهفتن).

ب- یا بو دروسبوونی یهک چت بهس نییه، تا دو چت نهوی دروس ناوئ. وهپئ یژن

(کاری دولائی).

تیبینی:

له پهراویژی فهرهنگه که ی ئیشاره ی داوه، که مه بهست له (یهک لائی) لازمه و

مه بهستیش له (دو لائی) متعدیه.

۴- له ریزمانی پۆلی شه شه می سه ره تای لاپه ره (۵۶) بهم جوړه باس کراوه:

أ- فرمانی تی نه پهر: ئەو کاره یه که به تنیا له رسته دا مانایه کی ته واوی هه یه و

ئه نجام به دهسته وه ده دات، وهک: فهره دا هات.

ب- فرمانی تی پهر: ئەو کاره یه که به تنیا له رسته دا مانایه کی ته واو نادات به

دهستهوه و پټووستی به وشهیهکی تره ماناکهی تهواو بکات، وهک:
فهرهاد گهنم دهچټنټیت.

۵- کوردویټف له کتټیبهکهیدا (مافی کوردی) لاپهړه (۸۲) بهم جوړه له لازم و
متعدی دهوټیت:

آ- فیلټد دهرباز بووین: وان فیلادا دبټژن فیلټد دهرباز بووین، یهدکوو نیشان
دکن مهریکی یانټی ژی تشتهکی یانټی ژی تشتهکی سهر شوغلهکی، یانټی ژی
خهباتهکی دهخېته ئو کرنا وان دهربازی سهر شوغل دبه مهسهله:

ئز کتټی دنفیسم.

تو نامی دشینی.

ب- فیلټد نه دهرباز بووین: وان فیلادا دبټژن فیلټد نه دهرباز بووین، یهدکوو
نیشان دکن بووین و قهوماندا تشتهکی یانټی مهریکی. ئو ئهیان دکن کو
کرنا مهریکی یان (تشتهکی) سهر مهری تشت، خوه خوه تی کرنی ئو دهربازی
سهر کهسهکی (تشتهکی) دنټی نابا مهسهله:

ئز دچم.

تو دترسی.

۶- نووری علی ئهمن له کتټی قواعدی ریزمانی کوردی لاپهړه ۱۳۴۱ دهلټی:

أ- له (تټی نهپهړ) دا، ئهسهری کار له (منسدالیه = فاعل) جوټی نابټتهوه بو کهسی
یا شتټیکی تر، وهک سوارهکه کلا.

ب- له (تټی پهړ) دا، ئهسهری کارهکه له (منسدالیه = فاعل) جوټی دهټتهوه بو کهسی
یا شتټیکی تر، وهک: دارا نهمامهکهی ناشت.

۷- له ریزمانی فارسیدا، زاراوهی (لازم و متعدی) بهکار هاتووه (دستور پارسی
لاپهړه - ۱۹۵ - هی نو النور) دهټټی:

أ- لازم فعلی است که به فاعل ئیسناد داده شود، احتیاج به مفعول ندارد.

ب- متعدی فعلی است که فاعل روی مفعول واقع شود.

تټیټینی:

بو لازم و متعدی هندی کتټی تری دهستووری زمانی فارسی ته عریفی تریان

داناوه، که ئەوانیش له معنای سەر هوه دەرناچن.

وهک ئاشرایه له قه واعدی عه ره بیدا - که سه رچاوه ی ریزمانی گه لێ له زمانه کانی رۆژه لاته - لازم و متعدی به کار هاتوه، ئەم باسه ش له عه ره بیدا هیند بلاوه، لیژنه به پێویستی نه زانی لێرهدا دووباره ی بکاته وه.

۸- له ریزمانی ئینگلیزیدا بۆ لازم Intransitive و بۆ متعدی Transitive به کار هاتوه و له کتێبه کان و فهرهنگه کانی ئینگلیزیدا ته عریفی جوړجوړیان بۆ هاتوه ته وه، که وا پێویست نه دیترا کاتی لیژنه ی پێ بکوژرێ و هه ره هینده ده گوترێ که ئەو ته عریفانه ش له په راویزی ته عریفه کانی تر دەرناچن. وا دهرده که ویت له کوریدا هه تا ئیستا ئەم زاراوانه به کار هاتوون بۆ جوړی کار له روه ی هێزه وه:

۱- لازم و متعدی (سعید سدقی، توفیق وهبی).

۲- هنگیڤ و نه هنگیڤ (رشید کرد).

۳- دهر باز و نه دهر باز (کور دویڤ).

۴- یه ک لائی و دوو لائی (مه ردوخ).

۵- تێپه ر و تێ نه په ر (نووسه رانی تری کورد).

لیژنه بۆ مه به ستی به سه ر نه بردنی کات و په ک نه که وتنی لیکۆلینه وه کانی جارێ زاراوه ی (تێپه ر و تێ نه په ر) ی په سند کرد، هه رچه ند به لای هه ندێ له ئەندامه کانی وه ئەم زاراوه یه له گه ل دهوری فاعله کان رێک ناکه ویت، به و پێیه لیژنه زاراوه ی (تێ نه په ر) بۆ (لازم) و (تێپه ر) ی بۆ (متعدی) قبول کرد.

[پروونکردنه وه:

به لای منه وه دوو زاراوه ی «تێپه ر، تێ نه په ر» له گه ل واتا و سروشتی کاره کان رێک ناکه ون چونکه وشه ی «تێپه ر» وا راده گه یه نێ که تاوی کاره که له فاعيله وه بۆ مه فعوول تێپه ری بیت، له مه شدا هه ر ده لێی فاعيله که بۆ خوێ مه فعووله. کاره که ش لێی تێپه ریوه وهک له مه فعوولیکه وه بۆ مه فعوولیک تێپه ری بیت، که چی ئەوه ی مه به سته له فاعیله تێپه ر چوونی تاوی فاعيله که یه بۆ سه ر

مهفعوللهکه. بهو پټیه دهبی زاراوہیتک بدؤزیتہوہ کہ وا رابگہینئ
 «فیعلیکہ تاوی فاعیل بؤ سہر مهفعولل دہبات». تۆ سہیری،
 زؤربہی نووسہران کہ تہعریفی تټپہر دہکن دہلټن: «فیعلیکہ لہ
 فاعیلہوہ تئ دہپہرئ بؤ مهفعولل». ئەم تہعریفہ ہەر دہلټی بؤ ئەو
 فیعلانہ داندراوہ کہ دوو مهفعولیان پئ دہوټت. کہ ہەر بلکټین بہ
 وشہی تټپہر، وا باشترہ لہ «تټپہراندن»وہ زاراوہکہ داتاشین،
 ئەوسا کہ گوټرا فیعلی «تټپہرټن» بیر بؤ لایہ دہروات کہ فیعلہکہ
 تاوی فاعیلک دہپہرټنیتہوہ بؤ شتیکي تر. لہ «تئ نہپہرټن»یشدا
 دیسانہوہ ئەوہمان بہ بیردا دټت کہ فیعلہکہ تاوی فاعیل
 ناگوټزیتہوہ بؤ شتی تر. دہبی بزانیں فیعلل خوئی لہ خوټیدا
 کاریگہر نییہ، نہخټر وجودیشی نییہ، ئەگہر فاعیل نہبی ہیچ
 فیعلک پەیدا نابئ. لہ «تټپہر» و «تئ نہپہر»دا کہ دوو وشہی
 زمانی کوردین مہبہست لہ واتاکہیان ئەوہیہ کہ فاعیلہکہ، یاخود
 تہئسیری فاعیلہکہ، تټپہرہ یا تټپہر نییہ نہک فیعلہکہ، کہچی لہ
 بہکارہیتاندا تاو و تہئسیرہکہ بؤ فیعلہکہ دہچټتہوہ، ئەمہش
 پټچہوانہی راستی و مہبہستہ.

[مهسعوود محمەد]

کاری تئ نہپہر:

بی ئەوہی تہعریفیک دابنرټ بؤ کاری تئ نہپہر، ئەم راستییہ دہمټنیتہوہ کہ
 لہ زمانی کوردی و لہ ہہموو ئەو رټزمانانہی زمانی تر دټنہ بہر چاو یہک لہ
 تاییہتییہ بنجییہکانی کاری تئ نہپہر ئەوہیہ کہ وا مفعول (بہرکار)ی ناوټت، بہو
 واتایہ کہ راستہوخؤ^(۱) تاوی کارا (فاعل) ناچټت بؤ سہر ہیچ وشہیہک لہ
 دہرہوہی وشہ و واتای کارہکہ خوئی - مہبہستیش لہ راستہوخؤ ئەوہیہ کہ
 گوټزانہوہی تاو بہ ہوئی نامرازوہ کار ناگوټرټ لہ تئ نہپہرہوہ بؤ تټپہر، وہک کہ
 (ہاتم) بہ دوا ئەودا دہستہواژہی (بؤ لای تۆ)ی پټوہ بلکټنټت، کارہکہ ہەر بہ تئ

(۱) مامؤستا توفیق وہبیش بہر لہ لیژنہ ئەم (راستہوخؤ)یہی بہکار ہیتاوہ بؤ ہمان

مہبہست.

نەپەرى مایەو، ھەرچەند بە ھۆی ئامرازی (بۆ) جۆرتیک لە تاوی کارەکه (یاخود کارایەکه) گۆزایەو بەرەو (لای تۆ).

بەپیتی سەرنجدان و وردبوونەو کاری تۆ نەپەر لە زمانی کوردیدا وەک لە زمانەکانی تریشدا لە رووی ھێزەو دەبیت بە دوو جۆر: جۆی یەکه میان دەشیت پیتی بگوتریت (تۆ نەپەری ئاسایی، یاخود ئیرادی یاخود ھەر زاراوھیتی تر ھەروونکردنەو مەبەست دای بنی) لەم کارانەدا دەوری کارا (فاعل) شتیکی ئاشکرا و ئیرادییە وەک بە بگوتریت (پۆشت، فری، ھات...).

جۆری دووھمیان ھەڵدەگریت زاراوھە (لا ئیرادە، روودان) یا ھەر زاراوھیتی تر ھەڵگەل مەبەست ریک بکەویت بۆی دابنریت. لەم جۆرە کارانەدا کار (فاعل) دەوریتی تاییەتی خۆی نییە بەو واتایە ھەکارەکه بەبێ خواھیشتی کارا دیتە دی، وەک:

پووشەکه سووتا

داوھەکه پسا

پشیلەکه خنکا... ھتد

لە ھەرھبیدا ئەم دوو جۆرە کاری تۆ نەپەر لە یەکتەر جودا کراونەتەو بە ھۆی ئەوھو ھەکاری تۆ نەپەری روودانیان ناو ناو (أفعال المطاوعة).

ئێستیکرا دەری دەخات ھە لە زمانی کوردیدا زۆر بەی کاری وقوع (روودان) لە چاوگی ئەلفیەو ھەردەگیرین، وەک:

سووتان، بڕژان، خنکان، پسان، دران، خلیسکان، رمان، رووخان... ھتد.

ئەو مطاوعەیی ھە لە شێوھە خواروودا بە (ئەلف) دەبیت لە شێوھە ژووروودا بە (یا) دەبیت، وەک:

بزدیان، پرچیان، ھەریان، دریان، ھەریان، ھەمریان... ئەم کارانەیی ھە ناومان نان «کاری روودان - مطاوعة» لە موزاریعدا ئەلفەکیان دەبیتە (ئ) و بۆ ھەموو ھەسەکی نیش دیتەو.

دەسووتیم دەسووتین

دەسووتیت دەسووتین

دەسووتیت دەسووتین

[روونکردنه وه:

دهرکه وتنه وهی ئەم «ئ» له هه موو حالیکه موزاریعدا تایبه تییکه
کاری روودانه، له کاری تێ نه په ڕی ئاساییدا ته نیا بۆ که سی
ستییه می تاک دیت وهک:

هه ئستا هه لده ستیت

هه ئستام هه لده ستم

هه ئستان هه لده ستن

ئەم «ئ» هه که له کاری تێ نه په ڕی عاده تیدا وه ها بێ، دیاره له
کاری تێ په ڕدا چاوه ڕوانی ها تنه وهی نا کرێ له گه ل غه یری که سی
ستییه می تاکدا وهک:

کێلای ده کێلێت

کێلام ده کێلم

کێلایان ده کێلن

[مه سهوود محهمه د]

سه رنج ده ری ده خات له ئاخاوتنی کوردیدا هه مان بێ هێزیی که له کاری رووداندا
هه یه له کاری بینا مه جهوولیشدا خۆ دهنوێنێ و بووته هۆی ئەوه که سیغه ی بینا
مه جهوول له کوردیدا له چاوکی ئەلفییه وه وه رگیریت و ئەویش ئەلفه که ی له
موزاریعدا بیته وه (ئ) و بۆ هه موو که سه کانیش دیار بکه ویت، وهک:

نووسرام دهنوسریم

دیترایت ده دیتریت

گیراین ده گیرین

به لام له کاری بینا مه جهوولدا بیژووک (شاذ) نییه وهک له کاری رووداندا هه یه،
نموونه ی بیژووک له کاری روودان:

(مرد) چاوکی ئەلفی نییه و کاری روودانیشه.

هه روه ها کاری (که را) ئەمیشیان چاوکی ئەلفییه و وهک کاری روودان گهردان

دهکريت و له موزاريعدا «ئى» که بۆ هه موو که سه کان دیتته وه، به لام کارى روودان نيه و ئيراديه. بى گومان کارى تر له و بابته تانهى بيزووک له زمانه که دا هه يه ئيستيقرا دهريان دهخات.

[روونکردنه وه:

دهشى له بنه رهدا کارى «گه ران» بۆ ئه و شتانه به کار هاتبى که له خووه دهگه رين وهک بگوترى «سه عاته که گه را، مه کينه که گه را» مه به سيش دهست به سوورانه وه کردن بى که ته واوى کارى کى روودانه و چ ئيرادهى تيدا نيه، به لام له گه ل تپه رينى کات و فره وانبوونى زمان و مه به سته کانى ناخاوتن قسه که رى کورد ناچار بووى کاره کهى کردبته تى نه په رى ئيرادى.

کارى «سووران» تا ئيستا به زورى هر له شکلى «روودان» به کار ديت، ناوانه ويک نه بى که به واتاى «سه ماکردن» بگوترت. به لام که گووت «سوورانه وه - سوورامه وه، سووراپه وه...» به ته واوى ده بته ئيرادى هر چه ند گه ردانه که شى هر هى کارى روودانه. ئەم تیکه لیبونهى بابتهى له يهک نيزىک ديارده يىکى ئاشکرايه له هه موو زمانىکدا هر چه ند پيوستى به شىکردنه وه و لىکۆلینه وهى هه بى و هه يه تى.

[مه سهوود محمه د]

تیبينى:

له زارى کرمانجى سه روودا صيغهى بينا مجهول دارشتنىکى تايبه تى خووى هه يه بهر ئەم قاعیدهى مطاوعه يه ناکه ویت، دهگوترت:

چاوگ	کارى رابردوو	کارى ئاينده (داهاتوو)
هاتنه کوشتن	هاته کوشتن (کوشتنى)	دههتته کوشتن
هاتنه خارن	هاته خارن (خارنى)	دههتته خارن

له بهر تيشكى ئەم شىکردنه وه و لىکۆلینه وه يه دا ليزنه ئەم ته عريفه ي

خوارهوهی دانا بۆ کاری (تیی نهپهر):

کاری تیی نهپهر ئهوه کارهیه که پئویستی به بهرکاری راستهقینه (صریح،
حهقیقی) نییه، وهک:

حهسهن هات.

ئاژاد نوست.

دوو کیتلۆمهتر رویشتم.

مانگیک به روژوو بووم.

کاری تپیهر:

ئهم کاره له کوردیشدا وهک زمانهکانی تر تایبهتیکی بنجی تیدایه، ئهوه
تایبهتییهش بریتییه لهوهی که پئویستی به بهرکار (مفعول) ههیه بۆ تهواوکردنی
واتاکه، وهک:

خواردم نانم خوارد

گرتیان مهلیان گرت

کاری تپیهریش له رووی هیزهوه له کوردیدا دهبیته به دوو جوور:

جووری یهکهه: ئهوه کارهیه که پئویستی بهیهک (بهکار) ههیه و تاوی ناروا بۆ
دووهم، وهک:

کاغهزی نووسی

دهرسمان خویند

جووری دووهم: ئهوه کارهیه که پئویستی به پتر له بهرکاریک ههیه، وهک:

پارهت ددهمی

ئهممهه پاره ددهاته مهحموود

بهردم گرته چۆلهکهکه

[روونکردنهوه:

ئهم ریژه «صیغه»ی وهک (پارهت ددهمی، بهردیکت دهگرمی، پاش
کهمیکی تر دهتگهمی) له ئاخاوتنی ئیستاکهی سلیمانیدا بزر بووه.

خه لقی سلیمانی ده لَین (پارته پئی ده دم، به ریتکت تی ده گرم،
بیت ده گم). به لام له چهرخی نۆزدهمدا شاعیریکی وهک نالی
گوتوویتی:

فهرمووته که ماچت نه ده می روورشی توو بم

ئه مساله به جی دی ئه سه ری وه عده یی پاری

دیاره لیره به پیشه وه سلیمانیش وهک شوینانی تری کورده واری
ئه م ریژه یی به کار هیناوه، یاخود هه رنه بی له باری تایبه تیدا به
چاولیکه ری وهیا شاره زایی له خه لقی تر له ویشدا ریژه که ناوانوه
که وتوووته سه ر زمانه وه. به هه مه حال ئه م ریژه یه کوردیی په تی و
ره سه نه و هۆی ده وله مه ندردنی زمانه که شه.

تیکراییی له هه کهانی کوردی له کاتی رابردوودا ئه م ریژه یه به کار
دین: چوومه هه ولیر، به ردم گرتنه نیشانه، پارهم خسته
گیرفانمه وه، نواریمه باغه که. به سرنج دهرده که وی ئه م ریژه یه که
له گه ل کاری تی نه په ردا به کار بیت وای لی دهکا پیویستی به
به رکار هه بی، که بۆ کاری تی په ریش بوو دوو به رکاری بۆ پهیدا
دهکات واته یه کیک لی زیاد دهکات. من له گوتاری (به کارهینانی
«ی» له ریژه مانی کوردیدا) نهختیک به درژییی له سه ر ئه م باسه
رۆیشتووم، خوینهر ده توانی سهیری ئه و گوتاره بکات.

[مه سعود محهمه د]

له بهر تیشکی ئه م لیکدانه وه وشکردنه وه یه دا، لیژنه ئه م ته عریفه ی خواره وه ی بۆ
کاری تی په ر دانا:

کاری تی په ر ئه و کاره یه که پیویستی به به کاری راسته قینه (صریح، حقیقی)
هه یه، وهک:

پشیله گۆشت ده خوات.

قادر دهستی خۆی بری.

داره که مه شکینه.

تیبینی:

لیژنه له بهکارهینانی تیبهر و تى نهپهردا دوو زاراهى باوى بهکار هیئا بى
ئوهى له وهدا مهبهستى تیبهرین و تى نهپهړینی تاوى فیعل له فاعيله وه بۆ
مفعول بیت.

له کاتى وتووژدا دهربارهى دۆزینه وهى وشهى مونسب بۆ زاراهکانى (فاعل)
و (مفعول) لیژنه زاراهى (کارا) بۆ (فاعل) و (بهرکار) بۆ (مفعول) که کۆر
دایناوه پهسندى کردن.

[روونکردنه وه:

پیشتر شتیکم روون کرده وه له بارهى واتا و سروشتى فیعله کان و
گونجان و نهگونجانیان له گه ل و اتای تیبهر و تى نهپهردا.
بۆ ئه وه خوینهر له تیکه ل پیکه لى ئه م تیبهرین و تى نهپهړینی
تهئسیری کار رزگار بیت ته عریفه کهى لیژنه بۆ کارى تیبهر و تى
نهپهړى خۆى له دوو وشهى (تیبهرین و تى نهپهړین) دزیوه ته وه که
له راستیدا پتویست نییه بیتنه ناو ته عریفه وه.

[مهسعوود محهمه د]

چۆنیه تى کارى تى نهپهړى بۆ تیبهر

لیژنه بۆ چوونه بنج و بناوانى باسه که به دوا بیروپرای زمانه وانانى کوردا
گه را، وهک لای خواره وه لى دواون:

۱- ماموستا سه عید سدقى له کتیبه کهى خۆیدا له م باسه نه دواوه.

۲- ماموستا توفیق وهبى له دهستوورى زمانى کوردی لاپه ره (۸) دا، ده لى:

ئه توانرى فیعلتىكى لازم بکرت به متعدى له و فیعله متعدیانهى و دروستبوون
باس لیکراو و کاروحالى فیعله لازمه که به ته و او که رىكى سه ربه خۆ دینیتته مهیدان
وهکو (من داره که م سووتاند) لیره دا فیعلی (سووتان) داره که کردى به لام باس
لیکراوى (من) پى کرد، له کۆمه لى یه که م و دووه مدا (اندن) ده خریتته دواى
ره گه وه:

کۆمهڵ	فیعلی لازم	رهگ	فیعلی متعدی
۱	نووستن	نوو	نواندن
	بزووتن	بزوو	بزواندن
۲	چهقین	چهق	چهقاندن
	لهوهڕین	لهوهڕ	لهوهڕاندن

۳۹۹. متعدی ئەم فیعلی لازمانەى خوارهوه وان:

کۆمهڵ	فیعلی لازم	رهگ	فیعلی متعدی
۱	کهوتن	کهو	خستن
	هاتن		هێنان
	مردن	مر	مراندن
	کهپین	که	کهپاندن
	ڕۆین	ڕۆ	ناردن

۴۰۰. له کۆمهڵی سێیهما (Din = دن) ئەخریته دواى مهسدهروهه، وهکو:

فیعلی لازم	فیعلی متعدی
سووتان	سووتاندن
قلیشان	قلیشاندن
کهپان	کهپاندن

بۆ زیادهى مهعلومات تهماشای دهستورهکهى بکریت.

۲- نووری عەلى له قواعدى زمانى كوردى لاپهه (۱۳۵) دا دهڵێ:

بۆ گۆڕینی فرمانیكى تى نهپهه بۆ تىپهه، ئەشى بهر له ههموو شتى (رهگی فرمانهکه) لهو فرمانهى که ئهويستری بکری به متعدی، دهريهتیری، ئنجا:

أ- له مازیدا، ئامرازى (اند) ئەلکیتیری به دوايهکهیهوه (یهعنى به دواى رهگهکهوه) و لهپاشا ئەخریتهوه جیى، وهک:

فرمانی تّی نه پهړ	رهگی فرمان	فرمانی تّیپهړ
سوارهکه گلا	(گلا + اند)	سوارهکه م گلانډ
مندالّه که خهوت	(خه و + اند)	مندالّه که م خهوانډ
گه لاکه وهری	(وهر + اند)	گه لاکه م وهرانډ

ب- له موزاریعدا، نامرازی (پین) نه لکینری به دوايه که یه وه (به دواى رهگه که وه) و له پاشا نه خریتنه وه جیى خوئى، وهک:

فرمانی تّی نه پهړ	رهگی فرمان	فرمانی تّیپهړ
سهگه که نه وهړی	وهړ + پین	سهگه که نه وهړینم
شووشه که نه شکى	شک + پین	شووشه که نه شکینم

۴- کوردویف له کتیبی ریزمانی کوردی چاپی مؤسکو ۱۹۶۱ له لاپهړه (۷۵)، ۵۸) دا باسی (اند) دهکات به شیوهیى زور کورت که لیژنه نهیتوانی سوودیکى لى وهبرگرت، چونکه که دهلى (نالین و نالانډن) وه (نالانډن) به تّیپهړ داده نیت، له راستیدا خوئى تّی نه پهړه. ههروهها که دهلّیت (نقیسانډن) نه میس له «نقیسین» وه وهری گرتووه که تّیپهړه.

(نهم شهره دکتور نه سرین کردی که خوئى رووسى دهزانى و نووسینه که ی مامؤستا کوردویفیش به رووسییه).

۵- مه که نزی له کتیبی لیکولینه وهی زارهکانی کوردی

1-Kurdish Dialect Studies سالی ۱۹۶۱ لاپهړه ۱۴۹ دا دهلّی:

تّیپهړ له تّی نه پهړه وه بهم جوړه دروست دهکرت:

برژانن، کولانن، سووتانن، شکانن، توّقانن.

۶- مه ردوخ له فهره ننگه که یدا هه باسی لازم و متعدی دهکات.

۷- ر. ذوالنور له دستوری پارسی ۱۹۶۹ لاپهړه ۱۵۹ دا له لازم و متعدی ددویت

دهلّی لازم به نامرازی (انډن، انینډن) دهکرت به متعدی له فارسیدا، وهک:

سوزانډ سوزانید

خندانډ خندانید

۸- دياره له زمانه كانى تریش وهك عهره بى و ئینگلیزى كه ئیمه شاره زاییمان لیبان ههیه، داریشتنى جورجور ههیه بۆ گۆرینی لازم به متعدی. سه رنج و ئیستیقرا ده ری ده خات كه له زمانى كوردیشدا وهك زمانه كانى تر گۆرینی كاری تى نه پهر بۆ تیپهر یه كیکه له دهستووره بنجیهه كانى ریزمانه كه ی، به لام ریبازی گۆرینه كه ی یهك جور نییه.

له كوردیدا گۆرینی دهستووری و گۆرینی بیژۆك ههیه.

گۆرینی دهستووری بى دهمه تهقه بهكارهینانى پاشگری (اندن) ه به دوا كاری تى نه پهردا وهك له م نمونانهدا درده كه ویت:

چاووك	كاری تى نه پهر	كاری تیپهر
چوون	چوو	چواندن
نمونه ییكى تر كه له «ناو» وه سه ری هه لداوه:		
نهخش	نهخشان	نهخشاندن
خمل	خملان	خملاندن

چۆنیه تی پێوه لكاندن (اندن) به كۆتاییی كاروه:

یه كه م - ئەو كاره رابردووانه ی كه كۆتایییان به (۱) دى، وهك: (خلیسكا، چه سپا، شكا ..) به پێی ئەوه ی كه دوو پیتی بزۆین به دوا یه كتردا نایهن، ده بى یه كى له دوو ئەلفى كار و سه ره تای (اندن) به ناچارى تى بچیت و یهك (۱) بمینیته وه ئیتر به م جوره ی خواره وه تى نه پهر ده كریت به تیپهر:

چه سپا	چه سپاندی
خلیسكا	خلیسكاندی
شكا	شكاندی
ترسا	ترساندی
قلیشا	قلیشاندی

دووم - ئەو كارانه ی كه له رابردوودا كۆتایییان به پیتی «ت» دیت وهك (كهوت، نیشت، گه یشت، نووست، خهوت، رۆیشت، پشكووت، بزووت، سه رهوت، هات) ئەم

دەستوورانەیان لى ھەلدىنجرىت:

أ- لەو کارانەى كە دەنگى «و» ھەيە ھەك (كەوت، نووست، خەوت، بزوت، رۆيشت، پشكووت) بە زۆرى پاشگرى «اند - اندن» بە دواى دەنگى «و» دا دىت و دەنگەكانى تر دەقرتىن و كارەكان دەبنە (كەواندن، نواندن، خەواندن، بزواندن، پشكواندن).

لە نىوان ئەم كارانەدا كارى «كەوتن» رىژەيىكى ترىشى ھەيە بۆ تىپەراندن، ئەويش «خستەن». ھەروەھا كارى «بزوت» ئەويش سىغەيىكى ترى ھەيە كە «بزوتن، بزافتەن».

۱- لىژنە لە بارەى جۆرى تىپەراندى كارى «سەرەوت» ھەو كەوتە سەر لىكدانەو، لە ئاكامى موناھەشەدا كەيشتە ئەو باوەرە كە كارى «سەرەوت» بەر دەستوورى تىپەراندن بەھۆى «اندن» ھەو ناكەوئى و نەبيستراوھ گوترايى «سەرەواندى ھەيا سەرەوتاندى».

[رەونكردەنەو:

ھەرچوار ئەندامى لىژنە بەيەكەوھ بۆ ماوھەيىكى باش لەم كارەى «سەرەوت» دوان. ھەرچەند لە نىوان ئەندامەكاندا دەنگىك ناوناوھ دەيگوت رەنگە بىستەيىتم «سەرەواندى، بى سەرەوينە»، بەلام كۆتايى دەمەتەقە بەوھ ھات كە ھىچ كامىك لە ئەندامان نەيانبىستووھ گوترايى «سەرەواندى، سەرەوتاندى».

من لىرەدا بە زيادەوھ دەلیم وشەى «سەرەوتن» خۆى لە خۆيدا سەروشتىكى «زاتى، ناوھكى» ئەوتۆى ھەيە كە رىگە نەدات بەوھ لە لايەن كەسىكى غەيرى ئەو كەسەى خۆى «دەسەرەويت» سەرەوتنەكە بەسەر يەككىكى تردا بسەيى. سەرەوتن حالەتتىكە لە دەروونى مرؤف، لە ناخى، لە نەستىوھ ھەلدەقولئى و ناشى لەلاوھ بۆى پەيدا بكرئ. تۆ دەتوانى يەككىكى تر «بخەوينى ھەيا بشىوينى» بە ھۆى ئەو ئەمرازانەوھ كە خەوتن و شىوان پەيدا دەكەن بەلام ناتوانىت لە دەروونى ھەمان كەسدا «سەرەوتن» پەيدا كەيت چونكە سەرەوتنەكە لەلاوھ نايەت بۆى، لەم حالەتەدا دەتوانىت بلىيت

«هتورم کردهوه» چونکه له هتورکردنه وهدا تۆ هۆی نارحهتی
دهرهوینیتیه وه که له لاوه بۆ کهسه که هاتووه.

مهسعوود محهمه د

۲- مامۆستا مهسعوود دهلیت له ههندی ناوچه دا کاری «قهلشت» به واتای
«قلیشا، قهلیشه وه» دیت که ههردویان تی نهپه پرن. ئەم کارهی «قهلشت» دوو
جۆر تیپه پاندنی ههیه: یه که میان به «اندن» که چاوه که هه دهبیته «قهلشاندن».
دیاره لیتره دا دهنگه که هه «ت» ی که له کۆتایی «قهلشت - قهلشتن» دا ههیه
سواوه ههروهک له زۆر جیگه دا ئەم دهنگه تی دهچۆ وهک «دهست، مه بهست»
دهبته «دهس، مه بهس». جۆری دووه می تیپه پاندنی «قهلشت» به هۆی
سیغه ییکی تایبه تییه وه دهبی که «قهلاشتن» هه. هه له وشه هیه وه وشه ی
«قهلاشکهری» وه رگیراوه بۆ ئەو داری سووتاندنی که به هۆی بیوره وه پارچه
دهکری ئەوجا دهکریته باره دار.

۳- مامۆستا سادق به هانه دین دهلی ئەم کارهی «قهلشت» که له زاری سه روودا
دهبیته «کهلشت» کاریکی تیپه ره بۆ که سه کانی یه که م و دووم، به لام بۆ که سی
سییم دهبیته تیپه ر و تی نهپه ر، بۆ وینه:

من کهلشت

مه کهلشت

ته کهلشت

وه کهلشت

دارای دار کهلشت

وان دار کهلشت

که ئەمانه هه مووی تیپه پرن.

به لام که دهلیتین: «دار کهلشت - ئەو کهلشتن» له مانه دا کاره که بوو به تی نهپه ر.
ههروه ها مامۆستا سادق به هانه دین روونی کرده وه له زاری کرمانجی سه روودا
له و تا قمه فیعه ی کۆتاییان به پیتی (ت) دئ و واویان تیدایه، وهک (کهوت،
نووست، خهوت، رویشت، پشکووت...) دوو کاری (خهوت و رویشت) وجوودی نییه.

بۆ تېپەراندىنى (كەوتن) یش تەنیا سیغەى (خستن) ھەيە، واتە (كەواندن) نییە، بەلام (نووستن، پشکووتن)، وەك زارى كرمانجى خواروو، بە پاشگرى (اندن) دەبنە تېپەر (نقاندن، بزقاندن، پشكفاندن).

ب- له فیعلە تائیپەکاندا:

۱- گەیشتن: بە تیکرایى له کرمانجى خواروودا تېپەراندىنى ئەم کارە (گەیاندن) ە، كە له بنەرەتدا له (گەیین) ەو ەمرگىراو ە. بەلام له ھەندى ناوچەدا سیغەى (گەیشتاندن) ھەيە تەنیا له رابروودا كە بە واتای (انضاج = پى گەیاندن) دیت. بەلام (گەیاندن) لەو ناوچەنەدا بۆ دوو واتای (ایصال و انضاج) بەکاردى. موزاریع و ئەمرى (گەیشتاندن) لە (گەیاندن) ەو ەمر دەگیریت و دەبیتە (دەگەیینى) و (بگەیینە).

له زارى سلیمانیدا بەرانبەر بە (گەیشتاندن) پى گەیاندن ھەيە، وەك:

پىم گەیاند و پى دەگەيەنم

مامۆستا سادق بەھائەدین دەبیتى كاری (گەیشتن) له کرمانجى سەرودا (گەهشتن) ە و تېپەراندىنى (گەھاندن) ە. كاری (گەیین) یش له زارى سەرودا نییە.

۲- نیشتن: له زارى سلیمانیدا تېپەراندىنى ئەم کارە بە (اندن) نەبىستراو ە.

له دەوروبەرى ھەولیر و كۆيە و شوینانى تر دەگوتیت (نیشتاندن) وەك كە بلیتى:

دام نیشاندا و دام نیشتاندا.

له ئایندهدا دەبیتە: (دای دەنیشتىم).

له ئەمردا دەبیتە: (دای بنیشینه).

له زارى کرمانجى سەروو و سلیمانیدا تېپەراندىنى (دانیشتن) ھەر بە (دانان) دەبیت. ھەر و ھا له زارى کرمانجى سەرودا (نیشتن) لىسیانە، وەك:

مریشك لىسیا.

[روونکردنەو ە:

كاری «هات - هاتن» نەختىك درێژەى ھەيە.

تېپەراندىنى «هات» بەر دەستوورى «اند» ناکەویت چونكە له كەس

نه بیستراوه «هاتاندی» و تهنیا صیغهی «هینای» ههیه. ئەم وشهیه «هات» که له گه‌ل پێشگریشدا به‌کار دیت دیسانه‌وه تێپه‌راندنه‌که‌ی به‌هۆی «هینان» هوه ده‌بیت وه‌ک:

به‌لام وشه‌ی «هه‌له‌هات» که به واتای به‌زین و فیرازکردن بیت صیغهی تێپه‌راندنی نابێته «هه‌لی هینا» به‌لکو «به‌زاندی» بۆ به‌کار دیت.

وشه‌ی «لی هاتن» پش سی واتای هه‌یه:

یه‌که‌میان: «لی وه‌شانه‌وه» که تێپه‌راندنی ده‌بیته «لی وه‌شانه‌وه» نه‌ک «لی هینا».

دووه‌میان: به واتای گه‌یشتنی نێرینه‌ی ئاژه‌ل به‌ مێینه‌ی. له‌م حاڵه‌دا وشه‌ی «لیهاتن» وه‌ک خۆی ده‌مێنێته‌وه و ده‌گوتری «لی هات».

سێیه‌میان: به واتای نه‌خۆشی و دوومه‌ل ده‌رکردن. له‌ مه‌دا وه‌ک خۆی ده‌مێنێته‌وه و ده‌گوتری «سه‌ندانی لی هات، کوانی لی هات» به‌لام ناواناوه‌ و ده‌بی له‌ رێی قیاسه‌وه‌ خه‌لک ده‌لی «سه‌ندانی لی هینا» که راستیه‌که‌ی «سه‌ندانی گه‌یاندی»یه. به‌ نێسه‌ت «کوان، دوومه‌ل» ده‌شی بگوتری «ئاوه‌ پێسه‌که‌ کوانی له‌ ده‌ستی هینا». ده‌گوتری «خوینی لی هینا» که ئەمه‌ تێپه‌راندنی «خوینی لی هات».

کاری «رۆیشتن» ئەویش نه‌ختیک روونکردنه‌وه‌ی ده‌وی:

رۆیشتن تهنیا به‌ پێی له‌کاره‌یتانی ده‌ستووری ده‌بیته «رواندن» وه‌یا «رۆیشتناندن» دهنه‌ هه‌رجاره‌ به‌ پێی داخوازی جیگه‌ له‌ قسه‌کردندا ده‌بیته «ناردن - هه‌ناردن» وه‌یاخود «ده‌رکردن». رۆیشتنی عاده‌تی به‌ تێپه‌راندن ده‌بیته «ناردن، هه‌ناردن» به‌ نمونه‌:

دارا رۆیشت بۆ بازاڕ.

دارام نارده‌ بازاڕ، هه‌ناردمه‌ بازاڕ.

به لّام له حاله تتيكي تر دا ده بئته «دهر كردن» به نمونه:

دارا له خووه نه روښت، كاكي دهري كرد.

وشه ي «رواندن» له «روان» هوه ده بئته تټپه ر، ئه و روانه ي به واتاي شينبووني درمخت و گيايه .

رواندن به واتاي (هه ناردن) ته نيا بو شتي مه عنه وي ده ست دها وهك:

كاره كه م رواند. كه س نه يگوتوه: دارام رواند.

[مه سهوود محمه د]

سټيه م: ئه و كارانه ي له رابردوودا كوټايبيان به (ي) دي:

ئهمانه ليسته يه كن له نمونه ي ئه و كارانه (وهري، گه يي، وهري، باري، فري، خزي، رزي، گهني، له رزي، ته زي، مه يي، به زي، ته پي، په ري، كوكي، پزمي، ته قي، پټكه ني «كهني»). ئه م كارانه ده ستوورټكي گشتي تټپه راندن هه يه كه بريتيه له قرتاندي (ي) هكه و لكاندي (اندن) به كوټايبي كاره كه وه، وهك:

وهري وهراندي

مه يي مه ياندي

به زي به زاندي

يان يه كسه ر به لاداني (ين) له چاوگي تي نه په ره وه و خسته سه ري (اندن) له كوټايبي ره گي چاوگ، وهك:

وهرين وهر وهراندن

مه يين مه ي مه ياندي

به زين به ز به زاندي

تټيبيني: له م كارهدا ...

آ- كاري (كه نين) له زاري كرمانجي سه روودا بو تټپه راندني ده گوتريت (كه ناندن) به لّام له زاري خواروودا ده گوتريت (هينانه پټكه نين و خسته پټكه نين).

ب- کاری (فرین) له زاری کرمانجی سه‌روودا تیپه‌راندنی به (فراندن) ده‌بیت، به‌لام له زاری کرمانجی خواروودا ده‌بیته (هه‌لفراندن). که ئه‌مه له هه‌مان کاتدا تیپه‌راندنی «هه‌لفرین» یسه.

[روونکردنه‌وه:

کاری «خشین» له تیپه‌راندندا نابیته «خشاندن» بگره‌ده‌بۆ بگوتری «خشکه‌پیکردن». وه‌ک «خشین» کاری «خشان» ئه‌ویش نابیته، له‌ویشدا ده‌بۆ بگوتری «له‌یه‌کتر خشاندن».

هۆی ئه‌م ته‌رزه له کار هینانه و دروست نه‌بوونی ده‌ست‌و‌و‌ور بنجییه‌که، ئه‌ویش له باب‌ه‌تی ئه‌و ته‌علیله‌یه که له‌گه‌ڵ کاری «سه‌روهین» دا باس کرا. ئه‌م کارانه به‌و بگره‌و به پتی سروشتیان لێیان بکۆله‌وه.

[ده‌مراس‌تی لیژنه

چوارهم - له کاری تۆ نه‌په‌ری دالی: ئه‌وه‌ی هاتیبته به‌ر سرنج هه‌ر کاری (مرد) هه‌یه، تیپه‌راندنی ئه‌ویش به قرتاندنی داله‌که و لکاندنی (اندن) ده‌بیت و ده‌گوتریت (مراندن).

[روونکردنه‌وه:

وشه‌ی «رابردن» به‌ رواله‌ت وا پۆ ده‌چۆ وشه‌ی تکی لیک‌دراو، وه‌یا دارپێژراو بۆ، له پیشگری «را» و کاری «برد - بردن» پیک هاتیبۆ. بردنه‌که‌ش هه‌ر ئه‌وه‌بۆ که ده‌زاین کاریکی تیپه‌ره به واتای «ذهب» به‌یه.

ئهم رواله‌ته درۆزنه.

وشه‌ی «رابردن» له‌و وشانه‌یه بۆ پیشگره‌که‌ی «را» به‌کار نایه‌ت وه‌ک «راچله‌کین، راپسکووتن» له واتاشدا زۆر جو‌دایه له کاری «بردن» چونکه بردنه‌که‌ی «رابردن» له بنه‌رهدا تۆ نه‌په‌ره هه‌ر بۆیه‌یشه له‌گه‌ڵ پیشگره‌که‌ش به تۆ نه‌په‌ری ده‌مینیته‌وه. به‌لگه‌ی

بۆ ئەمە که «رابردن» له وشەى «بردن» هوه وەرئەگیراوه زۆر به
ئاشکرایى له تشریفا دەردەکهوئیت:

بردن: بردى، بردم، دەبات، دەبەم، بردمان، دەبەین.

رابردن: رابرد، رابردم، رادەبرئیت، رادەبرم، رابردین،
رادەبرین.

چەند بەرچاوه تشریفى «بردن» هى متعدییه، تشریفى
«رابردن» یش هى لازمه و له موزاریعدا به تهواوى لیک دەترازین،
ئەگەر «بردن» له وشەى «رابردن» دا متعدى با دەبوو تشریفه که هى
وههباي:

ئەو رای برد ئەو رادەبات
من رام برد من رادەبەم
تۆ رات برد تۆ رادەبەیت...

وا پى دەچى له کۆنەوه فیعلە که هى «رابردن» دەنگىکى تری تیدا
بوویت و به تىپەرىنى کات سوابى و له گەل «بردن» به شىوه
یهکیان گرتبیت هوه وهیاخود «بردن» سوابى و له گەل «رابردن»
یهکیان گرتبیت هوه، وهک ئەوهى «بوردرن» بوویت که ئیستاش له
فاسیدا «بُردن - بوردرن» ماوته هوه.. ئەگەر ئەم گریمانهى دوايى
راست بى تارا دەییك تیمان دهگهیه نى بۆچى له موزاریعدا وای لى
دئ:

«دەبەم» هەر دهلیى بزوتنه که هى «و» له وشەى «بوردرن» دا خۆیه تی له
موزاریعدا پهیدا دهبیت هوه و دهیکاته «دەبەم».

بەم لیکدانە وهیه روون دهبیت هوه ئەو وشەى «رابردوو» که
نووسه ران به کارى دین به واتای «ماضى» جى خۆى نییه،
راستییه که هى «رابردوو» وه چونکه رابردن به واتای «بەسه رچوون،
تپه رین» دیت. وشەى «بووردن» به واتای «عه فوکردن، به خشین»
دیت. چ پتوه ندی به «ماضى، تپه ریو، رابردوو» هوه نییه.

هەر به مه شدا ساغ دهبیت هوه، ئەوهى که پدشتر له لاپه ره

(۲۶۵) دا (۱) گوتم له باره‌ی نه‌گورانی تټپه‌ر و تټی نه‌په‌ر به هوی
 پټشگره‌وه رایه‌کی راسته چونکه ده‌رکه‌وت «بردن» متعديیه
 «رابردن» یش به ئەصل لازمه نه‌ک به هوی پټشگری «را» بوو هته
 لازم.

سه‌یری تصریفی «راکردن، هه‌راکردن» بکه ده‌بینی له‌ویدا
 فیعله‌که‌ی «کردن» هه‌ر به تټپه‌ری تصریف ده‌کړی:

رام کرد رات کرد راتان کرد

رام گرت رات گرت راتان گرت

رام وه‌شاند رات وه‌شاند راتان وه‌شاند

ئه‌گه‌ر «کردن» (۲) له هه‌راکردندا بوویانه لازم ده‌بوو ئه‌ویش وه‌ک
 «رابردن» ی لټی به‌سه‌ر بی:

رابردم

راوه‌ستم

راهاتم

«راکردن» که‌چی ده‌گوتړی رام کرد وه‌ک تټپه‌ر.

شتټیکی تریش به‌مه‌دا روون ده‌بټته‌وه: ئەم فیعله‌ی «رابردن» دووهم

(۱) ئەم به‌شه نووسینه که له گوټ‌فاره‌که‌ی کوټ‌ر (به‌رگی سټیهم - به‌شی دووهم) دا بلاو
 کرایه‌وه پټشه‌کیه‌کی له‌گه‌لدا بوو، له‌و پټشه‌کیه‌دا روونم کرد بوو هه‌که پټشگر فعلی
 تټپه‌ر و تټی نه‌په‌ر وه‌ک خوی ده‌هټلټته‌وه. کاتیک نووسینه‌که (لټیکوټلینه‌وه‌کانی لټزنی
 زمان و زانسته‌کانی) خزانه‌وه سه‌ر یه‌ک له شکلی کتټیدا پټشکه‌کیه‌که هه‌لټبواردرا.
 ئەم لاپه‌ریه‌ی (۲۶۵) که‌وتوو هته‌ ناو پټشه‌کیه‌که‌وه بو‌یه‌یه لټرهدا نایه‌ته به‌رچاو.
 مه‌سه‌وود محهمه‌د.

(۲) له‌م پټشه‌کیه‌دا روونم کرد بوو هه‌که وشه‌ی (راکردن) کورترکرایه‌وه‌ی (هه‌راکردن) ه.
 به‌و پټیه‌ ئه‌و (رایه‌ پټشگره‌ مه‌شورمه‌که‌ی (راهاتن، راه‌ستان، راه‌رین...)) نییه
 بگره‌ وشه‌پټکی واتاداره‌ وه‌ک (غار، به‌زین) بو‌یه‌ فعله‌که له واتادا بو‌ته‌ تټی نه‌په‌ر وه‌ک
 (غارکردن). قیاسی ئەم وشه‌یه له (گریان کردن) بکه که ئه‌ویش له واتادا بوو هته‌وه تټی
 نه‌په‌ر چونکه گریان تټی نه‌په‌ره. مه‌سه‌وود محهمه‌د

نمونه‌یه له پاش فیعلی «مردن» که فیعلیکی «دالی» یه و لازمیشه، له‌م دوو فیعله بترازی هه‌موو فیعله‌کانی تری دالی تیپه‌رن. چی له لاپه‌ره (۱۸۷) به‌شی یه‌که‌می به‌رگی سی‌یه‌می گۆڤاری کۆردا له گوتاره‌که‌ی «بوژاندنه‌وه... نووسراوه له باره‌ی «زند» که فیعلیکی «دالی» یه و تّی نه‌په‌ره هه‌له‌یه، وشه‌ی «زندوو»ش نابیته به‌لگه که «زند» فیعله و زیندوو له‌وه‌وه هاتوو چونکه ئەم «و» ده‌چیته دوا‌ی گه‌لیک وشه‌وه که فیعل نین وه‌ک «سه‌روو، ژيروو»، له به‌کاره‌یتنانیشدا که‌س نالی «من زنده‌م، تو زندیت، ئەو زند». چ توژینه‌وه‌ی میژوویشمان نه‌بیستوو ساغی کردبیته‌وه پیش چهند هه‌زار سال فیعلی «زند» به‌کار هاتوو. ئەگه‌ر ئەمه ساغ بووه‌وه ئەوسا ده‌یسه‌لینن.

[مه‌سه‌وود محمه‌د]

پنجهم - له کاری تّی نه‌په‌ری واوی به لابردنی نوونی چاوگ و لکاندنی پاشگری (اندن) به‌و وشه‌ی که ده‌مینیته‌وه کاری تیپه‌ر دروست ده‌بیت، وه‌ک:

چوون	چوو	چواندن
بوون	بوو	بوواندن

شه‌شهم - پاشگری (اندن) ی بّی تیپه‌راندن: هه‌رچهند له بنه‌ره‌تدا (اندن) بّو تیپه‌راندنه به‌لام له زاری کرمانجی خواروودا کۆمه‌لیک کار هه‌ن، که ئەم پاشگره‌یان پتوه‌یه و چ واتای تیپه‌راندنیشیان تّیدا نییه، بّو نمونه: زیراندی، بۆراندی، نالاندی، جریواندی، حیlandی.

ئه‌وه‌ی سرنج راده‌کیشی له‌و فیعلانه‌دا ئه‌وه‌یه که زۆربه‌یان یا هه‌موویان ده‌نگی سروشتین له ریتی به‌کاره‌یتنانی (اندن) هه‌وه له کۆتاییدا ده‌بن به (کاری تّی نه‌په‌ر).

تیبینی:

۱- د. نه‌سرين فه‌خری ده‌لّیت:

زۆربه‌ی ناوی ده‌نگه‌کان به تایبه‌تی ناوی ده‌نگه سروشتیه‌کان به یاریده‌ی (اندن) ده‌بن به چاوگ و کاری تّی نه‌په‌ر. هه‌ندیکیش له‌م ناوانه‌ی ده‌نگ نه‌ک به

یاریده‌ی (اندن) بگره به یه‌کی له نیشانه‌کانی تری چاوگ دهن به چاوگ و کاری تی نه‌په‌ر، له‌م حاله‌ت‌دا (اندن) به‌شیک له‌وانه ده‌کات به تیپه‌ر، وه‌ک:

ته‌قین	ته‌قه‌ته‌ق	ته‌قاندن
گریان	گریه	گریاندن

۲- مامۆستا مه‌سه‌وود ده‌لی:

هه‌رچه‌ند (اندن) له‌و کارانه‌دا پتۆیستی به‌مه‌فه‌وول نییه و له‌و رووه‌وه فی‌عه‌له‌کان به‌لازم حیساب ده‌کرین، دیسان هیزی خۆی دیار خستوو به‌وه‌دا که هه‌ر خۆی به‌قه‌در (کردن) تاوی هه‌یه له‌ واتا و ناوه‌پۆکی کاره‌کاندا. که ده‌لیی (زیراندی) وه‌ک ئه‌وه‌یه بلایی (زیره‌ی کرد)، حی‌لاندی (حیله‌ی کرد). کورته‌ی قسه‌ ئه‌مه‌یه له‌م کارانه‌دا هیزیکی (اندن) هه‌ر دیار ده‌کری چه‌نداوه‌کو کاره‌کان له‌ هیزی‌دا نه‌گه‌یشته‌نه راده‌ی تیپه‌راندن. به‌لای باوه‌ری منه‌وه بۆ دیاردانی هیزی (اندن) له‌و کارانه‌دا ئه‌وه‌نده به‌سه که کۆمه‌لێک ناوی ده‌نگی کردوو به‌ (کار).

له‌ باره‌ی «گریان و ته‌قین» هه‌وه رای من ئه‌وه‌یه ئه‌م دوو کاره له‌ ناوی سروشتیه‌وه و مرنه‌گیراون: «گریه» ناوی چاوگه وه‌ک «ترس، مه‌ترسی، له‌رز» نه‌ک ده‌نگی سروشتی، ته‌قینیش له‌گه‌ل «ته‌قه» خزمه نه‌ک ته‌قه‌ته‌ق. تۆ نالئی «ته‌قه‌ته‌قم بیست، که دیتم خه‌لقه‌که تهنه‌گ ده‌ته‌قین». ته‌قه‌ته‌ق بۆ چه‌قه‌قه‌ی مندال و شتی ئه‌وتۆیی به‌کار دیت که ته‌قینی تیدا نییه، به‌لام که گوتم «ته‌قه‌م بیست، ده‌رکه‌وت بارام ده‌مانچه‌ی ته‌قاندبوو» که‌س سه‌یری به‌ قسه‌که‌م نایی چونکه ته‌قه و ته‌قین یه‌ک شتن ته‌نیا ئه‌و جوداوازییه هه‌یه له‌ نیوانیاندا که «ته‌قین» چاوگه و «ته‌قه‌ش» ناوی چاوگ که له‌ویدا روودان «حدوث» مه‌به‌س نییه بگره واتای «مجرد» مه‌به‌سه.

۳- مامۆستا سادق به‌هائهدین ده‌لی:

له‌ زاری کرمانجیی سه‌روودا ئه‌م جووره کارانه نایه‌نه به‌ر چاو، به‌ هۆی به‌کاره‌یتانی (کردن) به‌ دوا ده‌نگه‌کاندا کاره‌کان په‌یدا ده‌بن، وه‌ک:

کره‌ قیری، زیرزیر کر.

۴- له‌و کارانه‌دا که پاشگری (هه‌ه‌)یان به‌ دوا‌دا دئ، وه‌ به‌ هۆی (اندن) هه‌وه‌ کراون به‌ متعدی یا له‌ ده‌نگه‌وه بوونه‌ته‌ کار، (اندن) له‌ پێشه‌وه دئ، ئه‌وجار پاشگری (هه‌ه‌)، وه‌ک:

سووتاندنه‌وه کوژاندنه‌وه رازاندنه‌وه
سووتانه‌وه کوژانه‌وه رازانه‌وه

لیژنه ئەم لیستەیهی پێک هینا بۆ ئەو کارانەى تێپەریان هەیه به بێ پاشگری
(اندن):

تێ نه‌په‌ر	تێپه‌ر
١- كه‌وتن	خستن
٢- هاتن	هینان، هانین
٣- چوون	بردن
٤- رو‌یشتن	ناردن
٥- رژان	رشتن
٦- گو‌وران	گو‌ورین
٧- گه‌ران	گه‌ران
٨- سه‌رانه‌وه	سه‌رینه‌وه
٩- په‌چران	په‌چرین
١٠- بزووتن	بزاوتن
١١- سوان	سوین (سوون)
١٢- قه‌لشتن	قه‌لاشتن
١٣- قه‌لیشان	قه‌لاشتن
١٤- مانه‌وه	هه‌یشتنه‌وه، هه‌یلا‌نه‌وه
١٥- مان	هه‌یشتن، هه‌یلان
١٦- کشانه‌وه	کێشانه‌وه
١٧- هه‌لستان	هه‌لگرتن

تێبینی:

سێ کاره‌ی خواره‌وه:

۱- دران درین

۲- بران برین

۳- گیران گرتن

لیکۆلینه وه ییکی تایبه تی دهویت:

بۆ ساغکردنه وهی لایه نی (مبنی للفاعل و مبنی للمفعول) بوونیان ئه و کات و دهرفه ته له چنگ لیژنه دا نییه بریار بدات ئاخۆ ئه و سۆ فیعله ش دهچنه ناو لیسته ی سه ره وه یا صیغه ی یه که میان (دران، بران، گیران) له حه قیقه تدا بۆ (بناء للمفعول) ه به لām نه ختیک گۆرانی به سه ردا هاتوو، تا راده یه ک گومان له فیعلی (گۆران) و (گۆرین) یش ده کریت، که وا وه ک ئه م سۆ کاره ی سه ره وه بن، به لām ئه میشیان کاتیکی زیاتری دهویت له وهی که له بهر چنگی لیژنه دایه بۆ ساغکردنه وهی.

[روونکردنه وه:

دهبۆ له پیشه وه ئه وه بلّیم، له لیسته ی کاره کانی سه ره وه دا کاریک هه بوو که لیژنه به تۆ نه په ری دانابوو من له لای خۆمه وه سپریمه وه بۆ ئه وه پرس به ئه ندامانی لیژنه بکه م، هۆی پرس نه کردنیش دووری ئه ندامه کانه لیمه وه. کاره که «بووردن» بوو که له لیسته که دا وا دانرابوو تۆ نه په ره و تیپه راندنی به «بواردن» دهییت.

ئه م بووردنه لیکۆلینه وهی دهویت:

بووردن له باریکی سه یردایه: له لاییکه وه که ده لّی «بمبووره، ده تبوورم...» کردت به تیپه ر، که چی له تصریفدا وه ک تۆ نه په ر تصریف ده کریت: «بووردین، بووردن، بوورد، بووردیت...» ئه گه ر تیپه ر با ده بوو بگوتری: «بووردمان، بووردیان، بووردی، بووردت...». به راسه تی «بووردن» و تیپه ر بوون و نه بوونی لیکۆلینه وه ییکی تایبه تی دهویت، به لām ده بۆ ئه وه نده بلّیم ئه گه ر به لای سه لیه وه خۆی به تۆ نه په ر نواندا ده بوو لیژنه کاتی خۆی بووردنیشی خسته با دوا «مردن» وه به ناوی ئه وه که ئه مییش

وهك مردن كاريكي تى نه په ره له كاره كاني دالى. دوور نابينم به
تپه پرينى كات تصريفيشى ورده ورده به ره وى تپه پر پروات و
بگوترى «بووردمان، بووردت، بووردیان...».

ئوچار بابيتمه سهر تيبينيه تايه تيبه كاني خوم.

كات و دهرهت له دوور رووه وه تنگ ده بته وه بو ليژنه: يه كه ميان
ئوهيه كه به جته پنانى فه رمان داواى خيراى دهكا له چالاكيدا،
كه ئه مه راسته وخو دزى دريژه كيشانى له راده به دهره. دووه ميان
ئوهيه كه ده مه ته قهى نيوانى ۴ كه سى ئه ندامى ليژنه نه گهر
سنوورى بو دانه ندرت له وانه يه كو تايى نه يهت.

من لي ردها كه قسه كانم بهر ده مه ته قهى ليژنه ناكه وپت، چ زيانك
به كار ويا بيرو راى ئه ندامانى ناگه يه نپت، بويه به كورتى راى
خوم دهره بريم:

۱- «درا» به راستى كاريكي تى نه په ره. و صيغى روودان
«مطاوعه» يه وهك «سوتا، برزا، پسا...». ئه گهر بلين له وانه يه
صيغى «بناء للمجهول» بى ده بى كورت كرايه وهى «دپرا» بيت و له
كارى «دپين» وه وهر گيرابى. ئه گهر ئه مه راست با صيغى «مبنى
للمجهول» به هوى «اند» وه بكرته تپه پر و بيته وه «مبنى
للمعمول». تو كه گوتت «كوژرا» صيغى «مبنى للمجهول» له
«كوشتى» يه وه وهر گيراره، ههركيز به بيرتدا نا يهت بلين
«كوژراندى» سه ره له نووى بووه وه به صيغى «مبنى للمعلوم» و به
واتاى «كوشتى» دپت.

۲- «برا» نه ختيك جودايه له «درا».

وشه «برا» ده شى دوو واتاى جوداوازى لى وهر بگيرت:

يه كه م: به واتاى «ته واو بوون، كو تايى هاتن» وهك كه ده لين «هه
خواردم تا هه موو نانه كه برا، به زيانه گه وره كه ي پار پاره كه ي
برا». له م جوړه به كار هينانه دا وشه «برا» فيعليكى «مبنى
للفاعل» ي روودان «مطاوعه» يه، تپه پر كه شى به پيى ده ستوور به

هۆی «اند» ده‌بیته «براندی» وهک که بَلّی «نانه‌کهت براند،
پاره‌کهت براند، هه‌موو شه‌کهکه به جارّ مه‌پرتنه...».

دووم: به واتای «انقطاع»ی عه‌ره‌بی، وهیا ئه‌و واتایه‌ی که له‌وه‌وه
نیزیکه به پتی جیگه. له‌م حاله‌ته‌دا وشه‌ی «بران» بیگومان
صیغه‌ی «مبنی للمفعول»ه و له‌ کاری «برین»ه‌وه هاتووه، به‌لام
نه‌ختیک سوان و لیقرتانی به‌سه‌ردا هاتووه. ده‌زانین کاری «برین،
بری» وهک هه‌موو کاریکی تری تپه‌ر صیغه‌ی بنا للمفعولی هه‌یه
«کوشتی، کوژرا - خواردی، خورا - دیتی، دیترا...». به پتی
ده‌ستووری دارشتنی کاری مبنی للمفعول «بری» ده‌بیته «بررا» به
لادانی ده‌نگی «ی» له‌ کوژتاییی وشه‌که‌وه و هینانی «را»ی صیغه‌ی
بنا للمفعول، وهک «نووسی، نووسرا - دزی، دزرا». ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل
«بررا»دا کراوه هه‌ر ئه‌وه‌یه که له‌بهر قورساییی هاتنی دوو ده‌نگی
«ر» به‌ دوا‌ی یه‌کترا ده‌نگه «ر»ه‌که‌ی لاواز ساواوه. هه‌ندیک که‌س
له‌ گه‌لیک ناوچه‌کانی کوردستان بۆ رزگار بوون له‌م قورسایییه
ده‌لێن «بردرا». نمونه‌ی وهک «بررا، بررا، بردرا» له‌ کوردیدا زۆره:

کری	کپرا	کپدرا	کپرا
سپریه‌وه	سپرایه‌وه	سپردرایه‌وه	سپرایه‌وه
دپری	دپرا	-	دپرا

۲- گیرا: ئه‌م وشه‌یه مه‌یله و لێله. وا پتی ده‌جی به‌ درتژایی
میژوو له‌ ئاکامی به‌کاره‌ینانی ده‌ستووری و بیژۆکدا گۆران و
شێوانیکی به‌سه‌ردا هاتووه که ئیستا راستیه‌که‌ی له‌ ئیمه‌وه دیار
نییه.

له‌ ناوچه‌ی پژدەر، زۆر جارن و له‌لایه‌ن گه‌لی که‌سه‌وه به‌ تاییه‌تی
خه‌لقی لادێ، ده‌گوتری «گیره‌را، ده‌گیره‌ری» که ئه‌مه صیغه‌یه‌که
راسته‌وخۆ به‌ شێوه‌ی مبنی للمجهول هاتووه به‌لام چ صیغه‌ی‌یکی
مبنی للمعلوم نییه له‌وه بجی که «گیره‌را»ی لی که‌وتبیته‌وه. هه‌موو
ئه‌و که‌سانه‌ی «گیره‌را» به‌کار دین له‌ حالێ به‌کاره‌ینانی مبنی

للمعلوما دهگه رینه وه بۆ «گرتی، دهگرئ». به لام صیغهی «گرا، دهگرئ» ش به کار دینن به واتای «گیرا».

ناوچهکانی تری کوردستان که دهلین «گیرا، دهگیرئ» ئه وانیش هر «گرتی، دهگرئ» به کار دینن بۆ مبنی للمعلوم.

به لای منه وه «گیرا» له حال و شیوهی ئیستا که یدا صیغه ییکی «مبنی للمجهول» به واتای «گرترا» که ئه میش صیغه ییکی زیندوو و زۆر که س به کاری دینن. به لگه بۆ ئه مهی که «گیرا» مبنی للمجهوله، سه ره پای واتا که ی که ههستی پی دهگرئ، له وه وهش دیته دست که ئه گه مبنی للمجهول نه بی ده بی فعلی «روودان، مطاوع» بی. ئه وساش ده بو وه که هه موو فیعلیکی تری روودان به هۆی «اند» وه بکرئ به «تیه ر» و بگوترئ «گیراندی» که ئه مه که س نه بیستوو.

واده زانم له مه دا گومان نییه، واته «گیرا» کاریکی مبنی للمجهوله به واتای «مُسک، لُزْم» هی عه ره بییه. له حالی ئیستا دا مبنی للمعلومی «گیرا» هر «گرتی» هه یه هه رچه ند رواله تی پی ناچی که خۆی سه ره چاوه ی «گیرا» بی وه که «خواردی، دیتی، شووشتی» سه ره چاوه ی «خورا، دیترا، شوورا» یه. له و شووتانه دا که «گیره را» به کار دینن و له هه مان کاتیشدا «گرا» دهلین نه ختیک جوداوازی و اتا ده خه نه نیوانیانه وه. له و شووتانه دا هر ده لئی «گرا» کورتکرایه وه ی «گرترا» یه و له گرتنه وه وه رگیرا وه. به و پتیه رتی تی ده چی «گیره را، گيرا» له فیعلیکی تره وه هاتی که نزیک «گرتن» به لام به جوریک له و جورانه ی وشه تی ده چی و نامینی ئه ویش نه ماوه و شووتنه واری کویر بووه ته وه.

به داوا ئه م لیکۆلینه وه یدا تیبینییه که ده مینیته وه که پشتگوئ ناخرئ:

هه ندئ شیوه ی به کارهینانی «گیرا - گیران» هه یه نایا ته وه سه ر «مبنی للمجهول» وه که وشه ی «ده زگیران - ده ستگیران» وه یاخود

شوتنیکی سهخت ههیه پئی دهلین «لغاوگیر». لهه بابته بهکارهتینانه وشه ی تر زۆرن «شیخی دهستگیر، فلانه که سه یه کجار گیره، گیروگرفت، لاگیره... هتاد». رهنکه بگوترئ هه ندئ وشه له رئی تاوی زمانی فارسی بۆ سهه کوردی پهیدا بووبن وهک «شیخی دهستگیر»، چونکه له فارسیدا صیغه ی ناینده «مضارع» ی کاری «گرفت، گرفتن» ده بئته «می گیرد» اسم فاعیله لیکدراوه کانیش لهه صیغه ی «می گیرد» وه هه لده هینجرتین، به لام زۆربه ی وشه کانی تر پئوه ندییان به فارسییه وه نییه. ئەم بهکارهتینانه بیر بۆ هیندئ ده بات که «گیرا» کاریکی مبنی للمعلوم بیت چونکه دارشتنی وهک «دهزگیران، لغاوگیر، لاگیره» له مبنی للمجهوله وه نایهت، واتای وشه کانیش فاعیله تیان تیدایه نهک مهفعولییهت.

ئهم تیبینییهش تیشکیکه بۆ سهه باسه که نهختیک له یارمه تیدانی خوینهر زیاد دهکات.

٤- گۆرا: له بهکارهتینانی ئیستا که یدا کاری «گۆرا» وهک کاریکی مبنی للمعلوم له شکلی کاری روودان به کار دیت به واتای «تبدل». که ویسترا مبنی للمجهول ئەم کاره بگوترئ زۆربه ی خهلق له دهر وهی ناوچه ی سلیمانی دهلین «گۆردرا» به واتای «بُدَل» که له «گۆرین» وهه هاتووه. ئەمه شتیکی ئاشکرایه به لام سهیر له وه دایه که «گۆرا» وهک کاره کانی تر به هۆی «اندن» نا کریته وه تپه پ، تاکه صیغه ی تپه پری ههه «گۆری - گۆرین» هه و کهس نالی «گۆراندی». نه بوونی صیغه ی «گۆراندن» وا دهکا زیهن بۆ ئەوه بر وا «گۆرا» مبنی للمجهول بیت، که ئەمهش هۆیه کی گه وره یه بۆ گومان کردن.

[مهسعوود محهمهد]

فعل مبنی للمعلوم و مبنی للمجهول Active and Passive

کاری کارادیار و کاری کارابزر

زمانه‌وانه‌کانی کوردی کاریان له روی کارادیار بوون و کارابزر بوونه‌وه بهم جوژه باس کردوه:

یه‌که‌م - مامۆستا سه‌عید سدقی له لاپه‌ره (٤٢)ی صرف و نحوی کوردیدا، ده‌لێت فعل دوو نه‌وعه (١) معلوم (٢) مجهول.

معلوم - فعلیکه فاعله‌که‌ی ده‌بی نکر بکری، وه‌کو (ئه‌حمد به‌خشی، عه‌لی نووسی...).

مجهول - فعلیکه فاعله‌که‌ی نه‌ناسری و نه‌بیژری بگره‌ مفعوله‌که‌ی له جیگای فاعله‌که‌ی داده‌نری. فعلی لازم له‌به‌ر ئه‌مه‌ که مفعولی نییه له جیگای فاعله‌که‌ی دابنری مجهولی لی دروست ناکری.

دوهم - مامۆستا توفیق وه‌بی له لاپه‌ره (٢٣)ی ده‌ستووری زمانی کوردیدا ده‌بیژری:

بنای مجهول هه‌میشه له فعلی متعدی دروست ده‌کریت. بۆ دروستکردنی (ران) ئه‌خریته دوا‌ی (ره‌گ)ی بینای مه‌علومه‌وه، وه‌کو:

بینای مه‌جهول	ره‌گ	بینای مه‌علوم
فرۆشان	فرۆش	فرۆشتن
پۆشان	پۆش	پۆشین
درووران	دروو	دروون
له‌وه‌پێران	له‌وه‌پین	له‌وه‌پاندن
هێنران	هێن	هێنان

هه‌ندیکیش بی قاعیده‌ن، وه‌ک:

گرتن	گر	کران
خستن	خه (خ)	خران
کردن	که (ک)	کران

سټیهم - نووری علی ئەمین له ریتزمانه که ی خۆیدا لاپه ره (١٥٦): ده لئى فعل دوو جوړه:

١- فرمانی مه علوم - ئەو فرمانه یه که (بکه ر - مسندالیه) که ی له رسته دا ده ر ئەکه وئى، وهک (باخه وانه که گو ل ئەوه ریتنى).

٢- فرمانی مه جهول - ئەو فرمانه یه که (مسندالیه) که ی له رسته دا ده ر نا که وئى، ته واو که ر (مفعول) ه که ی جیتی مسندالیه که ی ده گرتى، وهک (گو ل ئەوه ریتنى).

چوارهم - مامۆستا کوردویف له کتیبی (گرامه تیکا زمانی کوردی) لاپه ره (١٦٠) له جیاتی بناء للمجهول ئەمانه ی باس کردوه:

١- تهحه رى هات کرنى:

دبت به به کارهیتانی کاری یاریده (hatin - هاتن)، وهک:

ئەز هاتم دیتنى ئەم هاتن دیتنى

تو هاتی دیتنى هون هاتن دیتنى

٢- تهحه رى دان کرنى:

دبت به به کارهیتانی کاری یاریده ر (دان)، وهک:

من دا نفیسینى مه دا نفیسینى ته دا نفیسینى

وه دابو نفیسینى من دابو نفیسینى مه دابو نفیسینى

پینجه م - مه ر دۆخ له لاپه ره (٢٣) ی فه ره نه نگه که یدا ده لئى:

(برى له کردارگه ل هه ن...) مه به ستى ئەوه یه که فیعلی بى فاعل و به فاعل هه ن و

فیعلی بى فاعل بنا مجهوله و ناوی ناوه (کرداری بى بکه ر)، وه ده شلئ ئەمانه له

کرداری دوولایی (فعل متعدی = کاری تیپه ر) دروست ده بن، وهک: قه له مه که شکیا.

شه شه م - له ده ستووری زمانی فارسی پۆلی یه که می ناوه ندی تألیفی دکتۆر

(پرویز ناتل خانلوی) لاپه ره ٨٤ دا ده لئى:

فعل معلوم - فعلى است به فاعل نسبت داده شود.

فعل مجهول - فعلى است که به مفعول نسبت دارد.

حه وته م - له ریتزمانی ئینگلیزیدا Active بۆ بناء معلوم و Passive بۆ بناء مجهول

داناوه.

ههشتم - زمانی رووسیش به ریبارتکی وهک ریبارتی زمانی ئینگلیزیدا رۆیوه و ئەمانه‌ی بۆ به‌کار هێناوه:

(Passive) - ستراداتیلنیی

(Active) - دئیستفیتیلنیی

لیژنه وهک تیبینییه‌کی سه‌ره‌تایی به‌ر له‌وه بجێته بنج و بناوانی باسه‌که‌وه، پتویست ده‌زانیته که بلیته له زمانی کوردیدا ئەم لاباسه ده‌جێته ژیر باسی کاری تیبهره‌وه چونکه له کاری تێ نه‌په‌ردا صیغه‌ی تایبه‌تی (بناء للمجهول) په‌یدا نابیت، که ئەو واتایانه‌ی (مجهول، Passive، البناء للمجهول أو المفعول، فعلی مجهول) بگرێته‌وه. به‌ نموونه له‌ عه‌ره‌بیدا صیغه‌ی بناء للمجهول له‌ فعلی لازمیش وه‌رده‌گیریت و ئەداتی له‌گه‌ڵ به‌کار دیت، وه‌ک:

حتي بلغت سماء لايطار لها

على جناح و لا يسعى على قدم

که ده‌گوتریت (Active) هه‌ردوو کاری تیبهر و تێ نه‌په‌ر ده‌گرێته‌وه. دیاره له‌ کوردیدا نابیت له‌م لاباسه‌دا تیبهر تێ نه‌په‌ر یه‌ک بگرته‌وه، واته له‌ مه‌به‌سه‌ی کاری کارابزرادا، چونکه تێ نه‌په‌ر کاری کارابزر (مبني للمجهول، Passive) ی نییه‌.

زاراوه‌ی کارادیار و کارابزر

له‌ ته‌قه‌لای دۆزینه‌وه‌ی زاراوه‌یه‌ک بۆ ئەم ته‌رزه‌ کارانه، له‌ پێشه‌وه سه‌رنجی لیژنه بۆ ئەوه‌ رۆیی که دوو کهس له‌ ئەندامان له‌مه‌و پێش هه‌ریه‌که‌یان زاراوه‌یه‌کیان به‌کار هێناوه‌.

یه‌که‌م - د. نه‌سرین فه‌خری وته‌ی (ناسراو) و (نه‌ناسراو)ی به‌کار هێناوه به‌ مه‌به‌ستی ناسران و نه‌ناسرانی کارا (فاعل)ه، خۆیشی ئەم زاراوه‌یه‌ی به‌ زاراوه‌یتکی نه‌ائی دانه‌ناوه‌.

دووه‌م - نووری عه‌لی ئەمین زاراوه‌ی (ناشکرا) و (ون) و ناو ناوه‌ش هه‌ر (معلوم) و (مجهول)ه‌که‌ی عه‌ره‌بی به‌کار هێناوه و له‌و باوه‌رهدایه که پتویست به‌ دۆزینه‌وه‌ی زاراوه‌یه‌کی له‌بارتر هه‌یه‌.

سێیه‌م - ده‌رکه‌وت جگه‌ر خۆنیش له‌ کتیبی (ئاواو ده‌ستووری زمانی کوردی)دا

سالی ۱۹۶۱ زارووی (پهندی) و (نپهندی) به واتای پنهان و نهپنهان به کار هیناوه، که دیاره ئه ویش هر له عهره بییه وه وهری گرتووه.

له بهر ئه وه که لیژنه یه کیچ لهو زاراوانه ی نه دیت بگونجیت له گه ل واتا و سروشتی ئه م جۆره کاراندا هیچ کامیکانی نه کرد به زاراه له نووسینی خۆیدا و جارێ به شیوه ییکی سه ره تایی و به گویره ی تصویری خۆی له جیاتی معلوم و مجهول و Passive و Active زارووی کاری (کارابزر) و کاری (کارادیار) ی دانا به زاراه، یه که میان بۆ (مجهول) و دووه میان بۆ (معلوم). له گه ل ئه مه شدا که هات و ئه نجومه نی کۆر بۆ واتای (معلوم) و (مجهول) له جیگه ی دوو وشه ی (بزر) و (دیار) وشه ی تری په سه ند کرد ئه وسا به و پتیه زاراه کان ده بی بگۆرتن.

چۆنیه تی دارشتنی کاری کارابزر:

یه که م - له زاری کرمانجی خواروودا: به استقرا و سه رنجدان ئه م راستییانه ی خواره وه ده رده که ون:

۱- چاوگی واوی:

آ- له رابردوودا نوونی چاوگ ده قرتی و نیشانه ی (را) ی مجهولیه تی پتیه ده لکیت، وهک:

چاوگ	رابردووی کاری کارابزر (الماضی المبنی للمجهول)
دروون	دروورا
گروون	گروورا
فهرموون	فهرموورا
ههنوون	ههنوورا (تی هه لسون)
سوون	سوورا

ب- له ئاینده دا نیشانه ی مضارعه له پیشه وه دیت و نیشانه ی (را) ده کرت به (رئ)، وهک:

ده دروو ریم (ده - دروو - رئ - م)

ده گروو ریم (ده - گروو - رئ - م)

ده ههنوو ریم (ده - ههنوو - رئ - م)

تیبینی:

له پیشه وه گو ترا که ئەم کارانهی کارابزر وهک کاری مطاوعه یان به سه ر دیت، له مه وه وهک به لگه نه ویست (به دیهی) ده زانریت که وا کاره کان ده بنه لازم و راناوی لازمیان بۆ به کار دیت و تصریفیشیان له رابردوو وه بۆ رانه بردوو بهر قاعیده ی کاری مطاوعه ده که ویت.

۲- چاوگی ئەلفی:

آ- له رابردوودا نونی چاوگ و ئەلفه که فری دەدریت و نیشانه ی (را)ی تجهیلی پتوه ده لکتیت، وهک:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی کاری کارابزر</u>
کیتلان	کیترا
شیتلان	شیتلام
پیتوان	پیتورا
لیدان	لیدرایت

ب- له ناینده دا وهک گوتمان به پتی قاعده ی مطاوعه (را) ده کريت به (رئ) و ده گوتریت:

ده کیتلریت	(ده - کیتل - رئ - ت)
ده پیتوریم	(ده - پیتو - رئ - م)
ده شیتلرین	(ده - شیتل - رئ - ین)

۳- چاوگی یائی:

آ- له رابردوودا دیسان (ین) له چاوگه که لا ده بریت و نیشانه ی تجهیل (را)ی ده خریته سه ر، وهک:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی کاری کارابزر</u>
نووسین	نووسرام
چنین	چنرام

دزرايت	دزین
کړايت	کړین

تیبینی:

له هندی شپوهدا (د دهکه وپته میانی (ر)ی ئه سلی فعله که و (را)ی ته جهيله وه،
وهک:

کړین	کړدرا (کړ - د - را)
برین	بردرا (بر - د - را)
گړین	گړدرا (گړ - د - را)

ب- له نایندهدا وهک کاری ئه لفی دروست ده بیت (بهر قاعده ی کاری مطاوعه
دهکه وپت)، وهک:

نووسرام	دهنووسریم (ده - نووس - ر - م)
چنرام	دهچنریم (ده - چن - ر - م)

۴- چاوگی تائی:

لیژنه به ئیستیقرا ئه م کاره تائیانه ی تیپه ری له زمانی کوریدیدا دؤزیه وه
(نهنگاوتن، ئاژوتن، بیستن، پالاوتن، پهستن، پاراستن، خستن، خواستن، رستن
«ریتستن»، داشتن، چیتستن، قؤستنوه، کروشتن، کوشتن، فروشتن، گرتن، گوتن،
شوشتن، گلؤفتن، گهستن، گواستنوه، لیستنوه «لستنوه»، مشتن، ویستن،
هاویشتن، هیشتن، ناشتن، بیشتن... هه تا دوايي).

بهر له وهی بچینه سهر باسی دهستووری جوړبه جوړی د ارشتنی صیغه ی کاری
کارابزر له م کارانه وه ده بیت ئه وه بلئین وهک دهستووریکي گشتی له زؤر
ناوچه کانی کوردستان صیغه ی د ارشتنی رابردووی ئه م کارانه به لابردنی نوونی
چاوگ و لکاندنی (را)ی تجهیل پیک دیت، وهک:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی کارابزر</u>
خستن	خسترا
گرتن	گرترا

مشتن	مشترا
فروشتن	فروشترا
ویستن	ویسترا

مه به سست لیره دا ئە مه یه ئەم کارانه ئە گهر صیغه ی تایبه تیشیان هه بیته بۆ رابردووی (کارابزر) ده توانریت به پپی ئەو ده ستووره ی تازه باسمان کرد بکرین به صیغه ی کارابزر، واته ئەوسا کاره که دوو صیغه ی ده بیته له رابردوودا، به نمونه:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی کارابزر</u>
خستن	خسترا، خرا
گرتن	گرترا، گیرا، گرا
هاویشتن	هاویشترا، هاویژرا

واش ده بیته «کار» هه ر ئەو تاکه صیغه یه ی ده بیته که له ده ستووره گشتیه که وه وه ده گیریت، وهک:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی کارابزر</u>
گوتن	گو ترا
کلۆفتن	کلۆف ترا
پهستن	په س ترا

واش ده بیته بۆ مه به سی سووک گوتن هه ندی له و کارانه (ت) که یان ده سویت، وهک:

په س ترا	په س ترا
کلۆف ترا	کلۆف ترا (هه لکلۆف ترا)
فروشترا	فروشترا
ویسترا	ویسترا

رئسترا رئسرا

بئسترا بئسرا

لئسترايه وه لئسرايه وه

له پاش دهرهاويشتني ئەم كۆمەڵه كارەي سەرەوه له لیستەي كارەكانی (تائی) چی دەمئینتەوه لهوانەي دوو صیغەیان هەیه ئەمانەن: (ئەنگاوتن، پالائوتن، پاراستن، بئشتن، چئشتن، خاستن، خواستن، شوستن، قووستنەوه، كرۆشتن، كوشتن، گرتن، گواستنەوه، مشتن، ناشتن، هاويشتن، هئشتن). ئەم كارانە بەر دەستوورێك دەكهون بۆ دارپشتنی صیغەي كارابزری رابردوو لئیان كه بریتیه لهمه:

صیغەي مضارعیان وەردهگیریت و نیشانهي مضارعت و راناویان لئ فری دەدریت و چی دەمئینتەوه ئامرازی (رای) تبهیلی دهخریتە سەر، وهك:

دەئەنگیوم ئەنگیورام

دەخوام خوام

دەکوژین کوژاین

دەشۆن شۆران

دەهێلێت هێلرایت

۵- چاوگی دالی. لیژنه به ئیستیقرا ئەم كارە دالیانەي تپهري دۆزیه وه:

(بژاردن، بواردن، خواردن، خویندن، ژماردن، سپاردن، شاردنەوه، كردن، ناردن، هاوردن، هەلپهساردن، وشاردن).

له شپوهی سلیمانیدا ئەم كارانەش وهك دوا بهشی كاری (تائی) صیغەي كارابزر به هەمان دەستوور له مضارعیانەوه وەردهگیریت، وهك:

دەبژیرم بژیررام

دەژمیرم ژمیررام

دەسپیرم سپیررام

دەشارمه وه شاررامه وه

به لام یهك دوو تیبینی بچووك ههیه، وهك:

۱- کاره‌کانی «دهکهم، دهبهم، دهخۆم» له‌گه‌ڵ نه‌ختی گۆران له‌ صیغهی مضارع‌یاندا ده‌کرین به‌ کارابزر له‌ صیغهی رابردوودا: له‌ دوو کاری (دهکهم، دهبهم) بزۆینی دواى کاف و بێیه‌ که نامینى و ده‌بیتته (کرا، برا) کاری خواردنیش که مضارعه‌که‌ی ده‌بیتته (دهخۆم) واته‌ واوه‌که‌ی کراوه‌یه، له‌ صیغهی رابردووی کارابزردا واوه‌که‌ی ده‌بیتته واوی کورت و ده‌گوتریت (خورا). د. نه‌سرین فه‌خری ته‌علیلی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌ بۆ ئەم گۆرانه‌ له‌م سى‌ فیه‌لدا، هه‌روه‌ها به‌ نيسبته‌ فیه‌لی (خۆتندن)ه‌وه‌ له‌و باوه‌رهدایه‌ به‌ هۆی ئامرازی (اندن)ه‌وه‌ بووه‌ به‌ متعدی، هه‌رچه‌ند صیغهی لازمیشى ئیستا به‌ به‌رچاوه‌وه‌ نه‌بیت.

۲- زۆربه‌ی ناوچه‌کانی تر له‌و فیه‌لانه‌ی که‌ وا له‌ صیغهی کارا بزردا دوو (ر) کۆ ده‌بیتته‌وه‌، پیتی (د) ده‌خه‌نه‌ به‌ینانه‌وه‌، وه‌ک:

بویرا بویردا

بوورا بووردا

ژمیرا ژمیردا

رای مامۆستا مه‌سه‌وود به‌ نيسبته‌ کاری (شاردنه‌وه‌) ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئەم کاره‌ لازمه‌که‌ی (شرانه‌وه‌)یه‌ و ده‌گوتریت «شرایه‌وه‌، ده‌شریتته‌وه‌» به‌و پتییه‌ ده‌شى تپیه‌په‌که‌ی «شراندنه‌وه‌» بووبیت و گۆرابی بۆ «شاردنه‌وه‌»، رهنگه‌ «ژماردن»یش وه‌ک شاردنه‌وه‌ تپیه‌ری «ژمان» بیت که‌ له‌ زۆر جیگه‌دا به‌کار دیت. ئەگه‌ر وا نه‌بی ده‌بی بلێین: «ژمرا» کورته‌ی «ژمیرا»یه‌ و «شرایه‌وه‌»ش کورته‌ی «شاردرايه‌وه‌». کاری «کردن، بردن» ئیستاش صیغهی «کردرا و بردرا»ی هه‌ر ماوه‌، ته‌نانه‌ت له‌ زۆربه‌ی ناوچه‌کانی ده‌روه‌ی سلیمانی وشه‌ی «برا» نابیسری و هه‌ر «بردرا» هه‌یه‌. گه‌لیک کاری وه‌ک «خواردن» که‌ له‌ مضارعه‌دا ده‌نگه‌که‌ی «ر»ی ده‌په‌ری و ده‌بیتته «ده‌خۆم» تا ئیستاش له‌ هه‌ندى ناوچه‌دا ئەم «ر»ه‌ی هه‌ر به‌کار دیت و ده‌گوتریت «ده‌خۆم» هه‌روه‌ک ده‌لێن «ده‌شۆرم له‌ جیاتی ده‌شۆم» که‌ له‌ «شۆردن»ه‌وه‌ هاتوه‌. له‌ پژده‌ر له‌ جیاتی «شووشتن، شۆردن، شۆرین» ده‌لێن «شردن - جلکم شرد». بى‌ کومان کاره‌کانی «ده‌کهم، ده‌بهم» ئه‌وانیش به‌ تپیه‌پینی کات «ر»ه‌که‌یان دۆراندوه‌، ده‌بی له‌ کۆندا «ده‌که‌رم، ده‌به‌رم» بوونى. هه‌ر بۆیه‌یه‌ اسم فاعیلی لیکدراویان ئەم

«ر»ه‌ی تیدا ماوه‌ته‌وه وهک «کاره‌که‌ر، باربه‌ر».

له گه‌لیک که‌سم بیستووه، له زۆر شوینی کوردستان صیغه‌ی کارابزر له کاره‌کانی «بژاردن، ژماردن، شارده‌وه» به پتی ده‌ستووری گشتی داده‌پژژن و ده‌لێن «بژاردرا، ژماردرا، شاردرایه‌وه»، ئەمه‌ش ره‌فتاریکی سوودبه‌خشه چونکه ری و شوینی ده‌ستووریکی بنجی ده‌پاریژیت.

له باره‌ی دارشتنی صیغه‌ی کارابزر له‌و فیعلانه‌ی که به هۆی «اندن»ه‌وه له فیعلی روودان «مطاوعه» وه‌رگیراون رایێکی تایبه‌تی خۆم هه‌یه دواتریش به کورتی دیته‌وه: واده‌زانم صیغه‌ی فه‌رمان «أمر» له‌و ته‌رزه فیعلانه ده‌بی له فیعله‌که‌ی روودان «مطاوعه»وه وه‌ربگیریت. به نمونه:

سووتا سووتاندی سووتینرا ده‌سووتینری

که ویستمان صیغه‌ی ئەمری لی وه‌رگرین ده‌بی بلێن «بسووتی» نه‌ک «بسووتیندی» چونکه ئەم ئەمره «بسووتیندی» ده‌بیته داواکردنی مستحیل له‌و رووه‌وه که ئەو شته‌ی داوای لی ده‌کری «بسووتیندی» ده‌بی یه‌کیک په‌یدا کات که بۆ جیبه‌جێکردنی ئەمره‌که بی و بی سووتینی، واته ئەمره‌که له مه‌عنادا داوا له دووشتان، یاخود دووکه‌سان، ده‌کا که خواهشته‌که‌ی پیک بین یه‌کیان ئەوه‌یه که رووی قسه و ئەمر له‌وه، یه‌کیکیشیان ئەو غائبه‌یه که ده‌بی کاره‌که جیبه‌جێ بکات و له فعلی کارادیاردا خۆی فاعل بووه چونکه مه‌علوومه سووتینرا له «سووتاندی»یه‌وه هاتووه. له فعلی وهک «کوشتی، خواردی»دا که ئەمره‌که‌ی کارابزر ده‌بیته «بکوژری و بخوژی» بۆیه ناگه‌رێینه‌وه سه‌ر فیعلی روودان «مطاوعه» چونکه ئەم فعلا نه‌ه‌خۆیانه‌وه تێپه‌رن، وه‌ک «سووتاندن، وپساندن» نین که له «سووتان و پسان»ه‌وه کرابن به تێپه‌ر، واته «کوشتن و خواردن و نووسین... هتاد» فعلی روودانیان نییه تاکو له ئەمری کارابزردا ئەو فیعلانه بینه‌وه.

به‌مه تێبینی مامۆستا مه‌سعوود کۆتایی هات.

6- ئەو چاواگانه‌ی له ریتی تێپه‌راندنه‌وه کۆتاییان به (اندن) دیت:

هه‌رچه‌ند ئەم چاواگانه‌ش دالیان تیدایه و له رواله‌تدا ده‌بوو بخرینه سه‌ر چاوگی دالی به‌لام به هۆی ئەوه‌وه که داله‌که‌یان ئەسلی نییه و لیان زیاد کراوه کران به به‌شێکی سه‌ربه‌خۆ، سه‌ره‌رای ئەمه‌ استثناس له دارشتنیاندا نایه‌ته به‌رچاو، هه‌روا هه‌موو جوژه چاوگیکیشیان تیدایه، واته (تائی، یائی، ئەلفی، واوی، دالی)

هه موویان (اندن) یان چووته سهر.

داریشتنی صیغهی کارابزر لهم کارانهوه:

۱- له ناوچهی سلیمانیدا دهتوانین بلّین له دوو ریگهوه دهگهین به داریشتنی صیغهکه:

ریگهی یهکه- له چاوگهوه به لابرندی نیشانهی چاوگ (دن) و گۆرینی (ا) ی (اندن) بۆ (ئ) لکاندنی ئامرازی تجهیلی (را) به کۆتاییهوه، وهک:

سووتاندن سووتان - سووتین سووتینرا

فراندن فران - فرین فرینرا

مراندن مران - مرین مرینرا

ریگهی دووهم- له صیغهی مضارعوه وهربگیریت به فریدانی نیشانهی مضارعه و راناو و لکاندنی ئەداتی تجهیل (را) پێوهی وهک:

دهسووتینم سووتین سووتینرا

دهفرینم فرین فرینرا

دهمرینم مرین مرینرا

۲- له زۆر ناوچهی تری کوردستاندا داریشتنی ئەم صیغهی ههه له کاری ماضی خۆیهوه وهردهگیریت به لادانی راناو و لکاندنی ئەداتی تجهیل وهک:

سووتاندی سووتاندرا

برژاندی برژاندرا

داریشتنی صیغهی مضارعی کارابزر:

ئەم داریشتنه دهستووریکی گشتی بی بیژووک (شاذی ههیه، وهک صیغهی کارهکانی روودان (افعال المطاوعة) که چاوگیان ئەلفییه، ئەم صیغهی ههه له مضارعدا ئەداتی تجهیلی ماضی (را) دهکریته (رئ)، ئەداتی (ده) مضارعتی دهخریته سهر، وهک:

کرا دهکری

کێلرا دهکێلری

سووتینرا دهسووتینری

تیبینی:

له و زارانه دا که کاری کارابزریان له رابردودا ئەلفه که ی ناگۆرێ بە «ئ» له داهاتوودا ئەوانیش وهک زاری سلیمانی ئەلفه که دهکه نه وه به (ئ)، وهک:

سووتاندرا دهسووتیندرئ

برژاندرا دهبرژاندرئ

واته: ناگوتریت (دهسووتاندرئ و دهبرژاندرئ) له مه شدا هه مان دهستووری تصیری کاری روودانی به سه ردا دیت که ئەلفی رابردوو دهکاته (ئ) له ئاینده دا.

دارشتنی صیغهی فه رمان^(١) کارابزر:

فه رمان کارابزر له کاری مضارعی کارابزره وه وه رده گیریت به گۆرینه وه ی (ده) مضارعة به (ب) ی ئه مر، ئه مه ش به ر دهستووری تصیری کاره کانی (مطاوعه) دهکه ویت، وهک:

مضارعی کارابزر ئەمەری کارابزر

دهدیتریم بدیتریم

دهخوریم بخوریم

دهنووسرین بنووسرین

دهشووریت بشووریت

دهخووسینریت بخووسینریت

١- نووری عه لی ئەمین ده لیت: وه رگرتنی ئەمەری کارابزر له مضارعی کارابزر یه ک دهگریته وه له گه ل دهستووریکێ تر که بێن و ئەمەری کارابزر له مضارعی کارا معلومه وه وه ریگرین، وهک:

دهکێلم (ب + کێل + رێ + م = بکێلریم)

دهخۆم (ب + خو + رێ + م = بخوریم)

(١) کاری فه رمان به دوو جۆری صریح و ناصریحیه وه له دوواتر دا باس دهکرت، ئەمە ی ئیره جۆری ناصریحیه تی.

۲- مامۆستا مسعوود و د. نهسرین فهخری دهلّین، ئەم دەستووری وەرگرتنی کاری فهرمانی کارابزر (فعل امر مبنی للمجهول) له کاری مضارعی کارادیارهوه استثنای تێ دهکهوێت، وهک: (دهلّیم) بهم قاعیدهیه ناکرێته (بگوتریم)، جگه لهم فیعله فیعلی تریش ههن وهک ئەو به تهواوی نایه نه ژیر قاعیدهکهوه، بهلام که ئەمری کارابزر له مضارعی کارابزرهوه وهربگیریت استثنای (ریزیهی) به هیچ جوۆی نایه ته پێش. له کاری (دهلّیم)دا مضارعی کارابزر وهردهگیرئ، که (دهگوتریم)ه، راستهوخۆ (دی) ئەمری دهچێته جی نیشانهی مضارعت و کارهکه دهبیته فهرمانی کارابزر، وهک:

دهگوتریم بگوتریم

۳- به لای مامۆستا مسعوودهوه خیزانی کارابزر هر له چاوگهوه ههتا ههموو صیغهکانی (وحدة البناء)یک پێک دین، وهک خیزانی کارهکانی کارادیار. صیغهی کارابزر ههموو گهردانی (تصریف) کارهکانی تری ههیه وهک «أمری صریح و ناصریح - نهی صریح و ناصریح و صیغهی ئینشائی و ئیخباری» بهلام وا دهزانم ئەو کاره تێپهرا نهی به (اندن) بوونه ته تێپه، امر و نهی صریحیان نییه. بۆ امر و نهی صریح دهبی کاره تێ نهپه رهکه بهکار بیت «سووتاندی - سووتاندرا - دهسووتیندرئ» بۆ امری صریح دهگوترئ «بسووتئ، بسووتین» نهک «بسووتیندرئ، بسووتیندرین» بۆ نهیش «مهسووتئ - مهسووتین».

۴- به رای د. نهسرین و نووری عهلی ئەمین دهتوانریت کاری کارابزر یهکسهه له بناغه و رهگی چاوگ به دانانی ئامرازی (رای) تههیل بۆ کاری رابردوو، وه ئامرازی (رئ) بۆ کاری رانهبردوو دروست بکریت.

ئهگه ههشبوو بهم شیوه دروست نهکرا ئهوهمه به ئاسانی له رهگی کاری (مضارع) دروست دهکریت، وهک:

	<u>ا- چاوگ</u>	<u>بناغه ی چاوگ</u>
	گوتن	گوت
	<u>ب- چاوگ</u>	<u>رهگی چاوگ</u>
	نووسین	نووس
		نووسرا - دهنووسرئ

کوشتن

ده (کوژم)

کوژرا - ده کوژری

[روونکردنهوه:

پیشتر د. نه سرین و مامؤستا نووری له روونکردنهوهی رای
خویان بوو بوونهوه، وایره دا باسی بناغه و رهگی چاوگ و رهگی
مضارع هاته ناوهوه.

من قسهی دوور و دریزم هیه دهر بارهی «بناغه و رهگ» هه یان
ده گرم بۆ دهرهت و باسیکی سه ره خۆ به لام بهر انبه ره ئه م رایه
تازیه ئه وهنده ده لیم له م رایه دا ده ستوور پهیدا نابیی به قهر
ئه وهی «تحصیل حاص» پهیدا ده بی چونکه که خه لق زانی رهگ و
بناغه کان چین و کام فیعلیش بهر فلانه قاعیده ناکه وئ ئیتر ئه و
له هه موو گیر و گرفته که ره ها بوون بهر له وهی ریزمانه که بخوینن،
واته ئه م «ده ستوور» تازیه له پیشه وه داوا ده کات خه لقه که
شته که بزائن ئه و جار با دهنه وه سه ر ده ستوور ه که ی که له زمینی
زانینی شته که دا لئی بوونه ته وه. ئه م هه لکه وته قسه مه شوور ه که ی
ره حمه تیم به بیر دینیته وه که گوئی «ئیه کتیبم بۆ ته رجه مه بکه ن
تا کو منیش ته ئلیفی بکه م» به لام ئه م ده ستوور ده داوا ده کا خه لق
کتیبه که ته ئلیف بکه ن تا ئه ویش بیخوینیته وه.

[مه سعورده محهمه د]

کاری یاریدهر Oxiliary Verbs

کاری یاریدهر ئه و کارانه ن که له عه ره بیدا پتیا ن ده گو تریت (الأفعال المساعدة)،
وه له زمانی ئینگلیزیدا پتیا ن ده گو تریت Oxiliary Verbs نووسه رانی کوردیش به م
چۆره باسیان کردووه:

۱- مامؤستا سه عید سدقی له صرف و نحوی کوردیدا دوو فیعلی (کردن) و

۲- مامۆستا توفیق وهه‌بی له ده‌ستووری زمانی کوردیدا ده‌لی:

له پیش گهردانکردنی فیعله‌کاندا ئەبێ هه‌ندی دەم و صیغه‌ی فیعلی (بوون) ی یاریده‌ر بناسین، چونکه رابردووی لیکدراو و رابردووی دووری هه‌موو فیعلێک به یاریده‌ی ئەم دەم و صیغه‌نانه‌وه دروست ئەبن، به‌لام فیعلی (بوون) دوو چه‌شن گهردانی هه‌یه:

۱- گهردانی لازم.

۲- گهردانی متعدی.

له‌مانه گهردانی لازمیان بۆ یاریده‌ی فیعله‌کانی لازم و مجهول، وه گهردانی متعدییان بۆ یاریده‌ی فیعله‌کانی متعدی به‌کار ئەهێنرین.

لیژنه له سه‌رهماوه به‌راوردیکی زمانی کوردی له‌گه‌ڵ زمانه‌کانی تر کرد له‌ روی به‌کارهێنانی کاری یاریده‌ره‌وه، له‌وه‌ی کۆلییه‌وه ئایا زمانی کوردی له‌ چه‌ ریگه‌یه‌که‌وه به‌ چه‌ جوړیک کاری یاریده‌ر دینیتته‌ ناو رسته‌؟ چه‌ تایبه‌تیه‌که «کار» ده‌کات به‌ یاریده‌ر. ئایا پێویسته کاری یاریده‌ر فۆرمی بگۆریت؟ له‌گه‌ڵ گۆرانی فۆرم واتایه‌کی تازه‌ دا به‌هێنیت؟

یاخود ته‌نیا گۆرانی فۆرم، وه‌یا دا هێنانی واتای تازه‌ به‌سه‌ بۆ ئەوه فیعل بکات به‌ یاریده‌ر؟ به‌نمونه‌ ده‌گوتریت:

ده‌لێم بیلێم و ناوێرم

هاتم بنووم و نه‌یان هێشت

وێرام له‌ رووباره‌که‌ بیه‌ر مه‌وه

ویستم هه‌لبستم

توانیم بڕۆم

هێشتم بخوا

ئهو جووره کارانه له‌ روی ئەوه‌وه که هه‌ر یه‌کتیکیان زال ده‌بیت به‌سه‌ر کاریکی تردا له‌ هه‌مان رسته، خو جودا ده‌که‌نه‌وه له‌ کاریکی ناسایی وه‌ک «شوشتن، کوشتن، برین» به‌لام له‌ لایه‌کی تریشه‌وه رواله‌تی رسته‌کان له‌ رسته‌ی ناسایی

ئىمكانى ئەۋەى داۋە زال بن بەسەر كارىكى تردا و پىتى ناۋى بلىين كارى ياريدەرن.

كارى «كرن» كه له كورديدا له گەل چەندىن وشە بەكار دىت و رستەى تازه بەتازە دادەھىنەت، ئايا كارى ياريدەرە ياخود كارىكى ئاسايىيە بەلام دەست دەدات بۆ بەكارھىنان لە گەل وشەى تردا؟ لەم جۆرە لىكدانەۋە و لىكۆلىنەۋەيەۋە لىژنە بۆ پشكىنەۋەى گەلى بارى زمانەكە سەرنجى خۆى كىشا لە كۆتاييدا بۆ ئەۋەى بگا بە باۋەرپىكى يەكگرتوو، واى پەسەند كرد ماۋەيەك دانىت بۆ دراسەيەكى زياتر لە زمانى كوردى خۆى و بەراوردكردنى لە گەل زمانەكانى تر لە تەنيا مەيدانى كارى ياريدەردا.

لىژنە بۆ دۆزىنەۋەى كارى ياريدەر لە زمانى كورديدا، كەوتە پشكىنەى ھەردوو شىۋەى زمانى كوردىي خواروو و سەروو، بەراوردپىكى زۆرىشى كرد لە نىۋان زمانى كوردى و ئەو زمانانەى كه رىزمانيان بە لاي لىژنەۋە مەلومە ۋەك ئىنگلىزى، عەرەبى، فارسى، تا رادەيەكىش توركى. بەھۆى ئەۋەۋە كه وا تا ئىستا لە زمانى كورديدا تۆزىنەۋەى فرەوان و قوول نەكراۋە، دەشىت پەراۋىزى كارى ياريدەر بە پىتى لىكدانەۋەى تۆزەرەۋە (محقق) فراوان، ۋەيا تەسك بكرىتەۋە. لەۋانەيە كارىكى ۋەك (ھاتن، وىران) كه لىيان دىت بچنە سەر كارى تر بە لاي ھەندى زمانزانەۋە بە ياريدەر حساب بكرى بە ھۆى فراوانكردنى پەراۋىزى واتا و تايبەتى زاراۋەى كارى ياريدەر. يەككىكى تر رىتى ھەيە ئەم جۆرە كارانە بە كارى ئاسايى دابنىت و ھاتنيان بۆ سەر فىعلى تر بگىرپىتەۋە بۆ سىروشتى كارەكان. ئەۋەى سرنجى لىژنەى راكىشا بوونى ھەندى كارە لە كوردىي سەروو و خواروودا كه وا ھەر تەعريفىك بۆ كارى ياريدەر دابنىت و بەرەو تەسكىي واتاى زاراۋەى كارى ياريدەر بىروات، ئەو كارانە بەر تەعريف دەكەون بۆ نەروە:

لە كرمانجى سەروودا كارى (ھات) كه ھۆى دروستكردنى صىغەى (كارى كارابزر)ە، بە لاي ھەموو كەسپكەۋە بە كارى ياريدەر دانراۋە، ھەرۋەھا لە كرمانجى سەروو و خواروودا كارى (بوون) كه صىغەى تايبەتى دروست دەكات لە رابردوو و ئايندە، ئەۋىش بى دەمەتەقە «كارى ياريدەر» ۋەك: كردبووم، كردبىتم، دەبوو بىمكردايە.. كەواتە دوو كارى ياريدەرى بى دەمەتەقە لە كورديدا ئەمانەن:

۱- کاری (هات) له شتیوهی سهروودا بۆ دروستکردنی کاری کارابزر.

۲- کاری (بوون) له هه موو شیوهکانی کوردیدا.

زمانزانی شتیوهی سهروو (وهک مامۆستا کوردۆیێف له کتێبهکهی خۆی گرامهتیکا زمانی کوردی، لاپه ۱۷۰) ههروهها (رشید کورد له کتێبهکهی رێزمانا کوردی، دکتۆر کامه رانیس له کتێبهکهی زمانی کوردیدا که به فه ره نسی دایناوه)، کاری «دان» یش له جوړیکی تایبهتی بهکارهیتانیدا به کاری یاریدەر داده نیت، وهک که بلیت:

من دا نفیساندنێ

من دا کرنێ

بهکارهیتانی کاری «دان» بۆ ئه وه مه بهسته له شتیوهی خوارووشدا باوه وهک که بلیت:

جله کهم دا به دروون.

دزه کهم دا به گرتن.

تییینی:

به لای (نووری عه لی ئه مین) هوه، کاری (دا) له م میسالانه دا کاری یاریدەر نییه، کاریکی ئاسایییه چونکه یاریدهی کاریکی تری نه داوه هه تا به هه رووکیان صیغهیهکی نوێ پیک بین. به لām هه تا ئیستا چ نووسه ریکی کوردی کوردستانی خواروو به نووسین ئه م فیعه لی وهک کاریکی یاریدەر باس نه کردووه، جگه له د. نه سه رین فه خه ری که له اطروحه ی دکتۆرای خۆی به روسی به کاری یاریده ری داناهه و تا ئیستا اطروحه که بلآو نه کراوه ته وه، له دهرسی زمان و رێزمانیش له به شی کوردیی زانکۆ به غاداا به محاضره بۆ شاگردهکانی باس کردووه.

[روونکردنه وه:

رێژهی (دامه نفیساندنێ) ی زاری کرمانجی سهروو جوداوازیی ههیه له گه ل رێژهی (دام به نووسین.. کوشتن.. دروون) ی شتیوهی خواروو چونکه رێژهکهی سهروو هه ر بهکارادیار ده مینیتته وه و مومکین نییه بخه ریتته رێژهی کارابزره وه. به لām (جله کهم دا به

دروون) دهبیته (جله کهم درا به دروون). له بهران بهر کاری وهک (بهکوشتنی دا) که تیپه ره (بهکوشت چوو) ههیه که تی نهپه ره کهچی ناگوتری (به دروون چوو به نووسین چوو). تیکرای فیعله کان و چۆنه تی به کارهیتانیان لیکۆلینه وهی پتری دهویت.

[دهمراستی لیژنه]

فیعلی (کردن) له زمانی کوردیدا به جوړیکی فرهوان به کار دیت بۆ دروستکردنی (کاری لیکدراو)، هه ندی له نووسهران وهک (سه عید سدقی، دکتور کامهران) به کاری یاریده ریان داناوه.

سه عید سدقی فیعلیکی لیکدراوی وهک (نوێژکردن) یشی داناوه به جوړیک له کارهیتانی (کردن) وهک یاریده ر.

دکتور کوردویف، له گه ل نه میشدا د. نه سرین فهخری، له هه ندی حالی تایبه تیدا «کردن»ی به کاری یاریده ر داناوه، وهک به کارهیتانی له گه ل ناوی رهنگ، ههروه ها له و شوینانه دا که کاری (بوون) تی نهپه ر دروست دهکا، کاری (کردن) یش تیپه ر دروست دهکات له گه ل وشهی تر دا وهک:

گه و ره بوو

گه و ره ی کرد

بوو به پیاو

کردی به پیاو

له هه ندی استعمالی (کردن) دا صیغه یه کی تایبه تی پهیدا دهبیت، وهک:

«نهکا بروا، نه کهی بخۆیت» که واتای ته حذیر ده به خشیت، بیر بۆ هه ندی دهروات که به یاریده ر دابنریت.

تۆزینه وهیه کی کورت له زمانی کوردیدا بۆ بینهری درده خات که وا دوو رواله ت له کارهکانی کوردیدا ههیه له رووی رۆلی کاری یاریده ره وه:

۱- رواله تی تیکه ل بوونی هه ندی کار له دارشتنی کاریکی تر دا، وهک:

خوار دبیتم، خوار دبووم، ده بوو بمخوار دایه. خورابام، هاته خارنی، دیته خارنی، هاتبا خارنی.

۲- روالهتی بهیه که وه هاتنی کاریک له گه‌ل کاریکی تر یا وشه یه کی تر دا بۆ دروستکردنی واتایه کی نوێ، وهیا گۆرینی واتای کۆن، بۆ ئه وه ههردوو وشه کان تیکه‌ل به یه کتر بین، له م حاله‌دا هه‌رچهند تیکه‌لبوون نییه به لام نه هاتنی نه وه کاره‌ی که ده‌شی پێی بگوتریت (یاریدهر = مساعد) ده‌بیته هۆی په‌یدا نه‌بوونی ئه‌م واتا تازه‌یه، وهیا ئه‌م گۆزانه‌ی که باسمان کرد، به‌نموونه:

ده‌لیم بیلیم و ناویرم

هاتم بیخۆم و نه‌یانه‌یتشت

نه‌مویرا هیچ بلیم

ئه‌گه‌ر بۆ کارێ یاریدهر نه‌و مه‌رجه دابنریت که تیکه‌ل به‌ دارشتنی (صیغه) بێت، نه‌وسا له‌ کوردیدا له‌ چهند کاریکی که‌م به‌ولاوه‌ کاری یاریدهر ده‌ست ناکه‌وێت، چونکه‌ هه‌ر نه‌و چهند کاره‌ تیکه‌ل به‌ دارشتنی کاری تر ده‌بن، به‌لام له‌ حالته‌دا مه‌رجی (تیکه‌ل بوون له‌ دارشتن) هه‌لبه‌ستی و په‌یداکردنی واتای نوێ، وهیا گۆرینی واتای کۆن بیه‌ته‌ دیارخه‌ری کاری یاریدهر، نه‌وسا به‌ ئیستیقرا کۆمه‌لیک له‌و ته‌رزه‌ کارانه‌ له‌ کوردیدا دینه‌ به‌رچاو که‌ وا جووت دین له‌ گه‌ل کاریکی بنجی و ئه‌م فه‌رمانه‌ی واتا گۆری، وهیا واتاسازی جیه‌جیه‌ ده‌کهن. به‌جۆریکی سه‌رپێیی و له‌و ماوه‌ کورته‌ی کۆبوونه‌وه‌دا لیژنه‌ له‌م جۆره‌ کارانه‌ ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ی هاتنه‌ به‌ر چاو:

۱- هاتن: هاتم بیلیم و نه‌مویرا.

۲- گووتن: ده‌لیم بیلیم و ناویرم.

۳- ویران: ویرام برۆم.

۴- ویستن: ویستم هه‌لبه‌ستم، نه‌یانه‌یتشت.

۵- توانیم: توانیم دوینێ پێی بگه‌م.

۶- شیان: له‌ کوردیی سه‌روودا به‌ واتای (توانین) به‌کار دێ، وه‌ک:

ده‌شیم بچم

۷- کارین: ئه‌میشیان له‌ شیوه‌ی بۆتанда به‌ واتای (توانین) (شیان) به‌کار دێت، وه‌ک:

دکارم بچم (ئه زنکارم بچم - بۆ نه فی)

تیبینی:

له شیتوهی خواروودا وشه ی (شیان) به واتای (جواز) به کار دیت و کاری یاریده ریشه، وهک:

دهشی بباریت (دهشی نه باریت)

۸- لوان: به واتای (شیان) له شیتوهی خواروودا به کار دیت، وهک:

دهلوی باش بیت.

۹- ههستان: (تهنیا له کاتی رابردوودا)، وهک:

ههستام برۆم نه یانه هتشت.

واش دهبی له م به کارهتانه دا به واتای «شروع یا خود ویستن» بیت.

[روونکردنه وه:

کاری «هاتن» دهکهم به نمونهی روونکردنه وه، له ئاینده دا

دهگوتری:

بیم بنووم و لیم ناگه پین.

صیغه ی ئینشائیشی دیته به رچاو که لیژنه زاراوه ی «فرمانی

ناصریح» ی بۆ داناوه:

که بیم بنووسم گوئی ناده مه رهخه.

با بیم بکه ومه سهر شه ی، ئه وسا ده مبینیه وه.

بیم و بخۆم...

بیم و بکه ومه سهر شه ی...

بیت و ئه وم لئ بسه لیتنی زۆری مه منوون ده بم.

بی و ئه وم لئ بسه لیتنی...

به لام ئه وه ی جیگه ی سه رنج لیگرتن و لیکۆلینه وه ی صیغه ی

فرمانی صریحه ئایا له ویدا کاری «هاتن» یاریده ره یا شتیکی

تره:

وهره مهمره له خهفتان.

تۆ وهره ببه سهروك ئەوسا قسهی وا قهلهوم بۆ بکه.

بئی لیوردبوونه مهعلووم دهبی، کاری دواى (هات، دى، بى،
وهره.. هاتم، دیم، بيم) که له شیتوهی یاریدهدا بهکار بیت
همیشه له صیغهییکی ئینشائیدا دهبیت لهو صیغانهی لیژنه پتی
دهلی «فهرمانی ناصریح»، ههروهها که بهدوا کارهکانی تریشدا
بیت وهک (ههستام، ویرام، لوام، شیام، توانیم، دهلیم...). وهک که
له نمونهکاندا بۆمان دهکهوت (ههستام برۆم، ویرام بکه، دهلووی
باش بیت...) ئەگه صیغهی ئیخباری به دوا کارهکاندا بیت
ئەوسا به هیچ جوړیک ناشی پتیا بگوتریت یاریدهر وهک:

هاتم نانم خوارد، ههستام چوومه بازار، دهلیم زستان سارده.

بهلام ههندیك لهو کارانه ههگیز ناکهونه پیش صیغهی
ئیخباریه وههک (ویران، شیان، لوان، کارین، ویستن...) مهگه
خویان ئینشائی بن وهک: بوی بلووی دهروات.

ئهم دیاردهیهی نههاتنی ههندیك لهو کارانه له پیش رستهی
ئیخباریدا لهوانهیه زیهن بۆ ئەوه بیات که سروشتی واتای
کارهکان بهبهریهوه هیه تاویان ببا بۆ سهر کاری تر، هه بۆیهیه
همیشه صیغهی ئینشائی بهدوایاندا دیت ئەگه را نهبا و
کارهکان یاریدهربان دهبوو حالهتیکشیان ههبی بکهونه پیشی
فیعلی ئیخباریه وههک که دیتمان (هاتن، گوتن، ههستان)
کهوتنه پیش ئیخبارهوه. بهلام له ههمان کاتدا دهشی پیچهوانه
ئهمهش بگوتری و دیاردهکه بکرتیه بهلگهی یاریدهربوونی ئەو
کارانه. باسی ریزمانی کوردی جارێ زۆر ساوايه گهلیک قوئناغی
فراوانی توژینهوه و لیکۆلینهوه و به دوا گهپان و ههلینجانی
لهپیشه.

لهم تیبینیاندا من نهختیک له بیرورای لیژنه دهترایم.

[مهسهوود محهمهد]

۱۰- خواستن: وا دهبیت کاری (خواستن) یش به واتای (ویستن) به کار دیت، وهک: خواستم برۆم ریتان نه دام.

ئه وهی سه رنج راده کیشی له به کار هینانی ئه م کارانه دا چه ند شتی که:

۱- تیتاندا هه یه ته نیا له یه ک کاتدابه کار دین، وهک (ههستان) که له رابردوو دا به کار دیت.

۲- وا دهبیت رابردوو و ناینده میان دهبیت، وهک:

شیا - دهشی.

۳- به دهگمه ن نهبیت له فه رماندا به کار نایه ن.

۴- ئه م کارانه له رسته دا دهشی بکه ونه پال کارتی بنجییه وه.

۵- ئه م کارانه ههروهک به کاری یاریده ر به کار دین، دهشی له رسته دا سه ره به خو بن.

۶- دیاره له حالیکدا که یاریده ر بن پیوسته له رسته دا کارتی بنجی هه بیت.

۷- هینانه وهی نیمچه رسته به واتای یه کتی له و کاره یاریده رانه نایکات به کارتی یاریده ر، به نمونه که بمانه وی (ههستام برۆم) بگۆرین به (هاته خه یالم برۆم) یاخود (به دلمدا هات برۆم) ئه م دوو به دیله (ههستان) هکه ناکات به کاری یاریده ر واته (هاته خه یالم، به دلمدا هات) جیتی کاره یاریده ره که ناگره وه.

چوارهم- کار له رووی زه مانه وه (کاته کانی کار)

نووسه رانی به جوۆری خواره وه له باره ی کار له رووی زه مانه وه دواوون:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له صرف و نحوی کوردیدا (کار = فعل) له رووی

زه مانه وه دهکات به سی به شه وه:

آ- رابردوو (ماضی)، وهک: نووسیم.

ب- ئیسته (حال)، وهک: واده نووسم.

ج- له مه وپاش (استقبال)، وهک: دهنووسم.

۲- مامۆستا توفیق وهه بی له لاپه ره (۶) ی دهستووری زمانی کوردیدا کار (فعل)

به پتی دهم (زه مان) دهکات به دوو به شه وه:

آ- دهمی موزاریع.

ب- دهمی رابردوو.

ههروهها دهلیت له فیعلی (بوون) و (ههبوون) لیکدراو، وه له سیغهی دوولایی (۳۷۳)، وه فیعلی متعدی (۱۴۵ - ۴) دهمیکی کهش ههیه که پیتی دهلین «دهمی ئیستا».

۲- مامۆستا سادق بههائهیدین دهلی: (فعل) له کرمانجیی ژووووودا دهکری بهم بهشانهوه:

یهکه م - بووری (رابردوو):

ا- کاتی بووری ساده وهک:

ئهز هاتم، ئەم هاتن، وی خار، وان خار.

ب- کاتی بووری نزیک وهک:

ئهز هاتمه، ئەم هاتین، وان خارییه، تهخارییه.

ج - کاتی بووری درێژ وهک:

ئهز هاتبووم، ئەم هاتبوون، وان خاربوو، تهخاربوو.

د- کاتی بووری درێژتر وهک:

ئهز هاتبوووبوم، ئەم هاتبوووبوون، وان خاربووووبوو، ته خاربووووبوو.

ه- کاتی بووری خوزی وهک:

ههکه ئەز هاتبام، ههکه ئەم هاتباین، ههکه ئەم بهاتان (بۆتانی).

و- کاتی بووری بهرچاف (استمراری)، وهک:

ئهز دهاتم

ئهم دهاتن (دهاتین).

من بخار.

مه بخار (بخارن).

دووهم - دهمی نهو (حازر = موزاریع):

أ- بهرچاف (استمراری)، وهک:

تویی دخۆی.

هونێ دچن.

۱- چ دهخوینیتته وه؟ مهولهوی دهخوینمه وه.

۲- کهی دهچیت بۆ ههولتیر؟ سبهی دهپۆم بۆ ههولتیر.

تیبینی:

ئهو دهستوووه له رووی کاتهوه به تایبهتی باسی ئهمر ناکات، به تیکرایی زهمان دهکات به دوو بهشه وه:

آ- ماضی.

ب- مضارع (حال و ئاینده).

له دوای چاو پینداخشاندن بهو باسانهی که لهسه زهمانی (کار) نووسراوون له کوردیدا، پاش ههندی لیکۆلینه وه و موناقه شه له لایهن ئهندامانی لیژنه وه، واپهسهند کرا هه ئهندامه بیرورای خووی له بارهی (کات) له کاری کوردیدا بنووسیت:

۱- مامۆستا ههژار دهلیت: (فعل) له مه پ کاته وه دوو بهشه:

آ- رابردوو (رابراو) وهک: نووسیم.

ب- رانهبردوو (رانهبراو) وهک: دهنووسم.

له زاری کرمانجیی سهروودا فهرق به صیغه بۆ ئیستا و ئاینده هیه، بهلام له شیوهی کرمانجیی خواروودا صیغه ی جوداواز بۆ حال و مستقبل نییه و تهنیا به وشهی دهوروهی دهردهکه ویت وهک:

ئیستا دهچم (حال).

بهیانی دهچم (مستقبل).

۲- نووری عهلی ئه مین... تهئیدی مامۆستا ههژار دهکات له دابهشکردنی کاتی (کار) وه واته (کار) دوو دهمی هیه (رابردوو، رانهبردوو).

۳- مامۆستا مهسهوود دهلیت: کار له سروشتدا ئه م سۆ جوژهی خوارهوهی تیدایه:

آ- رابردوو.

ب- لهحرزه ی ئیستا که.

ج- دوای ئیستا که.

ئەمانە بەزاراوەی ریزمانی باو تا ئیستا پێیان گوتراوە (ماضی، حال، مستقبل).

هەندێ زمان بۆ هەریەکێک لەو زەمانانە صیغەی تایبەتییان تێدا یە. دەتوانین بڵێین زمانی کوردی بە صیغە ئێو سێ زەمانەیی تێدا دیار کراوە چونکە لە زاری کرمانجیدا صیغە بۆ هەر سێ کات هەیە، کە لەو زارەشدا هەبوو وەک لە هەموو کوردیدا هەبێ وایە. بەلام لە زاری کرمانجیی خواروودا ئەوەندەیی بیستیتم بۆ دوو کاتی (ئیستا و ئایندە) هەر یەک صیغە هەیە، جودا کردنەوی (مستقبل) یا لە رستەدا دیار دەکەوێت یاخود بە هۆی بەکارهێنانی وشەیی تایبەتیەوه، وەک:

رۆیشتم - دەرۆم (ئیستا دەرۆم، سبەی دەرۆم) یا (کە بوو بە هاوین گەرما دادی).

٤- د. نەسرین فەخری دەلێت - کار بە پێی زەمان دەکرێت بە سێ بەشەوه لە زمانی کوردیدا:

أ- رابردوو، وەک: نووسیم.

ب- ئیستا، وەک: دەرۆم.

ج- ئایندە، وەک: دێرۆم.

تەنیا ئەوەندە هەیە لە شێوەی خواروودا کاری ئایندە هەریەک بنگە بۆ ئیستا و داهاوو (ئایندە) بەکار دەهێنرێت. هەروەها کاری رابردوو دەکرێت بە پێنج بەشەوه:

أ- نزیک، وەک نووسیم.

ب- ئیستیمراری، وەک: دەتوووسی.

ج- تام، وەک: نووسیومه (نقیسیه).

د- دوور، وەک: نووسیوووم.

ه- دوورتر، وەک: نووسیوووووم (ببووم)^(١).

(١) د. نەسرین دەلێت: بەکارهێنانی رابردووی دوورتر زۆر کەم بوووتەوه، لەوانەشە ئەنجامی دووبارەکردنەوی کاری یاریدەدەری (بوونەکه) بێت، کە کرابێت بەیەک لەبەر قورسی.

پینجهم - کاری له رووی داریشتهوه (صیغه)

نووسه رانی کورد بهم جوړه له کار له رووی داریشتهوه دهوین:

۱- ماموستا توفیق وهبی له لاپهړه (۹، ۱۰) ی بهرگی دووه می دستووری زمانی کوردیی چاپی به غدادا ده لیت:

له کوردیدا پینج چهن صیغه هیه:

۱- صیغه ی ئیخباری.

۲- صیغه ی ئینشائی.

۳- صیغه ی ئه مری.

۴- صیغه ی دوولائی.

۵- صیغه ی مه سدر.

ههروهها له لاپهړه (۲۷) ی هه مان دستووردا ده لیت:

۱- موزاریعی ئیخباری (۴۴۲) - به دانانی ئه داتی سیغه له پیش ره گه وه، وه نووساندنی راناوه لکاوه کان به دوا ی ره گه وه پیک دیت، وهک:

یه که م ئه که وم ئه که وین

دووه م ئه که وی ئه که ون

سئیه م ئه که وی ئه که ون

۲- موزاریعی ئینشائی (۴۴۳) - ئه داتی سیغه دهخریته پیش ره گه وه، وه راناوه لکاوه کان دهخرینه دوا ی ره گه وه، وهک:

بکه وم بکه وین

بکه وی بکه ون

بکه وی بکه ون

ههروهها له لاپهړه (۲۸، ۲۹) ی هه مان بهرگدا (بهرگی دووه م)، کاری رابردوی

ئیخباری دهکات به چوار به شه وه:

۱- رابردوی رووتی ئیخباری (۴۴۵) - راناوه لکاوه کان دهخریته دوا ی قه ده وه، وهک:

که وتم که وتین

که وتی که وتن

که وت که وتن

۲- رابوردووی ناته‌واوی ئیخباری (۴۴۶) - ئەداتی سیغه ده‌خزیته پیش رابردووی
رووته‌وه، وه‌ک:

ئه‌که وتم ئه‌که وتین

ئه‌که وتی ئه‌که وتن

ئه‌که وت ئه‌که وتن

۳- رابوردووی لیک‌دراوی ئیخباری (۴۴۷) - دەمی ئیستای ئیخباری فیعلی -
بوون - ی یاریده‌دهری لازم ده‌خزیته دوا‌ی دوولاییی رابوردووه‌وه، وه‌ک:

که وتووم که وتووین

که وتووی که وتوون

که وتووه که وتوون

۴- رابوردووی دووری ئیخباری (۴۴۸) - رابوردووی ناته‌واوی ئیخباری فیعلی
«بوون» ی یاریده‌دهری لازم ده‌خزیته دوا‌ی قه‌ده‌وه، وه‌ک:

که وتبووم که وتبووین

که وتبووی که وتبوون

که وتبوو که وتبوون

هه‌روه‌ها له لاپه‌ره (۳۹، ۴۰) ی به‌رگی دووه‌مدا، رابوردووی ئینشائی ده‌کات به
سێ به‌شه‌وه:

۱- رابوردووی ناته‌واوی ئینشائی (۴۴۹) - رابوردووی رووتی ئیخباری ده‌خزیته
مه‌یانی ئەداتی سیغه‌وه، وه‌ک:

بکه وتمایه بکه وتینایه

بکه وتیتایه بکه وتنایه

بکه وتایه بکه وتنایه

۲- رابوردوی لیکراوی ئینشائی (۴۵۰) - ئیستای ئینشائی فیعلی «بوون» ی یاریده‌دهری لازم ده‌خریته دواى قه‌ده‌وه، وهک:

که‌وتبیم که‌وتبین

که‌وتبى که‌وتبین

که‌وتبى که‌وتبین

۲- رابوردوی دوروی ئینشائی (۴۵۱) - ئەداتى سیغه ده‌خریته، دواى رابوردوی دوروی ئیخباریه‌وه، وهک:

که‌وتبوومایه که‌وتبوونایه

که‌وتبوویتایه که‌وتبوونایه

که‌وتبوویه که‌وتبوونایه

رایه‌کانی مامۆستا وه‌ه‌بى کۆتایییان هات.

۲- نووری عه‌لى ئەمین ده‌لێت کار له رووی سیغه‌وه دوو جۆره:

۱- سیغه‌ی ئیخباری: له ماضیدا، وهک (که‌وت، که‌وتوه، ده‌که‌وت، که‌وتبوو). له مضارعدا، وهک (ده‌خوینم).

۲- سیغه‌ی ئینشائی: له ماضیدا، وهک (بکه‌وتمایه، که‌وتبیم، که‌وتبوومایه، که‌وتبیتیم)، له مضارعدا (بنووسم، بنووسه).

۳- د. نه‌سرین ده‌لێت: هه‌روهک (کار) له رووی کاته‌وه ده‌کریت به‌چهند به‌شیکه‌وه دیسان له رووی مفهوم و رواله‌ت و به‌شى تریشه‌وه دابه‌ش ده‌کریت به‌جۆرتیک سنووریکى ئاشکرا ده‌خاته نێوان ئەم به‌شانه‌ بۆ نمونه‌وه به‌شیه‌ی (نووری عه‌لى ئەمین) ده‌لێت که ئینشاییه‌ به‌ر (مفهوم) ده‌که‌وێت نه‌ک کات.

۴- مامۆستا مه‌سه‌وود مه‌مه‌د ده‌لێت: به‌لای منه‌وه دواى ئیستیقرای ته‌واو له زمانى کوردیدا بۆ ده‌رخستنی ئەو سیغانه‌ی له کاره‌کانیدا هه‌یه‌ چ به‌رنامه‌ی کاک نووری و چ به‌رنامه‌ی د. نه‌سرین بێت هه‌ردووکیان ده‌ست ده‌ده‌ن بۆ دابه‌شکردنی کاری رابردوو له رووی سیغه‌وه، به‌لام به‌مه‌رجی ئیستیقرای ته‌واو، چونکه ئێمه‌ که هه‌موو سیغه‌کانمان دۆزییه‌وه و جۆری به‌کاره‌یتانیانمان دیارخست چ فه‌رقتیک نامینێ له رووی سوود و زه‌هره‌وه له

نیوان ئەو هەدا بڵێن (بکە و تەمایدە) صیغە ی ئینشائی کاری رابردووی (کە و تن) هەمیا خود بڵێن (بکە و تەمایدە) بە شێکی فیعلی (کە و تن) هە بە پیتی مەفھوومێک کە د. نەسرین ناوی بۆ دابنیت. لە گەڵ ئەمە شدا دەبێ بڵێم هەرچەند بە شڵێن ئەم فیعلە (بکە و تەمایدە) بەر دا بە شکردن لە رووی مەفھووم دەکەوێت ناشی لە بێر خۆمانی بێهینە و کە فیعلە کە لە رووی کاتەو نە موزاریعە و نە ئەمر، دیسانە وە ناشی هەبوونی کات لە فیعلە کە دا پشنگوێ بخەین چونکە کات بە شێکی فیعلە کە یە.

۵- لە «دەستووری زمانی فارسی» دانانی ر. ذوالنور (کار) لە رووی صیغە وە دەکات بە شەش بە شەو:

۱- ئیخباری.

۲- التزامی.

۳- امری.

۴- شرطی.

۵- مصدری.

۶- وصفی.

لە رووی ئەو وە خزمایەتکی مێژوویی هەیه لە نیوان زمانی کوردی و فارسیدا بیری مروّف بۆ هێندێ دەروا کە و زمانی کوردیش وەک فارسی ئەم شەش جۆرە صیغە فیعلانە ی تیدا هەبیت، لە مەش زیاتر و ابو و نووسەری کورد لە م رێبازە وە باسی فیعلی کوردیی کردو وە. لیژنە دوا ی لیکۆلینە وە بە پتووستی زانی لێرە دا ئیشارە بۆ چەند راستییە ک بکات:

یە کە م - نابێ لە رێزماندا واتایەکی تایبەتی لە فیعلدا بکریتە سەر بە باس تا صیغە یەکی تایبەتی بۆ ئە و واتایە پەیدا نەبیت چونکە زۆر جار لە ئاخواوتندا یە ک صیغە بۆ چەند مەبەستیک بە کار دیت ئە مە هەرگیز ناشی ئە م صیغە یە دا بە ش بکات بۆ چەند جۆرێ، وە هەر جارە بە پیتی مەبەستی عینوانێکی تازە ی بۆ دابنێ، لە فارسیدا بۆ ئە م شەش (وجە) هە شەش جۆر دارشتنی سەر بە خۆی تیدا یە بە نمونە:

لە (وجە ی مصدری) دا رستە ی (باید رفتن، شاید گفتن، نیازم شنیدن) لە کتیبە کە دا نووسرا وە، لە ئاخواوتنی کوردیدا چ صیغە ی تایبەتی بەرانبەر ئە م

صیغیه پهیدا نابیت. بۆ دهربرینی واتای ئهوتۆی له زمانی کوردیدا دارشتنی تر ههیه که فیعله که تئیدا بهر دابهشکردنیکى تر دهکهویت، ههروهها بۆ (وهجهی وهسفی) که له م نموونانهدا دینه بهرچاو (من و تو نشته ناهار میخوریم. من نشته ناهار میخورم) صیغهی تایبهتی له کوردیدا نییه.

له ئهجامی لیکۆلینهوه لهو رایانهی که لهبارهی (کار)هوه له ریزمانه کوردیهکان و بیگانهدا هاتوونه ناوهوه و چوونه بنج و بناوانی سروشتی زمانی کوردی و ئهوه مهبهسانهی که له صیغه جودا جوداکانی مازیدا بهدی دهکریت، لیژنه گهیشته بهم قهناعهتهی خوارهوه:

کاری رابردوو

کاری رابردوو له بنهردتا به دوو جۆر دابهش دهکریت:

۱- رابردووی ئیخباری.

۲- رابردووی ئینشائی.

زمانهکانی بیگانه ههیه که یان له ریبازیکهوه ئهم دوو جۆره یان له یهکدی جودا کردووهتوه، وه صیغهی تایبهتیان بۆ بهشهکانی ههیه که له دوو جۆره داناوه. له زمانی کوردیدا وهک سهرنج دهری دهخات، رابردووی ئیخباری و رابردووی ئینشائی ههیه که یان چوار جۆری ههیه:

جۆرهکانی رابردووی ئیخباری:

۱- رابردووی مطلق (رهبهق)^(۱)، وهک: رویشته.

۲- رابردووی استمراری (بهردهوام)، وهک: دهر رویشته.

۳- رابردووی نزیک، وهک: رویشتووه.

۴- رابردووی دوور، وهک: رویشتبوو.

جۆرهکانی رابردووی ئینشائی:

۱- رویشتبا.

(۱) وشهی (رهبهق) پێشنیازی مامۆستا مهسعوده.

۲- برۆیشتبايه (برۆیشتايه).

۴- رۆیشتبى (رۆیشتبیت).

ليژنه جارى نهيپرژايه سر دۆزينه وهى ناوى تاييه تى بۆ ههريهك له صيفهكانى ماضى ئينشائى، بهلام لهو باوهردهايه كه پيويستيان به ناوى تاييه تى ههيه، چونكه به سهرنجدانى سهرپيى بير بۆ نهوه دهروات ههريهك له م صيفهكانى ئينشائى له روى زمان و دارشتهوه دهوستيته بهرانبهر يهكك له صيفهكانى ماضى ئيخبارى؛ ئينشائى بهم جۆرهى خوارهوه بكهونه بهرانبهر يهكتر، وهك:

ئوخبارى	ئينشائى
رۆيشت	رۆيشتبا
دهرۆيشت	برۆيشتبايه (برۆيشتايه)
رۆيشتوو	رۆيشتبى
رۆيشتبوو	رۆيشتبووايه (رۆيشتبووايه)

نموونهى سهرنجدان:

بهر لهوه دهرفهت ههبيت بۆ ليدوانى تهفصيلى له چۆنيتى پيوهنديى نيوان صيفهكانى ئيخبارى و ئينشائى، وه به پيى داخوازيى جيگه تاكه نموونهيهك لهو چوارانه دهدهينه بهر سهرنج.

دهرۆيشت برۆيشتايه

لهم دوو صيفهيه يهكهميان ئامرازى (ده)ى موضارهعه تى تيدايه، دووهميان (ب)ى ئهر و ئينشائى تيدايه، وهك كه دهئين:

دهروا بروا

ئهمه روونى دهكاتوه كه (ب)ى ئامرازى ئينشائى (بروا) ههريه خۆيه تى چووته سهر صيفه (برۆيشتايه)ى ماضى ئينشائى كه دياره (ب)هكه وهستاوته بهرانبهر (ده)ى موضارهعه تى له صيفه (دهرۆيشت)ى ماضى ئيخبارى.

لهمهولا له چۆنيتى دارشتنى كارى رابردوو له فيلى تپهر و تى نهپر دا دهويتين و ههموو جۆرهكانيان يهكه يهكه دهخينه پيش چاو.

یه‌که‌م - کاری رابردووی ره‌به‌ق (مطلق)

۱- جۆری دروستکردنی کاری رابردووی تّی نه‌په‌ر:

آ- له زاری کرمانجیی سه‌روودا:

دروستکردنی کاری رابردووی تّی نه‌په‌ر به‌م جۆره‌یه:

۱- له چاوگه‌که نوونی چاوگی فریّ دهریّت.

۲- راناوی لکاوی که‌سی ده‌خریته‌ سه‌ر.

تّیبینی:

بۆ که‌سی سیّیه‌می تاک راناوی لکاو له‌م کاره‌دا دهرناکه‌ویّت.

چاوگ رابردووی تّی نه‌په‌ر

هاتن که‌سی سیّیه‌می تاک (ئه‌و هات)

که‌سی سیّیه‌می کۆ (ئه‌و هاتن)

که‌سی یه‌که‌می تاک (ئه‌ز هاتم)

که‌سی یه‌که‌می کۆ (ئه‌م هاتین - هاتن)^(۱)

که‌سی دووه‌می تاک (تو هاتی)

که‌سی دووه‌می کۆ (هوون هاتن)

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا:

ده‌ستووری دروستکردنی ئه‌م جۆره کاره له زاری کرمانجیی خواروودا وه‌ک ئه‌و ده‌ستووره‌یه که له زاری کرمانجیی سه‌روودا به‌کاردیّت، ته‌نیا ئه‌وه‌نده هه‌یه له زاری سه‌روودا راناوی نه‌لکاو له‌گه‌ل کاری تّی نه‌په‌ر دا جودایه تا راناوی نه‌لکاو له‌گه‌ل کاری تّیپه‌ر دا به‌لام له زاری خواروودا ئه‌و جوداییه نییه، هه‌روه‌ک دوايي ديار ده‌که‌ویّت، له کاتیک نمونه‌مان هینایه‌وه بۆ دروستکردنی کاری رابردووی تّیپه‌ر.

۲- جۆری دروستکردنی کاری رابردووی تّیپه‌ر:

(۱) زاری بۆتان.

آ- له زاری کرمانجیی سه روودا:

دروستکردنی ئەم کاره بهم جوۆره ده بیئت:

۱- له چاوگه که نوونه چاوگییه که دهقرتیت.

۲- راناوی نه لکاوی دهخریتته پیش، وهک:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی تێپهر</u>
گرتن	کهسی سییه می تاک (وی گرت، وی گرت)
	کهسی سییه می کۆ (وان گرت)
	کهسی یه که می تاک (من گرت)
	کهسی یه که می کۆ (مه گرت)
	کهسی دووه می تاک (ته گرت)
	کهسی دووه می کۆ (وه گرت)

تییینی:

بۆ کهسی سییه می تاک له م صیغیه دا راناوی نه لکاو بۆ نیر و می له یه کتر جودان. (وی) بۆ نیر و (وی) بۆ می.

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا:

دروستکردنی ئەم کاره بهم جوۆره ده بیئت:

۱- نوونی چاوگی له چاوگه که دهقرتیت.

۲- راناوی لکاوی دهچیتته سه ر، وهک:

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی تێپهر</u>
کردن	کهسی یه که می تاک (کردم)
	کهسی یه که می کۆ (کردمان)
	کهسی دووه می تاک (کردت)
	کهسی دووه می کۆ (کردتان)

کهسی سٲیهمی تاک (کردی)

کهسی سٲیهمی کۆ (کردیان)

تٲیبینی:

لهو نمونانه دهردهکهوٲیت ٲراناوی لکاو له زاری کرمانجیی خواروودا بۆ کاری تٲی نهٲهر و تٲیٲهر، ههموویان یهک جۆرنین.

زۆرتتر دیتمان کهسی سٲیهمی تاک له کاری رابردووی تٲی نهٲهردا، راناوی لکاوی نییه، بهلام له تٲیٲهردا، وهک لهو نمونانهی دوایی دهرکهوت، (ی) راناوی لکاوه.

کهسی یهکهمی تاک راناوی لکاوی له تٲیٲهر و تٲی نهٲهردا ناگۆٲیت ههر (م)ه. راناوی لکاو بۆ کهسانی تر له تٲیٲهرهوه بۆ تٲی نهٲهر دهگۆٲی به ٲیی لیستهی خوارهوه:

ٲراناوی لکاو

له کاری تٲیٲهردا

له کاری تٲی نهٲهردا

یان «کردیان»

ن «نووستن»

بۆ کهسی سٲیهمی کۆ

مان «کردمان»

ین «نووستین»

بۆ کهسی یهکهمی کۆ

ت «کردت»

ی، یت «نووستی»

بۆ کهسی دووهمی تاک

«نووستیت»

تان «کردتان»

ن «نووستن»

بۆ کهسی دووهمی کۆ

وهک روالهت دهری دمخات ٲراناوی لکاو بۆ کهسی دووهمی کۆ و کهسی سٲیهمی کۆ ٲیٲی «ن»ه، کهوا به ٲیکهوت له گهه «ن»ی چاوگ یهکدی دهگرنهوه.

۲- نهفی کاری رابردووی ٲههقی:

۱- تٲی نهٲهر: له ههردوو زاردا «کرمانجیی سهروو و خواروو» نامرازی (نه)ی نهفی دهخړیته ٲیٲش کارهکه، وهک:

نه هات نه هاتن
 نه هاتم نه هاتن
 نه هاتی نه هاتن

تییینی:

له کرمانجی ژوووودا زاری بۆتانی بۆ کهسی یه که می کۆ (نه هاتن) به کار دههینیت له بری (نه هاتین).

۲- تیپه:

أ- له زاری کرمانجیی سهروودا: ئامرازی (نه) ی نه فی دهخریته پیش کاره که و راناوی نه لکاویش دهخریته پیش ئامرازی نه فییه که وه، وهک:

وی (وی) نه گرت وان نه گرت
 من نه گرت مه نه گرت
 ته نه گرت وه نه گرت

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا: له پیشه وه، ئامرازی (نه) ی نه فی دیت و به دوا ی ئه ودا راناوی لکاو (هی تیپه) ئه نجا کاره که دیت، وهک:

نه مگرت - نه مانگرت
 نه تگرت - نه تانگرت
 نه یگرت - نه یانگرت

تییینی:

له غالبی زاری بلباسیدا (مامهش، مهنگۆر، پیران، سویتسنی، پشدهری، ئاکۆ...) تصریفی کاری رابردوو جۆری تایبهتی خۆی هیه، که وا تا رادهیه که جودا ده بیته وه له و نمونانه ی له مه و بهر نووسیمانن. وینهش بۆ ئه مه:

۱- کاری رابردویی تی نه په: هه رچه ند قالبی کاره که له م زارهدا جوداوازی نییه له گه ل قالبی فیعلی تیکرای زاری کرمانجیی خواروو، به لام راناوی نه لکاو که ده که و پته پیش کاره که له م زارهدا واده بیت ده گۆریت له چاو راناوه کانی زاری کرمانجیی خواروودا، وهک:

ئه و نووست - ئه و (ئه وان) نووستن

ئەمن نووستم - ئەمە نووستن

ئەتۆ نووستى - ئەو نووستن

بۆ نەفیش وەك زارى كرمانجىي خواروو ئامرازى (نە) دەچىتە پيش كارەكەو،
وەك:

ئەو نەنووست - ئەو (ئەوان) نەنووستن

۲- كارى رابردووى تىپەر:

لەم كارەدا دوو جۆرە تصريف هەيه يەككيان ئاسايى، ئەوى تريان بۆ واتايەكى
تايپەتى. نمونەكانى ژىرەو، هەردوو جۆرەكە دەردەخەن.

ئەو گرتى - ئەوى گرت (ئەو گرتيان - ئەوان گرت)

ئەمن گرتم - ئەمنم گرت (ئەمە گرتن - ئەمەن گرت)

ئەتۆ گرتت - ئەتۆت گرت (ئەو نوو گرتو - ئەو نوو گرت)

لە نەفیدا ئەم صیغانە بەم جۆرە دەگۆردرین، وەك:

ئەو نەيگرت - ئەوى نەگرت (ئەو نەيانگرت - ئەوان نەگرت)

ئەمن نەمگرت - ئەمنم نەگرت (ئەمە نەنگرت - ئەمەن نەگرت)

ئەتۆ نەت گرت - ئەتۆت نەگرت (ئەو نوو نەوگرت - ئەو نوو نەگرت)

بۆ دیارخستنى جودايىي نىوان واتاي صیغەكان ئەم رستانەي خواروو بوون بە
نمونە:

ئەمن گرتم، ئەتۆت خوارد

ئەوى بەستەو، ئەمەن كوشت

ئەتۆ كريت، ئەوان دەبەر كرد

دووهم - كارى رابردووى ئىستيمرارى (بەردەوام)

۱- جۆرى دروستکردنى تى نەپەر:

أ- لە زارى كرمانجىي سەرودا: ئىشارەتى موزارەعت (د) دەخريته پيش كارى
تى نەپەرى رەبەقەو (مطلق)، هەرگارش راناوى نەلكاوى خۆى بە پيشدا
ديت، وەك:

ئەز دەھاتم ئەم دەھاتین (ئەم دەھاتن - لە زاری بۆتان)

تو دەھاتی ھوون دەھاتن

ئەو دەھات ئەو دەھاتن

ئامرازی (نە)ی نەفیش لە صیغەى نەفیددا دەخریتە پیش حەرفى
موضارەعەتەکەو، وەک:

ئەز نەدھاتم - ئەم نەدھاتین

ب- لە زاری کرمانجى خواروودا: ئىشارەتى موضارەعەت (دە) دەخریتە پیش

کارى تى نەپەرى رەبەقەو، وەک:

دەھاتم دەھاتین

دەھاتی دەھاتن

دەھات دەھاتن

بۆ نەفى، ئامرازی (نە) دەخریتە پیش صیغەى سەرەو، وەک:

نەدەھاتم نەدەھاتین

۲- جوۆرى دروستکردنى تىپەر:

آ- لە زاری کرمانجى سەرودا: ئىشارەتى موضارەعەت (دە) دەخریتە پیش

رابردووى (رەبەق)ى تىپەر، راناوى نەلکاوى ھەرکارەش لەپیش کارەکەو دیت،

وەک:

من دگرت مە دگرت

تە دگرت وە دگرت

وى، وى دگرت وان دگرت

لە حالى نەفیشدا ئامرازی (نە)ى نەفى دەخریتە پیش حەرفى موضارەعەتەو
وەک:

من نەدگرت مە نەدگرت

ب- لە زاری کرمانجى خواروودا: لە پیشەو ئىشارەتى موضارەعەت (دە) دیت، بە

دواى ئەودا راناوى لکاو، ئەنجا کارەکە دیت، وەک لەم نمونانەدا دەرەکەو دیت:

دهمگرت دهمانگرت

دهتگرت دھتانگرت

دهیگرت دھیانگرت

له حالی نه فیشدا راناوی لکاو دیته پاش نامرازی نه فی (نه)، نه و جا ئیشاره تی
موضارعه ت و کاره که دین، وهک:

نه مدهگرت نه ماندهگرت

نه یدهگرت نه یاندهگرت

سپیه م - کاری رابردوی نزدیک

۱- جوری دروستکردنی تی نه په ر:

آ- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیشه وه راناوی نه لکاو دیت به دوا ی نه ودا
صیغه ی ناوی کارا (فاعل) نه نجا راناوی لکاو، به و جوره ی له و نموونانه ی
خواره ودا دهرده که ویت:

نه ز نفستیمه نه م نفستینه

تو نفستی یی نه و نفستینه بو تان

نه و نفستییه نه و نفستینه

له زاری بادیناندا نه م صیغه یه دارشتنی جودایه له هی بو تان به پیی نه م
نموونانه ی خواره وه:

نه زئی نفستیم نه میت نفستین

تویی نفستی هونیت نفستین

نه وئی نفستی نه ویت نفستین

بو نه فی، نامرازی (نه) ی نه فی دیته پیش کاره که وه، وهک:

نه ز نه نفستیمه نه م نه نفستینه

ب- له زاری کرمانجی خواروودا: له پیشه وه صیغه ی ناوی کارا (فاعل) ی کاره که
و به دوا نه ودا راناوی لکاو دیت، وهک:

نووستووم نووستوین

نووستووی (ت) نووستوون

نووستووہ نووستوون

[روونکردنہوہ:

ئەم یەک بوونەہی راناوی کہسی دووہمی کۆ و کہسی سئیہمی کۆ
بۆ کاری تۆ نہپەر دیاردییکہ لە ھەموو صیغەکاندا دەدیتریت و
دەستووریکێ گشتییہ لە زمانی کوردی نەک ھەر لەم صیغەہەدا.

دەمراستی لیژنہ

تیبینی یەکہم:

چونکہ صیغەہی کۆی دووہم و سئیہم وەک یەکترن، بە راناوی نەلکاو کہ
لەپیشەوہ بێت لەیەکتر جودا دەکرتنہوہ، یاخود بە پیتی راگەیانندی جیگہ ئەو
جوداوازییہ دەکرتیت، دەبیت بلتین:

ئێوہ نووستوون ئەوان نووستوون

تیبینی دووہم:

ساغکردنہوہی حەقیقەتی ئەم زیادییہی کہ بە دوا صیغەہی تاکی سئیہمدا دیت
(نووستووہ)، پتویست بە لیکۆلینہوہ دەکات. بەلای ھەندی زمانزانہوہ ئەم زیادییہ
فیعلی مساعده کہ لە ئینگلیزی پتی دەوتریت (قیرب تو بی «verb to be»).

لە ریزمانی فارسیشدا دەلتیت ئەمە کورتکراوہی (ئەست) ی خەبەرییہ.

مامۆستا مەسعوود دەلتیت سەرنج دەری دەخات لە کوردیدا بۆ دروستکردنی
(ئیسناد و ئیخبار) لە رستەہی ئیسמידا راناوی کاری تۆ نہپەر دیت، ئەم
لیستەہی خواروہ مەبەست روون دەکاتەوہ:

کاری تۆ نہپەر	راناوی لکاو	رستەہی ئیسمی
نوستم	م	من کوردم
نوستین	ین	ئیمە کوردین
نوستیت	یت	تۆ کوردیت

نوستن	ن	ئۆوه كوردن
نوشت	...	ئەو كوردە
نوستن	ن	ئەوان كوردن

لەمەوه دەردەكەوئیت كەسى تاكى سێیەم لە كاری رابردووی تۆ نەپەردا راناوی لكاوی دیار كراوی نییه تاكو بۆ پێكھێنانی ئیخبار لە رستەى ئیسمیدا بەكار بێت، لەبەر ئەوه سەلیقەى كوردی بۆ پێكھێنانی واتای ئیخبار لە سەرچاوەیەكەوه كە ئیستا نازانم چییە ئەم زیادییەى هێناوه وەك راناوی لكاو بۆ كەسى سێیەمی تاك. بە لامەوه ئەگەر ئەمەى نەهێنایه شتێكى تری دەهێنا كە (ئیخبار) رابگەیهنیت و رستەى ئیسمی پۆ تەواو بكات. ئەنجا لێكدانەووم ئەمەیه: زیادى دواى رستەى ئیسمی بۆ كەسى سێیەمی تاك راناوی لكاوه وەك هى كەسانی تر.

بێینەوه بۆ صیغەى كەسى سێیەمی تاك لە رابردووی نزیكدا، وەك دیارده ئەم صیغەیه روالەتى وەك صیغەى ناوی كارا (فاعل) وایه، واتە وێنەى رستەكە لە وێنەى رستەى ئیسمی دەكات. ئەنجا هەر وەك رستەى ئیسمی بۆ كەسى سێیەمی تاك ئەم زیادییەى تیدا بەكار دێت، كاری رابردووی نزیكیش بۆ كەسى سێیەمی تاك كە لە روالەتدا وەك رستەى ئیسمی وایه دەبێت هەمان زیادەى بۆ بەكار بێت؛ كە گووت: (ئەو نوستوو) وەك ئەوهیه گوتبیتت (ئەو شوان) هەردوو رسته (ئیخبار و ئیسناد)یان تیدا پەیدا نابێت ئەگەر زیادییەكەى راناوی لكاوی كەسى سێیەمی (ه) نەچێتە دوايانەوه و نەگوتریت:

ئەو نوستوو

ئەو شوانه

نووری عەلى ئەمین دەلێت: رسته لە زمانى كوردیدا بەبۆ (كار) دروست نابیت، وەك:

من نوستووم

من كوردم

لە رستەى یەكەمدا وشەى (نوستوو) كارەكەیه و ئیسنادى پێك هێناوه، بەلام لە رستەى دووهمدا كارەكە سواوه و دیار نییه، راناوی (م) ئەركى ئەو دەبێت، واتە بۆتە كارا بۆ كارێكى سواو كە رەگەكەى لە صیغەى كەسى سێیەمدا

به دهر ده که ویت، وهک:

ئو و کورده

به لام له صیغهی کهسی سییهمی رستهی فیعلیدا ئه وهی پی ناویت چونکه کاره که خوی له توانیدا هیه ئیسنادیک پیک بهینیت به بی یاریده ئه نجا له بهر ئه وه من (ه) به کاریکی یاریده دهر داده نیم له صیغهی کهسی سییهمی تاکدا نهک راناو وهک ماموستا مسعوود ده لیت.

ماموستا مه سعوود ده لی: وا دیاره ماموستا نووریش دان به وهدا دینیت له م رستانه دا (کوردم، کوردیت، کوردین) کاری ئاشکرا نییه. سوانی کاره که، ئه گهر سوابیت، ئه و حقیقه ته ناگوریت که له رواله تی ئیستا که یاندا کار و جوودی نییه، که واته چۆن ده توانین بلین رسته له زمانی کوریدا به بی (کار) پهیدا نابیت له حالیکدا ده لیتن کاری رستهی (من کوردم) سواوه ناشزانین ئه وهی سواوه چییه.

بو نه فیش نامرازی (نه) ی نه فی دیته پیش کاره که وه، وهک:

من نه نوستووم ئیمه نه نوستوون

تۆ نه نوستوی (ت) ئیوه نه نوستوون

ئو نه نوستووه ئه وان نه نوستوون

۲- جووری دروستکردنی تیپه:

۱- له زاری کرمانجی سه روودا: له پیشه وه راناوی نه لکاو دیت، به دوا ی ئه ودا دارشتنکی کار بو ئه م صیغیه دیت که له نمونه دا به دیار ده که ویت، ئه نجا چه ره که ی (ه) دیت که ده مه ته قتی له سه ره ئایا سروشته که ی چییه؟ ناخو راناوی کهسی سییهمی تاکه یا (قیرب تو بی verb to be) کهسی سییهمی تاکه یاخود احتمالیک هیه که ئه مه هر ته کمیله ئه م صیغیه یه.

نمونه ی تیپه:

من گرتییه مه گرتییه

ته گرتییه وه گرتییه

وی، وی گرتییه وان گرتییه

له حالیکدا بهرکار له م صیغیه دا کو بیت به م جووره راناو که ی دهر ده که ویت.

من گرتینه مه گرتینه

بۆ نهفی، ئامرازی (نه) دیتته نیوان راناوی نه لکاو و کارهکه وه و دهگوتریت:

من گرتیه من نهگرتینه

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا: راناوی لکاو دهشیت به دیار که ویت یان نه که ویت به دوا نه ودا دارشتنی تایبه تیی ئەم صیغهیه دیت، ئەنجا راناوی لکاو، پاش ئەو بزوینیی (ه) دیت که جیی دهمه ته قییه و له مه وه بهر گوتمان و روونمان کرده وه. نمونه:

من گرتومه ئیمه گرتوومانه

تۆ گرتووته ئیوه گرتووتانه

ئەو گرتوویه ئەوان گرتوویانه

تیبینی یه که م:

له لایهن ئەو رایهی که حهره که ی (ه) به راناو داده نیت... کاتیک که مفعول راناوی جمع بوو یا تاکی مخاطب وه یا قسه که ر بوو راناوه که له جیی ئەم بزوینه دهرده که ویت، دهگوتریت:

گرتوومن - گرتوویانن - گرتوومت - هتد... له مه دا دهرده که ویت ئەم بزوینه (ه) ئەویش راناوه بۆ که سی سییه می تاک، چونکه له شیوهی خواروودا هر له و حالدا دهرده که ویت، که مفعوله که تاکی سییه م بیت، وهک: گرتومه، دیتومه.

تیبینی دووم:

وا ده بیت ئەم صیغهیه به م جوړهی خواره وه به کار ده هینریت، وهک:

گرتوومت - گرتووتمان

گرتووتت - گرتووتتان

گرتووتی - گرتووتیان

له زاری بلباسه تیدا، ئەم صیغهیه ش شیوهی تایبه تیی خۆی هیه، وهک:

گرتوومه گرتوونه

گرتووته گرتووه

گرتوویه گرتوویانه

دهشگوتریت:

ئەمنم گرتووه ئەمەن گرتووه

ئەتۆت گرتووه ئەوہو گرتووه

ئەوی گرتووه ئەوان گرتووه

ئەم صیغەیی بلباسەتی وەک لە پیشەوہ جارێکی تر روون کرایەوہ لە حالی تاییبەتی خۆیدا بەکار دیت.

لە حالەتی نەفیدا ئامرازی (نە) لە پیشەوہ دیت، بەدوا ئەودا راناوی لکاوی فاعل دیت و بەدوا ئەودا دارشتنی تاییبەتی صیغەیی کارەکە، وەک:

من نەمدیوہ ئیمە نەماندیوہ

تۆ نەتدیوہ ئیوہ نەتاندیوہ

ئەو نەیدیوہ ئەوان نەیاندیوہ

چوارەم - کاری رابردووی دوور

۱- جووری دروستکردنی تی نەپەر:

آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: لە پیشەوہ راناوی نەلکاو، بە دوا ئەودا صیغەیی رابردووی رەبەق (مطلق)ی تاکی سییەم، ئەنجا کاری (بوو) لە صیغەیی رابردووی رەبەق (مطلق) لەگەڵ راناوی لکاوی خۆیدا، وەک:

ئەز نەفستبووم ئەم نەفستبوون (ئەم نەفستبووین - بادینانی)

تو نەفستبووی هون نەفستبوون

ئەو نەفستبوو ئەو نەفستبوون

لە نەفیشدا ئامرازی (نە)ی نەفی دەخریته پیش کارەکەوہ، وەک:

ئەز نەنەفستبووم ئەم نەنەفستبوون

ب- لە زاری کرمانجیی خواروودا: لە پیشەوہ راناوی نەلکاو دیت (دەشتوانریت چاوی لی بیۆشریت) بە دوا ئەودا صیغەیی رابردووی رەبەق (مطلق)ی تاکی سییەم، ئەنجا کاری (بوو) لە صیغەیی رابردووی رەبەق لەگەڵ راناوی لکاوی خۆیدا، وەک:

من نوستبووم	ئیمه نوستبووین
تۆ نوستبووی	ئئوه نوستبوون
ئهو نوستبوو	ئوان نوستبوون

بۆ نهفیش ئامرازی (نه)ی نهفی دهخریته پیش کاری یه کهم، که کاری بنجییه، وهک:

من نه نوستبووم - ئیمه نه نوستبووین

۲- جۆری دروستکردنی تیپه:

آ- له زاری کرمانجی سه روودا:

له پیشه وه راناوی نه لکاوی تیپه، به دوا ئه ودا قه دی کار، ئه نجا صیغه ی ره به قی رابردووی کاری (بوون) دیت، وهک:

من دیتبوو	مه دیتبوو
ته دیتبوو	وه دیتبوو
وی (وئ) دیتبوو	وان دیتبوو

ب- له زاری کرمانجی خواروودا:

دهشیت له پیشه وه راناوی نه لکاو بیت یان نه یهت، ئه نجا قه دی کار، به دوا ئه ودا صیغه ی ره به قی رابردووی کاری (بوون)، له گه ل راناوی لکاوی تیپه دیت، وهک:

دیتبووم	دیتبوومان
دیتبووت	دیتبووتان
دیتبووی	دیتبووتان

جۆرهکانی کاری رابردووی ئینشائی

لیژنه له مه وه بهر له رابردووی ئیخباری و جۆرهکانی و چۆنتیتی دارشتنی و نه فییان له تیپه و تی نه په ردا دوا، ئه و له مه و لاش له رابردووی ئینشائی و جۆرهکانی ده دوین (جاری) بۆ دۆزینه وهی زاراوه ی مونسب بۆ هه رچۆریک له جۆرهکانی رابردووی ئینشائی لیژنه ئه و ده رفه ته ی نه بوو تییدا خه ریک بیت، بۆیه ئه م کاره ی بۆ کاتیکی تر ته رک کرد.

[روونکردنهوه:

ئەم تەرزە دوا خستنه‌ی هەندێ کارێ ئەوتۆ که خەریکبوونی بە زیاده‌وه‌ی ده‌ویست، له‌وه‌وه‌ بوو که لیژنه‌ی وای چاوه‌ڕوان ده‌کرد دوا‌ی ته‌واو‌بوونی هه‌موو لیکۆلینه‌وه‌کانی، به‌ره‌مه‌که‌ی بخ‌ریته‌ به‌ر چاوانه‌وه‌؛ به‌ ئومێد بوو له‌و ماوه‌یه‌دا که‌م و کورتیه‌که‌ هه‌بێت بیا‌نبریت. به‌لام خیرا‌کردن له‌ بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌که‌ ماوه‌ی پوخته‌کردن و چاوه‌ پێدا‌گیرانه‌وه‌ی له‌ ده‌ست لیژنه‌ ده‌ره‌یتنا، بۆیه‌یه‌ له‌ هەندێ جێگه‌دا لیکۆلینه‌وه‌کان به‌ ناته‌واوی ماونه‌ته‌وه‌.

[ده‌مراس‌تی لیژنه‌]

یه‌که‌م - ئەو صیغه‌ ئینشائیه‌ی که‌ ده‌وه‌ستیه‌ به‌رانبه‌ر رابردووی ئیخ‌باری ره‌به‌ق (مطلق).

۱- جۆری دروست‌کردنی رابردووی ئینشائیی ره‌به‌قی تێ نه‌په‌ر:

آ- له‌ زاری کرمانجیی سه‌روودا: له‌ پێشه‌وه‌ راناوی نه‌لکاوی کاری تێ نه‌په‌ر دێ، به‌ دوا‌ ئەودا صیغه‌ی رابردووی ره‌به‌ق (مطلق) دێ، ئەنجا صیغه‌یه‌کی تاییه‌تی داری‌ژاو له‌ کاری (بوون) دێ، که‌ بۆ ده‌رب‌رینی واتای ئەو تەرزە رابردووه‌ دروست کراوه‌، به‌ پێی خسته‌ی خواره‌وه‌ له‌گه‌ڵ راناوی لکاوی پێوستی صیغه‌که‌، وه‌ک:

ئەز نه‌فستبام ئەم نه‌فستبان - نه‌فستبان (بادینانی)

تو نه‌فستبای هه‌وون نه‌فستبان

ئەو نه‌فستبا ئەم نه‌فستبان

له‌ حاالی نه‌فیشدا ئامرازی (نه‌ی) نه‌فی ده‌خ‌ریته‌ پێش کاره‌که‌وه‌ و ده‌بێته‌:

ئەز نه‌نه‌فستبام ئەم نه‌نه‌فستبان

ب- له‌ زاری کرمانجیی خواروودا: لێرده‌دا لیژنه‌ سه‌ره‌له‌نوێ که‌وته‌وه‌ مونا‌قه‌شه‌ی بنج و بناوانی داریشتنی ئەو صیغانه‌ سه‌رنج‌یکیشی گرت‌ه‌ هەندێ جودا‌وازی که‌ هه‌یه‌ له‌ نیوانی زاری سلیمانی و زاره‌کانی تری کرمانجیی خواروو، ئەم ده‌مه‌ته‌قییه‌ هه‌موو کاتی کۆبوونه‌وه‌ی خایاند.

مامۆستا مەسعود بە پتی لێكدانەوه و بەرواردی خوێ لەولایەنی بەرانبەر
 یەکتربوونی صیغەکانی ئیخباری لەگەڵ صیغەکانی ئینشائی ئەم میسالانە
 خوارەوهی هینایەوه، کە هەرچارە صیغەیهکی ئینشائی وەرانی صیغەیهکی
 ئیخباری بەرانبەر خوێ دەداتەوه.

یەکیک دەلێت: تۆ گۆشتهکەت خواردوو.

ئەوی تر دەلێت: ئەگەر خواردبیتم خوا بمگریت.

یەکیک دەلێت: لێت گەر ابان گۆشتهکەت دەخوارد.

ئەوی تر دەلێت: ئەگەر بمخواردبایە دەمتوانی.

یەکیک دەلێت: تۆ بەر لە هاتنم گۆشتهکەت خواردبوو.

ئەوی تر دەلێت: ئەگەر خواردبووبام لێوم چەور دەبوو.

وهک من تۆ بگم لە بنەرەتدا ئەم صیغانە بەم جۆرە یەکتەر عەکس دەکەونەوه.
 کە ئەمە دەلیلی هەندەیه هەر صیغەیهک لە ئیخباریدا صیغەیهکی تایبەتی
 بەرانبەر هەیە لە ئینشائیدا، یاخود زەمانی صیغەیهکی ئیخباری لە یەکی لە
 صیغەکانی ئینشائی دیار دەکەوێت، بەلام ئیمکان هەیە بگوتریت بە هۆی ئەوهوه
 کە ریزمانی کوردی لە زوویەکهوه تۆمار نەکراوه و سەبارەت بە وردەکارییهک کە
 لەو صیغانە و زەمانەکانیاندا بەکار هینراوه بە مروری کات لە وتووێژدا وادەبیت
 تیکەڵ پیکەڵی لە نێوانیاندا پەیدا دەبیت. ئەرکی زمانەوانیش ئەوهیه لە حالی
 وهادا تیکەڵ پیکەڵی نەهێلێ و هەلە راست بکاتەوه. [قسەکانی مەسعود
 محەمەد لێردا کۆتاییان هات].

دروستکردنی رابردووی ئینشائی لە کرمانجیی خواروودا بەم جۆرە دەبیت:

لە پیشهوه رابردووی رهههق (مطلق) دێ، ئەنجا صیغەى تایبەتی راگەیاندن
 (انشاء وتەمنی) کاری (بوون) لەگەڵ راناوی لکاوی کەسەکه دێ، وهک:

رۆیشتبام رۆیشتبایم

رۆیشتبایت رۆیشتبایتم

رۆیشتبا رۆیشتبایتم

بۆ نەفیش نامرازی (نە)ی دێتە پیشی و دەگوتریت:

نەرۆیشتبام نەرۆیشتبایم

تیبینی:

ناوچهی سلیمانی ئەم صیغەیه بەکار ناهێن.

۲- جوۆری دروستکردنی رابردووی ئینشائی رەبەقی تیبەر:

آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: لە پیشەوه راناوی نەلکاوی کاری تیبەر، بە دوا ئەودا قەدی کار (کە بریتییه لەو هیندەهی دواي قرتاندنی نونی چاوگی دەمیتیتەوه) دێ، بە دواي قەدا صیغەي راگەیاندنی (انشاء و تمنی) لە کاری (بوون) دێ، وەک:

من گرتبا مه گرتبا

ته گرتبا وه گرتبا

وی، وئ، گرتبا وان گرتبا

بۆ نەفیش ئامرازی (نە)ی نەفی دەخریتە پیش کارەکه وه و دەگوتریت:

من نەگرتبا مه نەگرتبا

ب- لە زاری کرمانجیی خوارودا: لە پیشەوه قەدی کارەکه، ئەنجا صیغەي تاییەتی (انشاء و تمنی) کاری (بوون) لەگەڵ راناوی لکاوی تیبەر دێ، وەک:

من گرتبام ئیمە گرتبامان

تۆ گرتبات ئیوه گرتباتان

ئەو گرتبای ئەوان گرتبایان

بۆ نەفیش ئامرازی (نە)ی نەفی لە پیشەوه دێ، بە دواي ئەودا راناوی لکاو،

ئەنجا قەدی کارەکه و صیغەي (انشاء و تمنی) کاری (بوون) دێ، وەک:

نەمگرتبا نەمانگرتبا

نەتگرتبا نەتانگرتبا

تیبینی:

ناوچهی سلیمانی ئەم صیغەیه بەکار ناهێن.

دووم - ئەو صیغەي ئینشائییهی که دەههستیتە بەرانبەری رابردووی بەردەوامی

ئىخبارى:

۱- چۆرى دروستکردنى رابردووى ئىنشائى بهرانبەر رابردووى بهردهوامى تى
نهپەر:

آ- له زارى كرمانجىي سهروودا: له پيشهوه راناوى نهلكاوى كارى تى نهپەر دى،
به دواى ئامرازى (ب) دى، ئهجا قهدى كارهكه، دوا ئو صيغهى تايبهتى
كارى (بوون) دى، وهك:

ئەز بنقستبام ئەم بنقستبام

تۆ بنقستباي هوون بنقستبان

ئەو بنقستبا ئەو بنقستبان

بۆ نهفیش ئامرازى (نه)ى نهفى دهخریته جى ئامرازى (ب)، وهك:

ئەز نهنقستبام ئەم نهنقستبان

ب- له زارى كرمانجىي خواروودا: لهم زارهدا بۆ ئەم صيغهى له وینهیهك زیاتر
ههیه، وهك:

بنوستبام

بنوستبامایه

بنوستمایه

مامۆستا مهسعوود دهلیت: به لای منهوه شیوهی یهكهم (بنوستبام) رهسهنه،
چونكه ههموو ماكهكانى صيغهكهى تیدا مهوجوده، وهك پیتی (ب)ى ئىنشائى،
قهدى كارى (نووستن)، صيغهى تايبهتى «تمنى و انشاء»ى كارى (بوون) له گهڵ
راناوى لكاو. شیوهی دوهم (بنوستبامایه) زیادىكى هاتووته سهر بۆ مهبهستىك
كه دهبيت له ئەسلهكهى بكۆلریتهوه، ئایا بۆ ئارایشته یا ئاواته یا شتىكى تره.

شیوهی سێهه (بنوستمایه) كه تايبهتى سلیمانیه، صيغهى ئىنشائى كارى
(بوون) كه گوتمان (با)یه سهرلهبهرى قرتاوه.

۲- چۆرى دروستکردنى رابردووى ئىنشائى بهرانبەر رابردووى بهردهوامى تىپەر:

آ- له زارى كرمانجىي سهروودا: له پيشهوه راناوى جوداى كارى تىپەر دى، ئهجا

ئامرازی (ب) ی ئینشائی (ئیزن، ئەمر، روخسەت) ئەوجا قەدی صیغە ی کاری
را بردوو، بە دوا ی ئەودا صیغە تایبەتییە کە ی کاری (بوون) دێ، وەک:

من بکریا مە بکریا

تە بکریا وە بکریا

وی، وێ بکریا وان بکریا

بۆ نەفیش ئامرازی (نە) ی نە فی دیتە جێی ئامرازی (ب) ی ئینشائی و دەبیتە:

من نە کریا مە نە کریا

ب- لە زاری کرمانجیی خواروودا: لەم زارەدا ئەم صیغە یە سێ جۆری هەیە:

۱- ئامرازی (ب) ی ئینشائی لە پیشەو، ئەنجا راناوی لکاوی کاری تێپەر، ئەنجا

قەدی کارەکە، بە دوا ئەودا صیغە ی تایبەتیی کاری (بوون)، وەک:

بمکردبا بمانکردبا

بتکردبا بتانکردبا

بیکردبا بیانکردبا

۲- صیغە ی پیشوو وەک خۆی دیتەو و (ایە) ی دەخریتەسەر، بە لام چونکە صیغە کە

کۆتایی بە پیتی (۱) هاتوو، پیتی (۱) ی دووم لە (ایە) قرتاوه، بوووتە:

بمکردبا یە بمانکردبا یە

۳- لە زاری ناوچە ی سلێمانی صیغە ی تایبەتیی کاری بوونی (با) دەقرتیت و

دەبیتە:

بمکردایە بمانکردایە

بۆ نەفیش ئامرازی (نە) دیتە جێی ئامرازی (ب) ی ئینشائی، وەک:

نە مکردبا نە مانکردبا

تێبینی:

وا دەر دەکەوێت سەلیقە ی کوردی تێ گەشتوو سەرۆشتی (ب) کە داخوازی

بوون و کردن دەکات کۆ نابیتەو و لە گەل ئامرازی (نە) ی نە فی، کە نە بوون و نە کردن

را دەگە یە نیت، بۆ یە لە هیچ صیغە یە کدا ئەم دوو ئامرازە کۆ نابنەو، واتە کە نە فی

هات (ب) دەقرتیت.

سیّهم- ئەو صیغە ئینشائییەکی کە دەهەستتێتە بەرانبەر رابردووی نزیکە
ئیخباری:

۱- چۆری دروستکردنی رابردووی ئینشائی بەرانبەری نزیکە ئیخباری تۆ نەپەر:
آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: لە پیشەوێ راناوی جودای کاری تۆ نەپەر، ئەنجا
قەدی کارەکە، لەپاشاندا صیغەکی تایبەتی کاری (بوون) بە راناوی لکاوه،
وهک:

ئەز نەفستیم	ئەم نەفستین (ئەم نەفستین - بادینانی)
تو نەفستی	هون نەفستین
ئەو نەفستت	ئەو نەفستین

بۆ نەفیش نامرازی (نە)ی نەفی بە دوا راناوی جودادا دیتە پیش کارەکە و
دەبیتە:

ئەز نەنەفستیم ئەم نەنەفستین
ب- لە زاری کرمانجیی خوارودا: لە پیشەوێ قەدی کارەکە، ئەنجا کاری تایبەتی
(بوون) بە راناوی لکاوی کاری تۆ نەپەر، وهک:

نوستیم	نوستین
نوستی	نوستین
نوستی	نوستین

بۆ نەفیش نامرازی (نە)ی نەفی دەخریتە پیش صیغەکە، وهک:

نەنوستیم	نەنوستین
----------	----------

۲- چۆری دروستکردنی رابردووی ئینشائی بەرانبەری نزیکە ئیخباریی تپەر:
آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: لە پیشەوێ راناوی جودای کاری تپەر، بە دوا
ئەودا قەدی کار، ئەنجا صیغەکی تایبەتی (بوون) دت، وهک:

من گرتیم	مەگرتت
تە گرتت	وێ گرتت
وی، وێ گرتت	وان گرتت

دهشیت کۆتایی صیغه که (بیت) یاخودت (بیتن) بیت له بری (بت)، کاره کهش بهم جوړه بیت:

من گرتبیت من گرتبیتن
 مه گرتبیت مه گرتبیتن

بۆ نهفیش ئامرازی (نه)ی نهفی به دوا راناودا دیته پیش صیغه که و ده بیته:

من نه گرتبت من نه گرتبیت من نه گرتبیتن

ب- له زاری کرمانجی خواروودا: له پیشه وه قه دی کار ئه و جا صیغه ی تایبه تیی کاری (بوون) به راناوی لکاوی کاری تیپه ره وه دیت، به لام له وینه یه ک زیاتر بۆ ئه م صیغه یه به کار دیت:

شیوه ی یه که م: قه دی کار + صیغه ی تایبه تیی کاری (بوون) له گه ل راناوی کاری تیپه ر، وه ک:

گرتبم گرتبمان
 گرتبت گرتبتان
 گرتبی گرتبیان

شیوه ی دوهم - قه دی کار + صیغه یه کی دریزتری کاری (بوون) له صیغه ی شیوه ی یه که م + راناوی لکاوی کاری تیپه ر، وه ک:

گرتبیم گرتبیمان
 گرتبیتن گرتبیتتان
 گرتبیتی گرتبیتیان

بۆ نهفی له ههردوو صیغه دا ئامرازی (نه)ی نهفی له پیشه وه دیت، به دوا ئه ودا راناوی لکاو، ئه و جا قه دی کار، به دوا ئه ویشدا صیغه ی تایبه تیی کاری (بوون) دیت، وه ک:

نه مگرتبی نه مانگرتبی

[روونکردنه وه:

ئه م صغه یه بۆ هه موو که سه کان سی جوړی هه یه: نه مگرتبی، نه مگرتبیت، نه مگرتبیتن - نه یانگرتبی، نه یانگرتبیت،

دهمراستی لیژنه

چوارهم- دروستکردنی صیغهی ئینشائی رابردوو که دهکه ویتته بهرانبهر رابردووی دووری خه بهری:

۱- جوړی دروستکردنی رابردووی ئینشائی بهرانبهر دوور خه بهری تى نه په ر: آ- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیشه وه راناوی جوډای کاری تى نه په ر دى، به دوا ئه ودا صیغهی رابردووی ئینشائی کاری (بوون) بۆ که سى سیتیه می تاک، دواچار صیغهی تایه تیبی ئینشائی کاری (بوون) له گه ل راناوی لکاو، وهک:

ئەز نەفستبوویاما	ئەم نەفستبوویانا (ئەم نەفستبوویانا: بادینانی)
توو نەفستبوویایا	هوون نەفستبوویانا
ئەو نەفستبوویایا	ئەو نەفستبوویایا

بۆ نه فیش ئامرازی (نه) ده چیتته پیش قه دی کاره که وه، به دوا راناوه جوډاکه دا، وهک:

ئەز نەفستبوویاما ئەم نەفستبوویانا

ب- له زاری کرمانجی خواروودا: ئەم صیغیه دوو جوړی ههیه:

أ- جوړیکی گشتی: له پیشه وه قه دی کاری رابردوو «به لادانی نونی چاوگ» ئینجا قه دی کاری رابردووی (بوون) به دوا ئه ودا صیغهی ئینشائی تایه تیبی (بوون) له گه ل راناوی لکاو تى نه په ر، وهک:

نوستبوویام	نوستبوویاین
نوستبوویایت	نوستبوویان
نوستبوویا	نوستبوویان

ب- جوړی ناوچه ی سلیمانی: لهم جوړه دا تایه تیه ئینشاییه که ی کاری (بوون) ده قرتیت، له شوینی ئه ودا زیادیکی تایه تى به راناوی لکاو وه دى، به شوین قه دی کاری ئه سلیدا له شکلی رابردووی دوور، یا خود ده تانین بلتین له پیشه وه قه دی کاری ئه سللی له صیغهی رابردووی دوور به راناوه دیت ئینجا

ئەو زىيادىيە تايىبە تىيە كە جىگەي صىغەي ئىنشائىيە تايىبە تىيە كەي كارى
(بوون) دەگرتتەو، وەك:

نوستبوومايە نوستبوويناىە

نوستبوويتايە نوستبوونايە

نوستبوواىە نوستبوونايە

بۆ نەفېش ئامرازى نەفى (نە) لە پىشەوۈ دى بەبى گۆرېنى هېچ كەرتىك لە
صىغەي كارەكەدا، وەك:

نەنوستبووبام نەنوستبووبايىن

ياخود لە شىوۈي سلىمانى:

نەنوستبوومايە نەنوستبوويناىە

۲- جۆرى دروستكردنى رابردوۈي ئىنشائى بەرانبەر دوورى ئىخبارى تىپەر:

آ- لە زارى كرمانجىي سەرودا: لە پىشەوۈ راناۈي جودا ئىنجا قەدى كارى
رابردو، بە دواى ئەودا صىغەي ئىنشائىي تايىبە تىيە كارى (بوون) دى وەك:

من گرتبوۈيا مە گرتبوۈيا

تە گرتبوۈيا وە گرتبوۈيا

ۈي، ۈي گرتبوۈيا وان گرتبوۈيا

بۆ نەفېش ئامرازى (نە) نەفى دىتە پىش كارەكەو، وەك:

من نەگرتبوۈيا مە نەگرتبوۈيا

ب- لە زارى كرمانجىي خواردوودا: لىرەشدا دوو جۆر ھەيە:

أ- جۆرى گشتى: لە پىشەوۈ قەدى كار، ئەوجا صىغەي ئىنشائىي تايىبە تىيە كارى
(بوون) لەگەل راناۈي لكاۈي كارى تىپەر دى، وەك:

گرتبوۈبام گرتبوۈبامان

گرتبوۈبات گرتبوۈباتان

گرتبوۈباى گرتبوۈبايان

ب- جۆرى ناۈچەي سلىمانى: لە پىشەوۈ قەدى كارى رابردوۈي دوور لەگەل راناۈي

لکاوی کاری تیپه ر دی، ئینجا نه و زیادیه تایبه تییهی که جیی صیفه
تایبه تییه کهی کاری (بوون) ده گرتیه وه، وهک:

گرتبوومایه گرتبوومانایه

گرتبووتایه گرتبووتانایه

گرتبوویایه گرتبوویانایه

له حالی نه فیدا:

نه فی جوړی گستی:

نه مگرتبوویا نه مانگرتبوویا

نه تگرتبوویا نه تانگرتبوویا

نه یگرتبوویا نه یانگرتبوویا

نه فی شیوهی سلیمانی:

نه مگرتبووایه نه مانگرتبووایه

نه تگرتبووایه نه تانگرتبووایه

نه یگرتبووایه نه یانگرتبووایه

تیبینی:

ته عریفی کاری رابردو کاتی خوئی دوا خرابوو تا له لیکوئینه وهی کاری ناینده
(مضارع) له کوپونه وهی په نجا و دووی پوژی ۱۶ - ۶ - ۱۹۷۳ د ته عریفی بو
دانرا.

ته عریفی خواره وهی کاری رابردو له کوپونه وهی پوژی باسکراوه وه، به ره دوا،
گوپوزرایه وه بو ئیره، نه مهش ته عریفه که یه:

«کاری رابردو نه و کاره یه که کاته که ی به سه رچوو بیت»

به لای لیژنه وه نه م ته عریفه جامع و مانعه، واته (پر به پیستی مه به سته)، چونکه
لیژنه هموو نه و ته عریفانه ی که بو کاری رابردو دانراون له زمانی کوردی و
فارسی و عهره بی و ئینگلیزی سه یر کرد، ئینجا گه یشته نه و ته عریفه.

له دوا ته و او یوونی لیکۆلینه وه له کاری رابردوو، لیژنه هاته سهر توژینه وهی له کاری ناینده (مضارع). بۆ ئەم مه بهسته لیژنه گه رایه وه بۆ ئەو ته عریفانهی که له کتێبه جودا جودا کانی ریزماندا باس کراون. دیسان لیژنه به پتویستی زانی ته عریفیک بینیته وه، که هم له گه ل ته عریفی کاری رابردوودا ها وئا ههنگ بیت، هم دهرفتهی رهخنه لیگرتنی نه دا:

«کاری ناینده، ئەو کارهیه کاته که ی ئیستا یا له مه وودا دیت».

به لای لیژنه وه ئەم ته عریفهش وهک هینه که ی پتیشوو پر به پتستی مه بهسته.

[روونکردنه وه:

دهتوانرێ، له رتی به راوردکردن له گه ل ته عریفی کاری رابردوودا بگوترێ «کاری ناینده ئەو کارهیه کاته که ی به سهر نه چوو بیت» ئەم گوتهیه ی «به سهر نه چوو بیت» ئیستا و دواتریش دهگریته وه.

دهمراستی لیژنه]

دروستکردنی کاری ناینده:

لیژنه هاته سهر جوۆری وه رگرتنی کاری ناینده؛ جارێ له وه کوۆلییه وه که ئایا کاری ناینده له چاوگ یا له کاری رابردوو یا رهگی کار وه رده گیریت. له دوا موناقه شهیه کی زۆر و ئیستیقرا ی گه لیک له کاره کانی زمانی کوردی لیژنه گه یشته ئەو با وهره که وا دروستکردنی کاری ناینده له کوردیدا تابع به یهک دهستووور نییه، وه لیکۆلینه وهی ئەو باسه ریگه بۆ تاکه یاک رای دهرناکات. بۆ روونکردنه وه ده لێتین لێره به پیشه وه نووسهران گو توویانه کاری ناینده دهشی له سی ریگه وه وه ربگیری:

۱- رتی چاوگ.

۲- رتی کاری رابردوو.

۳- رتی رهگی کار.

به لām لیژنه که هات ئەم قاعیدانه ی ته طبیق کرد به سهر نمونه ی کاره کانی

كوردى بۆي دەرگەوت ئەو كارانە ھەموويان يەك جۆر نين لەلايەنى چۆنئيتىي مانەوھى رەگيان، وھيا نيسبەتى كارى رابردوو لەگەل ئايندەدا، ھەر تاقمىك لە كارى كوردى مومكىنە بۆ خۆيان بگەونە ژيەر قاعىدەيەك كە زۆر جودا بىت لە قاعىدەى تاقمىكى تر، دەست نيشانكردنى ئەو جۆرە تاقمانە و تابيع بوونيان بە دەستوورئىكى تايبەتئى خۆيان، بەندە بە ئىستىقراى زۆربەى كارەكان لەزمانى كورديدا، كە ئەمەش تا ئىستا كەس نەيكردووھ (بايىي ئەوھ كە ليژنە ئاگادار بىت) وھ كردنئىشى كاتئىكى دىرژترى دەوئت لەو كاتئى كە ليژنە بەدەستئىيەوھ ھەيە، لەبەر ئەوھ ليژنە ھاتە سەر ئەو قەناعەتە كەوا ئىشئىك ئىستا لە ئىمكاندا بىت بكرئت لە بارەى دانانى دەستوور بۆ كارى ئايندە لە كورديدا ئەوھيە كە قاعىدەى بئىگومان (مطرد) باس بكرئت و دەستوورى بۆ دابنرئت. ئەو دەستوورانەى كە شازيان (ريزبەر) تئ دەكەوئت، وھيا دەشئ پئيان بگوترئت (سەماعى) بخرئتە دواتر.

لەو قاعىدانەى كە گومانيان تئدا نئبە لە دروستكردنى كارى ئايندەدا ئەمانەن:
 ۱- كارى ئايندە لە كورديدا عەلامەتى تايبەتئى خۆى ھەيە كە ئەوئش (دە)يە، كە بەكەوئتە سەرھەتاي كارەكەوھ. لە شئوھى ناوچەى سلئمانئدا ئەم (دە)يە بە (ئە) تلفظ دەكرئت، ھەرۆھەا لە ناوچەى ئەرەلانىش. ليژنە وا بەباش دەزانئت دۆزئنەوھى ھۆى ئەم گۆرانە لە (دە)وھ بۆ (ئە) بەجئ بھئلرئت بۆ دراسەيەكى قوولتر^(۱).

لە شئوھى كرمانجئى سەروددا ئەم (دە)يە بە (د - di) تلفظ دەكرئت، ئەمانەش نمونەى ھەرسئ جۆرى عەلامەتەكە:

دەچم ئەرۆم دكرم

پئوئستە لئردا دووبارەى بگەينەوھ لە شئوھى كرمانجئى سەروددا لە صئفەى داھاتوو (مستقبل) لە جئاتئ (د) ئامرازئ (دئ) بەكار دئت، وھك:

دئ چم

دئ كرم

(۱) مامۆستا توفئق وھبئ ئەم لئكۆلئنەوھيەى كردووھ لەو كوتارەى كە لە بەرگى يەكەمى گۆفارى كۆردا بلأوووھوھ لە ژيەر ناونئشانئى (ئەسلى پئتە قالبئى «ئە» شئوھى سلئمانئى).

۲- ئەو كارانهى كه له عەرهبیدا پتیاڤ دەلێن مطاوعه (جارى لیژنه زاراوهى - كارى روودان - ی) پتیشنیاز كرد بۆ ئەو جۆره كارانه(وه زۆربهیان كۆتایییان به پیتی (ا) دى دەستووریكى روونیاڤ ههیه هه موویان دهگرتیه وه له م نموونانهى خوارهوه دردهكه ویت:

چاوگ	رابردوو	ناینده
رژان	رژا	دهرژى (دهرژیم - دهرژین)
پسان	پسا	دهپسى (دهپسیم - دهپسین)
سووتان	سووتا	دهسووتى (دهسووتیم - دهسووتین)

ئاشکرایه كه دروستكردى كارى ناینده لهو جۆره كارانه، بههتیاڤى حهرفى موزارهعت له پتیشهوه و گۆرینی ئەلفهكه به (ئ) و فریدانى نوونى چاوگهكه و هاتنى راناوى لكاو پتیک دیت.

تیبینی:

له كهسى سێیه مى تاكدا (ئ)ى كۆتاییى كارهكه (راناو) نییه و ئەلفهكهیه و بووته (ئ). بوون و نهبوونى راناوى لكاو بۆ كهسى سێیه مى تاك له نایندهدا، باسێكه لهمهویهر لیژنه لێى دواوه و ئەندامانى له یهك باوهردا نهبوون دهربارهى.

۳- ئەو كارانهى كه كۆتایییان به پاشگرى (اندن) دیت، لهوانیشدا دهستووریكى ئاشكرا ههیه بۆ وهگرتنى ناینده وهك له م نموونانهدا دردهكه ویت:

چاوگ	كارى رابردوو	كارى ناینده
رژاندن	رژاندم	دهرژینم
زیراندن	زیراندم	دهزیرینم
پساندن	پساندم	دهپسینم
وهراندن	وهراندم	دهوهرینم

له مانهشدا ئەلفهكه دهبیته به (ئ) و، (دن) له چاوگه كه فری دەدریت و راناوى لكاوى به دواوا دیت، ههآبهته (ده) یا (ئه) یا (د)ى موزارهعتى به پتیشدا دیت.

تېبینی:

بۇ كەسى سېيەمى تاك كه دهگوتريت (دهرژينى، دهپسېنى..)

به نيسبته ئەو (ئ) يەي وا به كۆتايىي كارەكەوه، هەندى كەس باوهرى ئەوهيه كەرتى راناوى لكاو بيت و تەواوى كارەكه (دهرژينىت، دەزيرىنىت) بيت. واتە (ئ) به تەنيا بيت يا (يت) به راناوى دادەنىت و لەمانە كاك (نوورى عەلى ئەمىن) باوهرى وايە. بەلام بەلای مامۆستا مەسعودەوه (دهرژينى و دەرژينىت و دەرژينىت) هەر وها هەموو كارى ئايندەي كەسى سېيەمى تاك راناويان نيه و ئەو زيادييهي له كۆتايىي كارەكەوه ديت زيادييكي (تصريفى) يە و هەر جارە به جۆرىك خۆ دهگۆريت به گۆيرهى مۆسيقاي وشەي كارەكه، وهك (دهكات، دهچيت، دهژيت). ئەگەر ئەمانە راناو بوونايە نەدەبوو هەر جارە به ويئەيهك خويان ديار بخەن، جگە لەمە دەبوايه بۆ «ئيسناد» يش له رستەدا پەيدا ببەوه، هەر وكه دهگوتريت: «ئيمە جوانين - ئيوە جوانن» دەبوايه بگوترايه: «ئەو جوانيت» ياخوت «جوانات» وه ياخوت «جوانيت» چونكه له كورديدا راناوى لكاوى كارى ئايندە دەبيتەوه ئەداتى ئيسناد هەر وكه راناوى لكاوى كارى تېپەر «ت، م، ي، تان، مان، يان» دەبنە مضاف اليه (برام، برات، براى، برامان، براتان، برايان).

۴- ئەو كارانەي كه كۆتايىيان به (ي) ديت، وهك لەم چاوكانەي خوارەوه دەردەكەويت (فرين، نالين، لەقين، تەپين، تەزين، زانين، نووسين، كۆشين، كوشين، كرين) ئەويش دەستوور يكي دارشتنى ئاشكرای تيدا بەدى دەكرت:

چاوك	رابردوو	ئايندە
تەزين	تەزيم	دە (تەز)م
تاشين	تاشيم	دە (تاش)م
فرين	فريم	دە (فر)م

دروستکردنى موزاربعەكه به فریدانى (ي) كۆتايىي نوونى چاوك و هاتنى ئيشارەتى موزاربعەت له پيشەوه و ئەنجا راناوى لكاو له دواييدا دەبيت. لهو نمونانەي تا ئيستات هاتوونە بەرچاوى ليزنە ئيستيننايهك پەيدا نەبووه، مەگەر له

تاكه كارى (ژين) به ولاره كه له زارى سلیمانیدا (ی) كه ی دهمینیتته وه به خیلافی قاعیده. به لای لیژنه وه ئه صلی کاره كه له دستور لاناډا به لام له زارى سلیمانیدا گۆرانى به سهردا هاتوو و کردوویه تی به شان (ریزپه ر). ئه صلی کاره كه له چاوكی (ژیان) هوه، وهرده گیرئ، ئه وسا دروستکردنی كارى موزاریع له م چاوكه بهر قاعیده ی «أفعال المطاوعة» ده كه ویت، به و پتیه دهگوتريت:

چاوك	رابردو	ناینده
سووتان	سووتام	ده (سووتئ)م
ژیان	ژیام	ده (ژیئ)م

[روونکردنه وه:

لیتره به پیشه وه گوتوو مه كه سی سییه می تاك له رابردوی تی نه په ر و له هه موو ناینده دا راناوی لكاوی نییه، له بهر ئه مه به لای منه وه له و فیه لانه دا وهك: (دهته زیت، ده تاشیت، ده فریت... هتاد) دوو پیتی كۆتایی كه (یت) ه راناو نین بگره به شیکی تصریفن وهك (دهته زیت، ده فریت).

دهمراستی لیژنه

ه- ئه و کارانه ی كه كۆتاییان به (ت) دئ، سه رنجی لیژنه یان راکیتشا له لانی ئه وه وه كه زۆر به یان بهر دهستووریکی تایبه تی ده كه ون بۆ دروستکردنی ناینده لیتیان، له پیشه وه لیژنه ئیستیقرايه کی کرد له و ماوه یه ی كه به دهستییه وه بوو، بۆ دۆزینه وه ی ئه و جوړه کارانه تاگه یشته به ریکخستنی لیسته ی خواره وه:

«فرۆشتن، کرۆشتن، خستن، كه وتن، گرتن، گه یشتن، بیستن، پاراستن، هاویشتن، بهستن، خه وتن، بزووتن، ریستن، گهستن (كه زتن)، بیشتن (بیژتن)، چیشتن (چهشتن)، ریشتن (رشتن)، ئهنگوتن، پهستن، گلوفتن، ژنه وتن، سره وتن، لیستن (لستن)، خواستن، ئهنگاوتن، پالاوتن، پهستاوتن، قه لاشتن، گواستن (گواستنه وه)، شوشتن، نووستن، رویشتن، خستن، گوتن، هیشتن، ماشتن، داشتن، ناشتن، هاتن، مشتن، ناخاوتن».

لهم کارانهدا به پیتی دهست بژاریک که لیژنه لپی کردن - ئەمانهی خوارهوه بهر دهستووریکى بى تهگهره دهکهوون:

«کرۆشتن، فرۆشتن، کوشن، کهوتن، بزووتن، بیستن، بهستن، قۆستنهوه، خهوتن، ریستن، گهستن (گهزتن)، بیشتن (بیژتن)، چیشتن (چیژتن)، مشت (مژتن)، ریشتن (رشتن)، ئەنگووتن، پهستن، گلۆفتن، ژنهوتن، سرهوتن، لیستن (لستن)».

دروستکردنی کاری ناینده لهو چاوگانه به جوړیکى گشتی بهم پتیه دهبی: له پتیهوه حهرفى موزارهعت ئەنجا قهدى کار دیت و پیتی (ت)ى کوّتاییی کار و (ن) چاوگی دهقرتین و دهبنه:

چاوگ	رابردوو	ناینده
فرۆشتن	فرۆشتم	ده (فرۆش)م
کهوتن	کهوتم	ده (کهو)م
بزووتن	بزووتم	ده (بزوو)م
بیستن	بیستم	ده (بیس)م

ههندی تیبینی ههیه وهک ئەوهی ئەو کارانهی پیتی (ش)یان تیدایه، له پیش پیتی (ت)هوه، بهزۆری له موزاریعدا دهبن به (ژ)، وهک:

کوشتن	دهکوژم
کرۆشتن	دهکرۆژم
ناشتن	دهنێژم
بیشتن	دهبیژم

پیتی (ش) و پیتی (ژ) له یهکتری نزیکن، دهشی به یهکتری بگۆرینهوه. ئەو ئیحتمالهش ههیه له بنهردا وشهکان «کوژتن» و «کرۆژتن» بووبن و پیتی «ژ» تییاندا گۆرابی به «ش» چونکه پیتی «ژ» لهگهڵ پیتی «د» زیاتر دهگونجیت و پیتی «ش» لهگهڵ پیتی «ت».

تیبینی دووهم ئەوهیه وشه «بهستن» و «بیستن» وادهبیت موزاریعهکهیان پیتی

«ت» هکەیان دەمئینت و دەگوتریت «دەبەستم و دەبیستم» و اش دەبیت «ت» هکە دەقرتیت و بە پتی دەستوور دەبنە «دەبەسم و دەبیسسم».

وشەى «گەستن» یش لە موزاریعدا «س» هکەى دەبیتە «ز» کە ئەویش لە تلفظدا زۆر لە دەنگى (س) نزیکە. ئیمکانیش هەیه وشەکە لە بنەرەتدا «گەرتن» بووبیت بەلام «ز» هکە گۆرابت بە «س» چونکە دەنگى (س) حەز لە دەنگى (ت) دەکات دەنگى (ز) یش حەز لە (د) دەکات.

ئەو چاوانەى کە لە برگەى یەكەم وهیا دوومیاندا پیتی «ا» یان تیدایە، وهک: «ناشتن، پاراستن، ئەنگاوتن، پالۆتن، بەستاوتن، قەلاشتن، گواستنهوه» دەستووریکى تايه‌تییان هەیه هەموو تیدایا بەشدارن: لە موزاریعدا پیتی (ا) هکە دەکرت بە (ئ) و لەسەر قاعیدەى ئەسلى، «تن» هکە دەقرتیت و دەبنە «دەپاریزم، دەئەنگیوم، دەپالۆم، دەپەستیوم، دەقەلێشم، دەگۆزمه‌وه، دەنێزم».

لە «خواستن، گواستنه‌وهى» دا دیسان «س» هکە دەبیتە «ز» ئەویش وهک ئەو (س) هى لەمەوپیش لێى دواين. چاوكى «خواستنه‌وه» بەر ئەم دەستووره ناکه‌ویت و «ا» هکەى ناگۆریت بە (ئ).

[روونکردنه‌وه:

لە زۆر لەهه‌جەدا (گواستنه‌وه) ش هەر دەبیتە (دەگوزامه‌وه) وهک (دەخوزامه‌وه). دەتوانم بلێم ئەم دوو وشه‌یه دەنگه‌کەى (ا) تییاندا ده‌که‌ویتە ناو برگه‌ى یه‌که‌مه‌وه. وشه‌ى (دەگۆزمه‌وه) لە کارى (گۆزانه‌وه) وه‌رگیراوه و چووته له‌هه‌جە ناخاوتنه‌کانه‌وه.

[دەمراستى لیژنه]

لە چوار چاوكى «هاتن، ناشتن، ماشتن، داشتن» دووه‌کەى سه‌ره‌تا، واتە «هاتن، ناشتن» قاعیده‌یه‌کیان هەیه کە دەبنە «دیم، دەنێزم»: پیتی «ا» لە هەردووکیاندا دەبیتە «ئ» و دوو پیتی «تن» یش دەقرتین، ئەوه‌نده هەیه تاینده‌ى «هاتن» کورت کراوته‌وه لە «ده‌هێم» هوه بووه بە (دیم). ماشتن و داشتن دەبن بە «دەمالم و دەدیرم» کە هەردووکیان شانز. بەلام لە زارى کرمانجی سه‌روودا وشه‌ى ماشتن پیتی «ل» ی تیدایە و «مالشتن» ه. بەو پتیه موزاریعی ئەم وشه‌یه لە زارى سه‌روودا

که متر له ئەسلی خۆی دوور که وتووێتەوه. ئایندهی «داستن» که دەبیتهوه «دەدێرم» دهگهڕێتهوه بۆ «دێران»، ئەویش هەر به واتای ئاودانه.

له سێ چاوگی «رۆیشتن، شوشتن، نووستن» ظاهرهیهک دهردهکهوێت وهک دهستوور که بریتیه لهوه ههموو پیتهکانی دواى پیتی «و» دهقرتین و مضارعهکهیان دهبیته «دهرۆم، دهشووم، دهنووم». ئەم قاعیدهیه هەر بۆ ئەو جووره چاوگانه دهبیته که پیتی «و» له دواى یهکهم پیتی چاوگهکهوه بیته، که کهوته دواتر به قاعیده ناکهوێت، وهک «گلۆفتن، کرۆشتن، فرۆشتن».

[روونکردنهوه:

ئەو چاوگه تائیهانی وهک: پهستاوتن، ئەنگاوتن، گواستنهوه... که له برکهی دووهمیاندا دهنگی ئەلف «ا» ههیه بهر ههمان قاعیدهی کارهکانی وهک: ژماردن، ههنااردن، سپاردن، بواردن، ههلهساردن... ههتاد دهکهون که لهوانیشدا دهنگهکهی ئەلف «ا» له ئایندهدا دهبیته «ئ» وهک: دهژمێرم، دههههه نێرم، دهسپێرم، دهبوێرم، ههلهههه سێرم. دیاره لهم کارانهدا که برکهی دووهمیان دهنگی ئەلفیان تێدایه فرق بهوه ناکرێ ئایا کارهکان دالین یاخود تائی.

[دهمراستی لیژنه

چی دهمنیتهوه له چاوگهکانی که خراوه لیستهی سهههوه ههموویان شازن و قاعیدهی گشتی نایان گرتیه، پێویسته چۆنهتی دروستکردنی مضارعیان تاک تاک له بهر بکرین.

6- ئەو چاوگانهی که پیتی پیش (ن) چاوکیان پیتی (ا)یه، له ههمان کاتیشدا له جووری روودان (مطاوعه، وقوع) نین له موزاریعدا ئەلفهکهیان دهپهڕیت، وهک:

چاوگ	رابردوو	ئاینده
کتیلان	کتیلام	دهکتیلم
وێران	وێرام	دهوێرم

لهو جوڙه کارانه سهره راي دوو کاري پيشه وه ئه مانه ي خواره وه شي دوزيوه ته وه
که له م بابه ته بن:

پيوان، کيشان، هه آستان، هيتان، هه لهينجان، کوتان، پيچانه وه، شيلان،
کوشان.

له م کارانه تيبينييه ک ده کريت که زور به يان له جوڙي تپه رن، واپي ده چيت
نزيکي کاري تي نه په له رووي واتا وه له گه ل کاري روودان (مطاوعه)، واي کردوه
سه ليقه ي کوردي خو بپاريزي له وه کاري تي نه په بخاته ژير نه وقاعيديه نه کا
شوبه ي کوردي خو بپاريزي له وه کاري تي نه په بخاته ژير نه وقاعيديه نه کا
شوبه ي مطاوعه ي لي بکريت. بويه ته نيا نه وه کاره تي نه په رانه ي که به ناشکراي
خو له مطاوعه جودا ده که نه وه که وتوونه ته بهر نه م قاعيديه.

[روونکر دنه وه ي:]

له ليسته ي سهره وه ته نيا دوو کاري (کوشان و هه آستان) تي
نه په رن. کاري هه آستان له (هه لوهستان) وه وه رگيراهه،
ئه سله که شي (وهستان) ه. کاري (وهستان) نه گه ر به واتاي (په ک
که وتن له رويشتن) بيت، ده که ويته بهر به شي (مطاوع) و ده بي له
ناينده دا بگوتري (ده وه ستيم).

جگه له مانه نه م کارانه ش هه ن که دهنگي ئه لف تياندا ده که ويته
پيش نووني چاوگ و نه ک هه ر (مطاوع) نين، تپه ريشن:

پيکان، بيژان، نان، هيلان، دان، ديران، [به واتاي ناودان، له
ناينده دا ده بيته ده ديرم]، جيوان، کيران، گويزانه وه. [بيگومان هي
تريش چنگ ده که ون].

جگه له دوو کاري (نان، دان) نه واني تر هه موويان ده ستورين، له
ناينده دا به پي ده ستووري گشتي ده بنه (ده پيکم، ده بيژم،
ده هيلم، ده ديرم، ده جيوم، ده گيرم، ده گويزمه وه).

کاري نان که ده بيته (ده نيم) له بنه رندا (نيان) ه، ئه ویش به پي
ده ستور گوړاوه بو نائنده. به لگه ي (نيان) له م ديره شيعره ي

حاجی مهلا عه بدوللا که بو شیخ عومهری بیاره‌ی هه نار دووه
دهردهکه ویت:

«له پاش بو سیدهن و بو ییده‌نی تام»

«نیامه سه‌ر سه‌ر و چاوم به ئیکرام»

کاری (دان) که ده‌بیته (ده‌دهم) ده‌بوو بیته (ده‌دم). دیاره له کۆندا
رواله‌تیک‌ی تری هه‌بووه، که ئیره جیی لیکۆلینه‌وه‌ی نابیته‌وه.

له هه‌موو کاران ریزه‌په‌تر کاری (مان) هه که له واتادا (مطالع) هه
به‌لام له تصریفدا وهک ئه‌و کارانه تصریف ده‌کری که (اندن) یان
پتویه چونکه ده‌بیته (ده‌میتنم) وهک (ده‌چینم). له فارسیدا
(ماندن) هه، ئه‌گه‌ر له کوردیشدا وه‌ها مابایه‌وه تصریفه‌که‌ی
(ده‌میتنم) ی هه‌لده‌گرت.

ده‌مراستی لیژنه

۷- لیژنه (٦) چاوگی دۆزیه‌وه که پیتی پیش نوونی چاوگیه‌که‌یان (وو) بیت، وهک
(دروون، گروون، چوون، بوون، سوون، جوون).

دروون و گروون ده‌که‌ونه به‌ر یه‌ک قاعیده و له موزاریعدا نوونی چاوگیان
ده‌په‌ریت. به‌لام دوو تیبینیان تیدا به‌دی ده‌کریت له چاو چواره‌که‌ی تریان:

تیبینی یه‌که‌م:

ئه‌وه‌یه هه‌ردووکیان تپه‌رن.

تیبینی دووه‌م:

ئه‌وه‌یه وهک چواره‌که‌ی تر، واوه‌که‌یان نه‌که‌وتووته دوا‌ی یه‌که‌م پیتی وشه‌که،
که‌واته ئه‌م دوو کاره تا‌قانه‌یه‌ی واوی ده‌ستووریک‌ی تایبه‌تی خو‌یان هه‌یه و
مضارعه‌که‌یان ده‌بیته (ده‌درووم، ده‌گرووم). له چوار کاره‌که‌ی ترا (چوون و بوون)
واوه‌که‌یان له مضارعدا ده‌قرتین و ده‌بنه (ده‌چم، ده‌بم). ده‌میتنه‌وه دوو کاره‌که‌ی
(سوون و جوون) که له مضارعه‌که‌یاندا واوه‌که‌یان ناقرتیت و له رواله‌تدا به‌ر
قاعیده‌ی (چوون) و (بوون) ناکه‌ون و ده‌بنه شاز (ریزه‌ر). به‌لام سه‌رنج ده‌ری

دهخا، ئەسڵەكەيان (ساوين) و (جاوين) بووه، وه ئیستا له هەندئ ناوچەى كوردستان هەر بەم جۆره لهكار دین. له هەندئ جیگای تریش ئەلفەكەيان قرتاوه و بوون به (سوین) و (جوین). كه حال وایت هەردووکیان بەر قاعیدەى چاوگی یایی دهكەون و بوونهته (دهساوم، دهسووم، دهجاوم، دهجووم) و هیچ کامیکیان له حەقیقەتدا شاز نین.

۸- ئەو چاوگانەى كه حەرفى پێش نوونى چاوگیان (د)هیه و زنجیرهى چاوگی كوردی بهو كۆتاییی پى دیت [چونكه له پێش نوونى چاوگی یا (ا) یا (و) یا (ى) یا (ت) یا (د) دیت] وه بریتین لهمانەى خوارهوه (كردن، بردن، مردن، شوژدن، شاردن، خواردن، بژاردن، ژماردن، بواردن، هاوردن، سپاردن، شاردن، ناردن، هەلکهندن، هەلپەساردن، راندن) به سەرئنج دەردهكەوتت كه تاقمیکیان بەر دەستووری دهكەون، ئەو تاقمەش ئەو چاوگانەن كه به (اردن) كۆتایییان دى به ئیستسناى چاوگی (خواردن) چاوگەكان ئەمانەن:

(بژاردن، ژماردن، بواردن، سپاردن، شاردن، هەناردن، هەلپەساردن). تیکرای ئەمانە بەر دەستووری (اندن) دهكەون، كه له مضارعدا ئەلفەكەى دەیتت به (ئ) و دال و نوونهكەى دهقرتین، ئیتر دهنه: دهبژیرم، دهژمیرم، دهبویرم، دهسپیرم، دهشیرمهوه، هەلدهپەسیرم، دههنتیرم [ئەمەى دوايیان، سواوه و بووه به «ناردن - دهنیرم»].

وهك گوتمان چاوگی (خواردن) كه موزاریعهكەى دەیتتە (دهخۆم) بیژۆكه دهبوو به پتی قاعیدە بیته (دهخویرم). له هەندئ شتیه بهشتیكى ئەم بنجەى ماوه و دەلتین (دهخۆرم) هەریایی ئەوه له دەستووری لاداوه كه ئەلفەكەى نهكردووه به (ئ) و په‌راندووێهتی.

تیبینییهك لێره‌دا دهكریت، ئەویش ئەوهیه لێژنه چاوگی (اندن)ی نهخسته ژیر قاعیدەى چاوگی دالى لهو رووهوه كه (اندن) تاكه صیغەى تپه‌راندنه لێ ده‌وه‌شیتته‌وه بخړیتته بهر دەستووریكى تاییه‌تى، دیاریشه (د)ی (اندن) ئەسلى نییه صیغەى (تپه‌ر) هیناویه‌تى. به نيسبت چاوگی (راندن) كه له رواله‌تدا به (اندن) كۆتایی دیت و ده‌بوايه مضارعه‌كەى ببوايه (ده‌رینم) كه‌چى (ده‌رانم)ه، به‌لیكۆلینه‌وه دەرده‌كه‌وئ، له به‌كاره‌ینانی‌شدا هیه چاوگه‌كەى (رانین)ه، كه

مه‌صدهرێکی یایییه به پیتی قاعیده‌ی چاوگی یایی له مضارعدا پتویسته (ین) بپه‌ریت، به‌و پتیه (ده‌رانم) له ده‌ستووری لانه‌داوه وه‌ک ده‌ناسم، ده‌زانم.

شردن، بردن، مردن روا‌له‌تیان یه‌کێکه به‌لام وشه‌ی (مردن) له رووی ئه‌وه‌وه که «لازم - تی نه‌په‌ر» ده‌بیت به‌جودا قسه‌ی لی بکریت (شردن و شو‌ردن) هه‌ردووکیان به‌یه‌ک واتان.

ئه‌و له‌هجه‌یه‌ی «شردن» به‌کار دینیت له مضارعدا ده‌یکاته‌وه «ده‌شۆم» بۆیه به‌ر قاعیده‌ی (شوشتن) ده‌که‌ویت و لێره به‌پیشه‌وه قسه‌ی لی کراوه، که‌واته ئه‌م له‌هجه‌یه به‌ریکه‌وت وشه‌ی (شردن) له وشه‌ی (شو‌ردن) ده‌وتی که‌وتوو به‌لام وادیاره به‌ته‌واویی تیدا جیگره نه‌بووه که ئه‌سلی «شوشتن» ی له‌بیر بباته‌وه بۆیه له مضارعدا ده‌که‌ریته‌وه.

(شو‌ردن) هه‌رچه‌ند چ هاوریتی وه‌ک خۆی نییه بۆ خۆی به‌ر قاعیده‌ی وه‌رگرتنی مضارع ده‌که‌ویت له‌و رووه‌وه که ده‌بیته «ده‌شۆرم» و دوو پیتی «د، ن» ی لی ده‌قرتیت.

[روونکردنه‌وه:

به پیتی لیکدانه‌وه‌ی خۆم کاری (ده‌شۆرم) له کاری (شو‌ردن) ده‌وه وهرگیراوه که ئه‌ویش وه‌ک هه‌موو کارێکی یائی تصریف کراوه. به‌ نموونه (شو‌ردن، گو‌ردن، کو‌لین، نو‌ردن، دۆزینه‌وه - هه‌روه‌هاش نووسین، تاشین، کرین...) سه‌رله‌به‌ریان به‌قرتانی (ین) ی چاوکه‌که‌یانه ده‌بنه (ده‌شۆرم، ده‌گو‌رم، ده‌کو‌لم، ده‌نو‌رم، ده‌دۆزمه‌وه - ده‌نووسم، ده‌تاشم، ده‌کریم...) ئیتر مضارعی شو‌ردینه بۆ شردن و شو‌ردن دیته‌وه.

[ده‌مراستی لیژنه]

دوو چاوگی «کردن، بردن» هه‌ردووکیان له مضارعدا یه‌ک صیغه‌یان هه‌یه که ئه‌ویش مانه‌وه‌ی ته‌نیا پیتی یه‌که‌مه و قرتان ی هه‌موو پیته‌کانی تر و هاتنی بزوینتیکی لاوه‌کی «ه» یه به‌دوا ئه‌ودا «ده‌که‌م، ده‌بم».

مردن که لازمه‌ خۆی جودا کردووه‌ته‌وه له «کردن و بردن» له مضارعدا به‌ر

قاعیده‌ی قرتانی «د، ن» ده‌که‌وئیت و ده‌بیته «ده‌مرم». له غه‌یری ئەم کارانه که خراڤه ژیر قاعیده و باسیان لێ کرا چەند فیعلێکی تر هەن وەک (ویستن) که مضارع‌ه‌که‌ی له به‌کاره‌یتانی ئیستادا ده‌بیته (ده‌مه‌وئ) و بیژۆکه، یاخۆت هەندی کار کۆتایییان به ئەلف دیت و به‌ر قاعیده‌ی چاوگی ئەلفی ناکه‌ون یاخود هەندی کاری تر به ئیستیقرا معلوم ده‌کریت که دارشتنێکی تایبه‌تی خۆیان هه‌یه، تیکرای ئەم کارانه به‌جۆ هه‌یشتان بۆ لیکۆلینه‌وه له دوا‌رۆژدا.

لیژنه له دارشتنی (کاری ناینده) بووه‌وه و به پتووستی نه‌زانی له‌وه زیاتر درێژه‌ی پێ بدات، ئەوه‌نده هه‌یه لیژنه له‌و باوه‌ره‌دایه که چۆنیتی دارشتنی کاری ناینده و ریزه‌ره‌کانی و چوونه ناو ورده‌کاریی ئەو باسه‌وه فه‌رمانیکی یه‌کجار درێژه و خۆته‌رخانکردنکی ته‌واوی ده‌وئیت، له‌به‌ر ئەوه چی تر له‌سه‌ر دارشتنی کاری ناینده نه‌پرویشته به‌لام ده‌بی ئەم تیبینییه گرنگی خواره‌وه بخاته به‌رچاو:

له‌و ده‌ستووانه‌ی که باس کران بۆ دارشتنی کاری ناینده به‌ نیه‌سه‌ت که‌سی سێیه‌می تاکه‌وه چەند ده‌ستوورێکی تایبه‌تی هه‌یه له‌ هی که‌سه‌کانی تر جودا ده‌بنه‌وه.

ده‌دیتریت له هه‌موو کاره‌کانی ناینده‌دا بۆ که‌سانی یه‌که‌می تاک و کۆ و دووه‌می تاک و کۆ و سێیه‌می کۆ پیتی پێش (راناو) له کاره‌که‌دا بۆ هه‌موو که‌سه‌کان یه‌ک پیتته، وه‌ک:

ده‌خۆم - ده‌خۆین

ده‌خۆیت - ده‌خۆین

ده‌خۆن

ده‌که‌م - ده‌که‌ین

ده‌که‌یت - ده‌که‌ن

ده‌که‌ن

ده‌فرم - ده‌فرین

ده‌فریت - ده‌فرین

ده‌فرن

به لَام پیتی پیش ئم راناوانه له کاری کهسی سییه می تاکدا به ئه غلب
دهگۆریت و له هی کهسهکانی تر جودا دهبیته وه و دهگوتری:

دهخوات

دهکات

دهفیریت

لیژنه به ئیستیقرا گهیشته دۆزینه وهی دهستور بۆ جووری گۆرانی ئه و پیتانهی
که گوتمان دهکونه پیش راناوی کهسهکانه وه:

دهستووری یه کهم:

هموو ئه و چاوانه ی که پیتان دهگوتریت چاوی (ئه لفی) تیپه ر بن یا تی نه په ر
بن، تی نه په ری عاده تی یا مطاوعه بن، له کاری ناینده دا بۆ کهسی سییه می تاک
ئه لفه کهی دهبیت به (ئ)، وهک:

خووسان سووتان رمان (ئه مانه مطاوعه ن)

هه لستان (ئه مه تی نه په ری عاده تییه)

کیلان پیوان شیلان (ئه مانه تیپه رن)

له و چاوانه دا صیغه ی کهسی سییه می تاک له ناینده دا ئه لفه کهیان دهبیته (ئ)
و دهگوتریت:

دهخووسی

دهرمی

هه لدهستی

دهکیلی

دهپیوی

دهستووری دووه م:

بۆ داریشتنی صیغه ی مضارعی کهسی سییه می تاک له چاوی غهیر ئه لفی
دهبی سهیری صیغه ی مضارعی کهسهکانی تر بکریت، له وانه وه صیغه ی کهسی
سییه می تاک بدۆزیته وه. لیتره دهستوره که دهبیت به دوو به شه وه:

۱- ئىستىقرا دەرى دەخات كهوا لهو كاره موزاريعانهى كه پىتى پيش راناوه كهسييهكان (ۆ) ياخوت (ه) بو، بو كهسى سىيهمى تاك ئەلفىك به دوا واوهكهدا دىت و (ه)كهش بو خۆى دهبيتە (ا). بو نمونه:

دهخۆم دهخوا^(۱)

دهرۆم دهروا

دهكەم دهكا

دهخەوم دهخا

۲- ديسانوه ئىستىقرا دەرى دەخات كه هه موو كارهكانى تر بو كهسى سىيهمى تاك كۆتايبيان وهك چاوكه ئەلفىيهكان به (ئ) دىت، وهك:

دهچم دهچى

دهمرم دهمرى

دهفرم دهفرى

(۱) نوورى على ئەمىن دهلىت وهك له مهويه ررونم كردووه ته وه، ئەگەر كارى ناينده رهگه كهى كۆتايى به پىته بزوينى (ۆ، ه) هات وهك ئەو مىسالانهى سهر وه له صيغه كهسيهكانى تردا جگه له صيغهى كهسى سىيهم، ئەوا له صيغهى كهسى سىيهمدا له بهر گرانبى تلفظ پىته بزوينى (ۆ) دهبيت به (و)، وه پىته بزوينى (ه) دهبيت به (ا) وه راناوى (ا) يا (ات) دهلكىترىت بهو كاره مضارعانه وه كه كۆتايبيان به پىته بزوينى (ۆ) دى، وه هيج يا (ت) دهلكىترىت بهوانهى كۆتايبيان به (ه) دىت، چونكه دوو قاول زحمهته بگه نه يهك.

[روونكر دهنه وه:

كارى (خستن) له زۆر له هجهدا (يه خستن، يىخستن) ه. له بهستهدا ههيه:
 هات كاروانى كهرداران
 يىخستيان له بن داران
 لى دهن دهردى ههلووكى
 صيغهى نايندهشى دهبيتە (دهيه خى - دهپىخى). له مەدا ئەم تەعەللىه
 به دوايه كتردا هاتنى دوو بزوين جى نايته وه.

دهمراستى ليژنه]

دهبهستم دهبهستی

دهکهوم دهکهوی

ئهمانهی که لئی دواين تايبهتی زاری کرمانجیی خواروون، بهلام تايبهتییهکانی زاری کرمانجیی سهروو له دارشتنی صیغهی کهسی سئیهمی تاک له لایهن ماموستا سادق بههائهینهوه ناماده کراوه وهک لای خوارهوه:

۱- له بههدینان: (ت) وهکو (پاشگر) ئیزافه دهکری بهسه ر بناغهی کار (فعل): مان - دمینت، کۆلان - دکۆلت، کیتلان - دکیتلت، رویشیان - دروشییت، هلدان - هلدت.

۲- له بۆتان: (ه) وهکو پاشگر ئیزافه دهکری بهسه ر بناغهی کار (فعل): مان - دمینه، کۆلان - دکۆله، کیتلان - دکیتله، رویشیان - درویشه، هلدان - هلدده. [روونکردنهوه:

وا دهزانم باسهکه له زاری کرمانجیی سهروودا پتری بهبهروهه هیه.

[دهمراستی لیژنه]

کاری فرمان

۱- کاری فرمان له رووی دارشتنهوه: ههتا ئیستا ئهو کتیبانهی که بۆ ریزمانی کوردی دانراون باسی کاری ئهمریان لهگهڵ کاتهکانی کاردا باس کردوه لهسه ر شیوهی عه رهبی، جا ئیمهش پیش ئهوهی بیینه سه ر باسکردنی پیویسته بریاریک بدهین دهبارهی ئهوهی ئایا هه ر لهسه ر شیوهی کۆن برۆین و له تهک کاتهکانی تردا باسی بکهین یا لهو کاتانهی جودا بکهینهوه و بهتیا باسی بکهین، یان بیخهینه پال باسیکی تر؟

ماموستا سه عید سدقی له لاپه ره (۳۶) ی مختصری صرف و نحوی کوردیدا، له تهک فیعلدا و له باسی کاتهکانی کاردا لئی دهویتی و دهلیت فعل چوار بهشه:

۱- فعل ماضی.

۲- فعلی حال.

۳- فعلی ئیستیقال.

٤- فعلی نمر.

وه بهم جوړهش تهعريفی کاری نمر دهکات:

«فعلی نمر - فعلیکه طلب کردهوهی ویا طلب منع بوون له کردهوهیکی پی بکړیت».

نووری عهلی نهمین له لاپهړه (١٢٢)ی قواعدی زمانی کوردی سالی ١٩٥٨دا،
نهمیش لهتهک زهمانهکانی کاردا باسی دهکات و دهلیت کاری نمر:

«نهم فرمانهیه که داوای روودانی کردهوهیکی پی نهمکړی له دواي ناخاوتن
یهکسه، وهک:

بنووسه بنووسن

بکړه بکړن

دکتور عبدالنعيم محمد حسنين ماموستانای زمانی فارسی له جامعهی عين
شمس له کتیبی (قواعد اللغة الفارسية)ی ١٩٧٠، نهم کاره لهگهل زهمانهکانی
کاردا باس ناکات (بهتایبهتی رابوردوو) و بهجیا لئی دهویت و دهلیت کاری نهم
و مضارع - ئیخباری و ئیلزامی - دعاء له رهگی کار (المادة الأصلية) وهردهگریت:

کردن کن بکن می کنم

له زمانی ئینگلیزیدا کاری نهم imperaive mood به تنیا و دوا به دواي کار
باسی دهکات.

کوردویفیش له کتیبی [گرامهتیکا زمانی کوردی بوئا درسخانیدا (٥ - ٨)] له
لاپهړه ١٢٥دا لهسهر کاری نهم، دهلیت:

«تهحری فرمانی (فعل امر). تهحری فرمانی نیشان دکه فرمانکرنی نهم
کفش دکه کو یهک نهم دکه سهر پی دنی».

ماموستا توفیق وهبی له لاپهړه (٢٨) دهستووری زمانی کوردی بهرگی دوهم
دوا به دواي مضارعی ئینشائی و پیش رابردوی روتی ئیخباری دهریاری نهم
دهلیت:

«نهداتی صیغه نهمخریته پیش رهگوه، وه بوئاوه پیونوساوهکان نهمخریته دواي
رهگوه»، وهک:

بکهوم بکهوین

بکهوه بکهون

بکهوی بکهون

دوا ئەم نمایشته لیژنه هاته سەر دەربرینی قەناعەتی خۆی لە بارەى ئەو بەشەى ئاخواوتن که تا ئیستا پیتی گو تراوه (فعل امر - فرمانی داخوازی - ئیمپەرەتیف imperative) - تەحریری فەرمانی، یا هەر زاراوهیێکی تری بۆ بەکار هاتییەت).

۱- لە رووی زاراوهوه لیژنه لهو باوه‌ره‌دایه که سروشتی ئەم ئاخواوتنه له بنه‌ره‌تدا سروشتیێکی ئەمرییه بۆیه وای په‌سه‌ند کرد که زاراوهی (فەرمان)ی بۆ بەکار بیێت. دیاره کوردیش له کۆنه‌وه وشه‌ی (فەرموون، فەرمان)ی بۆ مه‌به‌ستی (ئەمر) دا هێناوه. وه‌ک له مونا‌قه‌شه‌ی لێره به‌ پێشه‌وه دهرده‌که‌وێت (فەرمان) خۆی په‌کێکه له به‌شه‌کانی (کار) به‌و پێیه زاراوهی ته‌واوی ئەم به‌شه ده‌بیته (کاری فەرمان).

۲- له رووی ئیسه‌پاتی (فعه‌لیه‌)تی ئەم به‌شه‌ی ئاخواوتن، لیژنه ئەم راستییانه‌ی تێدا ده‌ست نیشان کرد:

أ- ته‌سریفی وه‌ک هه‌موو کاریک به‌ هه‌موو که‌سه‌کانیه‌وه له هه‌موو وشه‌کاندا دیاره.

ب- کات به‌شێکی واتای (کاری فەرمان)ه، هه‌رچه‌ند کاته‌که خۆی له خۆیدا مه‌به‌ستی قسه‌که‌ریش نه‌بیێت. سه‌ره‌رای ئەمه شتیکی ئاشکرایه، که وا کاته‌که بۆ ئیستا و له‌مه‌ولایه نه‌ک را بردوو.

ج- نیشانه‌ی تاییه‌تی خۆی هه‌یه که له پێش وشه‌که‌وه دێت، هه‌روه‌ک کاری مضارع نیشانی تاییه‌تی خۆی هه‌یه.

ه- ئاشکرا بوونی (فعه‌لیه‌)تی له‌وه زیاتر دیار ده‌که‌وێت که واتا‌که‌ی به‌ر مفهومی ئینشائی ده‌که‌وێت نه‌ک ئیخباری.

تییینی:

له‌گه‌ڵ ئەمه‌شدا که لیژنه زاراوهی (کاری فەرمان)ی هه‌لبێژارد بۆ ئەم به‌شه‌ی

ئاخاوتن، ئاگادارى ئهويه كه له غهبرى واتاى (فهрман) واتاى تىرش رادهگهيه نيت، به پى جىگه و دهلاله تى هه لوهست، يا به هوى هينانه ناوى ئامرازى تايبه تيه وه، وهك:

پارانوه، داخوازى، تكا، تووك لىكردن، دوعا بۆ كردن، ههتاد... ئهم راستىيانهش وهها رادهگهيه نى كهوا (كارى فهрман) دوو جۆرى له يه كتر جوداى ههيه:

جۆرى يه كه م - فهرمى صرىح:

كه ئه مه ته نيا له گه ل كه سى دووه مدا به كار دىت و صىغه ي تايبه تى خۆشى ههيه، وهك:

بكه بكن

برۆ برۆن

بژى بژين

بنوو بنوون

له م صىغه يه راناوى كه سى دووه مى تاك دهرناكه وىت [به لام به لاي- نوورى عه لى ئه م- وه له كه سى دووه مى تاكدا ئه و فه رمانانه ي كه كو تا ييان به (ه) دىت - وهك- بنووسه، بگره، بگره، بتاشه- بزوينه كه يان راناوه].

جۆرى دووه م - فهرمى ناصرىح:

ئهم صىغه يه بۆ هه موو كه سه كان به كار دىت، ته نانه ت بۆ كه سى دووه مى تاك راناوه كه شى دىته وه، واته له م صىغه يه دا راناوى كه سى دووه مى تاك هه زف ناكرىت، وهك له صىغه ي فه رمانى صرىحدا هه زف كرا، بۆ نمونه:

برۆيت برۆن

برۆم برۆين

بروات برۆن

ببىستىت ببىستن

ببيستم ببيستين

ببيستيت ببيستن

[روونکردنه وه:

ئەگەر بسەلمتین بزوتینی کۆتاییی (بکە، بدە...) راناو دەبێ بلیین
له وشەکانی (بکەیت، بدەیت..) دوو راناو هەیه...

دەمراستی لیژنه]

لیژنه له دانانی زاراوهی فەرمانی ناصریح بۆ ئەم جۆره صیغەیه تیبینی ئەم
راستییهی کرد، که وا بێ گومان فەرمانی صریح له بنه‌رەتدا بۆ مخاطب (کەسی
دووم) دانراوه، هەر هەمان راستیی هۆی ئەمە بوو که دیتمان بۆ کەسی دوومی
تاک له صیغەیی فەرمانی صریحدا پتویست نەبوو به راناوی لکاو (مامۆستا
مەسعوود ناوی ناوه راناوی چالاک و دکتۆره نەسرینیش پتی گوتوووه راناوی بزێو)
کەچی له ناصریحدا راناوه‌کەیی گەرایه‌وه بۆ ناو کاره‌که.

ئێستیقرا دەری دەخات که دارشتنی صیغەیی فەرمانی ناصریح بۆ هەموو
کەسه‌کان (بێ بیژۆک) بریتییه له‌وه صیغەیی مضارع ئیشاره‌ته‌کەیی ده‌گۆریت به
ئیشاره‌تی ئەمرو به‌س، وه‌ک:

ده‌خۆیت بخۆیت

ده‌خۆن بخۆن

ده‌خۆم بخۆم

ده‌خۆین بخۆین

ده‌خوات بخوات

ده‌خۆن بخۆن

به‌ نێسه‌ته صیغەیی فەرمانی صریحه‌وه ده‌ستوووه‌که بۆ کەسی دوومی کۆ
ناگۆریت به‌لام بۆ کەسی دوومی تاک واده‌بیت ده‌ستوووه‌که به‌رده‌وام ده‌بیت و
واش ده‌بیت ده‌گۆریت و ده‌بیته‌ ریزه‌ر.

دهستووری یه که م:

ئو کاره مضارعانه ی پیش راناوه کانیان کۆتاییان به بزوینی (ۆ، وو، ئ، ه) دیت راناوه که یان دهقرتیت و دهبنه صیغه ی فرمانی صریح، وهک:

دهخۆیت	بخۆ
دهنوویت	بنوو
دهسووتییت	بسووتی
دهکهیت	بکه

[روونکردنه وه:

ئو کارانه ی که له مضارعدا پیتی پیش راناویان پیتی (ی) ه وهک: (دهژیم، دهژین)، له فرمانی صریحدا دهبیته وه (بژی). به لام کاری وهک (دهنووسیت، دهچیت) حه رفه که ی (ی) تییاندا راناوی که سی دووه می تاکه، له که سه کانی تردا بزر دهبیته وهک (دهنووسم، دهچم، دهنووسن، دهچن...) له بۆیه کاری فرمانی صریحیان دهبیته (بنووسه، بچوو).

دهمراستی لیژنه]

دهستووری دووهم:

له غهیری ئه م کارانه دا راناوه که دهقرتیت و بزوینی (ه) دهخریته کۆتاییی کاره که وه، وهک

دهکریت	بکره
دهگریت	بگره
دهکیلیت	بکیله
دهفریت	بفره
دهمریت	بمره
دهخریت	بخزه
دهخهویت	بخه وه

دهسوتینیت بسووتینه

ههتا ئیستا لیژنه تاقه کاریکی دۆزیوهتهوه که «بیژۆک» بیّت و بهر ئەم دەستوره نهکهوئیت، ئەویش کاری (چوون)، که به پتی دهستور ده‌بوايه مضارعی (دهچیت) له فه‌رمانی صریحدا بیته (بچه)، کهچی له زۆربه‌ی زاره‌کانی کوردیدا واوی پیش نوونی چاوگ دیته‌وه ناو صیغه‌که‌وه و ده‌گوتریت (بچوو، بچۆ). له هه‌ندی له‌هجه‌ی کوردیشدا ده‌گۆریت به (بچه) به پتی قاعیده‌ی دووهم:

له‌م صیغه‌ی فه‌رمانی صریحدا لیژنه سه‌ره‌نجی بۆ ئەوه رۆیی که‌وا ره‌نگه له‌ بئه‌ره‌ندا هه‌موو یا زۆربه‌ی کاره‌کان بۆ که‌سی دووهمی تاک کۆتاییان به‌ بزوتینی (ه) هات‌بیّت، ئەم بزوتینه هه‌تا ئیستاش له هه‌ندی له‌هجه‌دا ناوناو خۆی به‌ دیار ده‌خات له‌گه‌ڵی له‌و کارانه‌ی که له له‌هجه‌ی تردا ده‌رناکه‌وئ، وه‌ک ئەوه‌ی که ده‌گوتریت (بنوه) له جیاتی (بنوو). له زاری بۆتانددا وه‌ک مامۆستا سادق به‌هائ‌دین ده‌ل‌یت (بخوه) ده‌گوتریت له جیاتی (بخۆ).

هاتنی حه‌رفی ئەمر له سه‌ره‌تای فه‌رمانی کاری ساده‌دا شتیکی پتویسته، به‌لام که کاره‌که له ساده‌یی شۆرا، ده‌شیت حه‌رفی ئەمر بمینیت‌ه‌وه و ده‌شیت بشقرتیت، وه‌ک:

هه‌ل‌گره	هه‌ل‌گره
تی کۆشه	تی بکۆشه
هه‌ل‌خه‌له‌تیم	هه‌ل‌بخه‌له‌تیم
داچله‌کتین	داچله‌کتین
سه‌رکه‌وه	سه‌ریکه‌وه

تیبینی:

له‌و زارانه‌ی کرمانجی ژێروودا که پاشگری «وه» به پێشگر دیته‌وه ناو کاره‌وه حه‌رفی «فه‌رمان» ده‌قرتیت، وه‌ک:

وه‌خۆ

وه‌ده

لێره‌دا ئەم زارانه له‌گه‌ڵ زاری کرمانجی سه‌روو په‌کدی ده‌گرنه‌وه. له زاری

له دوا ته و او یوونی لیکوآینه وه له کاری رابردوو، لیژنه هاته سهر توژینه وهی له کاری ناینده (مضارع). بۆ ئەم مه بهسته لیژنه گه رایه وه بۆ ئەو ته عریفانهی که له کتیبه جودا جودا کانی ریزماندا باس کراون. دیسان لیژنه به پتویستی زانی ته عریفیک بینیته وه، که هم له گه ل ته عریفی کاری رابردوودا ها وئا ههنگ بیت، هم دهرفتهی رهخه لیگرتنی نه دا:

«کاری ناینده، ئەو کارهیه کاته که ی ئیستا یا له مه ودوا دیت».

به لای لیژنه وه ئەم ته عریفهش وهک هینه که ی پتیشوو پر به پتستی مه بهسته.

[روونکردنه وه:

دهتوانرئ، له رتی به راوردکردن له گه ل ته عریفی کاری رابردوودا بگوترئ «کاری ناینده ئەو کارهیه کاته که ی به سهر نه چوو بیت» ئەم گوتهیهی «به سهر نه چوو بیت» ئیستا و دواتریش دهگریته وه.

دهمراستی لیژنه]

دروستکردنی کاری ناینده:

لیژنه هاته سهر جوژی وه رگرتنی کاری ناینده؛ جارئ له وه کوآیه وه که ئایا کاری ناینده له چاوگ یا له کاری رابردوو یا رهگی کار وهرده گیریت. له دوا موناقه شهیه کی زۆر و ئیستیقرا ی گه لیک له کاره کانی زمانی کوردی لیژنه گه یشته ئەو باوهره که وا دروستکردنی کاری ناینده له کوردیدا تابع به یهک دهستوور نییه، وه لیکوآینه وهی ئەو باسه ریگه بۆ تاکه یاک رای دهرناکات. بۆ روونکردنه وه ده لئین لیره به پیشه وه نووسهران گوتوو یانه کاری ناینده دهشی له سی ریگه وه وه ربگیری:

۱- رتی چاوگ.

۲- رتی کاری رابردوو.

۳- رتی رهگی کار.

به لām لیژنه که هات ئەم قاعیدانهی ته طبیق کرد به سهر نمونهی کاره کانی

کوردی بۆی دهرکهوت ئەو کارانه هه موویان یه ک جوژ نین له لایه نی چۆنیتیی مانه وهی رهگیان، وهیا نیسه تهی کاری رابردوو له گه ل ئاینده دا، هه ر تا قمیک له کاری کوردی مومکینه بۆ خویمان بکه ونه ژیر قاعیده یه ک که زۆر جودا بیت له قاعیده ی تا قمیک ی تر، ده ست نیشانکردنی ئەو جوژه تا قمانه و تابع بوونیان به ده ستووریکی تایبه تی خویمان، به نده به نیستیقرای زۆریه ی کاره کان له زمانی کوردیدا، که ئەمه ش تا ئیستا که س نه یکردوه (بایی ئەوه که لیژنه ناگادار بیت) وه کردنی شی کاتیکی دیرژتری ده ویت له و کاته ی که لیژنه به ده ستیه وه هه یه، له بهر ئەوه لیژنه هاته سه ر ئەو قه ناعه ته که وا ئیشیک ئیستا له ئیمکاندا بیت بکریت له باره ی دانانی ده ستوور بۆ کاری ئاینده له کوردیدا ئەوه یه که قاعیده ی بیگومان (مطرد) باس بکریت و ده ستووری بۆ دابنریت. ئەو ده ستوورانه ی که شازیان (ریزه ر) تی ده که ویت، وهیا ده شی پتیا ن بگوتریت (سه ماعی) بخریته دواتر.

له و قاعیدانه ی که گومانیا ن تیدا نییه له دروستکردنی کاری ئاینده دا ئەمانه ن:
 ۱- کاری ئاینده له کوردیدا عه لامه تی تایبه تی خو ی هه یه که ئەویش (ده) یه، که ده که ویته سه ره تای کاره که وه. له شیوه ی ناوچه ی سلیمانیدا ئەم (ده) یه به (ئه) تلفظ ده کریت، ههروه ها له ناوچه ی ئه رده لانی ش. لیژنه وا به باش ده زانی ت دۆزینه وه ی هۆی ئەم گۆرانه له (ده) وه بۆ (ئه) به جی بهی لریت بۆ دراسه یه کی قوولتر^(۱).

له شیوه ی کرمانجی سه روودا ئەم (ده) یه به (د - di) تلفظ ده کریت، ئەمانه ش نموونه ی هه رسێ جوړی عه لامه ته که:

ده چم ئەرۆم دکریم

پتویسته لیژهدا دووباره ی بکه یه وه له شیوه ی کرمانجی سه روودا له صیغه ی داهاتوو (مستقبل) له جیا تی (د) ئامرازی (دی) به کار دیت، وه که:

دی چم

دی کریم

(۱) مامۆستا توفیق وهه بی ئەم لیكۆلینه وه یه ی کردوه له و گوتاره ی که له بهرگی یه که می گۆفاری کۆردا بلاوووه وه له ژیر ناو نیشانی (ئه سلی بیته قالبی «ئه» شیوه ی سلیمانی).

کرمانجی سەرودا دروستکردنی فرمان - صریح و ناصریح - وهکوزاری
کرمانجی خوارووه، بهلام که:

(فه) وهکو پیشگر به کارهوه نووسا یاخود پیشگریک وهک (را، دا، هل، ههل،
رۆ.. هتد) نهوسا پیشگرهکه، شوینی (ب) دهگریت، وهک:

فهخارن فهخۆ

فهروتن فهروژه

ههروهها:

رادان راده

دادان داده

ههلهپهین ههلهپه

رۆکردن رۆکه

ههروهها کاری (چوون) له کرمانجیدا بیژۆکه و فرمانهکهی نهمهیه:

ههپه ههپن

ههپی ههپنی

سرنج دهری دهخات کهوا لهگهله صیغهی فرمانی ناصریحدا، ئامرازیک بهکار
دیت که لهگهله هی صریحدا بهکار نایهت نهویش ئامرازی (با،یه)، وهک دهگوتریت:

بابرۆم بابرۆین

بابرۆا بابرۆن

بابرۆیت بابرۆن

واش دهبیت نهم ئامرازه شکلیکی لیکدراوی دهبیت بۆ صیغهی ناصریح بهکار
دیت، وهک:

دهبابرۆین - دهبابرۆن... ههتاد.

بهلام کهرتی یهکهمی نهم ئامرازه لیکدراوه (ده) هه لهگهله ناصریحدا بهکار
نایهت بگره نهوسا بۆ صیغهی صریحیش بهکار دیت، وهکو:

دهبرۆ - دهبرۆن

له زاری کرمانجی سەرودا له جیاتی (با) ئامرازی (بلا، دا) بهکار دیت، وهک:

بلاچین - بلاچین

داجچین - داجچین

ههروهه له جياتى (دهبا) وشهى (ديدا) بهكار ديت، وهك:

ديدا برۆين ديدا برۆم

تیبينى:

دهكریت له وهرامى فهريماندا كارى مضارع و كارى رابردوو بهكار بهيتریت، وهك كه يهكيتك بلی (برۆ، دهبرۆ) ئەو كهسهى فهريمانهكهى بهسهدا كراوه دهلی: وادهرۆم ياخود وا رۆيشتم، ئيتربى گومان دهبرينى مهبهست به صيغهى ماضى، وهيا مضارع ههريجاره به پيى جيگا واتاى تايبهتیی خۆى دهبيت؛ وا دهبيت له وهرامدا له جياتى «وارۆيشتم» له ههندي لههجه و شویندا دهگوتريت:

(ئهوا رۆيشتم، ئهوه رۆيشتم) كه ههموويان به يهك واتان. له كرمانجی سهرودا له جياتى (وا، ئهوا، ئهوه) وشهى (ئهفه) بهكار ديت، وهك:

ئهفه ئهزى دى خۆم

ئهفه ئهزى دى چم

له كرمانجی سهرووشدا وا دهبيت وهرامى فهريمان به صيغهى ماضى دهبيت، وهك: (ئهفه ئهزى گهريام) له وهرامى كهسيكدا كه پيى بلتيت (وازی لى بينه).

بهكارهينانى كارى فهريمان بهپيى مهبهست

ههريچهند له بنهريهدا ئەم صيغهيە بۆ فهريمانه بهلام بۆ گهلی مهبهسيت تريش بهكار ديت، وا دياره له (زمان)دا صيغهيەك كه بۆ مهبهستيكي تايبهتیی دادهنريت به پيى بهرهوژووور چوون و فرهوانبوونی فيكر و هۆش له ئەنجامی گۆرانی كۆمهلايهتيدا ئەم صيغهيە مساحهى فرهوانتري پيى دهگيريتتهوه بۆ دهبرينى واتاى تازه داهاتوو. له گهلی ئەمهشدا خزمایهتییەك ههري دەمیتیت له نيوانى واتاى ئەصلى و واتاكاني تازه داهاتوو دا.

لهم واتايانهی كه له ئەنجامی گۆرانی كۆمهلايهتيدا هاتوونهته ناو صيغهي فهريمانهوه ههست بهوه دهكریت كه له ناو ههمووياندا جۆريك (داخوازی) ههيه كه ههري خۆى مهبهسته له فهريمان پيكردن.

به دوا واتای ئه مردا ئه م واتایه نهش له صیغهی فرمان دینه بهر چاو:

۱- پارانه وهی، وهک (خوایه لیم خووش بیت)

۲- دوّعا، وهک (سهرکه وتوو بیت)

۳- تووک لیگردن (الدعاء بالشر)، وهک:

مالت بشیوت

خانته ویران بیت

۴- ئیزندان. وهک (برۆ بۆ سینهما، ئه مه پاره و نانی پئی بخۆ)

۵- ئیزن خواستن، وهک (ریم دهدهی برۆم. ئه رۆ فلان کهس بنوی)

نه هی کاری فرمان:

کاری فرمان که رواله تیکی ئیجابیه رواله تیکی سه لیبشی هیه، که پئی ده لئین (نه هی). صیغهی نه هی سه ره بهری وهک صیغهی «فرمان» وایه له وه رووه وه که ئه ویش نه هی صریح و هی ناصریحی هیه.

نه هی صریح:

ئه م صیغیه ئه ویش وهک فرمانی صریح ته نیا بۆ که سی دووه مه:

۱- ئه داته کهی تایبه تی که ئه داتی (مه) یه.

۲- راناوی که سی دووه می تیدا به دیار ناکه ویت، بۆ نمونه:

برۆ مه رۆ

ببینه مه بینه

بچن مه چن

نه هی ناصریح:

له م صیغیه دا هه موو که سه کان تیدا وهک یهک به شدارن، نامرازه که شی

(نه) یه، بۆ نمونه:

برۆم نه رۆم

برۆین نه رۆین

بروات نه پروات

بروڻ نه پروڻ

بروڻيت نه پروڻيت

بروڻ نه پروڻ

نہم صيغہی نہہیہش وھک فہرمان بہ ہہردو شپوہی صریح و ناصریحیہوہ بہ پتی جیگہ بۆ مہبہستی جو دا جودا بہ کار دیت بہ لام کہ واتای صیغہی نہمر بۆ دؤعا بوو لہ نہہیدا دہبیت بہ (تووک لیکردن) بہ پیچوانہش، کہ نہمرہکہ بۆ (تووک لیکردن) بوو، نہہیہکہی دہبیتہ دؤعا بۆ کردن، وھک:

سہرکہویت سہرنہکہویت

بمریت نہمریت

تیبینی (۱):

کاتیک نامرزی نہفی دیتہ پیش کاری ناینده ئیشارہتی مضارعت تی دہچیت، کہ نامرزی نہہیش دیتہ سہر «فہرمان» ئیشارہتی نہمر تی دہچیت، وھک:

دہروا ناروا

بروا نہروا

تیبینی (۲):

بہ لام لہ کوردیدا جوړیک نہفی و نہہی ہہیہ کہوا زؤر لہ واتای nor و neither نزدیک، ئیشارہتہکہی لہ گہل ہی مضارع و نہمر دا کؤ دہبیتہوہ و تیان نابا، بۆ نمونہ دہگوتریت:

نہ دج نہ دہروا (بۆ نہفی)

نہ بیت نہ پروات (بۆ نہہی)

لہ شپوہی کرمانجی سہروودا، نہہی صریح ناصریح نہشیت بہ نامرزی (مہ) و (نہ) بیت، وھک:

نہخؤ مہخؤ (بۆ صریح)

نہخؤی مہخؤی (بۆ ناصریح)

بہ لام لہ ناوچہی بادینادا تہنیا ئیشارہی (نہ) بہ کار دیت، وھک:

نهخۆ (بۆ صریح)

نهخۆی (بۆ ناصریح)

له دوا ئەمه و له دوا لیکۆلینهوه و وردبونهوه و لیدوانتیکی زۆر دوور و درێژ و هه‌سه‌نگاندنی ته‌عریفی «کار»، له‌لایه‌ن ئەندامانی لیژنه‌وه ئەم ته‌عریفه‌ی خواره‌وه بۆ «کاری فه‌رمان» په‌سه‌ند کرا:

«کاری فه‌رمان ئەو کاره‌یه داوای روودانێک ده‌کات دوا‌ی ئاخاوتن».

لیژنه‌ له‌به‌ر ئەم هۆیانه‌ی خواره‌وه ئەو ته‌عریفه‌ی په‌سه‌ند کرد:

- ۱- که‌ گو‌ترا (ئەو کاره‌یه) هه‌موو تابه‌تیه‌کانی کار وه‌ک کات و صیغه‌ ده‌گرێته‌وه.
- ۲- وشه‌ی (داوا) بۆ فه‌رمان و دوعا و تووک لیک‌کردن و ئاوات و خواستن و هه‌موو واتا‌کانی تری فه‌رمان که‌ له‌ پێشه‌وه‌ لێی دوا‌ین ده‌ست ده‌دات.
- ۳- وشه‌ی (روودان) کاری تێ نه‌په‌ر و تێپه‌ر و مطاوعه‌ ده‌گرێته‌وه.
- ۴- ده‌سته‌واژه‌ی (دوا‌ی ئاخاوتن) جو‌رێک له‌ جو‌ره‌کانی رابردووی ئینشائی که‌ ئه‌ویش ئاواتی تێدا‌یه‌ له‌م ته‌عریفه‌ ده‌رده‌هاو‌ژێت، صیغه‌که‌شی ئەمه‌یه (بچوومایه، بمرک‌دا‌یه).

شه‌شه‌م - کار له‌ رووی فۆرمه‌وه:

کار له‌ رووی فۆرمه‌وه ده‌کرێت به‌ دوو به‌شه‌وه:

۱- کاری ساده.

۲- کاری ناساده.

۱- کاری ساده: ئەو کاره‌یه که‌ له‌ تاکه‌ یه‌ک وشه‌ پێک هاتووه و ناشیت که‌رت بکریت، وه‌ک: خواردی، نوشت، پسا...

تێبینی:

۱- کاری ساده له‌ گه‌ردانی جو‌دا جو‌دادا که‌ رواله‌تی له‌ ساده‌وه بۆ ناساده‌ ده‌روات له‌ راستیدا هه‌ر ساده‌ ده‌مێنێته‌وه، دیاره هه‌موو کارێک ساده‌ بێت یا ناساده‌ شیایوی ئەوه‌ی هه‌یه‌ بێت به‌ رابردوو و رانه‌بردوو و ئەمر، له‌ رابوردوودا هه‌ر جاره‌یان بۆ زه‌مانێک به‌کار بێت و له‌ هه‌موو حاله‌نیشدا راناویان بگۆرێت؛

تیکرای ئەم گۆرانه رواله تیبیه چ کاریکی نییه به سەر سادەیی و ناسادەیییەوه. کار که بۆ خۆی له بنهڕهتا یەک وشه بوو با له گهردانیشدا زیادهی بێته سه هەر به سادەیی دەمێنێتهوه، بۆ نمونه:

کاری (هات) له تاکه وشهیی (هاتن) هوه وەرگیراوه، کاریکی سادەیه، لهوهوه «هاتم، نه هاتم، هاتبام، هاتبیتم، دههاتین» هه موویان سادەن.

ب- له کوردیدا صیغەیهک ههیه دووباره کردنهوهی «کار» رادهگهیه نیت بێ ئەوهی واتای بگۆریت وهک «هات - هاتهوه». ئەم زیادیهی به دوا کارهکه دا دیت و واتای ناگۆریت، نابیته هۆی ئەوه کارهکه له سادەیی بشۆریت. له کرمانجی سەرودا ئەم ئامرازهی کۆتاییی کار له پێشهوهی کارهوه دیت؛ بهلام هه مێشه واتای تازه پێک دینیت نهک دووباره کردنهوه دههخشیت، ئەگه هات و دووباره کردنهوه بههخشیت ده بێت له ویشدا بکهوێته دواوه، وهک:

زفری - زفریقه

۲- کاری ناساده: ئەو کارهیه که له کاریک و زیادیهک پهیدا بووین، وهک:

هه لکه وتن

دهستگرتن

سه برین

چاوپۆشین

ئێستقرا دهی دهخات له کوردیدا کاری ناساده سی جۆری ههیه:

یهکهم - ئەو جۆریه که زیادیهکهی وشهیهکی واتادار بێت، وهک:

(سه برین، دهستگرتن) له کارانهدا کۆبوونهوهی کارهکه و وشه واتادارهکه واتایهکی تازه پێک دینیت که ههچ کامیان به تهنیا نایهههشن. لیژنه زاراوهی «لیکدراوی» په سهند کرد بۆ ئەم کارانه.

دوهم: ئەم جۆریه که زیادیهکهی پێشگر، وهیا پاشگریت. له مهدا زیادیهکه واتای سه بههخۆی نییه، بهلام واتای کارهکه دهگۆریت، وهک:

هه لگرتن، دابه زین، کردنهوه.

لیژنه زاراوهی «دارژاو» = دروستکراوی بۆ ئەم کارانه په سهند کرد.

سټیټیم - ټو جوړه‌یه که زیادیه‌که‌ی وشه‌ی واتادار و پیشگر وهیا پاشگر بیت،
وهک: دست لټی هه‌لگرتن، پی لټی هه‌لبرین، دست‌کرده‌وه، سر هه‌لدانه‌وه.

لیژنه زار‌وهی «ناوټه» ی بۆ ټم کارانه په‌سند کرد. له‌مه‌ویش زار‌وی «تیکه‌ل»
به‌کار هاتووه به‌لام «ناوټه» وشه‌ی‌کی ساده و له‌بارتره.

لیژنه له سهره‌تای لټکولینه‌وه‌یدا بۆ ټمه‌ه چوو بوو که کاری ناساده بکړیت به

دوو به‌شه‌وه:

۱- لټکدراو

۲- دارژاو

بۆ هره‌یک له‌م به‌شانه‌ش ته‌عریف و نمونه‌ی پیوستی هینا بووه‌وه به‌لام د‌وی
چاو پیدا‌خشانده‌وه و تووټی نیوان ټندامان دابه‌شکرده‌که‌ی دواتری (۱)-
لټکدراو ۲- دارژاو ۳- ناوټه‌ی په‌سند کرد.

تټیبینی (۱)

کاری دارژاو (دروستکراو) واده‌یت له‌ته‌نیا پیشگریک و کار، وهیا پاشگریک و
کار، وهیا کار و پیشگریک زیاتر، وهیا له‌کار و پیشگر و پاشگر بټک دټت،
نمونه:

هه‌لگرتن، دابه‌زین (کار و پیشگریک)

گرته‌وه، خوارده‌وه (کار و پاشگریک)

تټی هه‌لکیشان، پی راگه‌یشن (کار و دوو پیشگر)

هه‌لدانه‌وه، دادانه‌وه، (کار و پیشگر و پاشگر)

تټیبینی (۲)

هرچه‌ند پیوسته مه‌به‌ست له‌پیشگر و پاشگر روون بکړته‌وه، بۆ ټوه له‌م
باسه‌ی کاری ناساده‌دا خوټه‌ری ټم ریژمانه‌ه سهری لټی نه‌شټوټ به‌لام پیوستی
نه‌چرانه‌وه‌ی زنجیره‌ی باسی کار ټم روونکرده‌وه‌یه‌ی ومخراند بۆ کاتیکی تر.

تټیبینی (۳)

له‌گردانی کاری ناساده‌دا ئیشاره‌ی مضارعت (ده) به‌سهر کاره‌که‌وه

دهمیتیتوه و جی گۆرکۆ ناکات، نموونه:

هه‌له‌هه‌ستم، تۆ هه‌له‌هه‌چم، ده‌ست به‌سه‌ردا ده‌گرم

به‌لام له شۆوه‌ی کرمانجی سه‌روودا له صیغه‌ی ئاینده (مستقبل) ئیشاره‌ی
مضارعت ده‌چیته به‌راییی پیشگره‌که‌وه، وه‌ک:

دۆ رابم

دۆ هه‌لگرم

تیبینی (٤)

گه‌ردانی کاری ناساده که بکریته کاری نادیار (مبني للمجهول) ته‌نیا ده‌خلی
به‌سه‌ر کاره‌که‌وه هه‌یه، زیادی و پیشگر و پاشگر له کاره‌که‌دا، وه‌ک خو‌یان
ده‌میتینه‌وه، نموونه:

کردن، کرا، هه‌لکرا، هه‌ل ده‌کریت، هه‌له‌هه‌کریته‌وه

گرتن، گيرا، داگیرا، داده‌گیریت، داده‌گیریته‌وه

تیبینی (٥)

بۆ نه‌فی و نه‌هی، ئەداتی نه‌فی بی‌ت یا نه‌هی بی‌ت ده‌که‌ویته‌ پیش کاره‌که‌وه،
وه‌ک:

هه‌لمه‌گره هه‌لنه‌گریت هه‌لناکرن

تۆ هه‌لمه‌چوو تۆ هه‌لنه‌چیت تۆ هه‌لناچین

له کرمانجی سه‌روودا هه‌رچهند غالب ئه‌وه‌یه که ئەداته‌کان راسته‌وخۆ بکه‌ونه
پیش کاره‌که‌وه، به‌لام ده‌شیت جۆ بگۆرن و بچنه پیش پیشگره‌کانه‌وه، وه‌ک:

رانه‌به نه‌رابه

رانابت ناراپت

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که به‌شی له کاری ناساده به‌ یاریده‌ی پیشگر و پاشگر پێک دین،
لیژنه‌ وای به‌ باش زانی له‌و پیشگر و پاشگرانه‌ بدووت که پێوه‌ندیان به‌ کاره‌وه
هه‌یه.

پیشگر:

۱- هَل (هل): هه لچوون، هه لبرین، هه لدان: ئەم پیشگره به گشتی بۆ بزووتنه وهی سه ره و ژوور به کار دیت، به لام ناوناوه بۆ مه بهستی تریش به کار دیت، وهک: هه لڤشتن، هه لگلوفتن.

۲- (دا): دابوون، داگرتن، دابه زین، دادرین. ئەم پیشگره به گشتی بۆ بزووتنه وهی به ره و خوار به کار دیت به پیچه وانهی (هه ل)، به لام واش ده بیت بۆ مه بهستی تر به کار دیت، وهک: داچله کین، دارزین، دابیرین.

۳- (را): راگرتن، راپه رین، راخستن، رامالین. ئەم پیشگره به گشتی بۆ بزووتنه وهی ئاسووی (افقی) به کار دیت، واش ده بیت بۆ مه بهستی تر دیته پیش کاره وه، وهک:

راچله کین، راهاتن، رازاندنه وه.

۴- (تی): تیکه و تن، تیهاویشتن، تیکردن. ئەم پیشگره به گشتی بزووتنه وهی به ره و ناوه وه پیشان دعات، واش ده بیت بۆ مه بهستی تر به کار دیت، وهک: تی هه لسوون، تیهه رین، تیدان.

۵- (پی): پیکه نین، پیکردن، پیبوون، پیچوون (خایاندن). ئەم پیشگره بۆ گه لی مه بهست به کار دیت، وهک دیارخستنی هوی روودان، وهیا گۆرانی حال (پیگه یشتن).

۶- (لی - ژئی): لیدان (عود لیدان)، لیهاتن (تا لیهاتن)، لیبوونه وه، لیکردن. ئەم پیشگره بۆ گه لی مه بهست به کار دیت، وهک له وینه کاندایاره.

۷- (وهه): وهه که و تن، وهه چه رخان، تیهه ردان... ئەم پیشگره بزووتنه وهیه کی قهوسی دائیری تیدایه واش ده بیت بۆ واتای تر به کار دیت، وهک: وهه گرتن.

۸- (هه - وه): ئەم پیشگره له شیوهی کرمانجی سه روودا به گشتی، وه له هه ندی شیوهی کرمانجی خوارووشدا بۆ مه بهستی داهیتانی واتای تازه به کار دیت، وهک:

کوشتن فه کوشتن

خارن قهخارن

له کرمانجی خواروودا دهگوتریت «دهرگهکه وهکه» به واتای بکهوه، ههروهها دهگوتریت (ومخۆ) به واتای بخۆوه.

له کرمانجی سهروودا ئەم پیشگره له رابوردوو و ناینده و فهماندا بهکار دیت، بهلام له کرمانجی خواروودا تهنیا له رابردوو و فهماندا دهیتیت، له نایندهدا دهبیتتهوه پاشگر وهک ههموو شیوهکانی تری کرمانجی خواروو، نمونهش:

۱

دهرگهکه م وهکرد

دهرگهکه وهکه

دهرگهکه دهکهمهوه

۲

ئاوهکه م وهخوارد

ئاوهکه ی وهخۆ

ئاوهکه ی دهخۆمهوه

۹- له کرمانجی سهروودا پیشگری (قی) ههیه، وهک:

قیدان، قیچوون

له ههندی شیوهی کرمانجی خواروودا (به تایبهتی له نیوان خیلهکاندا)

ئەم «قی»یه دهبیتته «وی»، وهک:

ویدان ویکهوتن

۱۰- له کوردیدا ههندی کار زیادیهکی تیکهلیان به پیشدا دیت، وهک: پیکهوتن،

لیکبوونهوه، تیکسمران. ئەم زیادییانه له حالیکدا واتای کارهکه بگۆرن،

وهیاخود لێی زیاد بکهن به پتی دهستووری پیشگر دهبیت پیدان بگوتریت

پیشگری «دارژاو».

چهند نمونهیهکی تر له پیشگری ئاویتته (دارژاو):

پیوهدان تیوهچوون تیوهگلان (تورط)

۱۱- له كوردیدا كۆمه لیک وشه هه ن دینه پیش کاره وه واتای تازه پیک دین، وهیا واتای کۆن دهگۆرن، وهیا لیتی زیاد دهکهن، وهک:
(سه رکه وتن، سه ردان، به رکه وتن، ژیرکه وتن، ده رکه وتن، ده رخستن، لادان...).

هه ندی زمانه وانای کورد ئه مانه به پیشگر داده نین، واته له معنای ئه صلیبان ده رده بن و وهک پیشگری (هه ل، دا) یان حیساب ده کهن که واتای خۆیان دۆراند بیت. به لای هه ندی زمانه وانانی تری کوردیه وه ئه م وشانه پیشگر نین و وشه ی واتادارن (ناو بن یا ناوه لکار بن) به و پێیه هاتنیان له پیش کاره وه کاری (لیکدراو) پیک دین، نه ک کاری (دارژاو).

پاشگر:

لیژنه له ته واو کردنی باسی (پیشگر) هاته سه ر دوان له (پاشگری) کار. به ئیستیقرا ده رده که ویت له هه ندی شیوه کانی زمانی کوردیدا پاشگریکی بی ده مه ته قه هیه که ئه ویش پاشگری (هوه) یا خود (وه) یه.

تیبینی:

به لای د. نه سرین فه خریه وه ئه م پاشگره ته نیا شیوه ی (وه، قه) یه نه ک (هوه) یه، به به لگهی ئه مه له شیوه ی ژوو روودا کاتیک ده بیته پیشگر (وه) به کار دیت، وهک:

قەخارن قەخارنەقە

ئه م بزوتنه ی (ه) پێوه ندیه بۆ لکاندن پاشگری (وه) به پیته کۆنسۆنانتی پیش خۆیه وه.

به لام رای مامۆستا مه سهوود ئه وهیه، چ مانعیک نییه له وهدا بگوتریت پیشگره که تیکرای (هوه) یه چونکه له هه موو ئه و میسالانه دا که بۆ کار دینه وه ئه م بزوتنه ی پیشه وه (ه) ده دیت، ته نانه ت وا ده بیت که پیته بزوتن ده بیته کۆتایی کار پیتیکی کۆنسۆنانت دیت و ئه م بزوتنه ده پارێزیت، وهک:

هاتوومه ته وه (که لیژدا - ت - هات و بزوتنه که ی پاراست)

له گه لیک شیوه ناخاوتندا ده گوتری (که رایه وه، کوزایه وه...) که له و شوێنانه دا

پیتیکی (ی) پیوهندی وهک (نون الوقایة) دیت و بزوتنه که ی سه ره تایی (هوه) ده پاریزیت. نالی ده لئ:

لاله که مه جمهریکه به با خوش و گهش ده بی

ناوی که پر خه لووزه به شه بنم کوزایه وه

شاعیریکی تر ده لئ:

«شورشی مه جنوون له ناله ی کوهکن فامایه وه»

بی گومان له و شیوانه دا، که ده بیته پیشگر ئیمکان نییه بزوتنه که ی پیشه وه (ه) خو به دربخات، که ئه مه به دیه بیه که و کوتانه وه ی لزوم نییه.

قسه ی ماموستا مه سعود محمه د ته و او بوو.

ئهم پاشگره له کوردیدا بو گه لئ مه به ست به کار دیت وهک له م نمونانه دا

ده رده که ویت:

۱- کردن - کردنه وه (فتح).

لیردها پاشگره که واتایه کی تازه ی پیک هینا.

۲- خواردن - خواردنه وه.

لیردها جوداوازیی خسته نیوان مفهومی کۆن و تازه.

۳- رازانه وه

حه سانه وه

کرورزانه وه

پارانیه وه

له م نمونانه دا پاشگره که دوریکی بنجیی هیه له پیکه ینانی سه ره له به ری واتادا له و رووه وه که نه گه ر لایبرد ریت واتا نامینیت.

۴- هاتن - هاتنه وه.

لیردها دووباره کردنه وه راده گه یه نیت، هه رچه نده له پیشه وه گوترا که له م حاله دا کاره که له ساده یی ناکه ویت به لام دیسانه وه ئاشکرایه که پاشگریک به کۆتاییی کاره که وه هیه.

تیبینی (۱)

وا دهبیت ئەم پاشگره دوو واتای سەربەخۆ رادەگەیه نیت، وەک (چوونەوه):
 لەوانە یە بە واتای دووبارەکردنەوه بێت یاخود رەوانەوهی رەنگ بێت؛ هەر وەها:
 بردنەوه، کردنەوه...

ئەم پاشگره شیوەی بەکارهێنانی تریشی هەیه کەوا بۆ سەرنجگرتن و
 لێکدانەوه دەرەکه ویت. لەم روووه خویندەوهی وتارەکهی (د. نەسرین فەخری) لە
 بەرگی یەکهمی گۆڤاری کۆری زانیاری کورد یارمەتی خۆنەر دەدات.

تیبینی (۲)

لە کرمانجیی سەر ووشدا هاتنی پێشگری (وه) ئەم دەورە دەبینیت کە وەک
 پاشگر لە کرمانجیی خواروودا دەبینیت تەنیا دووبارەکردنەوه نەبیت، کە لە وێشدا
 هەر بە پاشگری دەمیتێتەوه.

۵- لەو زیادییانە ی کە بە دوا کاردا دێن، زیادیی (اندن) ه. ئەم زیادییە چ پێی
 بگوتریت (پاشگر) چ پێی بگوتریت (أداة = ئامراز)، وەیا زیادیی تصریفی
 چەند دەورێک لە کاری کوردیدا دەبینیت. سروشتیکی تایبەتیشی هەیه کە
 جووای دەکاتەوه لە پاشگری تر ئەویش ئەمەیه کەوا تیکەڵ بە تکیونی کار
 دەبیت، وە لە تصریفدا (لە ماضییەوه بۆ مضارع) شکلی دەگۆریت. لەم
 نمونانە جۆری کارکردنی (اندن) لە کاری کوردیدا بە دەرەکه ویت:

۱- فرین فراندن (هەلفراندن)

کەوتن کەواندن

خەوتن خەواندن

لێرەدا کاری تێ نەپەری گۆڕیوه بە تێپەر.

۲- پرمە پرماندن

زیرە زیراندن

حیلە حیلاندن

لێرەدا «اندن» کاری تێ نەپەری دروست کردووه لە دەنگی سروشتی، لە
 کرمانجیی سەر وودا ئەم تەرزەکارە لە دەنگدا بە هۆی «اندن» هوه دروست نابیت.

۲- برژا برژاندی

سووتا سووتاندی

پسا پساندی

پژا پژاندی

ئەم کارانە که کاری (روودان - مطاوعه) ن کۆتاییشیان به بزوتنی (ا) هاتووە له حایکدا که (اندن)یان دەچیتە سەر و دەیان کات به تێپەر، به ناچاری یه کێک له دوو (ا) یه که دەقرتیت.

حهوتەم - ئەو واژانە ی که له «کار» وەردهگیرین:

به پێی ئیستیقرایهک که لیژنه له زمانی کوردیدا کردووێتی ئەو واژانە ی که له «کار» وەردهگیرین بۆ دەرپرینی مەبەستی جوړجوړی ئاخاوتن، ئەمانە:

۱- ناوی کارا (اسم الفاعل)

۲- ناوی بهرکار (اسم المفعول)

۳- ناوی چاوگ (اسم المصدر)

۴- ناوی جێگا (اسم المكان)

۵- ناوی ئامێر (اسم الآلة)

۶- ناوی ناساده (الاسم المركب)

ئەوا لیژنه یه که یه که لیژنه دەوێت:

۱- ناوی کارا (اسم الفاعل)

آ- داریشتنی له کاری تێ نهپەر:

لهم نموونانە ی خواروو ه جوړی داریشتنی ناوی کارا له کاری تێ نهپەر به دەردهکهوێت:

نووست نووستوو

مرد مردوو

رزی رزیوو

خووسا خووساو

چوو چووو

وهك دهردهكه ویت دارشتنی «ناوی کارا» له کاری تی نه پهر به هوی هاتنی (و) هوه ده بیت بۆ کۆتایی کارهکه، به لām به پتی جیگا واده بیت واوهکه به شیوهی بزویتن دیت، وهک (مردوو)، واش ده بیت به شیوهی کۆنسنانت دیت، وهک (خووساو)، دیاره که واوهکه به دوا پیتی کۆنسنانتدا هات و بۆ خوی ده بیته بزویتن، به پیچه وانه که به دوا بزویندا هات ده بیته کۆنسنانت. ههروهها که به دوا (و) دا هات ئیمکان نامینی بۆ خوی ته له فوز بکریت له بهر ئەمه دهنگه که ی دهرناکه ویت وهک «چوو، بوو...». ئەم وشانه له به کارهیناندا دهشی ببه ناوه لئاوی کارا (الصفة الفاعلية)، وهک:

پیاوی نووستوو

ترتی رزیو

ههروهها ئەم صیغیه له پیکهینانی «رابوردوی نزیک = ماضی قریب» ییش به کار دیت، وهک:

من نوستووم

ئیمه ده میکه وهستاوین

به لām له شیوهی کرمانجی سهروودا دارشتنی «ناوی کارا» بهم چۆره ده بیت:

۱- ئەگه کۆتایی کارهکه پیتی کۆنسنانت بوو، وهک: «هات، مر...» به هوی هاتنی «ی» ناوی «کارا» پهیدا ده بیت «هاتی، مری».

۲- ئەگه کۆتایی کارهکه بزویتنی «ا، و» بوو، وهک «خویسا، چوو» به هوی هاتنی (یی) وه ناوی کارا پهیدا ده بیت «خویسای، چووی» به لām دهشیت به دوا «ا» دا هه ر یهک «ی» بیت، وهک «خویسای».

۳- که هات و کۆتایی (ی) بوو، وهک (رزی) بۆ دروستکردنی ناوی کارا نیشانهی (ای) دیت، وهک (رزیای). به لām دهشیت وشهکه وهک خوی بمینیته وه و بووتریت (رزی). لهم حاله دا دیاره زیادیی (ی) هکه، تی چوو له بهر (ی) ئەصلی وشهکه.

تیبینی:

له جفرتیکی تهسکدا جوړیکی تری دارشتنی ناوی کارا له کاری تی نه پهردا دیته بهرچاو، له کتیبه که ی سه عید سدقی لاپه ره (۲۰) دا دوو نمونه هاتوو (بووه،

چووہ) کہ ناوی کارابن له (چوون و بوون). ئەم دارشتنه بزوینی (ه) دینیتە کۆتایی کارهکهوه له جیاتی (و). وهک ئەم چەند وشەیه، وشەیی «لیکهوتە، تیکهوتە، هەلاتە، مردە» ئەویش هەر جوۆریکه له ناوی (کارا) کهوا به هۆی هانتی بزوینی (ه) وه بۆ کۆتایی کار پهیدا بووه.

دارشتنی ناوی کارا له کاری تۆ نهپەر دەستوورهکهی ناگوۆریت ئەگەر هات و کارهکه (ساده) نهبوو، وهک:

دامردوو

هه‌لستاو

دەرپه‌ریو

تۆ هه‌لکشوو

دیاری کاری تۆ نهپەر هەر به شیوهی دارژاو (دروستکراو) ده‌بیتە (ناساده)، ئیمکان نییه وشەیی واتادار له پیشه‌وه بیت و بیکا به لیکدراو؛ له‌گه‌ڵ ئەمه‌شدا ته‌رکیببێکی وه‌سفی هه‌یه له وشەیی واتادار و کاری تۆ نهپەر بێک دیت که پتی ناگوۆریت (ناوی کارا) و واتای ناوی کارای تیدا نییه وهک «کوۆستکه‌وتوو، کوپمردوو، سکسووتاو» ئەم وشه لیکدراوانه، ئاوه‌لناوی کارای لیکدراون.

[روونکردنه‌وه:

ده‌شۆ بگوۆرۆ له کاری وهک (سه‌رکه‌وتن، لاکه‌وتن) دا وشه‌کانی (سه‌ر، لا) له واتای بنجیی خۆیانوه به‌رهو (ظریفه) روۆشتوون، که مه‌علومه (ظرف) واتای مادیه‌تی خۆی ده‌دوۆرینیت، بوۆیه هاتوونه پیش کاری (که‌وتن) که کاریکی تۆ نهپه‌ره.

ده‌مراستی لیژنه]

له کووردیدا چەند صیغه‌یه‌که هه‌یه وهک (ناوی کارا) له کاری تۆ نهپەر وهرده‌گیریت، به‌لام لایه‌نی وه‌سفی‌ه‌تیان زیاتر تیدایه، له‌به‌ر ئەوه ده‌شیت پتیاں بوۆریت «ئاوه‌لناوی کارا» وهک له‌م نموونانه دهرده‌که‌وێت:

پووهک، که له پوانه‌وه هاتووه

نووسه‌ک، که له نووسانه‌وه هاتووه.

ترسنۆك، گرینۆك له ترسان و گریانهوه هاتوون.

ئهم تهرزه ئاوه ئناوی کارایه له کوردیدا وادهبیت به دووباره کردنهوهی وشه پێک دیت، ههر جاره به جوړی، وهک:

پس پسۆك، که له پسانهوه هاتووه.

خول خولۆك (خول خوله)، که له خولانهوه هاتووه.

وشه‌ی «خش خشۆك» ههر چهند بووه به ناوی جیگا (اسم مکان) به لām وا پێ دهچیت که له بنه‌رهدا ههر لهم بابته بووبیت، به لām له به‌کارهیناندا گۆرابیت.

صیغیه‌کی تریش ههیه مبالغه‌ی تیدایه، وهک «گه‌رۆك، فرۆك، له‌رزۆك» که ئهمه صیغیه‌ی ره‌سه‌نی مبالغه‌یه له کوردیدا له‌و رووهوه که بریتیه له کار و زیادى (الفعل والزیاده). [گه‌ر + ۆك +، فر + ۆك، له‌رز + ۆك]. له هه‌ندى میسالی پێشوو تردا، وهک (پس پسۆك، گرینۆك) ئهم زیادیه‌ی (ۆك) ههیه، به لām یا کاره‌که بۆ خۆی دووباره بووه‌ته‌وه یاخود زیادیه‌که خۆی پتره له «ۆك» بۆیه نه‌مانگوت ئه‌مانه صیغیه‌ی ره‌سه‌نی مبالغه‌ن.

جگه له‌م صیغانه له کوردیدا صیغیه‌ی تریش ههیه که «ناوی کارا» وه یا «ئاوه ئناوی کارا» دروست ده‌که‌ن به ئیستیقرا ده‌دۆزینه‌وه. نموونه‌یه‌کی ئهم صیغایه وشه‌ی «مردۆخ» که ئه‌ویش له وشه‌ی (مردن) هوه هاتووه. واش ههیه له (فریز) صیغیه‌یه‌کی کارایی وهیا «ئاوه ئناوی کارایی» ساز ده‌بیت، وهک (چه‌نگ سوته‌که) که له وشه‌ی (چه‌نگ + سوته + هکه) پێک هاتووه.

ب- داپشتنی له کاری تێپه‌ر:

۱- له نووسینی نوێی کوردیدا صیغیه‌یه‌کی داها‌تووی «ناوی کارا» له کاری تێپه‌ردا په‌یدا بووه، تا ئیستا بۆ کۆمه‌لیک وشه به‌کار هاتووه، له په‌ره‌سه‌ندنیشدایه، وهک:

خویندن	خوین	خوینه‌ر
نووسین	نوس	نوسه‌ر
بینین	بین	بینه‌ر

کوشتن کوژ کوژهر

۲- له پهړاويزيکي ته سکدا صيغه يه که بؤ ناوی «کارا = فاعل» به کار دیت، وهک:

دیتن دیت دینه

خواردن خوارد خوارده

به جوړيکي گشتي ئەم صيغه يه له کاري تپه ردا بؤ ناوی «به رکار = مفعول» به کار دیت به لام له چند کاریکدا به شيويه کي ريزه پ بوو ته ناوی «کارا = فاعل».

۳- چند کاريکي تپه پ صيغه يکي ناوی کارايان هيه که له بنجا ئەم صيغه يه بؤ کاري تى نه پره:

گرتن (گيران) کير کيرهک

گهستن گهز گهزهک (له شيويه يادي ني بهو شته ده لئين که شتي تر ده گه زيت).

۴- له کورديدا صيغه يه کي مبالغه ي تر هيه له کاري تپه پ ورده گيريت، وهک:

کوشتن کوژ بکوژ

برين بر بپر

گوتن (ده) لى بلى

۵- وا ده بيت له دووباره کورنه وه ي وشه ي کار «ناوی کارا» وه يا «ئاوه لئاوی کارا» پهيدا ده بيت، وهک «خواز خوازوک» به که سى ده گوتريت که زور شت ده خوازيت. ههروه ا وشه ي «گهزگهزه» به گيايه که ده گوتريت ژه هراوييه له شه ي گيانله بهر ده گه زيت، واتا وشه که له «گهستن» هوه هاتووه.

۶- ناوی «کاراي ناساده» هيه له کورديدا که له کاري تپه پ ورده گيريت، چ له پيشگر و که ريتکي کار چ له وشه يه کي واتادار و که ريتکي کاره که بيت، بؤ نمونه:

	هه لگرتن	هه لگر
	تیکردن	تیکه ر
پيشگر و که رتي کار	لینان	لینه ر

وشه‌ی واتادار و کهرتی کار	نانخۆر	نانخواردن
	سه‌رتاش	سه‌رتاشین
	جلشۆر	جلشوشتن

تیبینی (۱)

وشه واتاداره‌که‌ی جۆری دووهم جیگه‌ی به‌رکار (مفعول) ی گرتووته‌وه.

تیبینی (۲)

ئەم صیغه‌یه‌ی ناساده‌ی ناوی کارا له کوردیدا به دوا ئەداتی نه‌فیشدا دیت و له تێپەر و تێ نه‌په‌ردا ئاوه‌لناوی کارا دروست ده‌کات، وه‌ک:
 نه‌خۆر، نه‌مر، نه‌شۆر، نه‌به‌ز، کۆل نه‌ده‌ر، جل نه‌شۆر، نه‌هات.

۲- ناوی به‌رکار (اسم المفعول):

ناوی به‌رکار له کوردیدا چهند جۆرتیک دارشتنی هه‌یه:

ا- له کاری کارا نادیار (المبنى للمجهول):

دارشتنی ئەم جۆره به‌رکاره به زیادکردنی (و) ده‌بیت له کۆتایی کاری کارا نادیاردا، وه‌ک:

کۆژان	کۆژا	کۆژاو
گیران	گیرا	گیراو
خوران	خورا	خوراو

ئەوه‌ی سه‌رنج راده‌کیتشیت له دارشتنی ئەم جۆره‌ی ناوی «به‌رکار» ئەوه‌یه که وا هه‌مان رینگه‌ی دارشتنی ناوی کارای (افعال المطاوعة) ی بۆ به‌کار دیت، وه‌ک:

پسان	پسا	پساو
سووتان	سووتا	سووتاو

مه‌به‌ست له‌م تیبینییه ئەوه‌یه که وا سه‌ره‌رای (و) هه‌که ئەلفیکیش له کۆتایی هه‌ردوولایاندا هه‌یه که‌چی ته‌نیا «و» له‌و ناوه کارایانه‌دا هه‌یه که له کاری تێ نه‌په‌ری عاده‌تی (غیر مطاوعة) وه‌رده‌گیریت، وه‌ک:

نووستن نووست نووستوو
 كهوتن كهوت كهوتوو

ئەم صیغەییەى ناوی بەرکاریش وەك صیغەى ناوی كارا بۆ رابردووی نزیك
 بەكار دیت، وەك:

كوژران كوژرا كوژراو كوژراوه
 خوران خورا خوراو خوراوه
 گیران گیرا گیراو گیراوه

بۆ بەراوردی ئەم نمونە لە رابردووی نزیکی کاری مطاوعە دینینەوه، وەك:

سووتان سووتا سووتاو سووتاوه
 پیشان پیشا پیشاو پیشاوه
 خلیسکان خلیسکا خلیسکاو خلیسکاوه

تییینی یەكەم:

لە شتووی کرمانجیی سەرودا چونکە صیغەى (المبنى للمجهول) بە هۆی کاری
 یاریدەدەری (هاتن) هە پەیدا دەبیت، ئەم صیغەییەى ناوی بەرکار، لەویدا بەم جۆرە
 نایەت بەرچاوا، بۆ رابردووی نزیکی صیغەى تاییەتی سەر بەو شتوویە بەکار
 دیت، وەك:

هاتنە خارن هاتنە خارنئ هاتنە خارنئ
 هاتنە دیتن هاتە دیتنئ هاتنە دیتنئ

تییینی دووهم:

لە هەندئ شتووی کرمانجیی خوارودا، وەك (هەولیر، کۆیە، خوشناوەتی...) لە
 جیاتی «و»، «ی» بەکار دیت بۆ پیکهێنانی صیغەى ناوی بەرکار و دەگوتریت:

خورای
 دیترای
 کوژرای

زۆر جارانیس لە بەکارهێناندا «ی» کە دەقتریت. صیغەى رابردووی نزیکیس
 لەم شتوویەدا هەر بە هۆی (ی) کەوه پیک دیت، وەك:

شایانی باس کردنه، کهوا له دارشتنی ناوی کاراش هه مان صیغه به کار دیت و دهگوتریت: نووستی، رۆیشتی (له جیاتی نووستوو، رۆیشتوو).

ب- له کاری کارا دیار (المبنی للمجهول):

۱- ئەم جوژه بهرکاره له صیغهی رابوردوی ره بهق (مطلق) هوه وهردهگیریت به زیادکردنی بزوینی (ه) له کوژیایی وشهی کاره کهوه، وهک:

کوشتی	کوشت	کوشته
گرتی	گرت	گرته
بردی	برد	برده
کردی	کرد	کرده

ئەم صیغیه به زۆری له کاری تایى و دالی وهردهگیریت، ناوناوهیهک نه بیت له کاری یایی و ئەلفی و واوی ئەم صیغیه نایه ته بهرچاو، به نمونه:

له کرمانجی سهرودا دهلین: ئەرزى شتله. بهو ئەرزى دهلین که وا شتیرا بیت بۆ مهرزه، واته له «شتلان» هوه وهرگیراوه که کاریکی ئەلفیه.

۲- له شیوهی کرمانجی خواروودا دهگوتریت «قهول و بریه» لیرهدا «بریه» له برینه هوه وهرگیراوه که ئەویش کاریکی یائییه. به ئیستیقراى ته واوی زمانه که له وانیه نمونهی تریش له مبابه ته چنگ بکهویت.

۳- له پهراویزیکی تهسکدا صیغهیهکی ناوی بهرکار هیه به زیادیی (وو) له کوژیایی کاری رابردوو پیک دیت، وه له شیوهی کرمانجی سهرودا ئەم واوه دهبیته (ی)، وهک:

کوشت	کوشتوو	کوشتی
گرت	گرتوو	گرتی

له شیوهی کرمانجی سهرودا بۆ کاری ئەلفی «ی» ناوبه ند دیته نیوان ئەلفه که و «ی» ئەداته که، وهک:

کیتلان کیتلای (به واتای - کیتراو -)

۴- دروستکردنی ناوی بهرکاری لیکدراو. ئەم باسه گیروگرفتییکی زۆری تیدایه و

پټويستی به روونکردنه و هیه کی دريژه پټدراو هیه:

آ- چند نمونه هیه ک دینینه وه بؤ سرنج لیگرتن له جوړیک له جوړه کانی دارشتمی

ناوی بهرکاری لیکدراو:

گورگ خواردوو

دز بردوو

ئاو خنکاندوو

گولله کوشتوو

له م نمونانهدا وشه یه که م جیگه ی کارا (فاعل) ی گرتووته وه، هر بویه مانای وشه لیکدراو هیه که ده بیته بهرکار، چونکه دیاره «کارا» داوای «بهرکار» ده کات. به پیچه وانه، نه گهر وشه ی پیشه وه جیگه ی «بهرکار» ی گرتبووه وه واتای وشه لیکدراو هیه که ده بیته واتای «کارا» چونکه «بهرکار» داوای «کارا» ده کات، به و پټیه وشه کانی:

گوشتخواردوو

مالبردوو

نیچیرکوشتوو

مهړخنکاندوو

پهړسووتاندوو

هموویان ناوی کاران.

پوخته ی نه م ده ستوره نه مه یه: که وشه ی پیشه وه کارا بوو، تیکرای وشه که ده بیته بهرکار. به پیچه وانه وه که وشه ی پیشه وه به کار بوو، تیکرای وشه که ده بیته کارا.

لیره دا روونکردنه و هیه ک دټه پیش پټوه ندیی هیه له گه ل باسی (ناوی کارای لیکدراو)، وه ک:

گوشتخوړ

پیاوگوژ

مهړخنکین

به ردشکین

ئەم نمونانە كە سرنجى لى بگرين دەبينين واتاى سيفه تىكى ھەميشەيى
رادەگەيەنن بەلام كە بلىين:

گۆشتخواردوو

پياوكوشتوو

مەرخنكاندوو

لەم ميسالانەدا ئىشارە بۆ رووداوتكى تايبەتتايە، واتا ھەرچەند ھەردوو صيفە
بۆ ناوى كارا بەكار دىن بەلام جياوازيبەكى بنجى ھەيە لە نيوانياندا كە صيفەتى
كاتى و ھەميشەيىبە.

[روونکردنەوھ:

ئەم نەختە باسە دەبوو لە كاتى لىكۆلینەوھ لە (ناوى كارا)دا باس
بكرىت بەلام لەبەر ئەوھى كە صيفەكە جارىكيان بۆ كارا و
جارىكيان بۆ بەركار پىك دەھىنرىت، وا بەباش زانرا دوا بخرىت
تاكو ھەردوو رووى بەسەريەكەوھ روون بكرىتەوھ.

[دەمراستى لىژنە]

ب- لە كوردیدا وشەى «بەر» چەند واتايەكى ھەيە، وەك:

بەر ثمر

بەر واجهە

بەر رووھو نزمایى

وشەى (بەر) لە وشەى لىكدراودا كە بە واتاى (نزمایى) بوو، وشە لىكدراوھكە
دەكاتە ناوى بەركار، بە پىچەوانەي دەستوورى گشتى، وەك لەم نمونانەدا
دەردەكەوئیت، وەك:

بەرىرس

بەرخۆر

بەركوت

بەركار

لهمه و بهر له باسی کارای لیکدراودا گوتوبوومان که نه گهر کهرتیکی کاری تیپهر
له گه ل ناویکدا هات وشه لیکدراوکه ده بیته ناوی کارا، وهک:

زورخوړ

برنجکوت

که مپرس

به لام که به دوا وشه ی (به) دا هاتن، وشه لیکدراوکه ده بیته ناوی بهرکار
ههروهک له نمونه کانی سهرووترا دهرکه ویت.

نهم دستوره ی ناوی بهرکار که به هو ی وشه ی (به) هوه پیک دیت به زوری
ناوی بهرکار دروست دهکات، به لام وشه ی (به) رگر که ده بوا به پی ده ستوره که
بیته ناوی بهرکار، که چی ناوی کارایه. لیره دا شتیک سه رنج راده کیشیت نه ویش
نهمیه له نمونه کانی ناوی بهرکار وشه ی (به) له گه ل کاره که یه ک نیتجایان
ههیه به لام له وشه ی بهرگردا، وشه ی (به) دزی نیتجاهی نه و کارهیه که بهری
لیگیراوه. (به) ره لست) یش ههروه هایه.

ج- نهم ته رکبیه ی ناوی کارای وهک:

گوشخور

پیاوکوژ

خوینمز

که هات و بزوتنی (ه) ی چوه سه ر به عاده ت دهیکات به ناویکی قاموسی له
جوړی ناوی گشتی، وهک بلتین:

مهشکه دره (ناوی میروویه که)

که رخنکینه (ناوی گیایه که)

کلکته قینه (ناوی مه لیکه)

گوره لکه نه (ناوی گیانله بهریکه)

دوشاومزه (ناوی نه نگوستیکه)

به لام له چند وشه یه کدا نهم ته رکبیه له جیاتی ناوی کارا پیک بینیت، ناوی
بهرکار پیک دینیت، وهک:

مه‌لاخۆره

گورگنه‌خۆره

دزنه‌بهره

ئهم فه‌قه‌ره‌یه سه‌ر به ناوی کارایه، به‌لام به‌هۆی ئهم چه‌ند وشه‌ی به‌رکاره‌وه باسه‌که‌ی هاته ئیرانه. هه‌روه‌ها وشه‌یه‌یکه تریش به نیه‌سه‌ت ئهم ده‌ستووره‌ی دروستکردنی ناوی کارا ئه‌ویش وشه‌ی (جوانووژ)ه، که ده‌بوو به پیتی ده‌ستوور ته‌رکییه‌یکه ناوی کارا بوایه، که‌چی ناوی به‌رکاره و به‌و ماینه ده‌لێن که (جوانوو) ده‌یه‌یه‌ت.

۳- ناوی چاوگ (اسم‌المصدر):

له کوردیدا ئهم جووره دارشته‌هه‌رچه‌ند واتای چاوگی تیدایه به‌لام له چاوگی ئاسایی جودا ده‌یه‌یه‌وه له چه‌ند روویه‌که‌وه:

۱- چاوگی ئاسایی به تیکرایه‌ی کۆتاییه‌یان به نوونی چاوگ دیت و پێوه‌ندییه‌کی ئاشکراش هه‌یه له نیوان ئه‌و و کار و ناوی به‌رکار و کارا، واته چاوگی ئاسایی ده‌شیت خۆی پیتی بگوتیه‌ت (سه‌رچاوه) بۆ وه‌رگرتن و دارشته‌نی کار و ناوی کارا و به‌رکار.

۲- چاوگی ئاسایی واتای کردن و روودانی به ئاشکرایه‌ی تیدایه، هه‌ر خۆی ئه‌و ترکیبه ئیزافییه دروست ده‌کات (نانخواردن، کاغه‌زنوو سین، قسه‌کردن) که‌وا مضافه‌که له راستیدا به‌رکاره (مفعول) و پێش چاوگه‌که که‌وتووته‌وه، که ئه‌ویش ده‌وری کار ده‌یه‌یه‌ت. ئهم کردن و روودانه له ناوی چاوگ به‌دی ناکریت، واته ناوی چاوگ به‌رهو (ته‌جرید) رۆیوه و هیه‌زی (کردن)ی تیدا نییه. به‌ نمونه ده‌لێن (داربرین) که ته‌رکییه‌یکه ئیزافییه و وشه‌ی (برین) تیدایه چاوگی ئاساییه و واتای روودان و کردنی تیدایه، ناشیت بکریت به «داربریار» که وشه‌ی (بریار) ناویکی چاوگه و واتای (مطلق) یا (مجرد)ی برینی تیدایه نه‌ک کرداری برین.

۳- ناوی چاوگ له صیغه‌یه‌ک زیاتری هه‌یه، واته تیکرایان ناکه‌ونه به‌ر ده‌ستووریک له دارشته‌نیان وه‌ک ده‌ستووری چاوگی ئاسایی؛ صیغه‌کانی ئهم

ناوی چاوگه به ئیستیقرا له زماندا ده‌دۆزیتیه‌وه، هه‌ندی صیغهی له به‌کاره‌یناندا پهره سه‌ندوو‌تره له هه‌ندیکی تری. لیژنه ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ی به لاوه دیارترین صیغهی ناوی چاوگن:

کوشتن	کوشت	کوشتار
گوتن	گوت	گوتار
کردن	کرد	کردار

له هه‌ندی ناوی چاوگ که به (ار) په‌یدا ده‌بن رواله‌تیکي «ناوی کارا» دیته پێش له‌و رووه‌وه کاره‌که خۆی پیتی «ی» تیدایه، ئیتر له‌گه‌ڵ «ار»دا «یار» ده‌که‌ن به کۆتایی وشه‌که له‌وه‌وه وشه‌که وه‌ک ناوی کارا دیته به‌رچاو، له راستیدا ناوی چاوگن، ریکه‌وت ئه‌و «ی» خستوو‌ته پێش «ار»که‌وه، بۆ نمونه:

برین	بری	بریار
دزین	دزی	دزیار
پرسین	پرسی	پرسیار
زانین	زانی	زانیار

تیبینی:

له‌و کارانه‌ی که کۆتاییان به پیتی «ی» دیت ته‌نیا کاری (کرین) وشه‌ی (کریار)ی له‌ ده‌بیته ناوی کارا نه‌ک ناوی چاوگ. مامۆستا مه‌سه‌وود ده‌لێت: وا تۆ ده‌گه‌م ئه‌م صیغه‌یه‌ی «کریار» له‌وه‌وه هاتوو‌ه که به دوا وشه‌ی (فرۆشیار)دا وه‌ک ده‌نگ و سه‌دا، وه‌یاخود وینه و دووباره‌بوونه‌وه‌ی له ئاوینه‌دا خۆی به خزمی ده‌زانیت. له وشه‌ی (فرۆشیار)دا که ناوی کارایه سه‌ره‌به‌ری (یار) به زیاده‌وه هاتوو‌ه که خۆی ئه‌داتی دروستکردنی صیغه‌یه‌کی وه‌سفی کارایه، وه‌ک جووتیار، به‌ختیار. ده‌شتوانین بلێن له دوو (ی)ی (کرین) و (یار) یه‌کیکیان تۆ چوو‌ه و له جی (کریار) ماوه‌ته‌وه (کریار).

٢- هه‌ندی ناوی چاوگ به زیادکردنی «ش»یان «شت» له کۆتایی کاره‌که‌وه په‌یدا ده‌بیت، وه‌ک:

برین	بری	برشت
کۆشین	کۆش	کۆششت (کۆشش)

وهرزین وهرز وهرزش (وهرزشت)

زانین زان زانشت [توفیق وهبی]

واش دهبیت پیکهاتنی ئەم صیغەیه له رتیهکی بیژۆکهوه دهبیت، وهک:

رۆیین رهوشت

خواردن خورشت

خوران خارشت

۳- هەندێ ناوی چاوگ بە هۆی زیادکردنی بزوتینی (ه) پەیدا دەبیت، وهک:

کۆکین کۆک کۆکه

دزین دز دزه

پرسین پرس پرسه

گوتن گوت گوته

وا ههیه ئەم صیغەیه له هه‌مان کاتدا بۆ ناوی «چاوگ» و ناوی «به‌رکار» به‌کار

دیت، وهک:

رست، رشته.

۴- هەندێ ناوی چاوگ صیغەیه‌کی تایبەتی خۆیان هه‌یه که ده‌شیت ئەوان بنجی

دروستکردنی چاوگ بن، وهک له‌م لیسته‌یه‌ی خواره‌وه:

خه‌وتن خه‌و

ترس ترسان

له‌رزین له‌رز

پرسین پرس

گه‌وزین گه‌وز

سوور سووران (سووران‌ه‌وه)

۵- صیغەیه‌کی ناوی چاوگی لێک‌دراو دایژاوو هه‌یه که واتای تازه پیک دینیت و

که‌رتیکی له‌ کار پیک هاتوو، وهک:

په‌له‌فره‌ (په‌ل + ه + فر + ه)

بوومه‌له‌رزه (بووم + ه + له‌رزه + ه)

جیگورکه	(جی + گور + که)
سهرسوورکه	(سهر + سوور + که)
چاوشارکی	(چاو + شار «شاردنهوه» + کی)
ههلهپرکی	(ههله + پر + کی)

تیبینی:

به پتی روونکردنهوهی ماموستا سادق بههائه‌دین له شیوهی کرمانجیی سه‌روودا، صیغهی دروستکردنی ناوی چاوگ به هوی (ش، شت) نییه، به‌لام نهوانی تر کهم و زور پهیدا دهبن.

صیغهی که هیه به زوری بۆ «ناوی یاری» به‌کار دیت، کۆتاییشی به (انی) دیت، وا ده‌بیت له شیوهی کرمانجیی سه‌روودا ئەم صیغهی له کار وهرده‌گیریت، وهک (یاری برانی) که له کاری (برین)هوه وهرگیراوه، یاریه‌که‌ش به واتای پیشبرکی دیت.

له راستیدا ئەم صیغهی له شیوهی کرمانجیی خوارووشدا پهیدا ده‌بیت، به‌لام نهک به هوی به‌کارهینانی کارهوه، وهک:

جگانی (میچین)

که‌لایانی (هه‌لماتین)

تۆپانی (تۆپ تۆپین)

په‌لیکانی (هه‌لوکین)

رگانی (سنجوقین)

[روونکردنهوه:

وشهی «چاوشارکی» کهرتی کاری تیدایه و ناوی یاریشه. وشهی «هه‌له‌پرکی»ش هه‌ر له‌م جوورهیه.

ده‌مراستی لیژنه]

۴- ناوی جیگا (اسم‌المکان):

صیغهی ده‌ستووری بۆ (ناوی جیگا) له کوردیدا به زیادکردنی پاشگری (گه) له کۆتایی «کار» دروست ده‌بیت، وهک:

روانين	روان	روانگه
فرين	فر	فرگه
له وهران	له وهر	له وهرگه
برين	بر	برگه

ليټرهدا مه بهست ټو ناوی جيگايانه په که له کار دروست ده کړين، د هنا پاشگري «گه» له گه ل وشه ی تریش ناوی جيگا زور دروست ده کات به لام ليټرهدا مه بهست ده وری «کار» ه له دروستکردنی ناوی جيگا.

جگه له صيغه دستورييه صيغه ی تریش هه ن له هندی کار وهرده گيرين وهک:

رژان	ده (ريژي)	ريژ	ريژهن
سووتان	ده (سووت)	سووت	سووتهن
رووتانه وه	ده (رووت)	رووت	رووتهن

له شتوهی کرمانجی سه روودا ده گوتريت:

گه فسک به واتای جيگه ی (گه وزين) ديت.

زفرک به واتای (شوینی گيژهنی ئاو) ديت.

وا ده بيت ناوی جيگه بؤ خوی ده بيته سه رچاوه بؤ چاوگ، وهک:

خليسک خلیسکان

[روونکردنه وه:

به دور نابینم ټم وشه یه ش وهکو وشه کانی (گه فسک، زفرک) له

کاره وه بوويته ناوی جيگه، نهک به پيچه وانه.

[دهمراستی ليژنه]

ه- ناوی نامير (آلة):

ليټرهدا مه بهست هه ر ټو ناوانه ن که له «کار» وهر گيراون. به ئیستیقرا ده رده که ویت زور به ی ټو ناوانه له کورديدا وشه ی سه ربه خوون، پيوه نديان به کاره وه نييه، وهک:

«ده رزی، ته شی، خه ر هک، سوژن، چه کوش، چنگال، داس، سه رهنه، که وچک،

مشته». به لام ناواناوهیهک وا دهبیت «ناوی ئامیر» له کار وهردهگیریت. ئەم دارشتنەش له صیغەیهکی زیاتر هەیه، وەک:

۱- کوتک، کوتەک (له کوتانەوه هاتووە)

۲- بیژنگ (له بیژانەوه هاتووە)

۳- پارزۆنگ (له پارزینەوه هاتووە)

۴- گیرە مهقاشیکی بچووکه زەرهنگەرەکان بەکاری دین بۆ گرتنی زێر، له کاری «گیران» هوه هاتووە.

هەندیک ناوی ئامیر صیغە «ناوی کارا» ی لیکدراویان بۆ کار دیت، وەک:

دەستار (دەست هار): له «هارین» هوه هاتووە.

بەفرمال: له کاری (مالین) هوه هاتووە.

دەستبەرە: له کاری «بردن» هوه هاتووە. له گەڵ تیبینی ئەمە ئەگەر بزۆینهکە ی کۆتایی وشە لاجیت، دەبیتە «دەستبەر» وە بە معنای (ضامن) دیت له عەرهبیدا.

پانیکیش (پارژە هەلکیش): له کاری «کیشان» هوه هاتووە.

شەکرشکین: له کاری (شکاندن) هوه هاتووە.

کهوگیر (کهفگیر): له کاری «گرتن» هوه هاتووە.

چاپالۆ: له کاری «پالۆتن» هوه هاتووە.

دەستەسڕ: له کاری «سڕین» هوه هاتووە.

له نووسینی تازەدا نووسەرانی کورد وا دەبیت له خۆوه ناوی تازە داهاوو دادەپژژن بۆ گەلی مەبەست که یهکێک له وانه ناوی «ئامیر» ه، وەک:

بنووس به واتای قەلەم (ئامیری پێ نووسین)

بکیش به واتای تەرازوو (ئامیری کیشان)

لیژنە لێره به پێشەوه ئەم صیغەیهی باس کردوو له ژێر ناوینشانی ناوی کارا (صیغە مبالغە)، له و باوەرەشدا یه به کارهێنانی راستهقینه هەر به و واتایه دهبیت و دەست نادات بکریت به ناوی ئامیر. به نمونە: وشە (بنووس) به واتای «زۆر نووس» دیت. به لام (بێنووس) دەبیتە ناوی ئامیر که بمانه ویت له «نووسین» هوه وهری بگرین و وشە «قەلەم و خامە» به کار نههێنین.

له کوردیدا ناوی کۆمه‌لیک شت هه‌یه که له کار و زیادیه‌ک پیک دیت، وهک:

دهستمال

لاگیره

به‌رچنه

دهسته‌سر

دهزگره (دهستگره)

دهستکیش

پێخه‌ف

رایه‌خ

روویۆش

سه‌رپۆش

هه‌مان صیغه‌ و ده‌بیت بۆ گیانله‌به‌ریش به‌کار دیت، وهک:

شیره‌خۆره

ده‌ستگیران

پێره‌وکه

سه‌پستیکه (نه‌و که‌رویشکه‌یه که ده‌گاته ته‌مه‌نیک سه‌ک نایگاتی).

له‌م نمونانه‌وه ده‌رده‌که‌ویت که وا ئه‌م ته‌رزه‌ ناوانه‌ی شت و گیانله‌به‌ر له‌گه‌لیک صیغه‌وه وه‌رده‌گیریت، وه‌ک صیغه‌ی ناوی کارای لیک‌دراو، ئاوه‌لکاری کارا و صیغه‌ی تریش.

۷- له هه‌ندی رسته‌ی کوردیدا چاوگ نوونی چاوگیه‌که‌ی ده‌قرتیت و چیی ده‌مپنیتته‌وه کاری چاوگه‌که ده‌کات له رسته‌دا، وه‌ک:

کوشتن کوشت (پیاو خراپه‌که‌م به‌ کوشت دا)

گرتن گرت (دزه‌که‌م به‌ گرت دا)

کردن کرد (جله‌که‌م به‌ کرد دا)

ئەم بەکارهیتانە مەنەى بەکارهیتانى چاوگە ئەصلیەكە ناكات، واتە دەگوتریت:

بە كوشتنم دا

بە گرتنم دا

بە كردنم دا

له زمانى فارسیدا ئەم تەرزە چاوگە كورتكراوھىە پىنى دەگوتریت (مصدر مرخم = چاوكى كرتینراو). واش پى دەچیت له كوردیدا تەنیا ئەو چاوگانەى زۆر بەسەر زارەوھن بەم جوۆرە بەكار دین و زیاتریش له كارى «دان» دا دینە ناو رستهو، بەلام چاوكى «كوشتن» لهگەل «چوون» یش دەگونجیت و دەگوتریت:

بە كوشت چوو

بە كوشت چیت (بو دوعا لیکردن).

۸- هەندى صیغەى تر هەیه له بنجىكى كار و پاشگر پىك دیت و هەرچارە مەبەستىك بە دەستهو دەدات بە گوێرەى واتای كارەكە، وەك:

بەستەلەك: له «بەستن» هەووه هاتوو و ناویكى دارژاو (دروستكراو).

خواردەمەنى: له «خواردن» هەو هاتوو و ناویكى گشتىى دروست كردوو، بەلام له ناوى گشتىى ئاسایىى خوێ بوووتەو بەوهدا كە صیغەیهكى تايبەتىى له كارىك پىك هیتاوه. ئەم صیغەیه ئىستاكە لهگەل غەبرى كارىش بە كاردى، وەك:

شیرەمەنى، ساردەمەنى، چاپەمەنى، مزرەمەنى.

له راستیدا ئەم دارشتنە تازەیه و صیغەكە له بنەرەتدا هەر لهگەل كاردا بەكار هاتوو.

دروومان: ئەم صیغەیهش كە له «دروون» و پاشگرى «مان» هەو هاتوو جوۆرىك له ناوى «مەعنا» ى دروست كردوو. ئەم پاشگرە لهگەل غەبرى كارىش بەكار دیت و وشەى تازە دروست دەكات، وەك:

ئاسمان، پەشیمان، قارەمان، دارەمان

بە ئىستىقرا لەم جوۆرە صیغانە ھى تریش دەوۆزىتەو بە ھۆى پاشگر و كارووه، وەك:

خۆراک پۆشاک

ئەم پاشگرە لەگەڵ غەیری کاریش دیت، وەک:

پیت پیتاک

روون رووناک

چاوگ

ساغکردنه‌وهی ئه‌و لایه‌نه ئاخۆ «چاوگ» سه‌رچاوه‌ی ئیشتیقاچه، وه‌یاخود چاوگ خۆی له‌ کاره‌وه‌ وه‌رگیراوه؛ باسیکی فراوانه و ده‌مه‌ته‌قییه‌کی ورد و قوول هه‌لده‌گریت. له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا به‌ره‌ییکی گه‌وره‌ی زاناکانی زمان له‌ کۆنه‌وه‌ بریاریکی گشتییان داوه‌ که «چاوگ - مصدر» سه‌رچاوه‌ی کار و ئیشتیقاچه.

له‌ زمانیکی وه‌ک ئینگلیزیدا Infinitive رواله‌تی له‌گه‌ل رواله‌تی Present Case یه‌ک شته‌. رواله‌تی رابردووی زۆر جار ان پتوه‌ندی نامینی له‌گه‌ل چاوگ و حازردا، که‌چی له‌ کوردیدا رواله‌تی چاوگ له‌گه‌ل کاری رابوردوو له‌ یه‌کتر ده‌که‌ن. هه‌رچه‌ند ئیره‌ جیی درێژه‌ پندان نییه‌ به‌لام ده‌بیت ئه‌وه‌نده‌ بگوتریت زمانزان مه‌یدانیکی به‌رفراوانی له‌به‌ره‌ بۆ بریاردان له‌سه‌ر ئه‌و رایه‌ی خۆی په‌سه‌ندی ده‌کات. زمانه‌که‌مان هه‌لده‌گریت «چاوگ»ی تیدا بکریت به‌سه‌رچاوه‌، وه‌یا کاری رابوردوو، ئه‌و سه‌رچاوه‌ بیت. له‌ هه‌مان کاتدا ریگه‌یه‌کی سییه‌میش هه‌یه‌ بۆ ده‌ستنیشانکردنی سه‌رچاوه‌ی ئیشتیقاق که‌ ئه‌ویش «ره‌گی کار»ه‌.

لیژنه‌ موناچه‌شهی ئه‌م لایانانه‌ی خسته‌لاوه‌ و به‌ گویره‌ی په‌راویزی دراسه‌که‌ی خۆی خه‌ریک بوو له‌گه‌ل رواله‌تی چاوگ و ئه‌و ده‌ستورانه‌ی که‌ پتوه‌ندیان پتوه‌ی هه‌یه‌ بی ئه‌وه‌ هه‌ول بدات ره‌سه‌نبوونی یه‌ک له‌و سه‌رچاوانه‌ بۆ ئیشتیقاق ساغ بکاته‌وه‌. چاوگ له‌ رووی واتاوه‌ له‌ خیزانی کاره‌ ده‌توانین بڵین: چاوگ ئه‌و وشه‌یه‌یه‌ که‌ واتای کاری تیدا بیت به‌بی کات. له‌ رسته‌دا ده‌شیت به‌ شیوه‌یه‌ک ده‌ربهریت که‌ جیگه‌ی کار بگریته‌وه‌، له‌و رووه‌وه‌ که‌ ئه‌ویش وه‌ک کار «کارا» و «به‌رکار»ی هه‌بیت. ئه‌م یه‌ک خیزانییه‌ و پتوه‌ندی چاوگ و کار وای کردووه‌ چی ده‌رباره‌ی «کار» گوتراوه‌ له‌ رووی فۆرم و واتاوه‌، سه‌ره‌به‌ری بۆ چاوگ بگوتریت، ئه‌ویش وه‌ک «کار» ساده‌ و ناساده‌ و به‌ هیز و بی هیزی هه‌یه‌ به‌لام دیاره‌ که‌ کاتی تیدا نه‌بیت، رابردوو و ئیستاکه‌ و ئاینده‌ی نییه‌.

جۆره‌کانی چاوگ:

له کوردیدا هه‌موو چاوگی کۆتایی به‌دهنگی (ن) دیت، که زاراوه‌ی نوونی چاوگی بۆ به‌کارهاتوو له نیوان زمانزانی کوردا؛ به‌لام له پیش نوونی چاوگه‌وه چهند دهنگیک دین که ئه‌وان جۆری چاوگه که ده‌ستنیشان ده‌کن، ئه‌مانه‌ش پینج دهنگن که هه‌ر جاره یه‌کیکیان ده‌که‌وێته پیش نوونی چاوگیه‌که:

یه‌که‌م - چاوگی پیتی Consonat: ئه‌م چاوگه دوو جۆری هه‌یه:

أ- چاوگی دالی: ئه‌و چاوگانه‌ن که پیتی دال تییاندا دیته پیش نوونی چاوگه‌وه، وه‌ک:

کردن

بردن

مردن

خویندن (خوندن)

خواردن

ناردن

ژماردن

سووتاندن

برژاندن

خنکاندن

له‌وه‌راندن

له‌م نمونه‌نانه‌دا چهند خالیک سه‌رنج راده‌کیشیت:

۱- جگه له وشه‌ی (مردن) که چاوگیکی تۆ نه‌په‌ره، ئه‌وانی تر هه‌موویان تێپه‌رن، له‌وه‌وه دهرده‌که‌وێت له بنه‌ره‌تدا ئه‌م ده‌نگه‌ی دال بۆ په‌یدا‌کسردنی واتای تێپه‌راندن هاتووته کۆتایی کاره‌وه.

۲- ئه‌و چاوگه تێپه‌رانه‌ی که له خۆوه بی «اندن» تێپه‌رن، هه‌موویان له‌وه‌دا یه‌ک

دهگرنهوه که دهنگی پیش داله که بیان «ر»^(۱) ته نیا «خویندن» نه بیت که له
 پروالته ئیستایدا «اندن» ی نییه و دهنگی پیش داله که شی «ر» و «ن» ه. به لام
 وردبونهوه له هندی باری ئه م چاوگه وا دهکات مروّف بجیتته سه ر ئه و
 قه ناعته که وا ئه ویش له بنه ر هتدا به هوی «اندن» هوه بووه ته تیپه ر.

جاری له پیشه وه بیدین و سهیری صیغهی نایندهی بکهین دهبینین صیغهی که
 «اندن» ی بیّ ده مه ته قه یه:

دهسووتینّی

دهبرژینّی

دهخوتینّی

له شیوهی کرمانجیی سه روودا به زوری صیغهی رابوردووشی «خاندن» ه،
 هرچهند «خویندن» و «خوندن» یشی تیدا به کار دیت، که بگه ریتینه وه بوّ زمانی
 فارسی دهبینین له ویشدا «خواندن» به کار دیت. وا پّی دهچیت ئه م وشه یه سوان و
 گورانیکی به سه ردا هاتووه له هندی که لهجه کانی کوردیدا که وا صیغهی
 رابوردووی له «اندن» دوور که تووه ته وه.

۲- له شیوهی کرمانجیی سه روودا دهنگی «ر» ی پیش داله که دهقرتیت و دهگوتریت:

کرن

مرن

برد

ب- چاوگی تائی:

ئه م چاوگانه دهنگی پیش نوونه که بیان دهنگی (ت) ه، وهک:

کهوتن

گرتن

(۱) له م به یتهی حاجی قادردا دهنگی پیش (د) ی چاوگ (ر) ی قه له وه نه ک (ر) ی لاواز:

بیّ بسته فهلهک ناشه کی وای ناوه ته وه

بوّ هاردنی ئیمه چ عه جاییب دهگه ری

هاتن
بهستن
خهوتن
رشتن

ئەم چاوگانە تێپەر و تێ نەپەریان هەیه.

تێبینی: لە باسی چاوگی دالیدا کوتمان دەنگی پێش دالەکه «ر»، لێرەشدا سەرئەنجام بۆ ئەمە دەپروا کەوا چاوگی تائی لە وشە «کرتن»دا، دەنگی «ر» پێش «ت» هاتوو. لێژنە خەریک بوو بۆ دۆزینەوەی چاوگی تر لەم بابەتە هیچی تری نەدۆزیووە تەنیا نەبیت لە هەندێ شێوەی کرمانجیی سەرودا وشە «هەناردن» وادەبیت «هەنارتن» دەگوتریت.

[روونکردنەوه:

لە بەشێکی ئەو ناوچە سێ سووچییە دەکهوێتە نێوان کۆیە و رانیە و مەرگەو هەموو دەنگەکانی (د) کە لە پێش نوونی چاوگەو دەین دەکرێن بە (ت) وەک (کرتن، خوارتن، هەنارتن، بوارتن) بەلام وا دەزانم دالی (مردن) ناگۆریت.

[دەمراستی لێژنە

دووهم- چاوگی دەنگی بزوین:

ئەم چاوگە سێ جۆری هەیه:

آ- چاوگی ئەلفی

ئەم چاوگە دەنگی پێش نوونەکە دەنگی (ا)یە، تێپەر و تێ نەپەریشی هەیه،
وەک:

وینە بۆ تێپەر

کتیلان

شیلان

پێوان

دان

نان

وینه بو تى نه پەرى سووتان

پژان

خشان

رووشان

خنکان

لەم نمونانەوه دياره بەشى تى نه پەرى ئەم چاوگه له رووى هيزهوه له جوړى روودان.

لەو نمونە کارانە لیژنە که له وتووێژى خویدا باسى لى کردوون و هیناوانیە بەر سرنج، تەنیا یەک کارى ئەلفى تى نه پەرى دۆزیووتەوه، که له شکلى بەکارهینانى ئیستاکییدا هی روودان نه بیئت ئەویش کارى «وستان» ه. له بەکارهینانیدا وادەبیئت وهک لازمیکی عادهتى نهک روودان رهفتار دهکات و دهگوتریت: (دهوهستم) نهک (دهوهستیم) که مه بهست وهستانىکی ئیرادى بیئت. دياره که مه بهست له کارى «وستان» دا روودانى رووت بیئت نهک کارىکی ئیرادى ئەوسا به پى دەستوورى خوێ دەبیتهوه کارى روودان و دهگوتریت (دهوهستم - دهوهستین).

[روونکردنهوه:

کارى (نان): له بەکارهینانى ئیستاکییدا وهک کارى (روودان) گەردان دهکریت و دهگوترى (دهنیم، دهنین، دهنن...) ئەم کاره برادەریکی تریشى هیه وهک خوێ تپه پە وهک ئەویش گەردانى (روودان) دهکریت...

کارى (نان) دهقیکی تری هیه له هەندى شیوه ئاخاوتندا ئەویش (نیان)، ئەگەر قبوولی بکهین به شیوه رهسه نهکەى ئەوسا گەردانى له گەردانى کارى (روودانى ئەلفى) دهترایت چونکه ئەو (ئى) هیه که له ریزه ی ئایندهیدا دیتهوه (دهنیم) هی ئەصلى فعله که دهبیئت. کارى (هه‌لستان) ئەویش ئەلفییه و کارى روودانى نییه. دياره له

بڼه رڼدا له (وهستان) هوه هاتووه.

له هندنډې شپوهې به کاره ټانيدا (خشان) یش دهبته وه (دهخشم)
وهک، نه وهی له (خشین) هوه وهرگیرا بیت.

کاری (ده ټیم) نه ویش وهک هی روودان گهردان کراوه هرچه ند چ
پټوهندی به (گوتم - گوتن) هوه نه ماوه. که قیاسی له (نام، دهنیم)
بکری دهبی (لام، ده ټیم) بوو بیت که له مه شدا گرفتیکي تر هه یه
نه ویش نه وهیه ناشی لامی قه له وه له پټشه وهی وشه وه بیت.

دهمراستی لیژنه

ب- چاوکی واوی:

نهم چاوکه دهنگی پټش نوونی چاوکیه که هی دهنگی واوه، واوه که ش واویکی
قووچاوی دریژه، تټپهر و تټی نه پهریشی هه یه، وهک:

وینه بو تټپهر گروون

دروون

سوون

وینه بو تټی نه پهر چوون

بوون

ج- چاوکی یائی:

نهم چاوکه دهنگی پټش نوونی چاوکیه که هی دهنگی «ی» هه. یایه که یایکی
قووچاوی دریژه، تټپهر و تټی نه پهریشی هه یه، وهک:

وینه بو تټپهر نووسین

کرین

برین

درین

وینه بو تټی نه پهر فرین

وهرین

وهپښ

چاوكيش وهك «كار» تپهړ و تې نهپهړي ههپه:

پهكهم - چاوكي تې نهپهړ:

نهم چاوكه له دوو سهچاوهوه دپت:

۱- له وشهپيكي حازر به دهستهوه، كه نه غلب ناوي چاوكه، وهك (ترس، لهرز، خه و...) كه نه مانه دهبنه (ترسان، لهرزين، خهوتن...) . واش دهپت له ناوي ناسايي، وهيا ناوهلناو ووردهگيريت، وهك:

شهل شهلين

ترش ترشان

نهخش نهخشان

۲- له چاوكي رهسهن: كه پيشهكي نپيه و له خووه چاوكه، وهك:

نووستن

رپوشتن

چوون

فرين

جوړيک چاوكي تې نهپهړ ههپه كه به هوې پاشگري «اندن» هوه پهيدا دهپت، ههچهند له بنهپهتا «اندن» بو تپهپه راندن (تعديه) بهكار دپت. به گشتيش نهم چاوكه له ناوي دهنگهكانهوه پهيدا دهپت، وهك:

زيره زيراندن

گرمه گرماندن

لووره لوورانندن

قيژه قيژاندن

زريکه زريکانندن

دووهم - چاوكي تپهړ:

نهم چاوكه له سي سهچاوهوه دپت:

۱- له وشه ییکی سه ربه خو دروست ده کړیت، وهک:

پرس	پرسین
دز	دزین
گهز	گهستن
پهست	پهستان
کهند	هه لکهندن

لهم جوړه چاوگانه دا چاوگی واوی په یدا نابیت.

[روونکر د نه وه:

رهنگه (فه رمان، دروینه، دروومان) بشی پییان بگوتری ناوی
چاوگ و (فه رموون، دروونه وه، دروون) یان لی که وتوو هته وه که
چاوگی واوین.

دهمراستی لیژنه]

۲- به هوئی پاشگری (اندن) هوه، وهک:

لهرزین	لهرزاندن
سوتان	سوتاندن
فرین	فراندن
وهرین	وهراندن

۳- چاوگی رهسهن که هر له خو په وه چاوگی تیپه ره، وهک:

خواردن
بهستن
رشتن
کوشتن
هارین
کتیلان

تیبینی:

به نیسبته وشه‌ی (به‌ستن)هوه، زاراهوی (به‌ندوبه‌ست) هه‌یه له‌وهوه امکان هه‌یه
پئی بگوتریت چاوگیکی ره‌سه‌ن نییه و له وشه‌ی «به‌ست»هوه وهرگیراوه، به‌لام
ده‌بیت بگوتریت که وا به‌ته‌نیا «به‌ست» واتای «به‌ستن» ناگه‌یه‌نیت.

سیه‌م: جوړیک چاوگ له کوردیدا هه‌یه که له بنه‌رتدا سه‌رچاوه‌که‌ی تیپه‌ره به‌لام
ده‌بیته تی نه‌په‌ره به‌هوی نه‌وهوه که وا کارا‌که‌ی نادیار ده‌بیت: ئەم چاوگانه
ده‌شیت پتیا بگوتریت «چاوگی کارا نادیار» له‌و رووهوه که کاری لی
وهرگیرا کارا‌که‌ی نادیار ده‌بیت، وه‌ک:

کوژران کوژرا

خوران خورا

گیران گیرا

چواره‌م: جوړیک چاوگ هه‌یه بی‌زیادی پاشگر یا پیشگر واتا نابه‌خشیت، وه‌ک:

کولانه‌وه

چووزانه‌وه

حه‌سانه‌وه

هه‌ل‌واسین

دامه‌زران

دامرکان

له‌م نمونه‌وانه‌وه ده‌رده‌که‌ویت ئەم جوړه چاوگه، تیپه‌ره و تی نه‌په‌ری هه‌یه.

چاوگ له‌رووی فۆرمه‌وه:

له‌م رووهوه ده‌کرئی به‌دوو به‌شه‌وه:

۱- چاوگی ساده.

۲- چاوگی ناساده.

د- چاوگی ساده:

ئه‌و چاوگه‌یه که له وشه‌ییک پیک هاتووه و چ زیادیه‌کی وه‌ک پیشگر و پاشگری

تیدا نییه، وهک:

خواردن

نووستن

وهرین

برژان

چوون

چاوگی ساده تیپه‌ر و تی نه‌په‌ری هه‌یه، تیپه‌ره‌که خۆیشی ده‌بیته‌وه به چاوگی کارا نادیار، هه‌روه‌ها تی نه‌په‌ریش تی نه‌په‌ری ئاسایی و تی نه‌په‌ری روودانی هه‌یه. پوخته‌ی قسه ئه‌وه‌یه چی له باره‌ی کاره‌وه گوتراوه لیتره‌دا ده‌شیت بگوتریته‌وه.

۲- چاوگی ناساده:

به هۆی ئه‌وه‌وه چاوگ و کار خزمی یه‌کترن و له یه‌ک سه‌رچاووه هه‌لده‌قولن، لیژنه چاوگی به باسی کاری ناساده‌دا گیرایه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی بزانیته کاری ناساده له‌م دراسه‌یه‌دا به‌چهند به‌ش دابه‌ش کراوه. له‌وه‌وه ده‌رکه‌وت کاری ناساده سی جۆره:

۱- کاری دارژاو (دروستکراو):

که بریتییه له کار و پیشگر، وه‌یا کار و پاشگر به‌مه‌رجی واتایه‌کی تازه پتک به‌ئینت.

۲- کاری لیکدراو:

که بریتییه له پیشگریکی واتادار و کاریک، وه‌ک: «سه‌برین» له‌مه‌شدا مه‌رج داهینانی واتای تازه‌یه.

۳- کاری ئاویتته:

ئهو کاره‌یه که وا سه‌ره‌رای کار، پیشگر و وشه‌ی واتادار وه‌یا پاشگر و وشه‌ی واتاداری تیدا بیت.

به‌و پتیه چاوگیسه ده‌بیت به‌لای که‌مه‌وه سی جۆری هه‌بیت، چونکه هه‌موو کاریک چاوگی خۆی هه‌یه، که‌واته چاوگی ناساده‌ش له سه‌ره‌تاوه وه‌ک کار ئه‌م

سى جوړه‌وى خواره‌وى هه‌يه:

۱- چاوگى د ارژاو (دروست كراو):

كه بریتیه له چاوگ و پیشگر، وهیا چاوگ و پاشگر، وهیا چاوگ و پیشگر و پاشگر، به‌مه‌رجیک و اتایکی تازه دابینت، وهک:

کړدن	هه‌لکړدن	تیکړدن	داکړدن
چوون	هه‌لچوون	تیراچوون	تئ هه‌لچوونه‌وه
که‌وتن	هه‌لکه‌وتن	تیکه‌وتن	پیکه‌وتن
خواردن	خواردنه‌وه	(قه‌خارن)	
بردن	بردنه‌وه	تتیردن	
بوون	بوونه‌وه	لیبوونه‌وه	دابوون
کړدن	کړدنه‌وه	(قه‌کړن)	

تیبینی:

هه‌روهک له کاتى باسى کاردا روون کرایه‌وه لیره‌شدا ده‌بیت روون بکریته‌وه که‌وا له زارى کرمانجی سهرودا پاشگری (هوه)، که ده‌بیته پیشگری (قه) له زږبه‌ی شیوه‌کاندا واتای کاره‌که ده‌گوریت، به‌لام له شیوه‌ی بوټانیدا واده‌بیت دووباره‌کړدنه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نیت، وهک:

(قه‌گه‌ران) به واتای گه‌رانه‌وه، هه‌روه‌ها (قه‌مان) به واتای مانه‌وه دیت.

۲- چاوگى لیکدراو:

بریتیه له چاوگ و وشه‌یکی واتادار که له پیشه‌وه دیت، وهک:
سهریرین، ده‌ستکه‌وتن.

۳- چاوگى ناوټه:

ئو چاوگه‌یه که وا سهره‌رای کار وشه‌ی واتادار و پیشگر یا پاشگری تیدا بیت، وهک:

ده‌ست پیکړدن

دوورکه‌وتنه‌وه

پوونکردنهوه

پئی لئی هه لبرین

به ربوونهوه

تیبه ربوون

لهم چاوگانه دا وشه ی واتادار و پیشگر و پاشگره که بهیه که وه له گه ل ئه صلی
چاوگ واتایه کی تازه ده به خشن، که وا لادانی هر که رتیک له که رته کانی چاوگه که
ئه و واتایه ناهیلی. له حالیکدا ئه م چاوگانه خرا نه تصریفه وه بو هه موو که سه کانی
له هه موو کاته کاندای تیکرای که رته کانیان ده پاریزرین و هیچیان لئی ناقرتیت، بو
نموونه:

دهست پیکردن:

(دهستم پئی کرد دهستی پئی ده که م دهستم پئی کردبا دهستان پئی کردبوو.)
ههروه ها ده توانریت (هوه) ی دووباره کردنه وه شی بخریته سه ر و بگوتریت:
(دهستم پئی کرده وه دهستیان پئی کردبا وه دهست پئی مه که نه وه).

زمانی کوردی ئه و قابلیه ته ی هه یه که «سارسته» یا «رسته ی ته واو» یا چه ند
وشه یه ک له شکلی چاوگدا تیک به سه ستیت، وه ک:

دهستبرین

پیاوکوشتن

ئاو خواردنه وه

به سه رشاخا هه لگه ران

سه رنخون بوون

به یه کدا مالین

تیک هه لقران

ئه م جو ره چاوگانه کاتیک واتای تازه ی پیک هیئا ده شی ت به به شی کی تازه له
به شه کانی چاوگ حیساب بکرین، به لام که واتای تازه یان نه بوو، ئه وسا ده بنه
جو ریک له ته عبیر که وا له تاییه تییه کانی زمانی کوردییه. بو روونکردنه وه:

که ده‌لٲٲن (پٲاو کوشتن) مه‌به‌سٲمان ئه‌و واتا‌یه‌یه‌ که له (کوشتنی پٲاو) دٲٲته زیهنه‌وه، ترکیبٲکی ئٲزافی ئٲعتیادی‌یه. (پٲاو کوشتن) ترکیبٲکی تاییه‌تی زمانی کوردی‌یه (له هه‌ندی زمانی تریش ئه‌م تاییه‌تی‌یه هه‌یه وه‌ک زمانی ئٲنگلیزی). ئه‌و ترکیبه بریتییه له پٲش‌خستنی مفعول و دوا‌خستنی چاوگ که فه‌رمانی کار به‌جٲ ده‌هٲنٲت، به‌لام (سه‌ربرٲن) که به واتای کوشتنه‌وه‌یه ئه‌م پٲش‌خستن و پاش‌خستنه هه‌لنا‌گرٲت... که گوٲرا (برٲنی سه‌ر) واتای کوشتنه‌وه نا‌گه‌یه‌نٲت چون‌که ده‌بٲته ته‌رکیبٲکی ئٲزافی عاده‌تی. له‌به‌ر ئه‌مه ته‌رکیبی (پٲاو کوشتن) ناییته جوړٲکی تازه له چاوگ چون‌که واتا‌یه‌کی تازه‌ی دانه‌هٲناوه، به‌لام (سه‌ربرٲن) پٲی ده‌گوٲرٲت: «چاوگی لٲکدراو» چون‌که واتای تازه ده‌به‌خشٲت، قیاسی چاو‌گه‌کانی تریش له‌م دوو نمونه‌یه ده‌کرٲت.

له نمونه‌کانی چاوگی لٲکدراوی وه‌ک «نان‌خواردن، مه‌ل‌گرتن» دٲتمان چاوگ له کوردیدا ئه‌و توانا‌یه‌ی هه‌یه فه‌رمانی کار ببٲنی، له رٲی هه‌مان توانا‌وه چاوگی کوردیی ساده و دارژاو و لٲکدراو و ئاوٲته‌ی هه‌موویان به‌به‌ریانه‌وه هه‌یه ئامرازی نه‌فییان به‌خرٲته پٲشه‌وه وه‌ک ده‌خرٲته پٲش کاره‌وه، بۆ نمونه:

نووستن	نه‌نووستن	نه‌نووست
گرتن	نه‌گرتن	نه‌یگرت
هه‌لنه‌نگووتن	هه‌لنه‌نگووتن	هه‌لنه‌نگووت
سه‌ربرٲن	سه‌رنه‌برٲن	سه‌ری نه‌بری
پٲی له‌لبرٲن	پٲی له‌ل نه‌برٲن	پٲی له‌ل نه‌بری

له‌و نمونه‌نانه‌وه ده‌رده‌که‌وٲت، که وا ئامرازی نه‌فی هه‌روه‌ک راسته‌وخۆ ده‌چٲته پٲش کاره‌وه له چاوگی مه‌نفیشدا ده‌چٲته پٲش چاو‌گه‌که‌وه. به‌لام له شٲوه‌ی کرمانجیی سه‌روودا ئه‌داتی نه‌فی واده‌بٲت ده‌چٲته هه‌ره‌پٲشه‌وه، چ وشه‌که کار بٲت چ چاوگ بٲت به‌خۆی و پٲش‌گریه‌وه، وه‌ک:

رابوون	نه‌رابوون
هه‌ل‌گرتن	نه‌هه‌ل‌گرتن
هه‌لافٲتن	نه‌هه‌لافٲتن

واش ده بیت وهک شیوهی کرمانجی خواروو ئه داتی نه فییه که ده چته پیش کار
و دواى پیشگره وه، وهک:

رابوون رانه بوون
هه لگرتن هه لنه گرتن
گریدان گری نه دان

هه ندی له و چا و گانه ته نیا یهک شیوه به کار هی نانی هه یه له نه فیدا به نمونه:
چا و گی «هه لاقیتن» هه «نه هه لاقیتن» ی هه یه، هه روه اش چا و گی «هه لخستن»
هه «نه هه لخستن» ی هه یه. له و چا و گانه ی پیشگری (هه) یان له پیشه وه یه، ئه داتی
نه فی هه همیشه ده که و یته هه ره پیشه وه، وهک:

قه دان نه قه دان
قه مان نه قه مان
قه بوون نه قه بوون

ئه م صیغه یه ی نه فی که لیره دا له باسی چا و گدا هاته ناوه وه دریزه ی زیاتری
هه یه و له گه ل غه یری چا و گیشدا به کار دیت و ده وریکی تایبه تی ده بینیت له
پیکه ی نانی واتای (سلبی) له زمانی کوردیدا له جیی مونسبی خو ی به دریزی
باس ده کريت.

ئاوه لكار

يه كههه - ئاوه لكار له رووى زاراوهوه

ئهو نووسه ره كوردانهى كه خهريكى باسى زمان بوون، له تىكرائى باسهكانى زمان هه موويان له سهه ره يهك ريباز نه رويشتوون، كه يه كىك له وان باسى ئاوه لكاره. ئهو نووسه رانه، سهه راي جو داى تصويريان له باره ي ريزمانه وه، له رووى زاراوه هيشه وه، جو داى بيان هه يه. له باره ي ئاوه لكاره وه، ئهه زاراوانه ي خواره وه دینه بهرچاو له نووسينه كانه ي ئهو نووسه رانه دا:

١- ماموستا سه عىد سدى - له كتيبه كه ي خويدا (صرف و نحوى كوردى) سههه باسىكى تايبه تى بو ئاوه لكار دانه ناوه. به لام له كاتى باسكردنى ناودا له لاپه ره (٢٤) زاراوه ي (اسمى زمان و اسمى مكان) ي به كار هيتناوه و ده لىت:

اسم دوو قسهه:

١- اسمى زمان.

٢- اسمى مكان.

اسم زمان - اسمى كه معنای زمانى تىدا بى، يعنى دلالت له زمان بكا، وه كو: شهو، رۆژ، پىرى مانگ، پار...

اسم مكان - اسمى كه دلالت له مكان بكا، وه كو: سهه، ژىر، پىش، پشت، دوور ئىزه، ئه وى، لا، ناو.

٢- ماموستا توفىق وهه بى - له دهستوورى زمانى كوردى لاپه ره (١٧) دا، ده لى: زهرف كلمه يه كه بو ته واو كردنى مه عنای كارى يا سيفه تى يان زهرفىكى تر به كه لك ئه هيتريت. سيفه تى چۆن مه عنای ناوى ته واو ئه كا، ئه مپش مه عنای سيفه ت و فىعل و زهرف ته واو ئه كا، وهك:

ئهو زۆر ئه دووى. (زۆر زهرفه كارى «ئه دووى» ته واو دهكات).

به فریځي زور ئهستور باری (زور زهرفه ئاوه ئناوی «ئهستور» تهواو دهکات).

ئو زور خیرا رویی (زور زهرفه زهرفی «خیرا» تهواو دهکات).

۳- ماموستا کوردویف له کتیبی زمانی کوردی سالی ۱۹۷۰ لاپه ره (۱۱۳) له ژیر ناوی «فیلتیش» ئه لئ: بهو وشانه ده لئین (فیلتیش - ظرف - ئاوه لکار) که حال و حه وال و قهید و تهحرکردن و بوون نیشان ددهن.

(فیلتیش) یش به سی بهش دابهش دهکات:

۱- هی وهختی کردن و بوون.

۲- هی جیگهی کردن و بوون.

۳- هی تهحر (جوری) کردن و بوون.

۴- مهردوخ له فرههنگه کهیدا له دوو جیگه لهو وشانه دواوه که دهبنه (ظرف)، جاریکیان له لاپه ره (۱۸) فرههنگی مهردوخدا «اسم زمان و اسم مکان» ناو دینیت و جاریکی تر له لاپه ره (۲۱) «ظرفی زمان و ظرفی مکان» ناو دهبات: له ئاست اسم زماندا ده لئ:

(ناو بو ناسینی وهخت و رۆزگار دانریاگه، اوه پی ایژن - ناوسا - وهک: امرۆژ، سۆزی، مانگ، سال، شهو...)

له ئاست اسم مکاندا ده لئ:

(یا بو ناسینی جیگه دانریاگه. اوه پی ایژن - ناوجیگه - وهک: المان، تاران، کوردستان...)

له ئاست (ظرف مکان) ده لئ به میسال (له مدرسه دا اخوینم).

له ئاست (ظرف زمان) ده لئ به میسال (له پیره که وه هاتگم).

۵- رشید کورد له کتیبی (پیزمانا زمانی کرمانجی) لاپه ره (۱۰۶) دا ده لئیت: «نیر» م له بری «ظرف» به کارهیناوه، چونکه کرمانج دبیژن (ئیرۆ نیره کی تهنگه) واته زهرفیگی تهنگه، له بهر ئه مه (نیر) به تهواویی مهعنا (ظرف) دهکات.

(نیر) یش دهکا به شهش به شهوه:

آ- نیری راسته دهر: وهکو (باش) له رسته ی (ئه ز باشم).

ب- نیری تباب: وهکو (پیر) له رستهی (په زئی مه مو پیره).

ج- نیری چاخ: وهکو (ئیرۆ) له رستهی (ئەز ئیرۆ هاتم).

د- نیری لووس: وهکو (هوندور) له رستهی (ئەز له هوندور بووم).

ه- نیری هه بوون، نه بوون، گومان:

نیری هه بوون: وهک وشه ی (ئهری) له رستهی (ئهری مه مو ئیرۆ دچه؟).

نیری نه بوونی: وهک وشه ی (ما) له رستهی (ما مه مو ئیرۆ دچه؟).

نیری گومان: وهک وشه ی (به لکی) له رستهی (به لکی ئیرۆ بچم).

و- نیری پرسیار: وهک دوو وشه ی (ما، کینگا) له رستهی (ما تو کینگا

دچی؟).

6- جگه رخوین له کتیبه کهیدا (دهستور و ئاواي زمانی کوردی) چاپی به غدا،

۱۹۶۰ بۆ (ظرف زمان - ظرف مکان) دوو زاراوه ی (دهمناف - جیناڤ) ی

به کار هیناوه، وهک:

آ- بۆ دهمناف. ئیرو، پیر، نها، نووکه.

ب- بۆ جیناڤ. وار، ئەشکهفت، مزگهفت.

ههروهها جیناڤیشتی کردوو به دوو بهشهوه:

۱- جیناڤی خوه سهر: خان، سهرا.

۲- جیناڤی پتکهاتی: کوردستان، خوندهگه، بارخانه، چایدان.

۷- نووری عهلی ئەمین له کتیبه کهیدا ریزمانی کوردی، لاپه ره ۱۸۶، ده لیت:

ئاوه لکار ئەو واژهیه یا ئەو دهسته واژهیه یا ئەو پارچه شوین که وتوووه (کلۆز)

که وهسفی بهشی له بهشهکانی ئاخاوتن دهکات، جگه له ناو و له راناو، وهک:

بهرخه که باش ئەله وه پێ: باش (وشه).

چۆله که که له سهر داره که فیری: له سهر داره که (فریز).

که مالۆسه که م کوشت، یه کانه که له ناو زه لکاوه که دا بوو (کلۆز).

ئاوه لکاریش دهکات به شهش به شهوه:

۱- ئاوه لکاری تافی، وهک (هینی، ئیستا، به یانی، پێزار).

- ۲- ئاوه‌لکاری شویتنی، وهک (سه‌ر، خوار، لا، کن...).
- ۳- ئاوه‌لکاری چه‌ندی، وهک: (گه‌لی، هه‌ندی، توژی).
- ۴- ئاوه‌لکاری ئاوه‌لناوی، وهک (باش، به‌گه‌رمی، به‌کۆل، به‌دلشکاوی)
- ۵- ئاوه‌لکاری نه‌فی، وهک (نه، نا، مه، نی...).
- ۶- ئاوه‌لکاری وه‌رامی، وهک (به‌لی، ئا، ئه‌ری، نه‌خیر...).

تیبینی:

نووسه‌رانی تری کورد هه‌ن له ئاوه‌لکار دواون به‌لام به‌ره‌مه‌کانیان له‌به‌ر ده‌ستی لیژنه‌دا نین بۆیه‌ لێیان نه‌دوا.

له‌ کتیبی «دستور پارسی» دانانی (ر. ذوالنور) بۆ ئاوه‌لکار زاراوه‌ی (قیدی) به‌کار هێناوه. له‌ شرحدا به‌ درێژی باسی جووره‌کانی (قید) و ئه‌و فه‌رمانه‌ی قید به‌جێ ده‌هێنیت و هه‌موو سه‌روبه‌ریکی باسی ئاوه‌لکاری کردووه، ئه‌وه‌ی سه‌رنج راده‌کیشیت له‌ باسی (قید)دا سه‌ره‌رای دابه‌شکردنی به‌ چه‌ند به‌شیکه‌وه دوو تیبینی گرنگن:

۱- که‌ ده‌لی (قید) هه‌رچه‌ند وه‌سفی کار ده‌کات به‌لام چونکه‌ کار له‌ (کارا)وه ده‌ردمچیت له‌ هه‌مان کاتدا وه‌سفیکی کارا و به‌رکاریش ده‌کات (که‌ کاره‌که تیه‌رییت).

۲- نیمچه‌ رسته (فریزی) به‌ (قید) دانه‌ناوه هه‌ر هێنده‌ی کردووه، قیدی له‌ رووی فۆرمه‌وه به‌ ساده و لێکدراو داناوه، وهک:

آهسته، دیر، زور، تند - بۆ ساده.

ئمشب، شامگاه، عاقلانه، پارسال - بۆ لێکدراو.

تیکرای قه‌دیشی داناوه به‌ (۱۸) به‌ش.

هه‌رچه‌ند له‌ پێشه‌وه که‌ قید دابه‌ش ده‌کات له‌ رووی فۆرمه‌وه بۆ ساده و بۆ لێکدراو باسی (نیمچه‌ رسته = فریزی) ناکات وهک قید، به‌لام له‌ میسال هێتانه‌وه‌ی دابه‌شکردنی قید بۆ (۱۸) به‌ش ناواناوه نمونه‌ی نیمچه‌ رسته‌ی هێتانه‌وه، وهک (- برای خدا، به‌ هیچوجه، حاشا...). له‌ زمانی ئینگلیزیدا زاراوه‌ی (Adverb) بۆ (ئاوه‌لکار) به‌کار دیت ئه‌مه‌ش ته‌عریفه‌که‌یه‌تی به‌ ئینگلیزی:

An adverb is a word which modifies meaning of a verb, an adjective or another adverb.

له نمایشتی وشه‌ی (ئاوه‌لکار) له رووی زاراوه‌وه که له‌مه‌وبهر باس کرا دهرده‌که‌وئیت به‌شیتی زۆری ئەو وشانه‌ی له‌و ته‌عریفانه‌دا به (ئاوه‌لکار) داندراون، پێوه‌ندیان له‌گه‌ل کاردا نییه و ناشیت به ئاوه‌لکاری حیساب بکرین، که هات و به ئاوه‌لکاری حیساب کران یا ده‌بیت زاراوه‌یه‌کی تر بدۆزیته‌وه ئەوانیش بگریته‌وه یاخود که ئەوه نه‌کرا زاراوه‌ی (ئاوه‌لکار) له ئاست مه‌به‌ستدا کورت دینت چونکه دیاره واته‌که‌ی ناتوانیت باوه‌ش به‌و وشانه‌شدا بگریته‌وه پێوه‌ندیان به‌کاره‌وه نییه.

له ئیستیقرا‌ی زمانی کوردی و به‌راوردکردنی له‌گه‌ل ریزمانی زمانانی تر که یه‌ک دوویه‌کمان له نمایشته‌که‌دا به نمونه هینایه‌وه وه‌ک ئینگلیزی و فارسی دهرده‌که‌وئیت زاراوه‌ی «ئاوه‌لکار» به‌به‌ریه‌وه هیه په‌راویزی فراوان وه‌یا ته‌سک بگریته‌وه. ئەو ریزمانه‌ی که وشه‌ی (نه) داده‌نیت به (ئاوه‌لکار) وه‌ک وشه‌ی‌کی که به‌صراحت وه‌سفی (کار) ده‌کات، په‌راویزی ئاوه‌لکاری بۆ که‌لیک باب‌ته وشه‌ په‌ل کردووه‌ته‌وه که ئەگه‌ر واتای ئاوه‌لکاری به‌سه‌ردا تطبیق بگریته‌وه له زۆر جیگه‌ ئەو واتایه ناتوانیت بپیتته سه‌رپۆشی ئەو وشانه.

لیژنه لهم سه‌رنج گرتنه‌وه بۆ ئەم باوه‌زه رویشته که‌وا پێویسته له پێشه‌وه باسی ئەو وشانه بکات که هیچ گومان نییه له‌وه‌دا به‌ر واتای پاته‌وپاتی زاراوه‌ی ئاوه‌لکار ده‌که‌ون. له‌وه به‌ولاره‌وه خه‌ریکی پشکنینه‌وه‌ی ئەو وشانه بیت که له‌وانه‌ن له روویه‌که‌وه ئاوه‌لکار و له رووی‌کی تره‌وه ئەو نه‌بن.

لیژنه له دوا ئەمه هاته سه‌ر لیکۆلینه‌وه له‌و به‌شانه‌ی ناخاوتن که پێوه‌ندیان به‌کاره‌وه هیه. لهم لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا لیژنه هه‌م له ئیستیقرا‌ی زمانی کوردی و هه‌م له دراساتی زمانه‌کانی بیگانه سوودی وه‌رگرت و سه‌رنجی گرتنه‌وه‌ی کۆمه‌له‌ وشانه که له ریزمانی جو‌رجۆر به ئاوه‌لکار حیساب کراوه، له نه‌نجامی لیکۆلینه‌وه و سه‌رنج گرتن بۆ لیژنه ساغ بووه‌وه، که ئەمانه‌ی خواره‌وه ئاوه‌لکاری بی دمه‌ته‌قن:

۱- بارام ژیرانه هاته ژووره‌وه. لهم رسته‌یه‌دا لیژنه وشه‌ی (ژیرانه) به ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی (حال) داده‌نیت.

۲- بارام به ژیری هاته ژووره‌وه. ئەم ته‌رکیبه‌ی (به‌ژیری) ئەویش وه‌ک وشه‌ی

(ژیرانه) ئاوه‌لکاریکی چۆنیه‌تییه.

۳- بارام بانه‌وبان هات - شاخه‌وشاخ رویشته.

ئهم (بانه‌وبان و شاخه‌وشاخ)هش روویکی چۆنیه‌تی هاتن و رویشته‌که نیشان ده‌دات.

۴- بارام له‌سه‌رلا - دهمه‌وړوو - كه‌وت.

ئهم (له‌سه‌رلا و دهمه‌وړوو)هش روویکی تری چۆنیه‌تی كه‌وتنه‌که نیشان ده‌دات كه به (هاتن)هكه‌ی رسته‌كه‌ی تری بگریته.

له‌م نمونانه‌وه دهرده‌كه‌ویت له كوردیدا كۆمه‌لێك وشه و فریز هه‌ن چۆنیه‌تی كار راده‌گه‌ییتن. به‌پیتی ئه‌و دهوره‌ی كه ده‌ییبین له ئاخاوتندا ده‌بیت زاراوه‌ی بۆ دابنریت، لیژنه (زاراوه‌ی ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی)ی بۆ دانا.

دویننی هاتم.

سبه‌ی ده‌رۆم.

تازه باران باری.

«ده‌میکه‌ وا له‌سه‌ر پێیه‌ك ده‌سووتیم».

پارناپێرار به‌فریکی ئه‌ستووور باری.

چه‌ند رۆژیکی تر ده‌رۆم.

له‌م میسالا‌نه‌دا دهرده‌كه‌ویت ئه‌و وشه‌ ساده و لیكدراو و فریزانه (دویننی، سبه‌ی، تازه، ده‌میکه، پارناپێرار، چه‌ند رۆژیکی تر) كه واتای (كات) راده‌گه‌یه‌نن و کاتی روودانی کاره‌که دیار ده‌خه‌ن، به‌مه‌دا ده‌بنه (ئاوه‌لکار) و به‌ پیتی ئه‌و دهوره‌ی ده‌ییبین پێیان ده‌گوتریت «ئاوه‌لکاری کات».

تیبینی:

وشه‌ی وه‌ك (دویننی، سبه‌ی، تازه، رۆژ، شه‌و، سال...) کاتیک ده‌بن به‌ ئاوه‌لکاری کات كه کاتی روودانی کاره‌که نیشان ده‌ن، ده‌نا له‌ بنه‌ره‌تا ناوی کاتن.

۱

چۆلەكەكەم لەسەر دارەكە دى
 چۆلەكەكەم لە ژىر دارەكە دى
 چۆلەكەكەم لەكن دارەكە دى
 چۆلەكەكەم لەلاى دارەكە دى
 چۆلەكەكەم لە تەنىشت دارەكە دى
 چۆلەكەكەم لەبن دارەكە دى

۲

وەرە سەرى
 وەرە دەرى
 وەرە خوارى
 وەرە ژورى
 وەرە مالى
 وەرە ناوى

۳

مندالەكە لەسەرەو دانىشتىوو.
 مندالەكە لە خوارەو دانىشتىوو.
 مندالەكە لە سەرووى منەو تى پەرى.
 مندالەكە لە تەنىشت منەو تى پەرى.

ئەم نموونانە و ھەر نموونەيەكى تىر وەك ئەوان بىت كە جىگەى روودانى كار
 ديار بخات، ھەموويان دەبته (ئاوئەلكارى شوين).

تېبىنى ۱:

وشەى وەك (سەر، خوار، تەنىشت، كن، پىش، پاش، ژىر، ناو، لا، دەر، مال،
 ژور...) كاتىك دەبن بە (ئاوئەلكارى شوين) كە جىگەى روودانى كارەكە نیشان
 دەن، دەنا وشەكان بۆ خۆيان لە بنەرتدا ناوى شوين.

له شیوهی کرمانجیی سهروودا هه مان جۆری به کارهینانی ئاوه لکاری کات و شوین باوه به لام له جیاتی (له، به) وشهکانی (ژ، د، ب، ل) به کار دین و له جیاتی (هوه) «قه» به کار دیت، وهک له و نموونانه دا به دهر دهکه ویت:

۱- منداڵ دناڤ مهرا چوو مال.

۲- منداڵ ژخاری چوو سلال.

۳- منداڵ ل خاری روونیشتییه.

بارام خیرا رویشت.

بارام زۆر دهلی (که م، فره، گهلیک، نهختی...).

بارام زوو هات (دهرنگ...).

بارام جوان دهرووات.

ئهم وشانهی (خیرا، زۆر، زوو، جوان) کهوا له بنه رهدا ئاوه لئاوین و هه ندیکیان (چۆن) و هه ندیکیان (چهند) راده گه یه نن، له م رستانه دا باری کاره که و چۆنیه تی نیشان ده دات به و پتییه، هه رچه ند به ئەصلیش ئاوه لئاوین، توانای ئەوه یان هه یه ببن به ئاوه لکاری وه صفی.

سه رنج ده ری ده خات رسته کان هه لده گرن به جۆریکی ئەوتۆ به کار ببن، که سروشتی ئەو وشانه دیار بخات که سروشتیکی وه صفییه وهک بگوتریت:

بارام گوتنیککی زۆر دهلی.

بارام رویشتنیککی خیرا رویشت.

بارام له کاتیککی زوودا هات.. هه تاد.. واته: ده شیت بگوتریت له و رستانه دا موصوفیککی قرتا و هه یه و به مه دا سروشتی بنجیی وشه کان بیاریزین به لام فراژووبوونی زمان و به ره و پتیشچوونی ئەو توانایه ی داوه به ناخاوتنی کوردی که وشه کان به ئاوه لکار به کار ببن.

[روونکردنه وه:

رهنگه وا باش بی به و جۆره ئاوه لکاره بگوتری (ئاوه لکاری ئاوه لئاوی

وهيا تهئويلکراو وهيا خوازهک - به واتای خوازايهوه- وهيا هر
تهعيریکي بۆ روونکردنهوهی بنهمای ئاوهلکارهکه دهست بدات.

دهمراستی لیژنه]

مندالەکان دوو دوو هاتن.

کهوهکان پۆل پۆل فرین.

جار جار (جاروبار، ناوهناوه) سهرتان لی ددهم.

دهم به دم زیاتر دهشتوا.

باران تاوتاو دهبارئ.

سال ناسال (ساله نه سالیك) زهویییه کهم دهکتلم.

ئاوهکه قوم قوم بخۆوه.

کهم کهمه بهفرهکه ئەستور دهبت.

لهم نمونانهدا وشهکانی (دوو، دوو، پۆل پۆل، جار جار، دم بهدم، تاوتاو، سال
ناسال، قوم قوم، کهم کهمه...) له رستهدا به دوايه کتردا هاتن (تتابعی کارهکه
نیشان ددهن له بهر ئەمه پتیاں دهگوتریت (ئاوهلکاری تهرتیبی).

کهوهکه دیسان به داوهوه بوو.

کهوهکه دووباره به داوهوه بوو.

ههرجاره بيم دیارییهکتان بۆ دههینم. (ههرجاری، ههرجارهکی)

ئهوهندهی پیم گوتی نهتیست.

چهندی پیم گوتی نهتیست.

لهم نمونانهدا وشهکانی (دیسان، دووباره، ههرجاره، ئهوهندهی، چهندی) له
رستهدا دووباره بوونهوهی کارهکه رادهگهیهنن، له بهر ئهوه پتی دهگوتریت
(ئاوهلکاری دووباره کردنهوه = تهکراری).

تیر تیر له ئاوهکهم خواردوه.

پر بەدل خۆشم دەوئیت.

جوان جوان زهویییه که ی بۆ خۆی داگیر کرد.

ههلبهت بێ تۆ سهفه ناکهن.

بێ گومان چاوم پیتی دهکهوئیت.

ئاگریش بباریت ههردهچم.

کاکه، بێ چهند و چوون پارهکهت لی دهستینم.

لهم نموونانهدا وشهکانی (تیر تیر، پر بەدل، جوان جوان، ههلبهت، بێ گومان، بێ چهند و چوون...) له رستهدا بۆ تهئکیدى کارهکه بهکار دههینرین، لهبهر ئهوه پێیان دهگوتریت (ئاوهلکاری تهئکیدى).

ههركیز دهست له ولاتم ههلناگرم.

ههركیزاو ههركیز فهرامۆشت ناگهه.

به هیچ کلۆجی لیم نابیتهوه.

به هیچ رهنگی چارهه نهکرد.

لهم نموونانهدا وشهکانی (ههركیز، ههركیزاو ههركیز، به هیچ کلۆجی، به هیچ رهنگی...) له رستهدا بۆ نهفی کارهکه بهکار دههینرین، لهبهر ئهوه پێیان دهگوتریت (ئاوهلکاری نهفی).

کهی هاتیت؟ دوئینی هاتم.

چۆن هاتیت؟ به سواری هاتم.

له کوئی دابهزیت؟ له ئوتیل دابهزیم.

باران چهند باری؟ باران زۆر باری.

لهم نموونانهدا وشهکانی (کهی، چۆن، کوئی، چهند...) له رستهدا بۆ پرسیارکردن له بارهی کارهوه هاتوون. لهبهر ئهوه پێیان دهگوتریت (ئاوهلکاری پرسیارى).

تیبینی:

د. نهسرین دهلیت ئه و وشانه (کهی، چۆن، کوئی، چهند...) ههموویان ئه داتن بۆ

جۆزه‌ها مه‌به‌ستی جیاجیا، به کورتی ئەمانه به ئاوەلکاری پرسیری دانانیم.

هه‌تا ئیستا له‌م نمایشته‌دا ئەم جۆزانه له ئاوەلکار هاتنه به‌رچاو:

۱- ئاوەلکاری چۆنیه‌تی.

۲- ئاوەلکاری زهمانی.

۳- ئاوەلکاری شوینی.

۴- ئاوەلکاری وه‌سفی.

۵- ئاوەلکاری ته‌رتیبی.

۶- ئاوەلکاری ته‌ئکیدى.

۷- ئاوەلکاری ته‌کراری.

۸- ئاوەلکاری نه‌فی.

۹- ئاوەلکاری پرسیری.

[روونکردنه‌وه:

ئەم جۆزانه‌ی (ئاوەلکار) تاقیکردنه‌وه‌ی ئیکیان هه‌یه بۆ ئەوه‌ی راستیی
ئاوەلکار بوونیان و نه‌بوونیان به‌ره‌و ئاشکرایى ببات، تاقی
کردنه‌وه‌که‌ش له‌وه‌وه‌ دیت که له‌ رسته‌ی بى کاردا سه‌یریان بکریت به
تایبه‌تی ئەوانه‌ی (فریز، کلۆز)نن و وشه‌ی ره‌سه‌ن:

(۱) وشه‌کانی (ژیرانه، عاقلانه، به‌ژیری، به‌عاقلی) ده‌ست ناده‌ن له
رسته‌ی بى کاردا بێن. (من ژیرانه‌م - من به‌ژیریم) نه‌ده‌گوتری و
نه‌راسته‌شه.

(۲) بانه‌ویان، شاخه‌وشاخ ده‌ست ناده‌ن له‌ رسته‌ی بى کاردا بێن
(من بانه‌ویانم) ناگوتری.

(۳) (من ده‌مه‌ورووم) ناگوتری، به‌لام (من له‌سه‌ر لام) ده‌گوتری نه‌که به
واتای ئاوەلکاری بگره‌ وه‌که ئەوه‌ی بلیی (من له‌سه‌ر بانم) که وشه‌ی
(لا، سه‌ر) به‌ جۆریکی عاده‌تی له‌کار هاتن.

(۴) وشه‌کانی (دوینی، پیری، ئەمسال، ده‌میکه، زوو، دره‌نگ..)

هیچیان له‌ رسته‌ی بى کاردا نایه‌ن، که ده‌شلینی (من دره‌نگم) وشه‌ی

درهنگت به مهجاز به واتای (من دواکه و تووم) به کار هیناوه نهک
حەقیقی.

(۵) دەستەواژەکانی (لەسەر دارەکه و ژێر دارەکه و کن دارەکه...) (هەڵدەگرن لە رستەیی بێ کاردا بێن بەلام نەک بە ئاوەلکاری بگره وهک ئەوهی بلایی (من له بهغدام، له ژۆرم، له دەرەوهم، له سەربانم، له ناو نوێتم) که لەمانەدا (وصف)ی راناوهکه پەیدا نییه تا بلایی ئایا ئاوەلکارن یا ئاوەلناون.

وشەکانی (سەری، دەرێ، خواری...) هەموویان ئاوەلکاری حەقیقین بەلام که گووت (له سەری، له دەرێ...) هەڵدەگرن ببنهوه (ناوی جیگه) وهک (بهغدا و هەولێر): (له سەریم - له بهغدام - له دەریم - له هەولێرم). هەر وههاش (له سەرەوه، له تەنیششت منەوه، له خواریهوه...) ئەگەر (له) کهیان لێ فری درا هەر بۆ جیگه دەشی له رستەیی بێ کاردا بێن.

(۶) وشەکانی (خیرا، زۆر، جوان...) ئاوەلناوی بێ دەمەتەقەن، بەلام (زوو) هەر بۆ وصفی کار و کات دەست دەدا: دەلێی (ئێستا زوو - زوو رویشت) بەلام نالێی (من زووم، ئەحمەد زوو...).

(۷) وشەکانی (دوو دوو، پۆل پۆل) دەشی وصفی (ناو) بکەن و له رستەیی بێ کاردا بێن وهک ئیمه پۆل پۆلین - ئیوه جووت جووتن) بەلام وشەکانی (جار جار، دەم به دەم، تاو تاو، سال ناسال، قوم قوم، کەم کەم...) که دەلالەتی کاتیان تێدایه ناشی له رستەیی بێ کاردا بێن. کەس نالێ (منداڵەکان جار جارن - ئاوهکه قوم قوم - دەغلهکه کەم کەمیه - ترۆزی سال ساله...).

(۸) وشەکانی (دیسانهوه، دووباره، هەر جاره، ئەوهندهی...) هیچیان له رستەیی بێ کاردا نایەن و نابنە وصفی ناو و راناو...

(۹) وشەکانی (تیرتیر، پر بەدل...) و هەموو ئەوانەیی تەنکییدیان تێدایه ئەوانیش نه له رستەیی بێ کاردا دێن و نەدەشبن به وصفی ناو و راناو... دیاره تەنکید بۆ روودان دەبێت نەک بۆ شتی (جامد).

(۱۰) هرگيز، هيچ رهنگي و هيچ كلوچيک بۆ نه فيي روودانن له رابردوو و تايندهدا، له بهر ئه مه له حازردا كه (كار) پهيدا نه بي ئه م وشانه جيان نابيته وه مه گهر له رووي نه شاره زاييه وه به كار هاتبيتن. تۆ ده تواني بليي (هرگيز ليره نه بووم، هرگيز ليره نابم) به لام ناتواني بليي (هرگيز ليره نيم) ههروه اش ناتواني بليي (هرگيز من دز نيم). ده شي ده سته واژه ي وهك (به هيچ رهنگي، به هيچ كلوچي) بكرتته وه به تهركيبي عاده تي و له ئاوه لكارى دهر بها و تيرتت ئه وسه له رسته ي بي كاردا بيت وهك ئه وه ي بليي (من به هيچ ته ئويليک - به هيچ كلوچيک - به هيچ رهنگيک - له بهر تيشكي هيچ راستييدا - كه مته رخه م نيم...).

(۱۱) وشه كانى (كه ي، كوئ) كه بۆ كات و جيگه ن له گه ل وشه ي غه يري مناسبي خو ياندا به كار نايه ن وهك كه بليي (كوئ خو شه، كوئ خو ش بوو) وه يا خود (كه ي خو شه، كه ي خو ش ده بي) له م حاله ته دا (كوئ) ده بيته (چ جيگايه ك)، (كه ي) ده بيته (چ كاتيک) و هه ردويان له ئاوه لئاوي ده كه ون و ده بنه ناوي جيگه و كات و فه رقيان ناميني له گه ل (به هار خو شه، شه و خو شه، به غدا خو شه ..) ناگوتري (به غدا كه يه؟ من كويم؟ نه وان كوئ ده بن). كه پريپو زيشنى (له، بۆ، تا ...) چوونه سهريان وه زعيان ده گوريت: (له ئينگليزي و عه ره بيدا باري ئه و وشانه تا بليي جو دايه. وشه ي (Where) هه م به واتاي (كوئ) ديت هه م به واتاي (له كوئ). له عه ره بيدا (الى اين، من اين) به كار ديت به لام (في اين) ناگوتري.. به پيي ته فصيلا تيک كه ليره دا جي ي بۆ ناكرتته وه.

(چۆن، چهند) ده شي ببنه پرسيار له باره ي چۆنايه تي و چهن دايه تي ناو و راناو بي ئه وه ي ئاوه لكار بن ههروهك (جوان، زۆر) چۆنايه تي و چهن دايه تي راده گه يه نن، ته نيا فه رقي (پرس) له ئيو انياندا هه يه: (تۆ چۆنيت؟ مه ره كان چهن دن؟ تۆ جوانيت. ئيوه زۆرن).

كه سيك بيه وي، ده تواني ئه م تا فيكر دنه وه يه بكا به پيو انه ي ئاوه لكار بوون و ئاوه لكار نه بووني وشه كان و ده سته واژه كان، ههروه اش

باشتر بۆی روون ده بیته وه نه هاتنی وشه ی ئاوه لکاری حه قیقی له رسته ی ئه وتۆ کاری ئاشکرای تیدا نه بیته ئه وه به ئیسپات ده گه یه نی که رسته ی بی کار له کوردیدا هه یه و زۆریشه .

[دهمراستی لیژنه]

جگه له مانه ش کۆمه لێک وشه هه ن هه لده گرن مونا قه شه بکرین له رووی ئاوه لکار بوون و نه بوونیا نه وه به تایبه تی که له ده ستووری زمانی فارسیدا، له ژیر عینوانی (قید) به ئاوه لکار ژمیرراون، له مانه:

۱- قیدی تصدیق، وهک به راستی، هه راینه، به تحقیق، هتا...

۲- قیدی شک و تردید، وهک: گویا، شاید، پنداری...

۳- قیدی تمنی (ئاوات)، وهک: کاشکی، بود...

۴- قیدی سویتند، وهک: به خدا، تو خدا...

۵- قیدی تشبیه، وهک: چنن، چنان، همانا، اینگونه...

۶- قیدی شرط، وهک: اگر، چنانچه، و، هرگا...

۷- قیدی استثناء، وهک: مگر، جز، الا، غیر، سوی...

۸- قیدی تدرج، وهک کم کم، اندک اندک.

لیژنه به پتی تصویری خۆی له سروشتی زمانی کوردی و ئه وه دوره ی ئاوه لکار ده بیینی له رسته دا ئه م کۆمه له وشانه ی به لاهه ئاوه لکار نین، ده شیت له ژیر عینوانیکدا دابه ش بکرین.

[روونکردنه وه:

به لای منه وه به شیک له و وشانه ی که له زمانی فارسی به (قید) حیساب کرابوون هه لده گری بیته (ئاوه لکار). ئه وه ی پتی گو ترا (قید تدرج) و نمونه که شه ی (کم کم - اندک اندک) بوو خزمی ئه و ئاوه لکاره یه که لیژنه ناوی نا (ئاوه لکاری ته رتیبی) نمونه کانیش (قوم قوم - که م که مه) بوون.

به رانه ر نمونه ی (به راستی) که له لیسته ی ریزمانی فارسیدا به (قید تصدیق) حیساب کرابوو، له لیکۆلینه وه ی لیژنه نمونه ی

(به ژیری) هاتوو و خراوته ژیر ناونیشانی ئاوه لکاری چۆنیه تیه وه. هه رچهند چۆنیه تی و (تحقیق) یهک ناگرنه وه، به لام داریشتنی نمونه کان (به راستی، به ژیری) یهک داریشتن. ده لئی (به راستی نازایت) به لام (به جوانی، به ژیری..) کاریان ده ویت هۆیه کهش ئه وه یه که (به راستی) بۆ (تحقیق و تاکید) ه و ده خلی به سه ر کاره وه نییه و بۆ هه موو حال و باریک ده ست ده دات.

له گه ل ئه مه شدا له یه کترچوون وه یا یه کبوونی داریشتنه کان ده بی حیسانیان بۆ بکری. هی تریش هه یه له و لیسته یه دا لی کۆلینه وه هه لده گری.

ده مرستی لیژنه]

لیژنه له دوا ی لی کۆلینه وه و چا و پیداکیرانه وه ی ده ستووری زمانه کانی تر، ئه م ته عریفه ی بۆ ئاوه لکار په سه ند کرد:

ئاوه لکار ئه و به شه یه له ئاخاوتن که پتوه ندیی راسته وخۆی به کاره وه هه بیت له رووی چۆنیه تی وه یا کات، وه یا شوین و جووری روودان و روونه دانی، وه یا هه ر باریکی تریه وه بیت.

دووهم: ئاوه لکار له رووی فۆرمه وه.

لیژنه به ئیستیقرا بۆی ده رکوت که ئاوه لکار له رووی فۆرمه وه دابه ش ده کریت به چهند به شیکه وه به تایبه تی له دوا ئه وه ی که به دوور و درێژی له جووره ها نمونه ی ئاوه لکاری کۆلییه وه له رووی واتاوه:

۱- ئاوه لکاری ساده.

۲- ئاوه لکاری ناساده.

۳- ئاوه لکاری ساپسته.

ئاوه لکاری ساده: ئه و ئاوه لکاره یه که له ته نیا وشه ییک پیک هاتیت، وه ک «که ی، که م، پاش» - ئه گه ر له رسته دا وه سفی کار بکات-.

ئاوه لکاری ناساده: دوو چه شته.

۱- داپژاو (دروست کراو): ئو ئاوه لکارانه ن که به یاریده ی پاشگر یان پیشگر ساز دهین. بۆ نمونه:

وشه	ئاوه لکاری داپژاو
سەر	سهرئ
خوار	خوارئ
هاوین	هاوینئ
شهو	شهوهکی
	وهه ره سهرئ.
	چوممه خوارئ
	هاوینئ دروینه دهکریت.
	شهوهکی که وتمه رئ.

۲- لیکدراو: ئو ئاوه لکاره یه که له دوو ریشه یا پتر پیک هاتوو، بۆ نمونه:

شاخه وشاخ، چیشته نگاو، که وتور هوت، که م که م، تاوتاو، تیروپیر.

ئاوه لکاری سارسته: ئو ئاوه لکاره یه که له کۆمه له وشه ییک پیک دیت، به بی ئه وه ی کاریکیان له گه لدا بیت و به ته نیاش ئه نجام نادن به دهسته وه تا له رسته دا نه بیت، وهک:

ههفته ی ئاینده.

مانگی داها توو

له مه ولا

به بهرگه وه

به دلشکاو ی

لیژنه به پئویستی نه زانی به دوورو دریزی له ئاوه لکار بکۆلته وه له رووی فۆرمه وه، یان له مه زیاتر نمونه بهینیته وه، چونکه له به شی ئاوه لکار له رووی واتاو نمونه ی زۆر هینراوته وه.

تییینی:

دوای به سه رچوونی پشووی هاوینه لیژنه گه رایه وه بۆ سه ر ته واوکردنی لیکۆلینه وه کانی له ریزمانی کوریدا، ئه م لیکۆلینه وه ی له مه ولا سه ره تای ده ست پیکردنه وه ی چالاکی لیژنه یه له کزیککی نویدا و به م جوړه ی خواره وه به سه ریدا رۆبویه.

لیژنه له سهره‌تای چالاکیی نوټیدا چاویکی به کاره‌کانی کژی پیش هاوینه‌یدا
کټیراپه‌وه له‌وه‌وه مه‌علمی کرد که تا ئیستا له باسه‌کانی خواره‌وه دواوه:

۱- ناو

۲- راناو

۳- ئاوه‌لناو

۴- کار

۵- چاوگ

۶- ئاؤلکار

لیژنه لهم باسه‌نه به پټی ئه‌و دهرفته‌ی که هه‌یبوو و به گوټره‌ی ئه‌و فرمانه‌ی
به‌سهر شانیه‌وه بوو، تا راده‌ی پټویست درټزه‌ی دواوه به لیکۆلینه‌وه‌کانی.

له سهره‌تای ده‌ست پټکردن لهم لیکۆلینه‌وانه لیژنه ره‌چاوی دوو احتمالی کرد بو
به‌رنامه‌ی ئیسی خۆی. یه‌که‌میان ئه‌وه‌بوو که به‌نیسه‌ت به‌شه‌کانی ئاخاوتنه‌وه
په‌یره‌وی رټزمانه‌کانی ولاته‌کانی رۆژاوا بکات و ئه‌و «۸» که‌رته بکاته بنکه که له
رټزمانی ئینگلیزیدا ناویان هه‌یه. دووه‌میان ئه‌وه‌بوو که ئه‌گه‌ر ئیستیقرا ده‌ری
خست سروشتی ئاخاوتنی کوردی داخوایی پتر یا که‌متر له‌وه‌شت به‌شه بکات،
ئه‌وسا به‌پټی ئه‌و داخواییه، ئاخاوتنی کوردی دابه‌ش بکریته. له ماوه‌ی پشووی
پیش هاوینه‌دا لیژنه له‌و (۶) باسه‌ی لای سهره‌وه دوابوو، که له راستیدا پټنج
به‌شی سهره‌خۆن له‌و رووه‌وه که «کار و چاوگ» له بنه‌ره‌تا یه‌ک به‌شن.

به پټی سهرنجدان دوا‌ی ئه‌و (۵) یا (۶) به‌شه چی ده‌مټټټه‌وه، سی به‌شه‌که‌ی
(Preposition, Conjunction, Interjection) ی زمانی ئینگلیزی و کۆمه‌له
ئامرازه‌کانی تره، که به‌به‌ریانه‌وه هه‌یه به پټی سروشتی زمانی کوردی دابه‌ش
بکریتن به چه‌ند به‌شیکه‌وه، وه‌ک:

برای من (ی)

پیاوه‌تی (ه‌تی)

پاره‌دار (دار)

بی‌وه‌فا (بی)

هه لگرتن (هه ل)

هه لگرتنه وه (هه ل... وه) .. هه تاد.

لیژنه وتووژیکی قوول و ئیستیعیاضیکی به رفره وانی کرد له باره ی ئه و به شانیه که له سه ره وه تو مار کران و هه تا ئیستا لیان نه دوا وه.

بو ماوه یه که ده مه ته قتی له سه ره ئه وه بو و شه کانی زمانی کوردی که غهیری پینج به شه باس لیکرا وه کان بن، ناخو چه ندن جوړن، چه ندیک له و وشانه بهر عینوانیک ده که ون؟ له ئه نجامدا بریار درا چوونه قوولایی ناو ئه م باسه بخریته بهر لیکولینه وه و سرنج راگرتنی ئه ندامانی لیژنه به دریزایی ئه و ماوه یی که توژینه وه ی زمانزانانی تیدا ده کات. وه که هه نگاویکی سه ره تایی له م مهیدانه به رفراوانه ی لیکولینه وه و سرنج راگرتنه دا، لیژنه له پیشه وه که وته سه ره لیکولینه وه له و به شه ناخاوتنه ی که له ئینگلیزیدا پتی ده گوتریت:

پریپوزیشن

له کتیبی ریزمانی ئینگلیزی An English Grammar Book له دانانی Evan C.penglis ته عریفی پریپوزیشن بهم جوړه‌ی خواره‌وه دهکات:

A Preposition is a word placed before a noun or its equivalent to show its relation to another word.

بهم وشانه‌ی خواره‌وه‌ش ده‌لی به‌شیکن له پریپوزیشن:

to, in, at, on, of, by, into, with, over, for, from, under, etc.

دواتر ده‌لیت پریپوزیشن تریش هه‌ن که وا ده‌شی وه‌کو Adverb یش به‌کار بیڼ وهک:

about, across, along, among, back, before, between, behind, down, in front of, off, round, away.

به دوا ئەم نمونانهدا تیبینیکی گرنګ ئەمه‌یه که ده‌لی وا ده‌بی پریپوزیشن له‌گه‌ل Adverb, Conjunction تیکه‌ل ده‌بی واته به‌وان حیساب ده‌کریت، به‌لام ئەم تیکه‌لییه هه‌میشه به‌وه ده‌ره‌وتته‌وه که Adverb, Conjunction هه‌رگیز پتوه‌ندیان به‌ناو و ناوه‌له‌کانیه‌وه نابیت که ئەمه پتچه‌وانه‌ی کاری پریپوزیشنه.

نوسه‌رانی کوردیش که له‌م باسه دواون ئەمانه‌ن:

۱- مامۆستا سه‌عید سدقی له ریزمانه‌که‌یدا (صرف و نحوی کوردی) کاتیک باسی (أدوات) دهکات (بۆ، تا، له، به) دینتته‌ناو میسالانه‌وه و هیچ عینوانیکی تاییه‌تی بۆ دانه‌ناون.

۲- مامۆستا توفیق وه‌هبی له ده‌ستووری زمانی کوردی، فقره (۶۹) دا ده‌لیت: ئەداتی ته‌واوی که‌لیمه‌یه‌ک که له جومله‌ییکا بۆ پێشاندانی لاقه‌ی مانای ناوی، سیفه‌تیک و که‌لیمه‌ییکی تر به‌که‌لک ئەهینریت، وه‌کو:

ئیمه له مهرگوه هاتین (له...وه)

پیاوهکهی تۆش رۆی (ی)

جامانه سه‌رپۆشیتکی ناقولایه (ی)

مامۆستا توفیق وهه‌بی «ئهداتی ته‌واوی» له‌بری «حرف جری عه‌ره‌بی و پریپۆزیشن ئینگلیزی» به‌کار ده‌هێنیت، له‌و ده‌ستووردا هه‌ر ئه‌و دوو نمونه‌ی (له‌.....وه) و (ی)یه‌ی ناو هێناوه.

۳- کوردویف له‌ کتێبه‌که‌یدا (زمانی کوردی ساڵی ۱۹۷۰) له‌ ژێر عینوانی (به‌رناف)دا ده‌لێت: به‌رناف سی‌ به‌شه‌. به‌رنافی کۆن، به‌رنافی تازه، به‌رنافه‌کانی به‌جوت.

آ- به‌رنافه‌ کۆنه‌کان، وه‌کو (ژ، ل، ب، د، بۆنا، با، بی، دوو، هه‌تا، په‌ی، سه‌با، جه‌م، گه‌ل).

ب- به‌رنافه‌ تازه‌کان، وه‌کو (سه‌ر، به‌ر، ناف، پاش، پیش، ره‌خ، بن).

ج- به‌رنافه‌ به‌ جوته‌کان، وه‌کو (دگه‌ل، له‌گه‌ل، به‌رب) هه‌روه‌ها به‌رنافه‌ کۆنه‌کان له‌گه‌ل تازه‌کان پیکه‌وه به‌کار دێن، وه‌کو (ل سه‌ر، ب سه‌ر، ل به‌ر، ژ به‌ر، دناف، ژناف...).

دیاریشه‌ مامۆستا کوردویف وشه‌ی (به‌رناف)ی بۆ حه‌رفی (جر) به‌کار هێناوه.

۴- رشید کورد له‌ کتێبه‌که‌ی «پێزمانا کرمانجی» له‌ ژێر عینوانی (حروف الجر، پێر به‌ست)دا ده‌لێت: پێر به‌ست وشه‌پیکه‌ که‌ ناوه‌کان و به‌رنافه‌کان^(۱) ده‌کات به‌ مفعولی صریح، وه‌ک:

«من قه‌له‌مه‌ک ژ کورێ خوه‌راکری» له‌م رسته‌یه‌دا «دژ» و «را» پێر به‌ستن. پێر به‌ست له‌ زمانی کوردیدا ئه‌مانه‌ن:

(بۆ، ب، د ژ، ل، را، ئانگۆ، پاشی، ژبۆ، ل پیش، قاندی...).

۵- نووری عه‌لی ئه‌مین له‌ رێزمانه‌که‌یدا «پێزمانی کوردی» چاپی ۱۹۶۰ ده‌لێت:

(۱) لێره‌دا به‌رناف له‌ بری (راناو - ضمیر) به‌کار هاتوه‌. له‌ نووسینی کوردویفدا له‌ بری (حرف الجر) به‌کارهاتوه‌.

ئامرازی پتوهندی ئەو واژەییە، که له پيش «ناو، راناو، ئاوه‌لناو» هه به‌کار ده‌هێنریت بۆ ده‌رخستنی علاقه‌ی ناوه‌که، یا راناوه‌که، یا ئاوه‌لناوه‌که له‌ته‌ک وشه‌کانی تری رسته‌که‌دا، ئامرازی پتوهندی‌ش ده‌کات به‌ دوو به‌شه‌وه:

۱- ساده (به، له...)

۲- لیکدراو (له‌سه‌ر، به‌یی، هه‌تا...)

ئه‌مانه‌ش به‌ ئامرازی پتوهندی (حروف‌الجر)ی عه‌ره‌بی داده‌نیت:

۱- بۆ (لۆ) ۲- له ۳- به (په‌ی) ۴- تا (هه‌تا، هه‌تا‌کو، هه‌تاوه‌کو...) ۵- ی ۶- پیتی (ه) ۷- وه ۸- وه‌ک (وه‌کو) ۹- پێ ۱۰- لێ ۱۱- تێ.

تییینی:

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) له‌ته‌ک فرماندا به‌کار دین.

۶- مه‌ردوخ له‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا له‌لاپه‌ره (۲۵) له‌ نێوان تیکرای باسی حروف و ادوات ته‌نیا ناوی (تا، له) ده‌بات که به‌ر واتای پریپۆزیشن ده‌که‌ون، بێ ئه‌وه هه‌یج عینوانیکی تایبه‌تیا‌ن بۆ دا‌بنیت، وه‌یا ته‌عریفیکیان بکات.

۷- کتیبی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی پۆلی یه‌که‌می ناوه‌ندی چاپی دووهم ساڵی ۱۹۷۲ که‌ لاپه‌ره (۲۵، ۲۶، ۲۷) دا له‌ پارچه‌کانی ئاخواتن ده‌دویت له‌ به‌شی شه‌شه‌مدا ده‌لێت:

ئه‌گه‌ر وشه‌که بۆ ده‌رخستنی پتوهندیی ناوی، یا راناوی، یا ئاوه‌لناوی به‌کار هێنرا له‌ته‌ک وشه‌کانی تری رسته‌که‌دا پتی ده‌گوتریت «ئامرازی پتوهندی». ته‌نیا‌ش (له، بۆ، ی) له‌ رسته‌دا به‌ میسال هێناوه‌ته‌وه.

پار ئیوه و ئه‌وان چوون بۆ هه‌ولێر (بۆ)

ئیمه‌ دواکه‌وتوو که‌ی ده‌گه‌ینه‌ ریزی گه‌لان (ی)

دۆشاو له‌ تری دروست ده‌کریت (له)

۸- له‌ کتیبی ده‌ستووری پارسی دانانی ر. نوالنور لاپه‌ره (۲۵۴) و به‌ره‌وخوار له‌ ژێر عینوانی (حرف) باسی ئەو وشانه‌ ده‌کات که‌وا به‌ر مفهومی پریپۆزیشن ده‌که‌ون و ده‌یانخاته‌ به‌ر به‌شی حه‌رفی نحوی، به‌شیکێ تریش له‌ ژێر عینوانی حه‌رفی صرفی داده‌نیت که‌ پتوهندیی به‌ پریپۆزیشنه‌وه‌ نییه‌.

لهو حرفانهی که پتیاں ده لیت (حرف نحوی) و واتای پریپۆزیشنیاں تیدا،هه، تیبینی ئه وه دهکات که ئه و حرفانه وجودی سه ره خۆیاں هه به لام واتای ته وای سه ره خۆیاں نییه، له حالیکدا حرفهکانی صرفی نه وجودی سه ره خۆ، نه واتای سه ره خۆیاں هه به. ئه م وشانهی خواره وهشی داناوه به حرفی نه حوی: به، با، بر، تا، از، در، را، برای.

له م نمایشته وه در ده که ویت سه رپاکی رایهکان له وهدا یه که دهگرنه وه که ئه و وشانهی بهر واتای پریپۆزیشن دهکه ون، سه ره خۆ به کار نایه ن و واتای ته و او به دهسته وه ناده ن تا دینه ناو رسته و دهبنه دهستیا ری وشه یه کی تر. کتیبه که ی ریزمانی فارسی سه ره رای ئه م لایه نه شتیکی تری ئیزافه کردوه که پریپۆزیشن له ئه داتهکانی (صرفی) جودا دهکاته وه به وهدا که ده لیت (حرفی نحوی) وجودی سه ره خۆیاں هه به هر چه ند واتای سه ره خۆشیا ن نه بیت، ئه م تیبینییه ی کتیبه که ی فارسی رای ئه و جودا دهکاته وه له رای که لیک له و نووسه رانه ی که باسما ن کردن. به نمونه به پتی ته عریفی کتیبه فارسییه که (ی) ئیزافه و وه سف له کوردیدا نابن به پریپۆزیشن که چی له کتیبه که ی مامۆستا نووری عه لی ئه مین و هی قوتابخانه به پریپۆزیشن دانراوه.

به دوا ئه و شیکردنه وه یه دا لیژنه هاته سه ر لیکۆلینه وه له دۆزینه وه ی زاراوه یه که بۆ پریپۆزیشن که دست بدات و بگونجیت له گه ل ئه و دوره ی ده بیینی له رسته دا. بۆ ئه م مه به سه ته ته ماشایکی ئه و زاراوانه کرا که هه تا ئیستا له لایه ن نووسه رانی زمانی کوردییه وه به کار هینراون:

- ۱- مامۆستا سه عید سدقی، له م باسه بی دهنگه.
 - ۲- مامۆستا توفیق وه هبی، ناوی ناوه (ئه داتی ته وای).
 - ۳- مامۆستا کوردوییف، ناوی ناوه (به رناف).
 - ۴- مامۆستا ره شید کورد، ناوی ناوه (پتیره ست).
 - ۵- نووری عه لی ئه مین، ناوی ناوه (ئامرازی پتوهندی).
 - ۶- له کتیبی قوتابخانهکاندا دیسا ن (ئامرازی پتوهندی) بۆ به کار هاتوه له هه ندی شویتیشدا ئامرازی (بهندیواری) بۆ به کار هاتوه.
- لیژنه مونا قشه ی ئه م زاراوانه ی کرد له گه ل هه ندی زاراوه ی تر، وه ک (نیوکار،

رستههۆن، وشههۆن). ههروهها لیژنه سههرلهنوێ موناغهشهیهکی دوور و درێژی دهوری پرپۆزیشنی کرد له ئاخاوتندا، لهو بهینهدا ههموو ئهو تهعریفانهی خسته بهرچاو که له کتێبهکانی رێزمان بۆ پرپۆزیشن دانراوه، له کۆتایی ههموو لیکۆلینهوهییدا گهیشه ئهم ئهجامانهی خوارهوه:

۱- پرپۆزیشن روالهتی سههربهخۆی ههیه بهلام واتای لهتهک وشههی تردا دهردهکهوێت. لهمهدا له ههموو ئهو نامرازانه جودا دهبیتهوه که روالهتی سههربهخۆیان نییه، وهک (ی) ناوی واتا له وشههی (جوانی)دا، یاخود نامرازی دووبارهکردنهوی کۆتایی کاری وهک (هاتهوه).. ههتاد...

۲- دهوری پرپۆزیشن له دارشتنی رستهدا دهردهکهوێت، واته بهشهکانی رسته بهیهکهوه دهبهسیتتهوه و پێوهندی ناوهکیان بهیهکهوه دروست دهکات.

لهم دوو تیبینییه گرنهوه و دواي چهند پێشنیازی که له کۆتایی نرخاندندا رهت کراوتهوه، لیژنه ئهم تهعریفه بۆ پرپۆزیشن پهسهند کرد:

(پرپۆزیشن ئهو بهشهی ئاخاوتنه که وجودی سههربهخۆی ههیه و اتاکههی لهپال وشههی تردا دهردهکهوێت و پێوهندی نیوانی «ناو» و «ناولهکانی» لهگهڵ بهشهکانی تری ئاخاوتن پێک دێنێت له دارشتنی رستهدا).

بۆ دۆزینهوهی زاراوهیهک که لهگهڵ سروشتی واتای پرپۆزیشن بگونجێت، لیژنه دیسانهوه به دوور و درێژی لیکۆلییهوه و ههموو ئهو زاراوانهی خستهوه بهرچاو کهواتا ئیستا بۆی بهکار هاتوه. له ئهجامی موناغهشهیهکی درێژخایندا لیژنه وای پهسهند کرد جائی هه زاراوهی (پرپۆزیشن)ی بۆ بهکار بیته تا ئهو کاتهی له لایهن لیژنه خۆی یاخود کۆرهوه زاراوهیهکی کوردی مناسبی بۆ دهوژرێتهوه.

تیبینی:

بهلای لیژنهوه زاراوهی «پێوهندی» له ههموو زاراوهکانی تری کوردی گونجاوتر بوو لهگهڵ واتای پرپۆزیشن، بهلام دهركهوت که وا ئهنجومهنی کۆر ئهم زاراوهی بۆ «حروف العطف» ههلبژاردوه، لهبهر ئهمه لیژنه ئهم زاراوهی بهلاوه ناو بهشیوهیهکی کاتی گهراپهوه بۆ زاراوهی Preposition بهجگه لهمه لیژنه هات و نمایشتیکی ئهو وشانهشی کرد که نووسهرازی زمانی کوردی لێره به پێشهوه به پرپۆزیشنیان له قهلام داوه و ئهم لیستهیهی ژێرهوهیان لێ پێک هێناوه:

۱- مامۆستا سهعید سدقی له میسالدا «بۆ، تا، له، به»ی بهکار هێناوه.

۲- مامۆستا توفیق وههیبی «له، ی ئیزافه و وهصف»ی له بهرگی یهکهمی «دهستووری زمانی کوردی»دا بهکار هێناوه، (به، بێ، پێ، تا، تێ، بۆ، وهک...)ش له فهرههنگهکهیدا.

۳- کوردویف «ژ، ل، ب، د، بۆ، بۆنا، با، بێ، دو، ههتا، سهبا، جهم، گهل، سهه، بهه، ناف، پاش، پێش، رهخ، بن، دگهل، لهگهل، بههه...».

۴- رشید کورد «ژ، را، بۆ، ب، د، ر، ل، ئانگۆ، پاشی، ژبو، ل پێش، ل پاش».

۵- نووری عهلی ئەمین «بۆ، به، له، تا، ههتا، ههتاوهکو، ههتاکو، تاکو، ی وهصفی و ئیزافه، بزوینی (ه) دواى کارى وهک - چوومه بازار - ههروهها ئامرازى «وه» به واتای «به»، وهک، وهکو، ههروهکو، پێ، لێ، تێ، لهسهه، بههه، لهبهه... هه تریش لهم شیوهیه».

تهماشاکردنیکی سههپییی که قوولبوونهوهشی تیدا نهبیت دهری دهخات، ئەم کۆمهله وشانهی سههروه بهشیکیان بێ دهمهتهقه له ههموو روویهکهوه بهه ئهه تهعریفه دهکهون که لیژنه پهسهندی کردووه بۆ پرییۆزیشن، ئەم تاقمه بریتییه لهم وشانهی خوارهوه:

۱- بۆ (لۆ، پهی، ئهرا)

۲- له (ل، ژ، د، ده)

۳- تا (تاکو، ههتاکو...)

۴- وهک (وهکو، ههروهکو...)

۵- بێ

۶- به

ئهمانه پرییۆزیشن سادهی بێ گومانن:

۱- (له) شیوهیهکی تری بهکارهێنانی ههیه که لهگهڵ تهواوکههه «وهه، را، دا» دیت، وهک:

له منهوه بۆ تو.

له کهرکووکرا هاتم.

له خانووکه‌دا ده‌ژیم.

۲- (به) ئه‌ویش وهک (له) ته‌واوکه‌ری (هوه، دا) ی هه‌یه، وهک:

به‌مه‌دا دهرده‌که‌وێت.

به‌داره‌که‌وه‌ نیشته‌وه.

به لای لیژنه‌وه ئه‌م زیادیه‌ ته‌واوکه‌ریکه، که سروشتی واتای ئه‌م دوو پریپۆزیشنه‌ داوای ده‌کات و له ساده‌بیان ناخات.

له نێوان ئه‌و شەش پریپۆزیشنه‌ ساده‌یه‌ی سه‌روه‌وه‌ دوو پریپۆزیشنێ (بۆ، بێ) هه‌لده‌گرن پریپۆزیشنێ تریان له پێشه‌وه‌ بێت بێ ئه‌وه‌ی واتایان بگۆریت، له هێزیان زیاد ده‌کات وهک:

من له‌بۆ تۆمه‌ تۆ له‌بۆ کێته‌.

به‌بێ من کتێبه‌که‌ مه‌خۆینه‌وه‌.

تیبینی:

له هه‌ندی ناوچه‌ی کوردستانی خواروودا وشه‌ی (چون) به‌ واتای (وهک) به‌کار دێت، رواله‌تی وشه‌که‌ واده‌گه‌یه‌نیت که له ئێران‌وه‌ هاتبێت چونکه‌ فارسیش هه‌ر وشه‌ی (چون) به‌کار ده‌هێنیت.

وشه‌ی (هه‌سه) به‌ واتای (وهک) له کوردستانی سه‌روو و له هه‌ندی ناوچه‌ی کوردستانی خوارووشدا به‌کار دێت، به‌لام ساغکردنه‌وه‌ی ساده‌بوون و نه‌بوونی ئه‌م وشه‌یه‌ لیکۆلینه‌وه‌ی قوولتری پێ ده‌وێت.

لیژنه‌ وای په‌سه‌ند کرد که چه‌ند نمونه‌ییک به‌هێنیت‌وه‌ بۆ پریپۆزیشنه‌ ساده‌کان، واته‌ ئه‌وانه‌ی که گومانیان لێ ناکریت، وهک:

۱- (بۆ): ده‌چم بۆ بازار.

۲- (له): له هه‌ویندا سه‌رتان لێ ده‌دم.

۳- (تا): تا که‌رکووک ده‌چم.

۴- (وهک): مامۆستا وهک باوکه‌ بۆ قوتابی.

۵- (بێ): بێ ئێوه‌ هه‌یچ ناکه‌م.

۶- (به): نووسراویکم به پۆسته دا بۆ ناردن.

۲- هەندئ لەم پریپۆزیشنانه وا دەبیت لەگەڵ وشەى تردا پریپۆزیشنى لیکدراو دروست دەکات. ئەوهى سرنجیش رادهکیشیت لەم دیاردهیه دا ئەوهیه زۆرینهى وشەکان زەرفن، وهک لەم نموونانهى خوارهوه دەرکهوتووه:

به سەر کێوهکه که وتم.

له ژیر دارهکه دا دانیشتم.

به کز تۆدا رابوردم.

بۆ کز ئاوهکه کشا.

به ناو ژوورهکه دا گه رام.

به لای ئیوه دا تى په ریم.

له تهک ئه ودا خۆى نانوتیت.

به ته نیشته ئه ووه دانیشته.

له گه ل تۆدا ده رۆمه وه بۆ مالى.

لێره دا د. نەسرین هەندئ تیبیینى هەبوو، لەو رووه وه که بۆ خۆى لێره به پێشه وه به پێى شتوازیکی تایبه تی ئەم موضوعه ی به دەر ز گوتوو ته وه و له سه رى نووسیه وه. لەم میانه دا بۆ لێژنه ی روون کرده وه که ئەو باسى پریپۆزیشنى له نێوانى تیکرای باسى ئامرازدا (أداة) کردووه. به لām له گه ل ئەمه شدا دەرکه وت ئەویش وهک ئەندامانى ترى لێژنه له و باوه رده ایه پریپۆزیشن هەر ناویکی هه یبیت ئەو سى تایبه تیه ی تیدایه که لێژنه زووتر لێى دواوه و له وه وه ته عریفى دروست کردووه بۆ پریپۆزیشن، تایبه تیه کانیشت ئەمانه ن:

۱- پریپۆزیشن رواله تی سه ره بخۆى هه یه.

۲- له تهک وشه ی تردا واتای ته واو به ده سه ته وه ده دا.

۳- له رسته دا کار ده کات.

تیبیینى:

لێژنه روونکردنه وه ی هۆى به کاره ینانى (ته واوکه ر) ی له گه ل هەندئ پریپۆزیشن وهک: «له من هوه» «له من دا» «له که رکوکوک را» خسته کاتیکى تر.

له دواى ئەمە لىژنە ھاتە سەر لىكۆلینەو ھە تاقمە وشەيە كە بە لای ھەندى
زمانزانەو پرىپۆزىشن و لەگەل كاردا بەكار دىن، ھەك (تّى، لى، پى، ھ):

۱- نوورى عەلى ئەمىن لە بارەى (تّى، لى، پى، ھ) كە لەگەل كاردا دىن دەلەت،
ئەمانەن ھەموويان لە روالەتدا پرىپۆزىشن و گومان لەمەدا نىيە، بەلام لە رووى
مەعناو بە پى بەكارھىنان دەگۆرین.

۲- سادق بەھائەدىن دەلەت: ئەگەرچى «پى، لى، تى، لى، ژى» لە بنەرتدا پرىپۆزىشن
بوون بەلام ئىستە دەورى پرىپۆزىشن نابىن چونكە لە بنەرتدا: «پى» لە «بوى
- يان - بوئ» دروست بوو.

«تّى» لە «دوى - دوئ» دروست بوو.

«ژى» لە «ژوى - ژوئ» دروست بوو.

«لى» لە «لوى لوئ» دروست بوو.

بەلام «ھ»ى دوا كارى (ئەچمە بازار) پرىپۆزىشن نىيە لەگەل ئەفعالى انتقال
بەكار دىت، ھە لە ھەندى شىوھى كرمانجى سەرودا نىيە.

۳- مەسعوود محەمەد دەلەت: ئەم وشانە كە بوون بە پىشگر لەو دەشۆرین پىيان
بگوتریت «پرىپۆزىشن» چونكە دەورىان حصر دەبیت لەناو وشە نەك لە ناو
رستە، بە نموونە:

چىشتەكەم لى نا چىشتەكەم تى كرد

بارەكەت لى نا چراكەمان پى كرد

ئەم رستانە بریتىن لە (مفعول «چىشتەكە» - فاعل «م» - فعل «لینا») (مفعول
«بارەكە» - فاعل «ت» - فعل «لینا») (مفعول «چراكە» - فاعل «مان» - فعل
«پىكرد»). بەلام كە ھاتىن و گوتمان (چىشتەكەم لە قاپەكان كرد، بارەكەم لە
ولآغەكە نا، چراكەم بە ئاگر كرد) ئەوسا ئاشكرايە سى وشەى (لە، لە، بە)
پرىپۆزىشن دەوريشيان لە رستەدايە. رستەى (چىشتەكەم لینا) و رستەى
(چىشتەكەم خوارد) بايى نوختەيىك جوداوازيى لە نىوانياندا پەيدا نىيە لە رووى
دەورى كارى (لى نا، خوارد) ھوھ: ھەروەك لە كارى (خوارد) پرىپۆزىشن نىيە لە
كارى (لى نا) شدا ھەست بە دەورى (لى) ناكريت.

ئەم باسەش دريژەي يەكجار زۆرە ليرەدا ناتوانم بيخەمە سەر كاغەز. بەنيسبەت بزوينى (ە)هە: لە لايناكەوہ روالەت تايبەتى نيبە تا پتي بلين پريپوزيشن، لە فەرزى دەورى لە رستەشدا دەورى پريپوزيشن بيت چونكە ئيمە لە زوہوہ گوتوومانە يەك لە سى تايبەتايەكەي سروشتى پريپوزيشن ئەوہيە روالەتى سەربەخوى ھەبيت. من لە گوتارى (بەكارھيتانى «ى» لە ريزمانى كورديدا) كە لە يەكەم ژمارەي گوڤارى كۆرى زانيارى كوردا بلاو كرايەوہ نەختيەك بە دريژي باسى ئەم (ە)م كرووہ دام ناوہ بە كەرتيكي ئەو فعلانە كە (انتقال) دەبەخشن، ليرەشدا ھەر لەو باوہردام و بە پريپوزيشنى دانانيم بگرە بەشتيكي فعلة تەنانەت لە تصريفدا دەشگۆرپت:

نۆريمە خانووەكە - نۆريمى

كەوتمە باغەكەوہ - كەوتمى

خستەمە گيرفانمەوہ - خستمى

لە فۆلكلۆر ھەيە دەلپت:

ھەي زيرينى و زيرينى كۆيى خوشە بابچينى

حاجى قادر دەلپت:

خانەقاكەي كەنەفى ئەمنە ئەدەبخانەيى عام

جيى قەزاي حاجەتە عالەم بە زەرورى دەچنى

٤- دكتورە نەسرین دەلپت:

«پى، لى، تى، ژى» ئەمانە ئىستا پيشگرن ھەرچەندە لە بنەردا لە پريپوزيشن پيەك ھاتوون چونكە ئىستا لە روالەت و لە ناوہرۆكدا لىي دوور كەوتوونەتەوہ و دەورى پيشگر دەبين.

من ئەمانە بەو پيشگرە تازانە دادەنيم كە لە ئەنجامى بەرھەوييشەوہچوونى زمان پيەك ھاتوون و دەشتوانين زۆرجار لە رستەدا بيانگەرپنينەوہ سەر ئەو بنجانە. بەلام «ە» گەليەك شتە لە زماندا، ھەندىك جار پاشگرە، وەك راست - راستە، ھەندىك جاريش لە فعلى انتقاليدا جيگەي بۆ دەكرپتەوہ، ھەندىك جاريش فعلى مساعدا.

وهك له به‌رايی قسه‌كانم گوتومه ئەم باسه دريژهي هه‌يه، ليره‌شدا هه‌مان تيبيني دووباره ده‌كه‌مه‌وه: نه‌ئوسا توانيم نه‌ ئيستاش مه‌ودام هه‌يه له هه‌موو روويي‌كه‌وه به‌ دريژي له باسه‌كه بكولمه‌وه، به‌لام به‌ كورتي ده‌ليم هه‌رچه‌ند بووني ئەو پريپوژيشنانه به‌ پيشگر ده‌وريان له چارچيوه‌ي كاره‌كاندا هه‌صر ده‌كات ديسانه‌وه به‌شيكی سروشتي كوڤيان بو ناو كاره‌كان ده‌هين. راستي ئەم تايبه‌تايه له‌و كارانه‌دا به‌ديار ده‌كه‌ويت كه‌ تي نه‌په‌رن و جاريكيان له‌گه‌ل پيشگري عاده‌تيدا دين و جاريكي تريش له‌گه‌ل ئەو پيشگرانه‌ي كه‌ ئەسليان پريپوژيشن بي. به‌ نموونه كاره‌كاني (كه‌وتن، بوون، چوون، گه‌ران، هاتن) ده‌خه‌ينه تافيكرده‌وه‌وه له‌گه‌ل پيشگري عاده‌تي و ئەواني تر‌دا:

هه‌لكه‌وت: دارا باش هه‌لكه‌وت

«پي» كه‌وت: دارا له‌ نه‌خوشييه‌كاني به‌هار پي كه‌وت - گاشه‌كه‌ي پي كه‌وت

«تي» كه‌وت: دارا هه‌وزي ديت و تي كه‌وت

وشه‌ي (هه‌لكه‌وت) هه‌لناگري پيشگره‌كه‌ي لي بپچرپته‌وه به‌ هوي هيناني راناوي لكاوه‌وه و بليي (هه‌لم كه‌وت، هه‌ليان كه‌وت، هه‌لي كه‌وت). به‌لام ده‌تواني بليي (سه‌رمابه‌كه‌ بوو دارا پي كه‌وت، ئيمه پي كه‌وتين - به‌رديك هات و پيمان كه‌وت) هه‌روه‌هاش ده‌تواني بليي (ئاوم ديت و تبي كه‌وتم - منداله‌كان بزربوون و لتيان گه‌رام - ليمان گه‌ران) ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر وشه‌ي وهك (تتبه‌ربوون) يش بي ئەم پيشگري (تي) قابليه‌ته‌كه‌ي نادورتي به‌ هوي پيشگري (به‌ر) هوه چونكه‌ ده‌ليي (تتيان به‌ر بووين - ناگره‌كه‌ هات و تتيان به‌ربوو).

ئەم خاسيه‌ته هه‌ر هي ئەو پيشگرانه‌يه كه‌ به‌ ئەسل پريپوژيشن بوون ئەوانيش (تي، لي، پي)ن، هيچ يه‌كيك له‌ پيشگره‌كاني (هه‌ل، دا، را، وه‌ر) هه‌روه‌ها ئەو وشانه‌ي كه‌ ناوي جتيگه (ظرف مكان)ن و ده‌وري پيشگر ده‌بينن وهك (ده‌ر، سه‌ر، لا، به‌ر، ژير - به‌مه‌رجتيك وهك پيشگر

به‌کار هاتبن) ناتوانن راناوی لکاو بۆ خۆیان بدزنه‌وه: له کاری وهک (هه‌لکه‌وتن، دهرکه‌وتن، داکه‌وتن، وهرکه‌وتن، لاکه‌وتن) ناکرێ بگوترێ: (هه‌لی که‌وت، دهری که‌وت، دای که‌وت، وهرتان که‌وت، لام که‌وت) به‌لام ده‌گوترێ (تیی که‌وت، پیمان که‌وت، لیمان که‌وت...). پیشگری تر هه‌یه به‌ئەسل له پریپۆزیشن په‌یدا نه‌بووه به‌لام نه‌و واتایه‌ی تێدایه که ده‌یکات به‌خزمی (تێ، لێ، پێ) ئه‌ویش وهک ئه‌وان راناوی لکاو به‌خۆیه‌وه ده‌گرێ. پیشگره‌که وشه‌ی (رێ)یه که له نێوان به‌شیکی زۆری عه‌شره‌ته‌کانی کوردستانی عێراق و له دیوی کوردستانی ئێرانی‌شدا به‌کار دێت. هه‌روه‌ک ده‌توانی بلتیت (تیتان که‌وت، پیمان که‌وت...) ده‌شتوانی بلتیت (ریمان که‌وت - واته، به‌دوایدانین).

ئهم قابلیه‌ته‌ی پیشگره‌کانی له‌بهره‌تدا پریپۆزیشن بوون له‌وه‌وه دیت که‌ فعه‌کان به‌ره‌و واتای تێپه‌ر ده‌بات له‌ رێی (تێپه‌رکردنی به‌ واسطه‌) که‌ له‌ عه‌ره‌بیدا پێی ده‌لێن (التعدیه‌ بالواسطه‌) و سیغه‌ی (بناء للمجهول)یشی لێ وهرده‌گرن وهک (یُنام فی الغرْفه‌ - یُمشی فی الحدیقه‌ - یُطار الی السماء...). له‌ کوردیدا سیغه‌ی (بناء للمجهول) به‌م پیشگرانه‌ دروست نابن به‌لام واده‌بێ به‌هۆی چه‌سپانی واتای (تێپه‌ر) له‌ فعه‌ تێ نه‌په‌ره‌که‌دا هه‌ندێ که‌سی نه‌شاره‌زا سیغه‌ی (مبني للمجهول)ی لێ هه‌لده‌ستینیت، به‌ نموونه‌:

کاری (گه‌یشتن) وهک ده‌زانین تێ نه‌په‌ره، به‌هۆی پیشگری (تێ)وه ده‌کرێته (تێگه‌یشتن). که‌ ده‌لێی (ده‌رسه‌که تێ گه‌یشتم) به‌ دلی خۆت واتایێکی تێپه‌رت به‌کار هێناوه وهک له‌ عه‌ره‌بیدا ده‌لێی (فهمت الدرس) وه‌یا له‌ ئینگلیزیدا کاری understand به‌کار ده‌هێنیت هه‌ردووکی‌شان تێپه‌رن. ئهم راستیه‌ی وا ده‌کا ناوانه‌وه خه‌لق بلێن (ده‌رسه‌که تێ ناگه‌یشترێ) ده‌شزانین به‌پێی ده‌ستووری ئاخاوتن ناشی کاری تێ نه‌په‌ر بدریت به‌ سیغه‌ی کارابزر (مبني للمجهول). له‌ کوردیدا یه‌که‌م شه‌قلی کاری تێپه‌ر ئه‌وه‌یه‌ بتوانرێ کاره‌که وهک تێپه‌ر که‌ردان بکرێ له‌ هه‌موو رێژه و کاتیکدا، به‌ نموونه‌:

کاری (گرتن) تێپه‌ره، که‌ پیشگری (هه‌ل)ی له‌گه‌لدا بێت له‌ رابردوودا

دهلتي (هه لمان گرت) كه دهزانين راناوي (مان) كارايه. جا نه گهر
 (تيگه يشتن) تپهر بوويابه ده بوو بلين (نيمه تيمان گه يشت)
 (مان) هكesh كارا بيت، كه چي (مان) كه وتووه ته بهر حوكمي
 (پريپوزيشن) هوه واتاكه شي نه وهيه كه گوتبيت (نه وه نيمه گه يشت)،
 سهيري چون پريپوزيشني (له) هاته وه جيگه ي خوي. كه واته كاري
 گه يشتن به هوي (پريپوزيشن) هوه به ره وتپهري ده روات، ناشبيت
 تپهر چونكه گهر داني ناگوريت واتاكه شي له بنجا هه ت نه بهر
 ده مي نته وه.

نهم باسه پتري به به ره وه ههيه، زوريش نوييه، به لام ده رفه تم نيهه چي
 تري له سهه برؤم چونكه پتويسته به دريژي له سهه هه تاكيكي نه وه
 پيشگرانه ليكولينه وه بكرئ و بهيه كتر و به پيشگره كاني تر بگيرين و
 ده وريان له هه تاكيكي كاره كان سهه رنجي لي بگيريت وهك نه وه ي كه
 پيشگري (تي) له گه ل (كه وتن) دا كاريكي به ره وتپهري دروست دهكات و
 ده شي بگوتري (تيسان كه وتن) به لام له گه ل (چوون) كه ده بيت
 (تيچوون - به واتاي فؤتان و له ناوچوون) ناتواني راناوي نه لكاو
 به خوويه وه بگري و بگوتري (تيمان چوو، تيسان چووين) چونكه ليره دا
 ته نيا وهك (هه لچووين، هه لچووم) به كار ديت. كاتيك ده گوتري (تيسان
 چووين) كه به واتاي (چوونه ناو) بيت نهك (له ناوچوون) كه ته فسيري
 دريژهي ههيه به په روشه وه باسه كه جي ده هيلم.

[دهمراستي ليژنه]

نهجا ليژنه هاته وه سهه ته واوكر دني پريپوزيشن.

نه وه ي له پريپوزيشن ماوه ته وه و جي موناقه شهيه (ي) وه سف و ئيزافهيه،
 وهك:

بياوي نازا (ي - ليره دا وه سفويه)

بهري مهل (ي - ليره دا ئيزافيه)

له نه نجامي موناقه شه دا: نووري عه لي نه مين راي وايه نه ميش هه پريپوزيشنه
 به لام بو نه وه دوو ئامانجه به كار ده مي نريت.

مامۆستا سادق بههائهدين دهليت: ئەم (ی)یه پریپۆزیشن نییه له هەردوو بارهکهیدا، تهنانهت له زاری کرمانجی سەرودا تهزکیر و تهئیسسیش دهکریت، وهک: کچا جوان - کورێ نازا.

د. نەسرین فخری دهليت: ئەم (ی)یەم به ئامراز داناوه، بهلام ناکهویته گهڵ ئەو تاقمه‌ی که پتی دهگوتریت پریپۆزیشن.

مامۆستا مه‌سه‌وودیش ده‌لین: ئەم (ی)یە‌ی وه‌سف و ئیزافه ده‌داتن بۆ ده‌رپرینی واتای وه‌سف و ئیزافه و به‌س. ده‌وریشی له رسته‌دا نییه به‌نموونه که گوترا: برای بارام هات، ده‌توانریت «بارام» و ئەداتی ئیزافه‌ هه‌زف بکرین و رسته‌که‌ش واتای ته‌واوی هه‌بیت (برا هات). جگه له‌مه‌ دیازه ئەم (ی)ه کورت کراوه‌ی (هی) ئەداتی ئیزافیه.

ده‌وری پریپۆزیشن له ناخاوتندا:

له‌مه‌وبه‌ر لیژنه له‌وه‌ دوا که پریپۆزیشن چ ده‌ورێ ده‌بینیت له رسته‌دا له به‌ستنه‌وه‌ی که‌رته‌کانی به‌یه‌که‌وه. سه‌ره‌رای ئەمه پریپۆزیشن له دارشتنی وشه و فریزیشدا ده‌ور ده‌بینیت، وه‌ک له‌م نموونه‌دا ده‌رده‌که‌ویت:

گۆل به‌ده‌م

نا به‌دڵ

چنگ له‌سه‌ر شان (چنگ له‌سه‌ر چنگ)

ده‌ست له‌سه‌ر سنگ

سه‌ر به‌سه‌ر

به‌کۆل، به‌ناز، به‌چه‌رگ

بیتاک (ناوی علم)، بێ سوود، بیکه‌س

دیزه به‌ ده‌رخۆنه

ده‌ر به‌ده‌ر

دوور له‌ رووت

ئەم شپۆه دارشتنه له کوردیدا به هۆی پریپۆزیشن‌هه زۆر باوه و بۆ گه‌لی مه‌به‌ست به‌کار دیت، تیکرای ئەو مه‌به‌ستانه به‌لیگه‌ران له زماندا ده‌رده‌که‌ویت، که

ئەمەش كاریكە لە پەراویزی فەرمانی لیژنە دەردەچیت، بۆیە بەم چەند نمونەییە
خرایە بەرچاوا اکتفای کرد.

مەبەست لە بەکارهێنانی تاک تاکی ئەو وشانە:

۱- پریپۆزیشن (بۆ):

ئەم پریپۆزیشنە اتجاە و ئامانج رادەگەیەنیت، وەک:

دەچم بۆ کەرکوک.

بۆ خۆیندن هاتووم.

من لە بۆ تۆمە، تۆ لە بۆ کیتە؟

۲- پریپۆزیشن (لە):

ئەم پریپۆزیشنە بە تەنیا و لەگەڵ تەواوکەری «دا» ظرفیەت رادەگەیەنیت، وەک:

لە هەولێر بووم.

دارەکه لە خانووێکە دایە.

بەلام لەگەڵ تەواوکەری (هوه، را) سەرەتا رادەگەیەنیت، وەک:

لە مالهوه دەچم بۆ قوتابخانە.

لە بەسەرەرا تا بەغدا بە شەمەندەفەر هاتم.

پریپۆزیشن «لە» وادەبێ لەگەڵ تەواوکەری «هوه» که بە هەندێ وشەیی ظرفەوه

دەلکیت، ظرفیەت رادەگەیەنن نەک سەرەتا، وەک:

لە مالهوه بووم.

لەلای تۆوه دانیشتم.

لە سەرەوه بوویت یا لە خوارەوه؟

ئەمانە و هی تریش وەک هەموویان ظرفیەت دەگەیەنن.

۳- پریپۆزیشن (بە):

ئەم پریپۆزیشنە بە تەنیا و لەگەڵ تەواوکەری «دا، هوه، را» بەکار دێت و بەپێی

جێگای لە رستەدا ئەم واتایانە رادەگەیەنیت:

آ- ديارخستنى واسيته، وهك:

گۆشتهكهم به چهقۆ ورد كرد.

پارهكهى به فيتل له دستم دهرهينا.

ياريم به گويژ كرد.

ب- بهستنهوهى مفهومى ناو رسته به وشهى دواى خۆيهوه، وهك:

به ئهحمهديان گوت برۆ.

به خوام سپاردن.

به دست خۆم نيهه. خۆشم دهويت.

به من بيت وانكهه.

ج- بۆ سویتند، وهك:

بهخوا بههار خۆشه.

بهسهرى تۆ نايهه بۆ ئهوى.

به شيخهكهى كانى كهوه ئهه زهوييه بۆ گههه باشه.

د- بۆ حالهت بهكار ديت، وهك:

چيشتهكه به گهرمى مهخۆ.

فهقيرهكه به دلشكاوى رۆى.

ههتا ئيره له پريپۆزيشنى (به) بهرووتى دواين، ئههجا لهگهه تهاواكه رهكهيدا لتي

دهدويتين:

آ- لهگهه تهاواكه رهكهى «دا» بۆ ئهه مه بهستانه بهكار ديت:

١- بۆ ظرفيهت، وهك:

باخهوانهكه به بيستانهكه دا گهرا.

چاوى به كتيبهكه دا خشانده.

٢- بۆ واسيته، وهك:

پارهكهم به قادردا بۆ ناردى.

ئهه گوله به بۆنهكهيدا له ميخهك دهچيت.

۳- بۆ حالەت، وەك:

بە رۆیشتنەكەیدا لە دارا دەكات.

بە كۆلوانەكەیدا دیارە بلباسە.

ب- لەگەڵ تەواو كەری (هوه) دا بۆ ئەم مەبەستانە بەكار دێت:

۱- بۆ مصاحبەت، وەك:

نانەكەم بە دۆوه خوارد.

قەلەمەكەم گرت بە دەستەوه.

رێوییەكە بە تەلەوه رای كرد.

۲- بۆ حالەت، وەك:

چایەكەم بە پیتۆه خواردەوه.

دارەكەم بە رەگەییەوه هەلكەند.

[روونکردنەوه]

نموونەى یەكەم حالەتى كارا، هى دووهمیش حالەتى بەركار نیشان دەدات.

دەمراستی لیژنە]

۳- بۆ ظرفیەت، وەك:

بالندەكە بەسەر دارەكەوه نیشتەوه.

كۆلارەكە بە تەلەكەوه گیرسایەوه.

۴- پریپۆزیشن (تا):

لیرەدا مەبەست ئەو (تا) یەیه كە لە شكلی پریپۆزیشنیدا بەكار دێت، نەك ئەو (تا) یەیه كە وەك عطف وهیا شرط وهیا زەرفی زەمان بەكار دێت، بە نموونە:

تا ئێوه هاتن من نامەكەم نووسی (عطف).

تا ئێوه نەیهن نامە نانوووسم (شرط).

هەتا تۆم ئاشنا بووی ئاشنا بوون (ظرف).

ئەم وشەيەي (تا) لە شىۋەي پرىپۆزىشندا چ بە سادەيى و چ بە لىكدرائى (تاكو، تاوھكو، ھەتا، ھەرتا، ھەرتاۋەكو...) واتاى كۆتايىي ئەو شتە رادەگەيەننى كە بۆي بەكار ھاتوو، وەك:

تا رەواندز دەچم و دەگەپىمەو.

ھەتا ئىرە بەيەكەو بووين.

دوئىنى شەو ھەتاكو بەياني نووستم

۵- پرىپۆزىشنى (وەك):

ئەم پرىپۆزىشنى لە شىۋەي سادە و لىكدرائى چەند جوړىكى ھەيە. شىۋەي سادەي ئەمانەن (وەك، وەكى، وەكو)، شىۋەي لىكدرائىشى ئەمانەن (ھەروەك، ھەروەكى، ھەروەكو)، بەلام سادە بىي يا لىكدرائى بۆ «تشيە» بەكار دىت:

وەك قومرى سەر بالم شىنە

كار و پيشەم ھەر گرینە

ھەر وەكوو قەوس قەزەح با دەست لە گەردەن دانىشەين

تۆ بە سوخمەي ئال و سەوز و من بە رەنگى زەردەو

وەكو من بوو بە ظاهىرى جاھىل

باطىنەن شاعىرىكى زۆر كامىل

[پروونكردەو:

لە ھەندى شىۋە ئاخاوتندا وشەي «وەك» جيگەي «ظرف» يىش دەگرى:

(وەك ھاتم نيوەرۆ بوو - بە واتاى «كاتىك ھاتم»).

دەمراستى لىژنە]

۶- پرىپۆزىشنى (بىي):

ئەم پرىپۆزىشنىش وئىنەي سادەي ھەيە كە (بىي) ھەيە، وئىنەي لىكدرائىشى ھەيە كە (بەبىي) ھەيە، لە ھەردوو وئىنەيدا دژى پرىپۆزىشنىكانى تر نەقىي پىئوھندى دەكات لەناو رستەدا، بەم پىيە پىئوھندىي ناو رستە ھەرچىيەك بىت وەك (وجود، بەشدارى،

هاورپیی... یا هر شتیکی تر بیت، پرپپوژیسنی (بی) له رسته دا له و ناوه و ناوه له کانی دوور دهخاته وه ویا دای دهبری که له گه لیاندا به کار هاتوو وهک له م نمونانه ی خواره ودا دهرده که ویت:

- ۱- بی پاره گوزهران ناکه یت (لیتره دا نه فی وجود دهکات).
- ۲- به بی تو ناچمه سه فهر (لیتره دا نه فی هاورپیی دهکات).
- ۳- ناهنگی بی موسیقا ناخوشه (لیتره دا نه فی به سداربوونه).
- ۴- قوماشه که م بی مه قه ست بری (لیتره دا نه فی واسطه یه که وا پرپپوژیسنی «به» داخوایی دهکات).

نهم پرپپوژیسنه له هندی ناوچه دا که خرایه پیش ناوی تایبته تی (اسم علم) و راناوی جوداوه دنگی (ی) تیک به ستنی به دوا دا دیت:

بیی دارا سه فهر ناکه م.

دوینی بیی تو باغم ناودا.

ئامرازی "عطف - Conjunction"

یه کهم - له رووی زار او وه:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له لاپه ره (۶۵) ی صرفی و نحوی کوردیدا وشه ی (عطف) ی بۆ داناوه له نمونه دا ده لیت: (ئه حمه د و مه حموود و محه مه دیش چوون بۆ مه کته ب). له م رسته یه دا ده رده که ویت، که ته نیا (و، ش) ی به ئامرازی عطف داناوه.

۲- مامۆستا توفیق وه هبی له ده ستوری زمانی کوردیدا له لاپه ره (۱۵) له باسی به شه کانی ناخاوتندا وشه ی (لیکده ر) ی به کار هیناوه، ههروه ها له لاپه ره (۱۹) بهندی (۷۰) ئه داتی (یه کخه ر) یشی به کار هیناوه و ئه م رسته یه ی به وینه هیناوه ته وه: به فر و باران پیکه وه بارین.

۳- مامۆستا کوردیف له کتیبی ریزمانی کوردی که سالی ۱۹۷۰ له چاپ دراوه له لاپه ره (۱۲۱) دا، وشه ی (په ف گرێک) ی بۆ داناوه، وه کو: گور و روۆقی ریدا دچوون.

۴- نووری عه لی ئه مین له لاپه ره (۱۴۶) ی قواعدی زمانی کوردی سالی ۱۹۵۸ ئامرازی (پتیه ست) ی بۆ به کار هیناوه، وه ک:

ژیان و ئه رکی ناخۆشی، په پوه له ی ئاره زووی کو شتم

شه رابی جامی دل داری، له تافی لاییا ر شتم

۵- مامۆستا رشید کورد له کتیبه کهیدا «ریزمانا زمانی کرمانجی» لاپه ره (۱۱۲) ئامرازی (پتیه مند) ی به کار هیناوه.

۶- مامۆستا جگه رخوین له کتیبه کهیدا «آواو ده ستورا زمانی کوردی» لاپه ره (۱۹۸) «تیپی پتیه مند» ی به کار هیناوه.

۷- له کتیبی قوتابخانه ئاماده ییه کاندا «زمان و ئه ده بی کوردی»، ئامرازی

«به‌ستنه‌وه» به‌کار هینراوه.

۸- له ریتزمانی عه‌ره‌بیدا له کۆنه‌وه (حروف العطف) یان بۆ به‌کار هیناوه.

۹- له ریتزمانی فارسیدا، ر. ذوالنور له کتیبی (دستور پارسی) وشه‌ی (ربط و عطف) ی بۆ به‌کار هیناوه.

۱۰- له ریتزمانی ئینگلیزیشدا Conjunction ی بۆ به‌کار هینراوه.

به دوا ئەم نمایشته‌دا لیژنه ئەم‌ه‌ی تیبینی کرد که پیشنیازی کۆری زانیاری کورد بۆ زاراوه‌ی (العطف = Conjunction) له نامیلکه‌ی (زاراوه‌ی هه‌مه‌ چه‌شنه - لاپه‌ره ۲۴) دوو وشه‌ی (په‌یوه‌ستی و پیوه‌ندی) یه.

به‌لام تا ئیستا بریاری دوایه‌کی له‌سه‌ر نه‌دراوه له‌لایه‌ن ئەنجومه‌نی کۆره‌وه.

دووهم- له‌رووی پیناسینه‌وه:

۱- مامۆستا سه‌عید سدقی له‌صرف و نحوی کوردیدا، ته‌عریفی ئەم زاراوه‌یه ناکات، به‌لام ئەمانه‌ به‌ ئامرازی «عطف» داده‌نیت:

آ- ئامرازی (ش)، وه‌کو (من ده‌چم تۆش بچۆ) ئەگه‌ر حرف معطوف به (ش) حرفه‌ له‌ نه‌بوو له‌پیش «ش» هه‌که‌وه حرف (ی) زیاد ده‌کری، وه‌کو (عه‌لی هات له‌پاشا ئەحمه‌دیش هات). وه‌ ئەگه‌ر حرفی عله‌ بوو زیادکردنی حرف (ی) غلظه‌ وه‌کو (ئاگرم کرده‌وه و ده‌رگا که‌شم داخست، په‌رده‌شم پیوه‌ گرت)، «ده‌رگایشم، په‌رده‌یشم» ناییت، چونکه‌ شیوه‌ ده‌گۆری.

ب- ئامرازی (و)، وه‌کو (ئه‌حمه‌د و محموود و محمه‌د چون بۆ مکتب). وه‌ هم بۆ عطفه‌ له‌گه‌ل معنای ملازمتا، یعنی بۆ جوئ نه‌بوونه‌وه‌ی معطوفه‌لیه‌ له‌ معطوف، وه‌کو (ملا و مزگه‌وت، صوفی و خانقا)، وه‌هم بۆ عطفه‌ له‌گه‌ل معنای تبعیدا، یعنی بۆ دوورخستنه‌وه‌ی معطوفه‌لیه‌ له‌ معطوف، وه‌کو (من و قومارکردن، تۆ و درۆکردن) یعنی هه‌ردوو کمان دوورین.

۲- مامۆستا توفیق وه‌هبی له‌ ده‌ستوره‌که‌یدا به‌م شیوه‌یه‌ ته‌عریفی ده‌کات (لاپه‌ره ۱۹ - به‌ندی ۷۰):

ئه‌داتی «یه‌که‌خه‌ر» ئەداتیکه‌ که‌ دوو کلیمه‌ یا دو کۆمه‌له‌ کلیمه‌ به‌یه‌که‌وه‌ ده‌به‌ستیت، وه‌کو:

به فر و باران پیکه وه بارین.

سه ربانی مالی ئیوه و چناره که می مه کتبه له دوروه وه دیارن.

من لیره م به لام گولچین له ماله وهیه.

له جومله می یه که مده ئه داتی یه که خه ری (و) دوو ناوی، له دووه مده ئه داتی یه که خه ری (و) دوو کۆمه له کلیمه می، له سئیه مده ئه داتی یه که خه ری (به لام) دیسانه وه دوو کۆمه له کلیمه می پیکه وه نوساندوه.

۳- مامۆستا کوردییف له کتیبه که ییدا «زمانی کوردی» وه سفی عطفی کردوه و چی له کتیبه که ییدا نووسراوه، له لایهن مامۆستا «سادق به هائه دین» وه کورته ییکی خرایه سه ر رینووسی کوردی به م جوۆره می خواره وه:
به فگریک:

شان خه برارا دبیتژن به فگریک (به فگریدان) بی کو ناها، فیلا و جوملا ب هه فرا گری ددن.

زمانی مه ده دوو کۆم به فگریک هه نه:

ا- به فگریکید یه کتا.

ب- به فگریکید دوتا.

ا- به فگریکید یه کتا، وه ک (شاگرت دچن و تین - با هات باگه ر ئی پیرا هات - من گوت بکه، لی ته نه کر - ئەز هاتم کو خه باتا خوه بقه دینم.

ب- به فگریکید دوتا وه ک (میر ئی، ژن ئی جفاتی به ره ف بوونه - ئەو شغول نه ئوسا نه چاوا دبیتژی - وه لاتئ مه ده نه بی خه باتکاری هه نه نه ئی به له نگازی هه نه - جه م مه گه رمه یانئ ساره - له جه م مه هه ن گه رمه هه ن ساره... وه تاد.

۴- نووری عه لی ئەمین له کتیبه که ییدا «قواعدی زمانی کوردی» لاپه ره ۱۴۶ به م جوۆره ته عریفی ئه دات عطف ده کات:

ئامرازی پێبه ست واژه یه که بۆ به ستنه وه می دوو واژه، یا دوو دهسته واژه، یا دوو رسته به کار ده هینریت. ئەمانه می خواره وه ش به ئامرازی عطف داده نیت:

«و، وه، (به لام - به لآن)، وه لی، (تا - هه تا - تاکو - هه تاکو - هه تاوه کو)، (نه ک - نه وه ک - نه کو - نه وه کو)، که می، (ئه گه ر - گه ر - مه ر - مه گه ر - ئه ر)، (ئه رنا -

ئەگەنا - ئەگینا - دەنا، نە، (یا - یان - یاخو - یاخود - یاخوت)، (ئەنجا - ئینجا - ئنجا)، هەم، (ش، یش)، کە، کەچی، چونکە، (بەشکو - بەشکم، بەشکە، بەشکەم، بەلکو - بەلکم، بەلکە)، (جگە، بیجگە).

- مامۆستا رشید کورد لە کتێبەکهیدا «پێزمانا زمانى کرمانجى» بەم جوۆره تەعریفى دەکات:

پێوهند پرسەک نەگو هێزە کو پرسین وهک هەف یان گوفتین وهک هەف دپهفهکهکیدا (رسته) ب هەف دده گریدان، ئەف ژى دوپرن پێوهندین دوروست، ئین نه دوروست.

پێوهندا دوروست وهک: مەمو ئو بوزو هەفالتین هەفن.

ئەف پرسین وهک: ئو، یان، پێوهندن چکو پارچه ئو چهنگین فان هەردوو پەفەکان گهاندنه هەف.

پێوهندین دوروست ئەفن: یان، لە، ئو، نە.. نە، ژى، وهک: رهمو نه دچه نه دمینه. پێوهندا نه دروست: پرسەک نەگو هێزە، دوو گوفتان یان دوو پەفەگان دگهینه هەف. وهک: قهنجو هەسپى خوه فرووت، کو مهینهکه بکړه.

پێوهندین نه دوروست ئین پێشدهتر ئەفن: کو، ژبه رکو، چکو، ژبووکو، مینا، هەم.

٦- له کتیبى «زمان و ئەدهبى کوردى» بۆ پۆلى شەشەمى ئامادهى لاپەرە (١٢) بەم جوۆره تەعریف کراوه:

«ئامرازى بهستنهوه ئهو وشانهن که دوو وشه یا دوو رسته بهیهکهوه دهبهستن و ههريهکهیان بۆ مه بهست و واتایهک به کار دههێنریت».

ئەم وشانەشى بە ئامرازى عطف داناوه (و، تا، بەلام، بەلان، نەک، ئەگەر، یا، هەم، ش، بەشکە، کە، کەچی، چونکە).

٧- مامۆستا جگەرخوین لە کتیبى «آوائو دهستورا زمانى کوردى» لاپەرە ١٩٨ بەم جوۆره تەعریفى دەکات:

«تیبى پێوهند ئەون کو بوان چەند گووتنا یا چەند پەیفە ب هەفەرە ل پەى ددن گریدان و پەرچى پاشى دکن هەمکارى ئى پێشى.»، وهک:

(و): ژۆروسته م ل من دبارن.

(هم): شیرین هم ژیر و هم جوانه.

(ژی - ش): فه رهاد چوو، شیرکوژی چوو.

نه سرین هات، شیرینش هات.

۸- ر. نوالنور له کتیبی (دستور پارسی) لاپه ره (۲۵۹) دا بهم جوړه ته عریفی
نامرازی عطف دهکات:

حرفی ربط یا عطف حرفیکه، که و دوو که لیمه، یا دوو عیبارت، یا دوو جمله
به یه که وه ربط ده دات. مشهورترین حرفی ربطیش عیبارت تن له:

۱- حرفی ربطی بسیط:

۲- (و، اما، یا، تا، که، پس، نه، چون، چه، هم، نیز، اگر، ولی، کجا).

حرفی ربطی مرکب: (چونکه، چندانکه، زیراکه، همیکه، تا اینکه، چنانکه،
چنانچه، بلکه، همانکه، آنجاکه، اگرچه، اکنون که، ازانکه، هرگاه، هروقت که،
پیش از آنکه، بس که، به شرط آنکه، تا بوکه، جایی که، بی آنکه، درحالیکه).

۹- له کتیبی

AN ENGLISH GRAMMAR BOOK

by

Evan C. Penglis

بهم جوړه ته عریفی Conjunction دهکات:

“A Conjunction Joins One Word to Another Word, or One Sentence to Another Sentence”

به دوا ئه م ته عریفه دا «کوژنجه نکشن» دهکا به دوو به شه وه:

Co - ordinating.

(1)

(2) Subordinating.

دوای ته عریفی دوو به شه کان، له گه ل هر به شیکیاندا ئه و وشانه ی نووسیوو ه که

به ری ده که ون.

دوای ئەم نمایشته لیژنه کهوتە سەر هەلبژاردنی زاراوێهێک بۆ ئەم بەشەیی ناخاوتن. بە پیتی ئەمە که لیژنه سەر بە کۆڕە و لە ئەنجامدا لیکۆلێنەوهکانی دەچیتەوه بەر دەستی کۆڕ، لەبەر ئەمە وای پەسەند کرد ئەو زاراوێهیی بۆ دابنێ که لەلایەن کۆڕەوه پێشنیار کراوه، ئەویش وشەیی (پێوهندی) و (پێوهستی)یە.

لیژنه لەمانە وشەیی (پێوهندی) هەلبژارد، بە تایبەتی چونکه لەلایەن زۆربەیی نووسەرانیوه بەکار دێت و خۆیندەوارانی کوردیش پیتی راهاتوون.

بەلام نووری عەلی ئەمین و پێشنیاز دەکات که وشەیی (پێوهندی) بۆ ئامرازیی (تعلق) و وشەیی (لێکدەر) بۆ ئامرازیی عطف بەکار بهێنرێت.

مامۆستا مەسعوودیش ئەمەیی خوارووی روون کردووه و گوئی:

«هیچ رەخنەیهکم نییە لە بارەیی رایەکهیی (نووری عەلی ئەمین)هوه، لەلایەن جودا کردنەوهیی دەوری ئامرازیی عطف و ئامرازیی تعلق بۆ دەرخیستنی جوداوازییی ئەو دەوره لە ریتی زاراووی ریکۆپیتکهوه. ئەوهیی من بۆی دەچم، دەوری ئامرازیی (تعلق) لە دروستکردنی پێوهندیی ناو جوملەدایە، لە حالیکدا ئامرازیی (عطف) وشەکان، وهیایا کەرتهکانی رسته دەخاتەوه سەرێهێک بۆ ئەوه تیکەل بە دارشتمی مەعنای رسته ببیت، هەرچەند لە رستهشدا دەور ببینیت.

لیژنه تا ئێستا زاراوێهێکی کوردیی بۆ ئامرازیی (تعلق) دانەناوه، جاری (پریپۆزیشن)ی بەکار هێناوه، که ئەمە بەلای منەوه لەگەل دەوری ئامرازەکانی تعلق ریک ناکهویت، چونکه (پریپۆزیشن) وهک زاراووی (پیش پرتک) تەنیا لە پیشهوه هاتنی ئامرازەکان رادهگهیهنیت. پوختەیی قسەم لەم رووهوه ئەمەییە، دەبیت بۆ پریپۆزیشن زاراوێهێک بدۆزیتەوه، که دەوری وشەکه لەناو رستهدا دیار بخات. بە نیسبەت زاراووی (پێوهندی)شەوه، بۆ عطف لەوه بەولاه که لەلایەن کۆڕەوه پەسەند کراوه، چ بەلگهیهێک نادۆزمهوه جگه لەو بەلگه بۆ هێزه، که ئامرازەکان جۆریک پێوهندی پیک دین.

بۆ گومان کاتیک ئەم باسه خرایه بەرچاوی ئەنجومهنی کۆڕ موناقهشەیی دوورودرێژی لێ هەلدهستیت.

دوای ئەم روونکردنەوانە لیژنه بریاری دا، جاری زاراووی (پێوهندی) بەکار بهێنیت.

به ئیستیقراش لهو نووسینانهی له بهر دهستی لیژنه دایه دهرده که وی، ئەم
 وشانهی خواروه به ئامرازی عطف (پێوهندی) دانراون:
 یه کهم - له کوردیدا:

- ۱- و (ئو).
- ۲- وه.
- ۳- ش (یش)، ژى، ژى ژى.
- ۴- هه م.
- ۵- به لام (به لان).
- ۶- وه لى (لى).
- ۷- يا (يان، يانئى، ياخو، ياخود، ياخوت، وهيا).
- ۸- نه.
- ۹- نهک (نه وهک، نه کو، نه وهکو).
- ۱۰- تا (هه تا، تا کو، هه تا کو، هه تا وه کو).
- ۱۱- کهى (که نگى، که نگى، که نگین).
- ۱۲- که.
- ۱۳- چوون (چونکه).
- ۱۴- گهر (ئه گهر، ئهر - ئهرنا، ئه گه نا، ئه گینا).
- ۱۵- ده نا.
- ۱۶- ئه نجا (ئینجا، ئه مجا).
- ۱۷- به شکو (به شکم، به شکه، به شکه م....).
- ۱۸- به لکو (به لکم، به لکی، به لکه....).
- ۱۹- جگه (بێجگه، به جگه، جگه....).
- ۲۰- هن .. هن.
- ۲۱- ئۆسا (ئۆساژى).
- ۲۲- جارا (جارا ژى...).

۲۲- نه ... نهژی.

۲۴- چ قاس ... نهوقاس.

۲۵- نه ... نه.

۲۶- هه رکه.

۲۷- کهچی.

دووه م - له زمانی فارسیدا:

پیشتر لیستهی وشهکان تۆمار کرا، بۆی بگه ریتوه.

سییه م - له زمانی ئینگلیزیدا:

Still, Yet, How ever, Nevertheless, Therefore, Then, Sothen, For, Else, No-
tonly, as well as, Butalso, After, Where, Because, That - 1- As... As, If, That -
2 -.

چوارهم - له زمانی عه ره بیدا:

له کتیبی (جامع الدروس العربیة الجزء الثالث تألیف الشیخ مصطفی الغلابی)
لایه ره ۲۴۵ له ژیر سه ره باسی (المعطوف بالحرف) دا، ئەم وشانه به ئامرازی عطف
دانراون:

۱- (و) جاء علي و خالد.

۲- (الفاء): جاء علي ف سعيد.

۳- (حتي): يموت الناس حتى الانبياء.

۴- (ثم): جاء علي ثم سعيد.

۵- (أو): تزوج هنداً أو اختها، جالس العلماء أو الزهاد، اذهب الى دمشق أو
دع ذلك، فلا تذهب اليوم.

۶- (أم): أعلیٰ في الدار أم خالد؟ (سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم)، (هل
يستوي الأعمى والبصير؟ أم هل يستوي الظلمات والنور؟).

۷- (بل): ليقوم علي بل سعيد، ما قام سعيد بل خليل، لا يذهب سعيد بل خليل.

۸- (لكن): للاستدراك: ما مررت برجل طالح، لكن صالح.

ليژنه دواى ئەم نىمايشته هاته سەر ليكۆلينهوه بۆ دۆزينهوهى تەعريفىك، كه هەر نەبىت ئەو وشانە بگريتهوه له ليستهى وشەكانى كوردیدا نووسراون، له گەڵ ئەمەشدا ليژنه ئەو لایەنانەى له بىر بوو، كه زمانەكانى تریش وهك كوردى وان بۆ ئەو تەعريفەى كه لهو زمانانەدا وشەكانى عطفى گرتوووتهوه؛ هەرچەند دەشیت ناوناوه به پى تايبەتى هەر زمانە جو داوازى پەيدا بىت له لایەن گرتنهوهى وشەيهك، وهيا چەند وشەيهك له تەعريفەكەدا، كه له تەعريفى زمانىكى تردا بۆ عطف ئەم وشەيه (وهيا ئەم چەند وشەيه) بەرى نەكەوتوو.

ئەم ليكۆلينهوهيه ليژنهى گىرايهوه بۆ بەسەر كردهوهى بەشى پرىپۆزىشن، كه له سالى رابووردودا لى كۆلرابوووه، چونكه عطف و پرىپۆزىشن له وەدا دەگەنەوه يەك، كه دەورى (بەيهكتر بەستنهوه) دەبين، تەنانەت وا هەيه يەك وشە له زمانىكدا جارىكيان به پرىپۆزىشن و جارىكيان به عطف دانراوه. له ئاكامى ليكۆلينهوه و بەراورد كردندا ليژنه هاته سەر ئەو باوهره، كه وا بۆ دۆزينهوهى تەعريف پىويسته له پيشهوه چۆنیهتى و مەبەستى وشەكانى عطف له رستەدا به نموونه روون بكاتهوه، دواى ئەوه به پى دەرخستى هەموو مەبەستە جو رجۆرهكانى وشەى عطف، تەعريفىك دانى كه هەموو وشەكان و مەبەستەكانيان بگريتهوه:

۱- و:

ئەم وشەيه له رستەدا بەم جوړانە بەكار دىت:

أ- بەيهكەوه بەستنىكى سادەى نىوان دوو وشە پىك دىنيت، وهكو

من و تو هاتين.

نازاد و ناسو بران.

من و قادر قوتابين.

ب- بەيهكەوه بەستنىكى سادەى نىوان دوو دەستهواژه (فريز) پىك دىنيت، وهك:

مانگا دۆشین و قەزوان كرۆشتن نەگوتراوه.

دەفتەرىكى سەد پەرهىي و قەلەمىكى خو نووسم كرى.

ج- بەيهكەوه بەستنىكى سادەى نىوان دوو رستە پىك دىنيت، وهك:

جووتیارهکه زهوییهکهه کیلا و تۆوهکهه پیوه کرد.

پیاوهکه نویرهکهه کی کرد و ههآستا.

د- بهار و جوانی.

تۆ و درۆ.

لهم نموونانهدا واوهکه سه ره رای (عطف) واتاییک تریشی به دهستهوه داوه.. له نموونهی یهکه مدا ناشنایی و گونجانیک ههیه له نیوان وشهه «بههار» و وشهه «جوانی» دا، له نموونهی دووه مدا دوورکه وتنه وهیه که ههیه له نیوان وشهه (تۆ) و وشهه (درۆ) دا.

ه- ههندی جار ده بیته یاریده دهر بۆ دروستکردنی وشهیه که له لیکدانی دوو وشه، وهک:

کشتوکال (کشتوکیل)، تیروتهسهل، شتومهک، مشتومر، قنجوقیت، زرنگوزیت، چه وتوچویر (چه وتوچویل)، گهرموگور، کتومت، وشکوبرنگ، تیکه لوییکه ل (تیکه ل پیکه ل)، شروشالات (شروشاتال)، که لویهل، جرتوفرت، خاووخلیسک، قه پوقیر (قه پوقر)، ریکوپیک، هاتوچۆ، گفتوگۆ، کتوپر، ههآسوکهوت، گرموهۆر (هور)، ساردوسر، شرتوشۆ، کولۆکۆ، ده مودهست، سه روبهر، که شوفش. ئەم وشانه له لایهن واتای کهرته کانیانه وه دابهش دهکرتن به سی به شهوه:

۱- ئەو وشانهی ههردوو کهرته کانیان واتادارن، وهک:

زرنگوزیت

شۆخوشهنگ

سه روبهر

چه وتوچویر

تیبینی (۱):

وا ههیه وشهکان سووانیکیان به سه ردا هاتووه و جوهره گۆرانیک که وتوووته رواله تیانه وه، وهک:

هاتوچۆ (له بنه رهدا - هاتن و چوون - بووه).

ههآسوکهوت (له بنه رهدا - ههآسان و کهوتن - بووه).

- ۲- ئەو وشانەى يەك كەرتيان واتاداره، وهك:
 شتومهك (وشەى - شت - واتاداره).
 تەپوتۆز (وشەى - تۆز - واتاداره).
 شروشاتال (وشەى - شپ - واتاداره).
 ۲- ئەو وشانەى ھەردوو كەرتەكەيان بى واتان، وهك:

جرپوچۆيان
 خرتوپرت

تیبینی (۲):

مامۆستا سادق بەھائەدین گوتى لەو وشە لیکدراوانەى كە بە ئامرازى (و)ى
 عەتف پێك ھاتوون و لەمەوبەر لییان دواين ئەم وشانە لە شیوەى بادیناندا نین:
 كشتوكال، شتومهك، زرنگوزیت، قنجوقیت، گورجوگۆل، وشكوبرنگ، شروشات،
 كەلوپەل، جرتوفرت، قەپوقیپ، خاووخلیسك، ریکوپیک، کوتوپر، ھەلسوكەوت،
 كۆلوکو، كەشوفش.. لەبرى (تیروتەسەل)یش وشەى (تیروپر) بەكار دەھینریت.
 - و وشەى (و)ى عەتف لەگەل وشەى (ش)ى عەتفدا بەكار دیت بۆ مەبەستى
 كۆکردنەوھ و تەئکید، وهك:

منیش و تۆیش دوتینى بەسەر كراينەوھ.
 میوھكە دەشكرم و دەشیخۆم.
 دەشچم و پێشى دەلیم.

تیبینی:

ھەست بەوھ دەكریت تەئکیدەكە لە (ش)ەكەوھ دیت، ھەرچەند واھەيە وشەى
 (ش) بە تەنیا تەئکید نابەخشیت، وهك بلیت (منیش چووم).
 ز- لە ھەندى بەكارھیناندا وشەى (و) بە سەریكەوھ بوون و ئیستمەرار
 دەگەيەنیت، وهك:

دەشت و دەشت رۆیى.
 ئاو و ئاو چوو.

- ح- وشه‌ی (و)ی عه‌تف له هه‌ندی به‌کاره‌یتاندا جی‌گۆرک‌یی به‌رده‌وام له دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌دا راده‌گه‌یه‌نیت، وه‌ک:
- ۱- وهرزیره‌که ده‌شتاوده‌شت هات.
 - ۲- ئەم کاغزه ده‌ستاوده‌ست ده‌گاته خاوه‌نی.
 - ۳- شاخه‌وشاخ ده‌رۆم بۆ کویتستان.
 - ۴- دارا بانه‌ویان هاته مالمان.

تییینی:

له‌م نمونانه‌دا وشه‌ی (و) له‌گه‌ڵ بزویئیکی تردا هاتوو، که به‌ وشه‌ی پیشه‌وه‌ی ده‌به‌ستیته‌وه. ئەگەر له‌ وشه‌که‌دا بزویئیی (ا) هه‌بووه بزویئنه‌که ده‌بیته (ه)، وه ئەگەر له‌ وشه‌که‌دا بزویئیی (ا) نه‌بوو بزویئیی (ا) دیت. ئەگەر کوئاییی وشه‌ش بزویئیی (ا) بوو ته‌نیا (و) به‌دوایدا دیت.

ط- وشه‌ی (و)ی عه‌تف واده‌بیت له‌ رواله‌تدا وه‌ک حاله‌تی پیشوو که له‌ به‌ندی (ج)دا روون کرایه‌وه به‌کار دیت، به‌لام جی‌گۆرک‌ه ناگه‌یه‌نیت بگه‌ له‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌وه ئیستیمرار و ئیتیجاه (به‌ریان) ده‌گه‌یه‌نیت، وه‌ک:

ده‌ماو‌ده‌م که‌وت.

پشتاویشت که‌رایه‌وه.

ته‌نیشتاوته‌نیشته‌به‌لادا هات.

ی- وشه‌ی (و)ی عه‌تف واده‌بیت له‌ دروستکردنی فریزی ئاوه‌لکاری به‌شدار ده‌بیت، وه‌ک:

بارام و ئارام ده‌سته‌ویه‌خه‌ی یه‌کتربیون.

ده‌سته‌وئێژنۆ دامه‌نیشه.

قوتابییه‌کان چه‌نگاوبازی یه‌کتربیون.

ک- وشه‌ی (و)ی عه‌تف واده‌بیت له‌ رسته‌دا (اتجاه) نیشان ده‌دات وه‌ک:

ماله‌که‌مان پشته‌و رۆژه.

کابرا به‌ره‌و قیبله‌ دانیشته.

دارا رووه‌و چیا رۆیشته.

ئەم رىيە سەرەوژىر دەبىتەوہ بۆ ناو دۆلەكە.

[پروونكردنهوہ:

وا دەزانم ئەم بەكارهينانہ گۆرانى بەسەردا ھاتووہ، لە بنەرەتدا
(پشت بەرۆژ - پشت وەرۆژ، بەرقيبلە - بەر وەقبيبلە...) بووہ.

دەمراستى ليژنە]

ل- وشەى (و)ى عەتف وادەبىت ھەندى جار كات پيشان دەدات، وەك:

دەمەوبەھار دەچين بۆ سەيران.

دانىشتبووين، وەختەوناو دارا گەيشتەجى.

م- وشەى (و)ى عطف وادەبىت لەگەڵ (نە)ى عطف كۆ دەبنەوہ و سەرەراى دەورى

عەتف، دەورىكى تريس دەبين، ئەويش ئەوہيە كە بەيەكەوہ نەفى دەخەنە سەر

دوو شت؛ وەيا پتوہندى نىوان دوو لايەن نەفى دەكەن، وەك:

نەقادر و نەبارام ھاتن.

نەقادر خواردى نەبارام.

قادر نەدەخوات و نەدەروات.

نەمن ھاتم و نەتۆ ھاتيت.

نەدەمنووسى و نەدەمخويند.

نەبنووسم و نەبخوينمەوہ.

نەبچۆ و نەبخۆ.

لەم نموونانەدا دەردەكەويت، كە ئەم (نە)يەى نەفییە كار ناكاتە سەر

روالەتى وشە، بەنموونە ئەگەر (نە)ى نەفیی عادەتى لە رستەدا بەكار بەينين دەبوو

لە جىگەى ئەو رستانەى سەرەوہدا ئەمانەى خواروہ بيتن:

نەمدەنووسى و نەمدەمخويندەوہ.

نەمنوسيبوو نەمخويندبووہوہ.

نەنووسيم و نەمخويندمەوہ.

من و تۆ نەھاتين.

قادر و بارام نه هاتن.

قادر ناخوات و ناپرات.

هرچهند له بنه پهدا ئەم جووره عهتفه بۆ نه فیهی دوو شته، به لام (تطور) ی زمان
واى کردووه بۆ زیاتر له دوانیش به کار بێت، وهک:

نه دهخۆم و نه ده پۆم و نه داده نیشم....

ن- جاری وا ههیه له گهڵ (و) عهتفدا، (نه) ی عهتف و (ش) ی عهتفیش به کار دیت له
رسته دا، وهک:

نه منیش و نه تویش چووینه چه ج.

نه ده شخۆین و نه ده شپۆین.

به کورتی چی له باره ی (نه) و (و) هوه گوتر او له لێردها دووباره ده بێته وه.

س- هه ندی جار واده بێت (و) ی عهتف له نیوان دوو رسته دا دیت، جگه له ئه رکی
خۆی که (عطف) ه، ئەو لایه نهش که «فاصلیه» نییه له نیوان روودانی دوو کاری
رسته دا راده گه یه تیت، وهک:

هه رهات و هه رای نایه وه.

نوست و هه لئه ستایه وه.

باری خۆت بگره باجی خۆت بسینه.

تییینی:

ئەم (و) ی عهتفه له کوردیدا دوو حاله تی هه یه:

حاله تی یه که م: که به دوا بزویندا بێت خۆی ده بێته کۆنسنانتیکی وه ستاو، وهک:
(سه رما و گه رما، ئازا و مه رد، دزی و فزی، دێ و شار، چه قۆ و هه سان) به لام که
به دوا واوی بزوینی تیژدا هات، واوه که ی عهتف ده بێت کورته بزوینتیکی پی بدریت
بۆ ئەوه ی دیار بکه ویت، وهک که بمانه ویت به دوا وشه ی «به روو» دا واوی عهتف
بیت، واوه عهتفه که بزوینتیکی وهک (ضمه) ی عه ره بی بدریت، که ئەگه ر
به پرتنوو سی عاده تی بینوو سین به م شکلّه ده نووسریت (به روو وو مازوو) به لام
نووسه ران له حاله تی وه هادا له جیاتى زیادکردنی کورته بزوینی واو به دوا ی واوی
عهتفدا ته نیا واویک ده نووسن له وشه ی پیش خۆی دوور ده مخه نه وه، وهک:

(دوو و سڼ، دهزوو و دهرزی).

حاله‌تی دووم: که به دوا کونسنانندا دیت بۆ خۆی ده‌بیته بزویڼ، وهک:

بهرد و دار
هه‌نار و سڼو
گورگ و مهر

۲- (وه):

ئهم ئامرازی عه‌تفه، که له‌لایه‌ن به‌شیکي زۆر له نووسه‌رانی کورده‌وه به‌کار دیت به‌تایبه‌تی له‌سه‌ره‌تای رسته‌وه، واش ده‌بیت له‌نیوان دوو رسته، یان دوو وشه‌دا، وا پڼی ده‌چڼ کوردی نه‌بیت و (واو العطف) هه‌که‌ی عه‌ره‌بی بیت، که له‌ئه‌نجامی سه‌قافه‌تی عه‌ره‌بییه‌وه که‌وتووته نیو نووسینی هه‌ندی له‌نووسه‌رانی کورده‌وه، له‌به‌ر ئه‌وه لیژنه پڼویستی نه‌دیت لڼی بکۆلڼته‌وه، سه‌ره‌پای لڼی نه‌کۆلڼه‌وه دا‌واش ده‌کات له‌نووسه‌ران واز له‌به‌کاره‌ینانی ئهم ئامرازه‌ به‌ین:

۳- (هه‌م):

ئهم ئامراز وهک له‌به‌کاره‌ینانی جۆر جۆردا دیار ده‌که‌ویت، واتاییکي نزیک به‌واتای دوو ئامرازی عه‌تفی (و) و (ش) ی هه‌یه وهک له‌م میساله‌دا ده‌رده‌که‌ویت:

دارا هه‌م ئامۆزاهه، هه‌م پوورزانه.

ئهم رسته‌یه وهک ئه‌وه‌یه که بگوتریت (دارا ئامۆزاشمه و پوورزاشمه) له‌هه‌ردوو رسته‌دا سه‌ره‌پای عه‌تفی ساده، تڼک به‌سترانیکي نیوان هه‌ردوو رسته‌ش به‌ده‌سته‌وه دراوه. به‌لام به‌هۆی ئه‌وه‌وه که وشه‌ی (هه‌م) له‌به‌کاره‌یناندا به‌جۆریکي سه‌ره‌به‌خۆ ده‌چڼته رسته‌وه له‌حالی‌کدا ئامرازی عه‌تفی (ش) رواله‌تی سه‌ره‌به‌خۆی نییه، وشه‌ی (هه‌م) پتر ته‌ئکید ده‌به‌خشیت، له‌لایه‌کی تریشه‌وه هاتنی (هه‌م) له‌سه‌ره‌تای رسته‌وه جۆریک گرنگی پڼی ده‌دات، که‌وا نه‌له‌ (وه) دا هه‌یه و نه‌له‌ (ش) دا.

ئهم رستانه‌ی خواره‌وه‌ش هه‌ندی جۆری تری به‌کاره‌ینانی (هه‌م) ده‌رده‌خه‌ن، که جاریکی تریش خزمایه‌تی ئه‌وه‌له‌که‌ل دوو ئامرازه‌ عه‌تفی (و) و (ش) دیار ده‌کات:

ئەي «ئەسىرى» ھېندە عەشقى مىللەتى كوردت ھەيە

بشمىرى لام وايە، قەبرى گىردى سەيوانت ئەوئ

۲- لە كىتئىبى «زمان و ئەدەبى» پۆلى شەشەمى ئامادەبى چاپى دووھم لاپەرە

(۱۵) دا لە وشەي (ش) بەم جۆرە دەدوئت:

دەفتەرەكانم رىز كرد، لە پاشا كىتئىبەكانىشم رىك خىست.

من دەچم تۆش بچۆ.

ئامرازى (ش) كە لەو رىستانەدا بەكار ھاتووه، ھەرۆكو «و» بۆ بەستىن بەكار

ھاتووه، ئەگەر وشەكەي پىشى بە دەنگى بزۆئىن دوايى ھاتبوو بە شىوھى «ش» يا

«يش» دىت.

۴- مامۆستا تۆفيق وھبى لە دەستوورى زمانى كوردىدا بەرگى يەكەم لە بارەي

وشەي (ش) عىقفەوھ نەدواوھ.

۵- كوردىيىف لە كىتئىبەكەيدا لە بارەي وشەي (ش) عەتفەوھ، كە «ژى» دادەنئت،

تەنيا بەمىسال لئى دواوھ.

۶- رەشىد كوردىش لە كىتئىبەكەيدا وەك كوردىيىف تەنيا لە مىسالدا لە وشەي «ژى»

دواوھ.

۷- جگەر خويئىش دىسان ھەر بە مىسال لە وشەي (ژى) عەتف دواوھ.

لئىژنە لەپىشەوھ لە روالەتى ئەم ئامرازە^(۱) كۆليوھتەوھ، لە ئەنجامدا ئەم خالانەي

خوارەوھى بۆ دەرکەوت:

۲- بە زۆرى بە دواي بزۆئىندا لە شىوھى «ش» دا بەكار دىت، بەلام ھەندى كەس،

ياخود ھەندى لەھجە، وھياخود ناوھناوھ شىوھى «يش» دەپارىزئت، وەك:

أ- شىوھ بەكارھئنانى «ش»:

چووشم و نووسىشم.

دەشروم و دەشنووسم.

كىئلاشم و درووشمەوھ.

(۱) سوود لە وتارەكەي مامۆستا (شوكور مستەفا) وەرگىراوھ كە لە كۆفارى (بەيان)دا

بلاو كراوھتەوھ.

ب- شیوه به‌کارهینانی «یش»:

نهمه‌یش هر کاری نه‌وه.

قاوه‌یش به‌قهه چایی ده‌خوریت‌ه‌وه.

کابرایش له خۆمانه.

له‌مه‌وه وا ده‌رده‌که‌ویت نهم نامرازه له بنه‌ره‌تدا «یش» بوو‌بیت، به‌لام به‌پیتی به‌ره‌وپیش‌چوون و ئاسانبوونی ئاخاوتن له حالیکدا نامرازه‌که که‌وته دوا‌ی بزوین، به‌زۆری روا‌له‌تی «ش» به‌کار دیت. له‌گه‌ڵ نهمه‌شدا وه‌ک له‌و نمونانه‌ی هینرانه‌وه دیار که‌وت، تا ئیستاش روا‌له‌تی (یش) ده‌شیت به‌ دوا بزویندا بیت.

۳- به‌کارهینانی نهم نامرازه به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه ده‌بیت:

آ-

واده‌بیت به‌ ته‌نیا به‌کار دیت، لیره‌شدا دوو جو‌ره به‌کارهینان دیته به‌رچاو:

یه‌که‌م - له‌ تاکه‌ رسته‌دا به‌کار دیت و رسته‌ی (معطوف‌عه‌لیه) به‌ بیردا دینیت، بی

نه‌وه‌ی بی‌بژریت، وه‌ک:

منیش یه‌کیکم له‌ ئیوه.

تۆیش یه‌کیکیت له‌ هونه‌رمه‌ندان.

قالۆنچه‌ش بالداره.

له‌م رسته‌نه‌دا نامراز‌ی (ش - یش) وا ده‌کات، به‌ بی‌ری بی‌سه‌ردا بیت، که‌ وا پی‌شتر باسی شتیک کرابیت و نهم گوتانه‌یان به‌ دوا‌دا هاتبیت.

دووه‌م - دوو رسته‌ی بی‌ژراو به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستیت‌ه‌وه، وه‌ک:

تۆ دابه‌زه، منیش داده‌به‌زم.

ئه‌و نه‌هات، منیش رۆیشتم.

ئه‌حمه‌د به‌ره‌وما‌ل بووه‌وه، ئازادیش تووتنه‌که‌ی ئاو ده‌دات.

سێیه‌م - وا ده‌بیت نامراز‌ی (یش) له‌ هه‌موو رسته‌ بی‌ژراوه‌کاندا به‌ ته‌نیایی به‌کار دیت، وه‌ک:

به‌هاریش هات، هاوینیش رۆی، پایزیش دیت.

سه‌ریشی تیاچوو، ما‌لیشی....

رێکهوت و ابوو، ئەحمەدیش ژنی هینا، فەرەجیش چوو بۆ حەج، منیش هیچم بە
هیچ نەکرد.

بـ

وادەبیت ئەم ئامرازە (ش، یش) لەگەڵ ئامرازی تری عەتفدا بەکار دێت:

یەک - لەگەڵ ئامرازی (و)ی عەتفدا، وەک:

١

دار و بەردیش لە بەهاردا دەگەشتێتەو.

ئێمەش دەمرین و دەبینە خاکی سەرەڕی.

لەم رێستانەدا دەردەکهوێت، کەوا دەشیت ئامرازی (یش) پیش بکهوێت، هەر وەک
دەشیت ئامرازی (و) پیش بکهوێت لە رێستەدا.

٢

حاجی قادریش و بابەتاھیریش شاعیرن.

دارا دەشخوات و دەشخواتەو.

منیش و داراش دەشخۆین و دەشخۆینەو.

لەم رێستانە و ئەوانی پیشووتردا جۆری بەکارھاتنی ئامرازی (ش) لەگەڵ (و) کە
ھەر جارە یەکیکیان پیش دەکهوێت، وەیان لە ھەریەکەیان جووتیک، وەیا زیاتر دێت،
دیار دەکهوێت.

بێ گومان لەم جۆرە بەکارھێنانە ھی تریش ھەن کە ئەوانیش لە پەراوێزی ئەم
نمونانە دەرناچن لە رووی جۆری بەکارھێنانیانەو.

دوو - لەگەڵ ئامرازی (ھەم)ی عەتفدا:

ھەر وەک دەشیت ئامرازی (ھەم)ی عەتف لە رێستەدا بکهوێتە پیش ئامرازی
(یش) ھو، ھەر وەھا دەشیت بە پێی داخوازی ئاخووتن ئامرازی (یش) لەپێشەو
بیت. لێرەدا بۆ مەبەستی روونکردنەو ئەو رێستانە دەھێنینەو، کە لەمەوبەر لە
باسی ئامرازی (ھەم)دا بە نمونە ھێنراوەتەو:

١- دارا ھەم ئامۆزاشمە، ھەم پوورزاشمە.

۲- دارا هم ئامۆزاشمه و هم پوورزاشمه.

به دواى ئەم رستانه دا ئىستاكه رسته نمونهى پيشكه و تنى ئامرازى (يش) دىنينه وه له ئاخاوتندا:

۱- داراش هم ئامۆزامة و هم پوورزامة.

۲- داراش هم ئامۆزاشمه، هم پوورزاشمه.

له دوورستهى پيشوو تر دا هاتنى ئامرازى (يش) به دوا وشهى «ئامۆزا» دا تهعه دودى پيوهندىى خزمایه تى ده به خشیت، به لام هاتنى به دوا ناوى «دارا» دا تهعه دودى خاوهن پيوهندييه كه، واته شه خسه كه و خزمه كه ده به خشیت.

له هه موو رسته كاندا چى له مه و پيش و چى ئەم جاره به نمونه هاتوون، ده توانریت كور تکر دنه وه به كار بىت و بگوتريت:

۱- دارا هم ئامۆزامة و هم پوورزا.

۲- دارا هم ئامۆزاشمه، هم پوورزا (هم پوورزاش).

۳- دارا هم ئامۆزاشمه و هم پوورزا (هم پوورزاش).

۴- داراش هم ئامۆزامة و هم پوورزا.

۵- داراش هم ئامۆزاشمه، هم پوورزا (هم پوورزاش).

به ئىستىقرا ده شىت نمونهى تریش وه كه ئەمانه بدۆز ریته وه بۆ جۆرى به كار هینانى ئامرازى (يش)، چ به ته نیا چ له گه ل ئامرازى عه تفى (هم)، (و) دا.

سى - له گه ل ئامرازى (كه) ی عه تفا:

۱-

۱- كه منیش ده رچووم ده بمه كار به ده ست.

۲- كه هه و ل بده يت، ده كه یته ئامانج.

۳- منیش كه هاتم، تۆ جار ئ نه هات بوو يت.

له م رستانه دا ئامرازى (يش) له گه ل ئامرازى (كه) دا هاتووه، به لام له یه كه م و سى په م دا سه ره راى (عطف) بوونى، ئاوه لكار يشه كه چى له رستهى دووه م دا ئامرازى مه رجه، سه ره راى ئه وهى كه ده وری عه تف ده بىنیت.

۱- که تۆش سه رۆكيت، خزمهت بکه.

۲- ئای که دار تاشیش سه ره گۆبه نه.

۳- «که تۆی قیبله دهمت سا بینه قوربان».

لهم رستانه دا ئامرازی (که) ئامرازیکی عه تفی ته حقیقیه؛ له رسته ی یه که مدا به هاو پیتی (ش) ها تووه و دوو رسته ی پیکه وه به ستووه. له رسته ی دوو همدای له تاکه جو مه لدا له گه ل ئامرازی (ش) ها تووه، به لام له مه عنادا رسته که ی به رسته یی کی خه یالییه وه به ستووه ته وه. له رسته ی سییه مدا به ته نیا ها تووه بۆ ته حقیقی ساده.

چوار - له گه ل ئامرازی (به لام) ی عه تف:

ئازاد نووسه ره به لام گۆران بیژی شه.

ئازاد نووسه ره به لام داراش نووسه ره.

داراش نه خوینده واره، به لام هه م بوژی شه و هه م وینه گری شه.

فه رهاد باش دهست ده داته کار، به لام ناشیاته سه ر.

لهم رستانه دا جوۆری به کاره ی نانی ئامرازی (یش) له گه ل ئامرازی (به لام) چ به ته نیا و چ به پال ئامرازی عه تفی تر دا بی ت، دینه به رچاو، بی گومان به خه ریک بوون و به دوادا گه ران و زۆر جوۆری تری به کاره ی نانی ئه م جووته ئه مراره ده دۆز ریته وه چونکه هه ردووکیان ئه مرازی به هی زو پیزن و ده توانن له زۆر مه ی داندای ده ور بیینن.

پنج - له گه ل ئامرازی (یا) ی عه تف و وینه کانی:

۱- یا تۆش وه ره، یا منیش نایه م.

۲- یا دانی شه، یا نیش برۆ.

۳- یا ن دهستی مه ده ری، یا نیش بی به ره سه ر.

لهم رستانه دا شیوه ی به کاره ی نانی ئه م دوو ئامرازه به یه که وه ده رده که ویت، هه ر له وانیشدا ده زان ریت:

۱- ئامرازی (یا) له بنه رته دا «یا ن» و نوونه که ی سووا وه.

۲- له رسته‌دا دووباره ده‌بیته‌وه.

شەش - ئامرازی (نەء):

۱- ئەحمەدیش هات، نەء بارامیش هات.

۲- هەنجیره‌که‌شم کړی، نەء ترییه‌که‌ش.

له به‌کاره‌ینانی جووته ئامرازی عەتفی (نەء) و (یش) پیکه‌وه، دوو تیبینی ده‌کریت:

۱- ئامرازی (نەء) بۆ راستکردنەوه‌ی هەله‌یه.

۲- رسته‌ی یه‌که‌م که هەله‌یه ده‌بیت ئامرازی (یش)ی تیدا بووبیت، بۆ ئەوه بتوانریت له رسته‌ی دووه‌مدا، که راسته و جیگری رسته هەله‌که‌یه، ئامرازی (نەء) به‌کار بیت.

حه‌وتەم - له‌گه‌ڵ ئامرازی (نەک)ی نه‌فیدا:

برزووش هات نەک وریاش.

ئەم رسته‌یه ده‌لاله‌تی هه‌یه که وا له‌پیشه‌وه هاتنی که‌سیک، وه‌یا چه‌ند که‌سیک باس کراوه، دواتر به‌بیردا هاتوو، که وریاش هاتبیت به‌لام دەرده‌که‌ویت «وریا» نه‌هاتوو بگره‌ئوه‌ی هاتوو «برزوو» بووه. له‌مه‌وه دەرده‌که‌ویت هاتنی ئامرازی (یش) له‌گه‌ڵ ئامرازی (نەک) له‌حالی نه‌فیدا دوو مه‌رجی پێویسته:

۱- هەله‌یه‌ک راست کرابیته‌وه.

۲- له رسته‌ی هەله‌دا ئامرازی «یش» هه‌بووبیت.

که بێین و به‌راوردی به‌کاره‌ینانی ئەم ئامرازه بکه‌ین له‌گه‌ڵ به‌کاره‌ینانی (نەء)دا دەرده‌که‌ویت، که وا لێره‌دا رسته‌ی راست له‌پیشه‌وه دیت و رسته‌ی هەله‌ده‌که‌ویت هه‌له‌ی ئامرازی (نەک)ه‌وه، به‌پێچه‌وانه‌ی ده‌وری ئامرازی (نەء) که دیتمان رسته‌ی هەله‌ی خسته‌پیش خۆیه‌وه.

هه‌شت - له‌گه‌ڵ ئامرازی (نەک - نه‌وه‌ک)ی نه‌فی و ته‌عه‌لیلدا:

ناوی دارا مه‌هینه نه‌وه‌ک ئه‌ویش پتوه بیت.

ئەوئەندەش مەكەرە سەرى ئەوئەكو بېزار بېت.

سېئەكانىش بخۆ ئەوئەكو ئەوانىش بېرن.

منىش ئەمەم گوت ئەوئەك گلەيم لى بگرت.

لەم رستانەدا ئامرازی (ئەك) و (ئەوئەك)، يەك واتا دەبەخشن، هەردوو كىشىان لە هېئانەوئە مەبەستى نەفى، تەئەلېلىش بە دەستەوئە دەدەن و بەزۆرى رستەئە تەئەلېلى دەكەوئەتە دواى ئامرازەكانەوئە. ئەمە دەستوورى بنجىيە بەلام دەشى رستە تەئەلېلىيەكان پېش بخرېن و بگوترت:

ئەك من لەبېرم بچېت، تۆش خەبەرىكى لى بگېرەوئە.

وئەك دەبىنن لەم حالەتشدا رستەئە تەئەلېلى بە دواى ئامرازی «ئەك»دا، دېت.

تېببىنى:

ئەم دوو ئامرازە «ئەك» و «ئەوئەك» لە شېئوئە ئاخاوتنەكانى كوردېدا، روالەتې تىشىان هەيە، وئەك «ئەوئەكو، ئەوئەكى، ئەوئەكە، ئەكو، ئەوئەكونى، ئەوئەكىنى».....

نۆ - لەگەل ئامرازی (تا)ى عەتفدا:

۱- تا بەھارىش بەسەرچوو، كانىيەكە وشك نەبوو.

۲- دەرسەكە بخوئەنەرەوئە، تا دەشتوانىت لى ورد بەرەوئە.

۳- تا سەرى شاخەكەش چووم، كەوم نەدى.

۴- تا كۆتايى سالىش كۆشا، دەرىش نەچوو.

ئەم رستانە جۆرى بەكارهېئاننى جووتە ئامرازی «تا» و «ش» بەيەكەوئە دەردەخەن، ديارە ئىستىقرا جۆرى بەكارهېئاننى تىشىان، كە هەبېت لە ئاخاوتندا دەردەخات. پىئوئستە بزانرېت ئەم ئامرازەئە «تا» چەند روالەتېكى تىشى هەيە هەموويان يەك واتان، دەتوانرېت يەكئىكىان لە جېگەئە ئەوانى تر بەكار بېت، روالەتەكان ئەمانەن: «ئاكو، تاوئەكو، هەتا، هەتاكو، هەتاوئەكو، هەتاوئەكى، هەتاوئەكىنى».

ده - له گه ل ئامرازی (که ی) عه تفدا:

۱- که ی من هاتم، تۆش وهره.

۲- که ی منیش هاتم، تۆش وهره.

له م رستانه دا دهرده که ویت ئامرازی (که ی) سه ره پای واتای (عطف)، واتای مه رجیش ده گه یه نیت، هه ر له مه ی شه وه دهرده که ویت، کاتیک وشه ی (که ی) بۆ پرسیار به کار هات ده وری عه تف نابینیت، وه ک:

که ی گو له کانت رواند؟

که ی هاتیه وه؟

یازده - له گه ل ئامرازی (چونکه ی) عه تفدا:

۱- چونکه ئازادیش قوتابییه، بۆیه ژماره یان ده گاته چل.

۲- لیت ده بوورم، چونکه تۆش برادهریت.

۳- لیتیش ببوورم، سوودی نییه، چونکه قانون ریتی لی بووردن نادات.

۴- بشتانبینم، ناتان دویتم چونکه لیتان تۆراوم.

۵- چونکه برسییه، دهریشی بکهیت، هه ر دینه وه.

۶- چونکه منیش رویشتم، دراوسیکه م رویشتم.

۷- تۆش وهره چونکه منیش دیم.

۸- به بایزیش و به ئه حمه دیش چار ناکریت چونکه کار له کار ترازاهه.

له م رستانه دا دهرده که ویت، که ئامرازی (یش) له گه ل (چونکه) دا چۆن به یه که وه دین، جاری ئه وتۆ هیه له رسته که دا ئامرازی (چونکه) پیش ده که ویت و ئامرازی (یش) به دوا دا دیت، وه یا به پیچه وانه وه. به لام ئه م پیش و پاشییه به پی داخوازی رسته ده بیت، که مه به ستی بیژهر دهرده خات.

له زاره کانی کوردیدا ئامرازی «چونکه» به م شیوانه ش به کار دین (چونکو، چونکی، چونکینی، چکو، چوکنی...)، ههروه ها له کرمانجی سه روودا ئامرازی (نی) و (پانی) به واتای «چونکه» به کار ده هیتریت، وه ک:

سه ردار نه هات، نی کاری هه بوو.

ته نه گوته من، پانی ژبیرا من چوو.

دوازده - له گه ل نامرازی (نه گهر) ی عه تفدا:

۱- نه گهر ناته وایشی تیدا بیت، هر به سووده.

۲- نه گهر نه و بیت، منیش دیم.

۳- نه گهر بشیکوژیت، له قسه ی خو ی نایه ته خواره وه.

۴- نه گهر گول نیت، درکیش مبه.

نهم رستانه نمونه ی به کارهیتانی جووته نامرازی (نه گهر) و (یش) به یه که وه پیشان ددهن و هر جارهش به پتی مبهست پیش و پاش ده که ون.

هر ووها نهم شیوانه شی له زاره کانی کوردیدا به کار دین (گهر، نه گهر کو، نه گهر کونی، نه گهر کینی، نهر...)، له کرمانجی سه روودا (هه کو، هه که، هه کی...) به واتای (نه گهر) له رسته دا به کار دهی ریت.

سیزده - له گه ل نامرازی (نه نجا) ی عه تفدا:

من خه وتم، نه نجا نه ویش خه وت.

تو باسه که ت کرده وه، نه نجا نه ویش که وته گفتوگو.

بارانیش باری، نه نجا نه و به ری که وت.

سویندیشت بو بخوات، نه نجا ناییت باوهری پی بکهیت.

نهمانه ش نمونه ی به کارهیتانی جووته نامرازی (نه نجا) و (یش) پیکه وه دهردهخن، هر جارهش به پتی مبهست یه کیکیان پیش نه وی تریان ده که ویت.

واده بیت نهم نامرازه به تنیا، یا له گه ل «یش» له تاکه رسته دا دیت، واته به رواله ت دوو رسته ی به یه که وه نه به ستووه ته وه، به لام له راستیدا رسته یه کی تی بردراو و سوواو هیه، که له م شیوه به کارهیتانه رهوانبیزیهدا پتویست نییه دهرکه ویت، وه ک:

نه نجا نهمه ش حاله؟

نه نجا نهمه حاله؟

نهم نامرازه له زاره کانی کوردیدا شیوه ی تریشی هیه، وه ک (نهمجا، نیمجا، نینجا، نهمجار، نه وجا، نه وجار، نه وجا وه کو، نه و جا وه کی، نه و جا وه کونی،

ئەوجاوەكىنى). ئاشكرايە لە بنەرەتدا وشەكە لە (ئەمجار) هەواتوو.

لە زارى كرمانجىي سەرودا لە برى (ئەنجا) ئامرازى (قئيجا، قئيجار)، هەرودها (وئيجا، وئيجار) يش بەكار دەهينرئيت.

چوارده - لەگەڵ ئامرازى (بەشكو)ى عەتفدا:

ئەم دەرمانانەش دەخۆم، بەشكو پئى چاك بيمهوه.

دەستم بگره، بەشكو منيش بتوانم سەربكهوم.

ئەم گوللەيش دەتەقئيم، بەشكو بەرازئىكى تريش دەكوژم.

ئەم رستانە بوون بۆ جوورى بەكارهئنانى جووتە ئامرازى (بەشكو) و (يش) پئىكهوه لە رستەدا، ئەمانەش وئنهكانى ترى (بەشكو)ن لە زارەكانى كورديدا (بەشكه، بەشكى، بەشكم، بەشكمى...).

ئامرازى (بەلكو)، هاوواتاى (بەشكو)ه، دەتوانرئيت لە رستەدا جئگر و برئيتى ئەو بئيت، ئەويش وەك (بەشكو) چەند وئنهيهكى ترى هەيه لە ئاخاوتندا، كە ئەمانەن خوارهون:

(بەلكه، بەلكى، بەلكم، بەلكمى...).

پازده - لەگەڵ ئامرازى (جگه)ى عەتفدا:

۱- جگه لە تۆ داراش هات.

۲- داراش هات جگه لە تۆ

۳- كرئى خانووەكەشت وەرگرت جگه لە هى دووكانەكەش.

لەم رستانەدا جوورى بەيهكهوه هاتنى جووتە ئامرازى (جگه) و (يش) لە ئاخاوتندا دەرەكەوئيت. ئەوهى سەرنج رادەكئشئيت لەو نمونانەدا ئەوهيه كە ئامرازى (جگه)ى عەتف رستە و دەستەواژەى بەيهكهوه بە ستوووتەوه. لئيره بەولاوه لە چەند رستەيهكدا نمونەى بەستنهوهى شارپسته و پارسته بەيهكهوه لە رستەدا بە هۆى ئامرازى (جگه)وه نیشان دەدەين:

جگه لەوهى دوئنى كردت، ئەمەى ئەمروشت كارئىكى باش بوو.

جگه لەوهى كە دەزانم نايهئته لام، دەزانم كاغەزئشم بۆ نانوسئيت.

لهم نمونانهدا ئه‌و به‌شه‌ی ئامرازی (جگه‌ی تیدایه‌ پارسته‌یه^(۱))
 چونکه‌ واتاکه‌ی به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ رسته‌ی دوومه‌وه‌، که‌ شارسته‌یه^(۲).
 ئامرازی (جگه‌) چه‌ند شیوه‌ییکی تری هه‌یه‌، وه‌ک (بی‌جگه‌، به‌جگه‌، جگه‌ر،
 بی‌جگه‌ر...)
 له‌ شیوه‌ی کرمانجی سهرودا وشه‌ی (ژبل) یان (بل‌ژی) یان (بل‌ژی) به‌کار
 دیت.

شازده - له‌گه‌ڵ ئامرازی (هن - هن‌ژی) ی عه‌تفدا:

- ۱- ل‌جه‌م‌هن‌گه‌رمه‌هن‌سار. (هن - هن).
 - ۲- شاگردیت مه‌کته‌بی‌هن‌کوردی‌دخین‌هن‌ژی‌عه‌ره‌بی. (هن - هن‌ژی).
 - ۳- ئه‌و‌چاوا‌هات، ئووسازی‌چوو. (چاوا - ئووسازی).
 - ۴- د‌ولاتی‌مه‌دا‌نه‌دهریا‌هه‌یه‌، نه‌ژی‌به‌نده‌ر. (نه - نه‌ژی).
 - ۵- ئەم‌چقاس‌خه‌بتین‌ئو‌قاس‌ژی‌مه‌فیده‌کرد. (چ‌قاس - ئو‌قاس‌ژی).
- ئهم‌ئامرازان‌ه‌ی‌سهره‌وه‌که‌ له‌گه‌ڵ‌ئامرازی‌(ژی)‌عه‌تفدا‌به‌کار‌هاتوون‌له‌
 شیوه‌ی‌ئاخاوتنی‌کرمانجی‌سهرودا‌و‌له‌کتیبی‌«زمانی‌کوردی»‌ی‌قه‌ناتی‌کورد
 وه‌رگیراون.

حه‌فده - له‌گه‌ڵ‌ئامرازی‌(هه‌رکه‌)‌ی‌عه‌تفدا:

- ۱- هه‌رکه‌‌هاتیت، منیش‌دیم.
 - ۲- هه‌رکه‌‌منیش‌گه‌یشتمه‌ئهو‌ی، ئه‌و‌په‌یدا‌بوو.
 - ۳- هه‌رکه‌‌دیتیشم، بیری‌ده‌خه‌مه‌وه‌.
- ئهمانه‌‌شیوه‌ی‌به‌کاره‌ینانی‌جووته‌‌ئامرازی‌(هه‌رکه‌)‌و‌(یش)‌ن‌به‌یه‌که‌وه‌:‌ له‌و‌
 نمونانهدا‌دهرده‌که‌و‌یت، که‌‌ئامرازی‌(هه‌رکه‌)‌که‌‌وتووته‌‌ناو‌پارسته‌وه‌، به‌لام‌
 ئامرازی‌(یش)‌واده‌بیت‌له‌‌پارسته‌دا،‌‌واش‌ده‌بیت‌له‌‌شارسته‌دا‌دیت.‌(هه‌رکه‌)

(۱) پارسته: رسته‌ی‌تایبع.

(۲) شارسته: رسته‌ی‌ره‌ئیس‌ی.

ئەم شىۋانەشى بەرچاۋ دەكەۋىت (ھەكە، ھەكو...)، لە ھەندى شىۋە ئاخاوتندا (ۋەكو) و (ۋەكى) بەواتاى (ھەركە) و ئاۋەلەكانى بەكار دىت.

ھەژدە - لەگەل ئامرازى (كەچى) عەتفدا:

بەلئىنى دامى، كەچى نەشەت.

بەلئىنىشى دامى، كەچى نەھات.

بەلئىنىشى دامى، كەچى نەشەت.

بەلئىنىشى دامى، كەچى نەھات.

نەشمنارد بە شوئىندا، كەچى ھاتىش.

نەشمواند، كەچى ھەرخۆشى ھىنايە پىشەۋە.

لەم رىستانەدا نمونەى بەكارھىنانى جووتە ئامرازى (كەچى) و (بىش) بەيەكەۋە دەرەكەۋىت. بەوردبوونەۋە دوو تايبەتى لەم رىستانەدا سەرنج رادەكئىشەت:

۱- ئامرازى (كەچى) ھەمىشە لە بەشى كۆتايىيى نمونەكانەۋە دىت.

۲- دوو رىستەى تەۋاۋ بەيەكەۋە بەستراۋنەۋە.

بە دوا ئەم لىكۆلئىنەۋەيەدا پىۋىستە خالىك روون بىكرىتەۋە:

لىژنە لە نمايشتى ھاتنى ئامرازى (بىش) لەگەل ئامرازەكانى تىرى عەتفدا، دوو مەبەستى رەچاۋ كرد.

۱- ئىمكانى ھاتنى زياتر لە ئامرازىكى (عطف) لە رىستەدا.

۲- زىادە چالاكىيى ئامرازى (بىش) لەچاۋ ئەۋانى تردا.

لىژنە ئەۋ كات و دەرەتەى نىيە درىژە بدات بە لىكۆلئىنەۋەكانى خۆى لە بارەى تاك تاكى سەرلەبەرى ئەۋ ئامرازانە لە رووى بەيەكەۋە ھاتنىانەۋە، خويئەرى كورد دەتوانىت لىكۆلئىنەۋەى لىرە بەپىشەۋەى لىژنە بىكات بە رۆشنايى و چەند و چۆنى پىكەۋە ھاتنى ئامرازەكانى تىرى پى ساغ بىكاتەۋە.

لىرە بەدواۋە لە تاك تاكى ئامرازەكانى تر دەكۆلرئىتەۋە بى ئەۋە ھاتنىان بەيەكەۋە لىتى بىكۆلرئىتەۋە.

۵- (به لام - به لان):

زمانه وانه کانی کورد له ئامرازه بهم شیوهیهی خواروه دواون:

۱- مامۆستا توفیق وههیی له لاپه ره (۱۹) ی کتیبه کهیدا (دهستووری زمانی کوردی) ده لیت: «من لیرم به لام گوچین له ماله وهیه».

ئه داتی یه کخه ری (به لام) دیسانه وه دوو کۆمه ل که لیمه ی پیکه وه نووساندووه، له فرههنگه کهشیدا ده لیت واتای (Moreover, But) ده به خشیت.

۲- نووری عه لی ئه مین له ریزمانی کوردی بهرگی دووم لاپه ره (۱۴۸) دا ده لیت، وشه ی (به لام) ئامرازی عه تفه، وهک:

راسته من ریبوارم، سه ریپیی ئه پروانم

به لام واجوانی تو کاری کرد له گیانم

۳- له کتیبی (زمان و ئه ده بی کوردی) لاپه ره (۱۴) بو پۆلی شه شه می ئاماده یی گو تراوه:

ئامرازی (به لام) و (به لان) دوو رسته، که واتایان دژی یهک، یا جیاوازه، به یه که وه ده به ستن، وهک:

فرهاد دهوله مهنده به لام ره زیله.

تو خو ت به ته نیا سهرکه وه به لان مندا له که بده به من.

۴- کوردوییف له کتیبه که ی خویدا ده بیژیت:

دی و ئو باقی من مان ئه له که زئی، لی ئه ز هاتم و ئه ریفانی من گوت بکه، لی ته نه کر

۵- له فارسیدا وشه ی (ولی) به واتای (به لام) به کار دیت، له کتیبی (دستور

فارسی ر. نالنور) ئامرازی (ولی) وه ها باس کراوه (از حروف ربط تفریقی

است) واته وشه ی به لام (ولی) به حرفی پیوهندی لیک ترازاندن دانراوه.

لیژنه له جیاتی ئه وهی رای خو ی دره بیژیت دربارهی ئه م ئامرازی عه تفه، چه ند رسته ییکی به نمونه ی روونکردنه وهی مه به ست هینایه وه، وهک:

۱- فلانه کهس دهوله مهنده به لام ره زیله.

۲- هاوینی به غدا کهر مه به لام شه وان ی فینکه.

۳- تیم گه یاند به لام هر له سهر قسه ی خوی رویشته.

۴- تیم گه یاند به لام وازی نه هینا.

۵- تیم گه یاند به لام نهو زورتر تیوه گلابوو.

۶- نهوان مانه وه به لام من گه رامه وه.

۷- جام ده لیت بشکیم به لام نه زینگیم.

۶- نامرازی "که تی عطف:

نهم نامرازه لهم شتوانه دا بهرچاو ده که ویت:

۱- بۆ پیوهندی (عطف) ی ساده: لهم حاله دا دوو رسته به یه که وه ده به ستیتته وه،
وهک:

من نه میستوهه، که تو شاعیر بیت.

بۆچی نازانیت، که شه ننه له مه ننه که متر نییه؟

سهیری نهم دارستانه بکه، که چند چره.

که تو نه شاره زایت بۆچی خوت له شت هه لده قوتینیت؟

۲- بۆ پیوهندی (عطف) له شتوه ی ناوه لکاری کاتدا (ظرف زمان) که له ویتشدا دوو
رسته به یه که وه ده به ستیتته وه:

که من گه یستمه جی، نهو رویشتبوو.

به هاران که باران ده باریت، گزوگیا ده بووژیتته وه.

که س نییه که فیلی لی ده کرتت دلی نه یه شیت.

۳- بۆ پیوهندی (عطف) له شتوه ی نامرازی مه رجدا، وهک:

کلکی شیر مه گره، که کرتت بهری مه ده.

که به لیتن بدهیت بیگه یه ته جی.

که گه وره ناوی رشت، گچکه پتی لی ده خشینیت.

۴- وهک راناوی لیکده ریش به کار دیت، که دهوری پیوهندی نیوانی دوو رسته
ده بینیت، وهک:

ئەو خورمايەي كە تۆ خوار دووتە، دەنگەكەي لاي منە.

ئەو كەسە كەسە، كە ئەلفىكى بەسە.

دۆست ئەو يە كە دەتگر يەنى، دوشمن يەش ئەو كە بەپىكە نىنت دىنى.

تېيىنى مەسعوود محەمەد:

ھەندى بىروراي تايەتى خۆي ھەيە بە نىسبەت تىكراي باسەكەو ھە لە
كاتى پىويستدا باسيان دەكات. لىرە بەپىشەو ھە لە نووسىندا دەرى
بىر يە كەوا راناو ھەر ئەوانەن پىيان دەگوترى (راناوي كەسى)، بەو
پىيە وشەي (كە) بە لاي ئەو ھە راناو نىيە.

سەر ھەي ئەم چوار شىو ھەكار ھىنانە كە لە ھەمووياندا وشەي (كە)
دەورى پىو ھەندى دەبىنىت لە شىو ھە تىشدا بەكار دىت، بە لام بى ئەو ھە
واتاي پىو ھەندى بەخشىت، ھەك كە دەبىتە ئامرازي تعريف:
پشيلەكە گۆشەكەي خوارد.

كتىبەكەم بۆ بىنە.

جگە لەمانە وادەبىت ئەم روالەتەي (كە) لە پىكە ھىنانى كە لىك وشە
بەشدار دەبىت و ھەر جار ھەش بۆ مەبەستىكى سەر بەخۆ، ھەك:

لەت لەتەكە

فې فېرەكە

بن بىنەكە

لووت لووتەكە

خې خېرەكە

دې دېرەكە

سور سورەكە

شل شلەكە

شەل شەلەكە

دان دانەكە

پەل پەلەكە

۷- ئامرازی (یا) عتف:

۱- لیژنه نه که و ته بهرچاوی که و ا مامۆستایان توفیق وهه بی و سه عید سدقی، کوردوییف و رهشید کورد له کتیبه کانیاندا له م ئامرازه دوابن.

۲- نووری علی ئەمینیش له کتیبه که ی خۆیدا لاپه ره (۱۴۹) وشه کانی (یا، یاخوو، یان، یاخوت) به ئامرازی (عطف) دادمنیت و ئەم میساله ی هیناوه ته وه:

ئیتیر رابورد من پیربم یان دلم بمرئ

یا بلوی شادمانیم، هه رگیز گهرد بگری

۳- له کتیبی «زمان و ئەدهبی کوردی» پۆلی شه شه می ئاماده بی چاپی دووهم سالی ۱۹۷۲، لاپه ره (۱۵) به م جوۆره له م ئامرازه (یا، یان، یاخو، یاکوو، یاوه کو، یانه کوو) دواوه:

نازانم به ته مای خویندنی یا کاسبی.

به گۆران بلّی یا خۆی، یا وه کو دلّیر، سبه ینی بهرچنه یه ک هه نجیر، یاخو هه رمیم بۆ به ینی.

ئەم ئامرازانه دوو رسته، یا دوو وشه - که ده شیت واتای یه کتیکان بیته چی - به یه که وه ده به ستیت.

به زۆری ئامرازی (یا) دووباره ده کړینه وه، ئەگه رچی هه ندی جار، یه کتیکان لاده بریت، وهک:

یا برۆ بۆ دانشگا، یا وه ره دانیشه.

برۆ بۆ دانشگا، یا وه ره دانیشه.

لیژنه له م رسته نه ی خواره و هدا جوۆری به کاره ی تانی ئەم ئامرازه نیشان ده دات:

۱- ئیمه یا مامۆستاین یا قوتابین.

۲- ئیمه یا مامۆستاین یا قوتابی.

۳- ئیمه یا ده خۆین یا ده رۆین.

۴- ئیمه یا ده خۆین یا ناخۆین.

۵- ئیمه یا ده خۆین یا نه

6- یا ئیمه دهبین یا ئیوه دهبن.

7- یا ئیمه دهبین یا ئیوه.

له رسته خه بهریاندا هه جار ه دوو «یا» عهتف به کار هاتوووه. به لام ئه وه شهیهی له هه ر دوو رستهی دهوری «یا» عهتفدا دووباره بووه ته وه، ده شیت له رستهی دووه مدا بقرتیت، وهک له نمونهی (5) و (7) دا ده ر ده که ویت، ته نانه ت له رستهی حه وه مدا ئه وه رستهیهی که قرتاوه بریتیه له کاری «دهبن» ئیسناده که شی جو دایه له ئیسنادی کاری رستهی به رایى چونکه ئه ویان بو یه که می کۆیه، قرتاوه که ش بو که سی دووه می کۆیه.

1- ئه م رسته نهی خواره وه ش جو رتیکى تری به کار هیتانی ئه م ئامرازه نیشان ده ده ن:

أ- سیوه که بخۆ یا هه نار ه که.

سیوه که یا هه نار ه که بخۆ.

ب- من ده خوینم یا ناخوینم تۆ حه قت چیه به سه رمه وه.

تۆ گه وره یت یا بچووکیت به من چی؟

له م نمونه نه دا یه که م «یا» عهتف له رسته کاندایه قرتاوه، چونکه ده بوو به م جو ره یه بیت:

1- یا سیوه که بخۆ یا هه نار ه که.

2- یا ده خوینم یا ناخوینم.

3- یا گه وره یت یا بچووکیت.

له رستهی (سیوه که یا هه نار ه که بخۆ) هه م (یا) له سه ره تا وه قرتاوه و هه م کاری (بخۆ) له کۆتایی رسته دا (یا سیوه که بخۆ)، که واته هاتن و نه هاتنیان له وه شویتانه دا جه وازییه. هه ر دوو کیشیان رستهی ئینشائین.

2- ئه م نمونه نهی خواره وه ش جو رتیکى تری به کار هیتانی ئامرازى «یا» عهتف ده خاته به رچاو، وهک:

أ- تۆ کوردیت یا عه ره ب؟ (یا عه ره بیت)

ب- تۆ ده رویت یا نه؟ (یا نارویت)

لەم نمونانەدا قرتانی «یا» لە بەشی پێشەوهی رستهکاندا وجووبیە؛ دیاریشە رستهکان بۆ پرسیارن.

۳- ئەم نمونانەى خوارووه جوړى چوارهمى به کارهینانى ئامرازى (یا) ی عهتف نیشان ددهن، وهک:

أ- دهرویت ناروویت کهیفى خۆته.

ب- بێت نهییت وهک یهکه.

ج- با بێت باران بێت بهو چى.

لەم نمونانەدا قرتانی «یا» ی ئامرازى عهتف له هەردوو کەرتى هەریهک لهو رستانه جهوازیه.

جوړیکى تری به کارهینانى «یا» ی عهتف، جوړى (بلاغى)، وهیا ئیدیهمیه، کهوا لهویدا پهیرهوى روالهتى دهستوور ناکریت و سووان و قرتان بهسەر ئه و رستانهدا دیت که «یان» یان تیدا بهکار هاتوه.

(یا دارستان، یا شارستان)، که ئەمه کورتکراوهی (یا له دارستان بژی، یا له شارستان بژی).

(یا من، یا تۆ)، ئەمەش کورتکراوهی (یا من دەبم، یا تۆ دەبیت) ه ئاشکراشه بۆ هەرهشەیه.

ئەم ئامرازه، ئەم شیوانەشى له ئاخاوتندا بهرچاوهکهویت (یان، یانئى، یاخو، یاخوت، یاخود، وهیا، وهیاخو، وهیاخود...).

ئەمانه ههموویان دهشیت له جیى «یا» بهکار بین، بهلام مهرج نییه ههموویان له ههموو جیگهیهکدا شوینى «یا» بگرهوه، به نمونه (یاخود - وهیاخود) هیچیان ناچنه جیى «یا» له پهنى (یا من، یا تۆ)، بهلام له رستهییکى وهک (ئەم دهفتهرانه، یا ئەو کتیبانه ههموویان بۆ خۆت بهره) دهشیت بگوتریت (ئەم دهفتهرانه، وهیاخود ئەو کتیبانه ههموویان بۆ خۆت بهره).

۸- ئامرازى "ئه" ی عهتف:

ئەم ئامرازه (ئه) به پى ئه و سه رچاوانه ی که له بهردهستى لیژنه دایه،

دردهکه ویت ته نیا له لایهن (نووری عهلی ئەمین) دهه له کتیبی قواعدی زمانی کوردی
لاپه ره (۱۴۹) دا باس کراوه و ئەم میسالی بۆ هیناوه ته وه:

سێوه کهم خوارد نه هه ناره کهم خوارد.

لیژنه ئەم چهند نموونانهی هینایه وه بۆ دهرخستنی دهوری ئامرازی (نه) ی
عه تف، وه ک:

با قادر بپوات نه با ئەحمهد بپوات.

با قادر بیت نه با قادر نه یه ت.

تۆ وه ره نه با قادر بیت.

لهم نموونانه دا درده که ویت، که ئامرازی (نه) ی عه تف دوو رسته به یه که وه
ده به ستیت، نیتر یا هه له راست ده کاته وه، یا جیگرێک ده خاته شوینی یه کیکێ تر.
مامۆستا مه سعود مه مه د له ت: واده بیت ئەم ئامرازه ده که ویت به راییی
رسته وه بۆ هه مان مه به ست به لام لهم حاله دا شتیکی قرتا وه پیتش ئامرازه که وه
هه بووه، وه ک:

نه تۆ مه یه با قادر بیت.

لیرده دا دیاره پیتشر یه کیک و یستویه تی بیت له وه لامدا پتی گوتراوه (نه) تۆ
مه یه).

نووری عهلی ئەمین ته ئیدی رایه که ی مامۆستا مه سعود ده کات.

ئەم ئامرازه واده بیت له ئاخاوتندا به (نه خیر) دهرده بریت، وه ک:

به رازیکم گوشت نه خیر گورگیکم گوشت.

۹- ئامرازی (نه) ی عه تف: ئەم ئامرازه به پتی ئەو سه رچاوانه ی که له به رده ستی
لیژنه دان، دهرده که ویت، که ئەمانه لیتی دواون:

۱- نووری عهلی ئەمین له کتیبه که ی خویدا لاپه ره (۱۴۸) لیتی دواوه و ئەم
میسالانه ی به نمونه بۆ هیناوه ته وه:

له زه ی زنجیر دلت نه له رزی

پتوه ند بۆ له شه نه وه ک بۆ گیان

گورجو گۆلم نه ک گیزم بۆیه نه مام ئەنیزم

نهكو ئيوه نهچن، من جارئ چؤن نهچم.

دوای گوتهی ئهوان ناکهوم نهکوو دهستم بېرن.

۲- له کتیبی «زمان و ئهدهبی کوردی» پۆلی شهشهمی ئامادهی لاپهړه (۱۴) ئهم

میسالانهای بهنمونه بۆ هیناوهتهوه:

آ- ههلسه خۆت بگۆره نهکو بېن به شوینماندا.

ب- نامهیهکی تری بۆ بنووسه نهوهکو ئهوهی یهکهمی پئ نهگهیشتبیت.

ج- ئهو لیره ههلهات نهوا بیگرن.

د- لهگهڵ پیاوی خراب ههلمهسته نهک خووت خراب بکات.

لیژنه ئهم نمونانهای خوارهوهی هینایهوه بۆ درخستنی جوړی بهکارهینانی

ئامرازی (نهک)ی عهتف له رستهدا:

۱- ئهم کێوانه بهرزن نهک ئهو کێوانه.

۲- پهله مهکه نهک تی بکهویت.

۳- تۆش پئی بلی نهکو له بیری بجیت.

۴- ئیستا برۆین نهک تۆزیکي تر.

۵- سهرما خوۆشه نهک گهرما.

۶- فههاد دهولهمنده نهک دهستبلاو.

۷- نهک دهولهمنده، ههزاریش دهچیتته هه ج.

۸- نهک به من و نهک به تو به کهس چار ناکریت.

۹- نهک ههنا، ریواسیشم خوارد.

۱۰- خۆت لاده نهک بتشین.

له رستهکانی (۱، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹)دا ئامرازی نهک هه ر جاره به شیوهیهک

جیگرکی له شوینی یهکینگی تردا داناوه.

له رستهکانی (۲، ۳، ۱۰)دا سهرهرای واتای نهفی، تهعهلیل و تهسببیکیش دیته

بهرچاو، له ههموو حالاتیشدا دهوری (عطف)ی دیوه.

ههروهها ئهم روالهتانهشی له زارهکانی کوردیدا بهرچاو دهکهویت (نهکو، نهوهک،

نهوهکا، نهوهکو، نهوهکی، نهوهکینی، نهوهکانی، نهوا، نهباکو....).

۱۰- ئامرازی "تا"ی عهتف:

لهناوئهوانه‌دا، که له زمانی کوردی دواون:

۱- مامۆستا توفیق وهه‌بی له «دهستووری زمانی کوردی» دا له‌م ئامرازه نه‌دواوه به‌لام له فهره‌نگه‌که‌یدا به ئامرازی عهتفی داناوه.

۲- مامۆستا سه‌عید سدقی له کتێبه‌که‌ی «صرف و نحوی کوردی» لاپه‌ره (۵۴) به ئاداتی ئینتیهای ده‌داته قه‌له‌م و ده‌لێت:

ده‌خوینم هه‌تا ده‌مینم.

هه‌روه‌ها له لاپه‌ره (۶۹) شدا ئه‌م نموونانه‌ی هه‌یناوه‌ته‌وه بۆ هه‌مان مه‌به‌ست:

تا ماوم ده‌خوینم.

هه‌تا مردن کردنه.

۳- کوردییف و ره‌شیدی کورد و جگه‌رخوین له ده‌ستووره‌کانیاندا، به‌رچاو نه‌که‌ت که له‌م ئامرازه دواين.

۴- نووری عه‌لی ئه‌مین له قواعدی زمانی کوردیدا لاپه‌ره (۱۴۸) لێی دواوه و ئه‌م نموونانه‌ی بۆ هه‌یناوه‌ته‌وه:

پێچ بده به‌خۆت له چه‌م، له کێوان

هه‌تا ئه‌چپته سه‌ر ئاوی سیروان

تا کورانه مه‌رکه نه‌گاته ناو دێ، من ناڕۆم.

نایه‌م بۆ سه‌ردانتان هه‌تاوه‌کو گه‌رمای هاوین نه‌بزوێ.

۵- له کتێبی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی پۆلی شه‌شه‌می ئاماده‌یی، لاپه‌ره (۱۴)، به‌م

جوژه له ئامرازی (تا) ده‌دوێت و ده‌لێت: (تا) کاتێ که ئامرازی به‌ستنه‌وه بیت،

ئه‌م واتایانه‌ی هه‌یه: [له‌وه به دواوه له رێی نموونه هه‌ینانه‌وه‌وه ده‌یه‌وێ بـلێت

وشه‌ی «تا» به پێی به‌کاره‌ینانی واتای: ۱- مه‌رج ۲- کاتێکی تر ۳- ئه‌نجام

۴- دوا‌یی و پایان ۵- چه‌ند ۶- هه‌میشه‌یی و «استمراریه» ده‌به‌خشیت].

لیژنه له دوا ئه‌م نمایشته هاته سه‌ر لیکۆلینه‌وه‌ی تایبه‌تی خوێ ده‌رباره‌ی ئه‌م

ئامرازه، له‌م رسته‌نه‌ی خواره‌وده‌دا جوژ و مه‌به‌ستی به‌کاره‌ینانی «تا»ی عهتف

به‌دیار ده‌که‌وێت:

نموونه‌ی یه‌که‌م:

- ۱- تا ده‌مینم، ده‌خوینم.
- ۲- تا لیمان ون بوو، به‌غار روئی.
- ۲- تا ده‌توانیت، تی بکۆشه.

نموونه‌ی دووهم:

- ۱- تا نه‌ینایه ته‌به‌ق، نه‌یگوت ئه‌للاهو سه‌ده‌ق.
- ۲- تا هاتینه‌وه ئه‌وان رویشتبوون.

نموونه‌ی سێیه‌م:

- ۱- تا پتر بخۆیت، دره‌نگتر برسیت ده‌بی‌ت.
- ۲- تا سوار نه‌گلی، ناییته سوار.

نموونه‌ی چوارهم:

- ۱- هاتم تا بزائم، چیت کردووه.
- ۲- پارهم بو ناردیت تا خه‌رجی بکه‌یت.

له نموونه‌ی یه‌که‌مدا هه‌ردوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه به‌ستراو، به هۆی ئامرازی (تا) ی عه‌تفه‌وه هاوتای یه‌کترن.

له نموونه‌ی دووهمدا ئامرازی (تا) ی عه‌تف به‌گشتی به دوا یه‌کتردا هاتنی هه‌ردوو رسته ده‌گه‌یه‌نیت، به‌لام وه‌ک دیاره له رسته‌ی یه‌که‌مدا سه‌ره‌رای به دوا یه‌کتردا هاتن (تعاقب) جوړیک تیک به‌سترانیش له نیوانی روودانی رسته‌ی یه‌که‌م و دووهمدا به‌دی ده‌کریت، واتای روودانی رسته‌ی دووهم بنده به روودانی رسته‌ی یه‌که‌مه‌وه.

له نموونه‌ی سێیه‌مدا ئامرازی (تا) ی عه‌تف له به‌یه‌که‌وه به‌ستنه‌وه‌ی رسته‌کاندا واتای مه‌رج پیک دینیت.

له نموونه‌ی چوارهمدا ئامرازی (تا) ی عه‌تف رسته‌ی یه‌که‌م ده‌کاته هۆی روودانی رسته‌ی دووهم.

له زاره‌کانی کوردیدا ئامرازی (تای) عه‌تف ئەم رواله‌تانه‌شی هه‌یه (هه‌تا، تاکو، هه‌تاکو، هه‌تاوه‌کو، تاوه‌کو، تاوه‌کو، هه‌تاوه‌کونی، هه‌تاوه‌کینی، هه‌تانه‌کونی، هه‌رتا....).

۱۱- ئامرازی "که‌ی" عه‌تف:

که‌ی پیت کرا، سه‌ریکمان لی بده.

که‌ی به‌هار هات، گولیش دیت.

که‌ی مامۆستا بیته ژووری، له به‌ری هه‌لده‌ستین.

له‌م نموونانه‌دا ئامرازی (که‌ی) دوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستیته‌وه، به‌لام له‌م حاله‌ته‌دا ئەو واتایه به‌ ده‌سته‌وه نادات که له‌ حالێ پرسیاردا به‌ ده‌ستیه‌وه ده‌دات چونکه‌ لی‌ره‌دا پرسیار نییه. به‌ نموونه له‌ رسته‌ی (که‌ی هاتیته‌وه؟) دا، مه‌به‌ست زانینی کاتی هاتنه‌وه‌یه و به‌س، به‌لام که‌ گوترا (که‌ی من هاتم، تۆش وهره) سه‌ره‌رای به‌ ده‌سته‌وه‌دانی کات، دوو مه‌به‌ستی تریشی پیک هیناوه:

۱- دوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه به‌ستوووته‌وه.

۲- وشه‌ی (که‌ی) خۆی له‌ واتای پرسیار دا‌بریه‌وه.

ئەم رواله‌تانه‌ی ئامرازی (که‌ی) عه‌تف له‌ زاره‌کانی کوردیدا به‌رچاو ده‌که‌ون (که‌نگی، که‌نگین، که‌نگینی، که‌ینی...).

۱۲- ئامرازی "چۆن" عه‌تف:

چۆن هاتیت، وه‌ها برۆ.

چۆن له‌گه‌لمدا بجوولیتیه‌وه، وه‌ها له‌گه‌لتدا ده‌جوولیمه‌وه.

چۆن چۆنی بنووسیت، خه‌تی خۆشه.

هه‌رچۆنیک بیت، له‌وان باشتره.

له‌مه‌ولا چۆن رابووێرن، ئیتمه‌ش وه‌ها راده‌بووێرن.

له‌م نموونانه‌دا ئامرازی (چۆن) عه‌تف و هاوه‌له‌کانی (چۆن چۆن، هه‌رچۆنیک) دوو رسته‌یان به‌یه‌که‌وه به‌ستوووته‌وه به‌بێ ئەوه هیچ پرسێ تیدا بیت. به‌نیسه‌بت ئامرازی (هه‌رچۆنیک) یه‌شه‌وه هه‌رگیز بۆ پرس به‌کار نایه‌ت، به‌لام (چۆن چۆن)،

وهك (چۆن) دەشىت له عەتفيەت بشۆردريت و بۆ پرس بەكار بهينريت، وهك:

چۆن چۆنى باسهكهى لهگهآدا بکهمهوه.

وشهى (چۆن) و ئەو هاوهلانهى كه وهك ئەو بۆ پرس بەكار دین، دەشىت له رستهى پرسدا واتای تهعهجوب، وهيا شتى وهك تهعهجوب، كه يهكکيان بهشيمانیيه، رابگهيهنيت، وهك:

چۆن چۆنى ئەمهه به خۆم کرد!

چۆن نهترانى فلانهكەس ناحهزته!

چۆن با ورههیلکە!

ئەم ئامرازه (چۆن) ئەم روالهتانهى تريشى ههيه (چۆنیک، ههرچۆن، ههرچۆنى، ههرچى چۆنى، ههرچى چۆنیک، ههرچى چۆن...) له ههندي شتوه ئاخاوتنى تردا له جياتى «چۆن» وشهى (كوو، چلۆن، کلۆن) بەكار دیت. له شتوهى کرمانجی سهروددا له جياتى «چۆن» وشهى (چهوه، چهوانى، چاوا، چاوانى، ههرچهوا، ههرچهوانى، کوو...) بەكار دهينريت.

۱۲- ئامرازى "ئەگەر"ى عەتف

۱- مامۆستا سهعيد سدقى له لاپهړه (۵۲)ى صرف و نحوهكهيدا دهلى: (ئەگەر) اداتى شرطه، ئەم نمونونهيشى بۆ هيناوتهوه: ئەگەر تى نهكۆشين به مهرام ناگهين.

۲- مامۆستا توفيق وهبى له فهرهنگهكهيدا، لاپهړه (۴۴)، ئامرازى (ئەگەر، ئەرچى، ئەگهړهكو، ئەگهړنا)ى به ئامرازى عەتف و مهرج داناوه.

۳- نوورى عەلى ئەمين له لاپهړه (۱۴۹)ى قهواعيدهكهى دهلى: (ئەگەر، گەر، مه، مهگەر، ئەر، ئهړنا، ئەگهنا، ئەگينا) ئامرازى عطفن، ئەم نمونونهيشى بۆ هيناوتهوه:

بیره کوردستان عهزیزم گەر تۆ سهيرانت ئهوى

بتهمه قهندیل ئەگەر گولزاري کويستانت ئهوى

ئەر مەندوب ههيه بۆچى مام کويخا

لهسەر خۆرايى ئابرووم ئەبا

گورج له باخه کهم برۆنه دهره وه ئه گینا بۆتان دێم.

مه مێوانه کانم برۆن، ئه وسا پێم بکری بۆ لاتان.

٤- له کتێبی زمان و ئه ده بی کوردی پۆلی شه شه می ئاماده یی، لاپه ره (١٥) دا، ئامرازی (ئه گهر، گهر، ئه ر) به عطف دانراوه، ئه م میسالانه شیان بۆ هاتوونه وه: ئه گهر مامۆستا هات، پێم بلێ.

به مه رجی له گه لتان دێم، ئه گهر زۆر دانه نیشن.

٥- له کتێبی (دستور پارسی)، دانانی ر. نوانور، لاپه ره (٢٠٩)، له ژێر ناو نیشانی (حرف ربط) دا (ئه گهر) دانراوه به یه کێک له (حرف ربط)، واته (عطف).

٦- له کتێبی (AN ENGLISH GRAMMAR BOOK)، له دانانی (Evan C. Penglis) وشه ی (if) به ئامرازی عه تف دانراوه. (ل ٢٨٤).

دوای ئه م نمایشته لیژنه ئه م نمونانه ی خواره وه ی هێنا یه وه بۆ جوۆری به کاره ی نانی ئامرازی (ئه گهر) له کوردیدا:

ئه گهر گۆل نیت، درکیش مه به.

ئه گهر زمان بوه ستیت، سه ر سه لامه ته.

ئه گهر من چووم، تۆش وه ره.

ئه گهر نه چوو بام، پێیان نه ده گه یستم.

ئه گهر چو بێتم، لێم زوێر به.

ئه م نمونانه ده ری ده خه ن که ئامرازی (ئه گهر) له گه ل هه موو جوۆره رسته یه ک، چ خه به ری ئینشائی، چ ئه وه ی کاری تیدا بێت چ ئه وه ی تیدا نه بێت، به کار ده هێنریت، له هه موو حاله تیکیشدا واتایکی مه رجی به هیز ده به خشییت.

(ئه گهر)، ئه م شیوانه شی له ئاخواتنی کوردیدا به رچاو ده که ویت:

(ئه گهر، ئه ر، ئه گه رکوو، ئه گه ره کوونێ، ئه گه ره کینێ). جگه له مانه، له کرمانجی سه روو و ناوچه ی تریش، له جیاتی (ئه گهر) و هه ئاله کانی ئه م وشانه به کار دێن: (هه کو، هه که، هه کی، هه رکی، هه رکو، هه رکه ..).

۱۴- ئامرازی "ئەگەرنا - ئەگینا"ی عەتف

ئەم ئامرازە لە روالەتیهووە دیارە وینەیی سەلیبی ئامرازی (ئەگەر)ە.

لەو سەرچاوانەیی لەبەردەستی لیژنەدان دەردەکەوێ هەر ئەم دوو نووسەرە لەسەر ئامرازی (ئەگەرنا)یان نووسیوه:

۱- مامۆستا توفیق وەهەبی لە لاپەرە (۴۴)ی فەرھەنگەکەیدا (ئەگەرنا، ئەگین، ئەگینا)ی بە ئامرازی عەتف و ئاوەلکار داناوه.

۲- نووری عەلی ئەمین لە لاپەرە (۱۴۹)ی ریزمانەکەیدا (ئەگینا)ی بە ئامرازی عەتف داوھتە قەلەم و ئەم نمونەنیشی بۆ هیناوتەو: (گورج لە باخەکەم بپۆتە دەرەو ئەگینا بۆتان دێم).

بە بیروپرای لیژنە ئامرازی (ئەگینا) وینەیی گۆراوی (ئەگەرنا)یە، هەرەھا وشەیی (ئەگین) کورتکراوەی (ئەگینا) و وشەیی (ئەگەرنا)ش کورتکراوەی (ئەگەرنا)یە.

بەکارھێنانی ئەم ئامرازانە لەم رستانەیی خوارەویدا دەردەکەوێ:

۱- چاک بوو زوو رویشتم، ئەگینا بە دەواما نەدەگەیشتم.

۲- کابرام نەدیت، ئەگەرنا پارەکەم پیتی دەدا.

۳- گورج لێرە بپۆ، ئەگەرنا دەرت دەکەم.

۴- نەچوومە دەرەو، ئەگینا پێم تەواو نەدەکرا.

۵- دەرسەکە باش بخوینە ئەگین دەرناچیت.

لەم نمونانەو دەردەکەوێ کە ئەم ئامرازە لە جۆرەھا رستەدا بەکار دیت، وەک ئەوێ هەردوو رستەیی بەیەکەو بەستراو نەریتی وەیا نەریتی بِن، وەیا یەکیکیان نەریتی و ئەوێ تریان نەریتی بێت.

لە زاری کرمانجیی سەرودا لە جیاتی (ئەگەرنا) وشەیی (هەکەن) بەکار دیت.

وشەییکی ھاواتای (ئەگینا، ئەگین، ئەگەرنا) ئامرازی (دەنا)یە، لە بەشیکی ناوچەکانی کوردستاندا بەکار دەھێنریت.

۱۵- ئامرازی "مەگەر، مەر"ی عەتف:

ئاشکرایە ئامرازی (مەر) کورتکراوەی (مەگەر)ە.

لهو سه‌چاوانه‌ی که له‌به‌رده‌ستی لیژنه‌دا هه‌یه به‌م جوّره باسی مه‌گه‌ر کراوه:
۱- مامۆستا توفیق وه‌ه‌بی له‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا، لاپه‌ره (۸۹)، ئامرازی (مه‌گه‌ر) به
ئامرازی عه‌تف و ئاوه‌لکار داده‌نیت وه‌ک له‌م نموونانه‌دا ده‌ری ده‌خات:

مه‌گه‌ر خوا بزانی (only).

مه‌گه‌ر باران بیاری (unless).

مه‌گه‌ر فلان نه‌بی (except).

مه‌گه‌ر ئیوه ده‌ستتان نه‌کردوو به‌کار (do you mean to say).

مه‌گه‌ر وه‌ها (then in that case).

۲- نووری عه‌لی ئەمین له‌ لاپه‌ره (۱۴۹) ی پیزمانه‌که‌یدا له‌ (مه‌گه‌ر، مه‌ر) ده‌دویت و
ئەم نموونه‌یه‌ی هه‌ناوه‌ته‌وه:

مه‌ر میوانه‌کانم ب‌روڤن ئەوسا پیم ب‌کری سهرتان لی بدەم.

۳- جگه‌رخوین له‌ لاپه‌ره (۱۰۰) ی (ئاوانو ده‌ستورا زمانی کوردی) ده‌لایت: مه‌گه‌ر
ئالافی شه‌رته، ئەم نموونه‌یه‌شی بۆ هه‌ناوه‌ته‌وه:

ئەز ژریا خوه‌ فه‌ناگه‌رم مه‌گه‌ر دنیا دوژمنی من بی.

به‌ دوا ئەم نمایشته‌دا بۆ ده‌رخستنی جوّری به‌کاره‌ینان و ده‌وری ئەم ئامرازه‌ له
ئاخاوتندا چه‌ند رسته‌ی خواره‌وه‌ دینینه‌ به‌ر چاوه‌:

له‌ پیشه‌وه‌ ئەو رسته‌انه‌ی له‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌ی مامۆستا توفیق وه‌هه‌یدا توّمار کراون
دینینه‌وه‌ بۆ ناو لی‌کدانه‌وه‌:

مه‌گه‌ر خوا بزانی.

مه‌گه‌ر باران بیاری.

مه‌گه‌ر فلان نه‌بی.

مه‌گه‌ر ئیوه ده‌ستتان نه‌کردوو به‌کار.

مه‌گه‌ر وه‌ها.

ئەم رسته‌انه، وه‌ک له‌به‌ر چاوه‌ن، چ ده‌وریکی (عطف) ی ئامرازی مه‌گه‌ریان تیدا
نییه‌ چونکه‌ له‌ هه‌چ کامی‌کیاندا دوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه‌ نه‌به‌ستوونه‌وه‌، به‌لام ده‌شی
بگوتری هه‌رجاره‌ رسته‌یه‌ک له‌ ئاخاوتندا قرتینرابیت، وه‌ک ئەمه‌ی که‌ رسته‌کان له‌

بنه رهدا بهم جوړه‌ی خواره‌وه بووین:

۱- (کهس نازانې) مه‌گەر خوا بزانی.

۲- (هر دیم) مه‌گەر باران بیاری.

۳- (ئو کاره بهو ده‌کړیت) مه‌گەر فلان نه‌بې.

۴- (ئيوه راوه‌ستاون) مه‌گەر ده‌ستان نه‌کردووه به‌کار.

۵- (ناچپته عه‌قله‌وه) مه‌گەر وه‌ها.

به دوا ئم رستانه‌دا ئه‌مجار نموونه‌کانی لیژنه:

برا له پشت برا بې مه‌گەر قه‌زا له لای خوا بې.

من به دارا باوهر ناکه‌م مه‌گەر تو ده‌سته‌به‌ری بیت.

من به دارا باوهر ده‌که‌م، مه‌گەر تو بمخه‌يته گومانه‌وه.

له‌م رستانه و ئه‌وانه‌ی ناو فهره‌نگه‌که‌ی ماموستا وه‌هیشدا، درده‌که‌وې له بنه‌رهدا ئامرازی (مه‌گەر) ریژه‌ی مه‌نفی (ئه‌گەر) ه و له ئاخاوتندا ده‌وری پیچه‌وانه‌ی ئه‌و ده‌بینیت، وه‌ک ئه‌ویش دوو رسته به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستته‌وه.

له‌م نموونه‌کانی سه‌ره‌وه‌دا، که بېین وشه‌ی (مه‌گەر) بگوړینه‌وه به (ئه‌گەر) رسته‌کان به‌م شتوویه‌ی خواره‌وه ده‌گوړین:

۱- من به دارا باوهر ناکه‌م ئه‌گەر تو ده‌سته‌به‌ری نه‌بیت.

من به دارا باوهر ده‌که‌م ئه‌گەر تو ده‌سته‌به‌ری بیت.

۲- من به دارا باوهر ناکه‌م ئه‌گەر تو بمخه‌يته گومانه‌وه.

من به دارا باوهر ده‌که‌م ئه‌گەر تو نه‌مخه‌يته گومانه‌وه.

له‌مه‌وه ده‌بینین به‌هینانی «ئه‌گەر» له جې «مه‌گەر» جوړی رسته‌ی دواى «مه‌گەر» ده‌گوړیت، واته له موسبه‌ته‌وه ده‌بیته مه‌نفی، له مه‌نفی‌شه‌وه ده‌بیته موسبه‌ت، هه‌روه‌ک ده‌شیت جوړی رسته‌ی پیچه‌وه بگوړیت.

به نیسبه‌ت رسته‌ی (برا له پشت برا بې مه‌گەر قه‌زا له لای خوا بې) ئاشکرایه رسته‌ییک حه‌زف کراوه، گوته‌که له بنه‌رهدا به‌م شتوویه، یا شتوویه‌یکى وه‌ک ئه‌و بووه.

(برا له پشت برا بې، نسکویان نایه‌ته‌به‌ر، مه‌گەر قه‌زا له لای خوا بې).

لەم رستەییەشدا، کە بێین (مەگەر) بگۆڕین بە (ئەگەر) هەمان رستە گۆڕیی باس
لیکراو پەیدا دەبێت، وەک لە خوارەوه دیار دەکەوێت:

(برا لە پشت برا بێ، نسکۆیان نایەتەبەر، ئەگەر قەزا لە لای خواوە
نەیت).

بە ئیستیقرا دەردەکەوێت ئامرازی (مەگەر) هێجگار بەکار هاتوو لە ئاخاوتنی
کوردیدا بۆ دارشتنی رستەیی پەند و شیوه ئاخاوتنی بە لاغی کە بە عادت گوتهی
تیدا کورت دەکریتهوه، وەک لەم نمووناندا دەردەکەوێت:

مەگەر وەها.

مەگەر تۆم نەبیت.

مالی دزیتی مەگەر شوو بکریت بەخۆدا.

۱۶- ئامرازی (ئەنجا)ی عەتف:

ئەم ئامرازه ئەم روالەتانهشی هەیه لە ئاخاوتنی کوردیدا (ئەنجا، ئنجا، ئنجاکو،
ئنجاکونی، ئەوجا، ئەمجا، ئەمجار، ئیمجا، ئیمجاکونی، ئەوجاکونی،
ئەوجارەکینی، ئەوجاکو، فینجا، وینجا، هيجا، هيجانی..).

بۆ چۆنیەتی پێکھاتنی ئەم وشەییە:

۱- دکتۆره نەسرین دەلیت: ئامرازی (ئەوجارە) ئەسلە، وەک لە بەکارهێناندا روون
دەبێتەوه و دەردەکەوێت، بۆ نموونه ئەگەر بلّین: (باش تیی بگە و ئینجا
بینووسەرەوه). واتە: جاری تیی بگە، ئەوجا بینووسەرەوه، واتە ئەم بکە پاشان
ئەو.

۲- بەلام رای مامۆستا مەسعوود وایە ئەم ئامرازانە لە بنەرەتدا لە وشەیی
(ئەمجار) هوه هاتوون، لەو رووهوه کە گۆڕینی دەنگی (م) بە دەنگی (ن) شتیکی
عادتییە لە زمانی کوردیدا؛ کەواتە (ئەمجار) بێتە (ئینجا) نزیکتەرە لەوهی
(ئەوجار) بێتە (ئینجا). لە هەمان کاتدا وشەیی (ئیمجا) لە جیگەیی (ئینجا) دا
زۆر باوه، زۆریش ئاشکرایە وشەیی (ئیمجا) لە (ئەمجار) هوه هاتوووە نەک لە
(ئەوجار) هوه. سەرەرای ئەمانە، لە ولاتی وەک دەورووبەری هەولێر و کۆیە و
خۆشناوەتی و گەلیک شوینی تر لە بنەرەتدا (ئەم) دەکەن بە (ئەو).

۳- به بیروپای نووری عهلی ئەمین، ئەم ئامرازه و هه‌موو ئامرازه‌کانی تری
هاوچه‌شنی به‌م چه‌شنه پێک هاتوون:

ئاوه‌لناوی نیشانه‌ی (ئەم) و (ئەو) چوووته سەر ئاوه‌لکاری (جار)، وه‌ک:

ئەم جار

ئەو جار

له پاشا ئەو گۆرانه‌ی به‌سه‌ردا هاتوووه و ئەو شیوانه‌ی لێ ساز دراوه، که
هه‌نوکه له ئاخواوتنی کوردیدا به‌کار ده‌هێنرین.

۴- به بیروپای مامۆستا سادق به‌هائه‌دین ئامرازی (ئێجا) له ئامرازی (ئێجار)
وه‌رگیراوه، هه‌روه‌ها ئامرازی (وێجا) له ئامرازی (وێجار) وه‌رگیراوه؛ چونکه
حه‌زفکردنی (ر) له شیوه‌ی سه‌روودا باوه، وه‌ک:

(جارجار) ده‌بیته (جارجا).

(هه‌نده‌جار) ده‌بیته (هه‌نده‌جا).

له دوا‌ی ئەمه مامۆستا مه‌سه‌وود ئەمه‌شی ئیزافه‌ی سەر رای خۆی کرد، که به
پێی ده‌ستوورێکی بنجی فۆنه‌تیکی کوردی ده‌نگه‌کانی (م، ن، ف، ب) که جگه
له (ن) هه‌موویان ده‌نگی لیون، ده‌سوین و ده‌بنه (و)، ناشیت ده‌نگی (و) قورس
بکریته بپێته (ب) یا (م) یا ئەوانی تر. به‌و پێیه (ئو‌جار) نابێته (ئە‌جا - ئن‌جا)
که ده‌زانین ده‌نگی (ن) هی لیویش نییه.

به‌کاره‌ینانی ئامرازی (ئە‌جا) و هاوچه‌شنه‌کانی:

جۆری به‌کاره‌ینانی ئەم ئامرازه له‌م رستانه‌ی خواره‌وه‌دا به‌ ده‌رده‌که‌وێت:

قوتابیه‌یه‌کان ریز بوون ئە‌جا مامۆستا که‌یان هات.

ده‌رسه‌که‌ت بخوێنه ئە‌جا بنوو.

یا زه‌وییه‌که بکێلم ئە‌جا تۆوه‌که‌ی پێوه ده‌که‌م.

له‌م رستانه‌دا ده‌رده‌که‌وێت، که ئامرازی (ئە‌جا) جگه له‌وه‌ی ئاوه‌لکاره دوو
رسته‌ش پێکه‌وه ده‌به‌ستیت.

به بیروپای مامۆستا مه‌سه‌وود ئەم ئامرازه شکی به‌لاغیشتی هه‌یه، که به‌ک

رسته‌ی تیدا به‌کار دیت و له مه‌عنادا رسته‌ی یکی قرتاو هه‌یه، وه‌ک: ئه‌وجا سه‌یری ئه‌و به‌زمه.

ئه‌وجا هیچ..

[تا ئیره که ریکه‌وتی ۲۱ - ۱ - ۱۹۷۶ بوو، د. نه‌سیرین فه‌خری به‌شدار بووه له لیکۆلینه‌وه‌کانی لیژنه، لیژه به دواوه له‌به‌ر هه‌ندیک هۆی تاییه‌تی نه‌یتوانی چی تر به‌شداریی بکات له کۆبوونه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌کانی لیژنه].

۱۷- ئامرازی (به‌لکو)ی عه‌تف:

نووسه‌رانی کورد به‌م شیوه‌یه لیتی دواون.

۱- مامۆستا سه‌عید سدقی له لاپه‌ره (۵۲) مختصری صرف و نحوی کوردیدا ده‌ئیت: ئامرازی (به‌لکو، خۆزگا، خۆزگایه‌کو، کاشکی، به‌شکم، بریا) ئه‌ده‌واتی ته‌ره‌جین، رجا و ته‌مه‌نایان پێ ده‌کریت، وه‌ک:

خۆزگه خۆتنده‌وار بوومایه.

خۆزگایه‌کو له صنفا یه‌که‌م بوومایه.

کاشکی وه‌قتی خۆم به‌ خۆراییی رانه‌بواردایه.

با برۆم به‌لکو شتی‌کم ده‌ستگیر بێ.

به‌یانی زوو هه‌لسه به‌شکم موته‌لای ده‌رسه‌کانت بکه‌ی.

بریا دوو سال له‌مه‌وپیش له مه‌کته‌با بوومایه.

۲- مامۆستا توفیق وه‌ببی له فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۰) ده‌ئیت:

(به‌لکه، به‌لکم، به‌لکی، به‌لکو) ئه‌مانه ئاوه‌لکارن به واتای but rather,

۳- نووری عه‌لی ئەمین له ریزمانه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۵۰) ده‌ئیت:

(به‌لکو، به‌لکوم، به‌لکه‌م، به‌لکم) ئامرازی پێبه‌ستن، واته عه‌تفن وه‌ک:

ئهم ده‌رمانانه‌ت بۆ ده‌نووسم به‌لکو سوودی لێ وه‌ربرگیت.

۴- مامۆستا جگه‌رخوین له کتێبه‌که‌یدا (ئاواو ده‌ستوورا زمانی کوردی) لاپه‌ره

(۹۸) له ژیر ئالافی گومان (التشکیک)، ئامرازی (به‌لکی) به ئالافی گومان

داده‌ئیت و ئەم نموونه‌یه‌ی بۆ ده‌هێنێته‌وه:

به لکی دیواری ب گوه بن ب خوه دئی کی ب خوه دئی

به تورهنگی تومه که نه شکره نه سراری حدوت

لهم نمایشتهی سهره وه، وا درده که ویت، که تهنیا نووری عهلی نه مین نه م نامرازهی (به لکو)ی به (عطف) داناوه.

لیژنه نه م نمونانهی خواره وه ده هینیته وه بو دیارخستنی جوړ و دهوری نامرازهی (به لکو) له ناخاوتندا، وهک:

خوت بگره به لکو دهگه نه جی.

دهغل دهچینم به لکو به م بارانه شین بیت.

به لکو هزار که سیش ده بوون، له جاده راوه ستابوون.

به لکو واش بیت.

به لکو خوا ره می پی بکات.

له نموننه کانی یه که م و دووهم نامرازهی (به لکو) دوو رستهی ناشکرای به یه که وه به ستووه ته وه له هه مان کاتیشدا، واتای (احتمال) دهگه یه نیت.

له سی نموننه کانی تردا به روالته هر یه که رسته هه یه، به لام به پی داخواری واتا رسته ییکی قرتا وه یه، که ده سیت بیته وه ناو ناخاوتن و دهوری (به یه که وه به ست)ی نامرازهی (به لکو) نیشان بدات.

له نموننه ی هره دوا پیدا وشه ی (به لکو) له پهنای واتای (احتمال) دا واتای ناواتیش به ده سته وه ددات.

ناشکرایه نه م شیوه به کارهینانهی (به لکو)، که رسته ی قرتاوی تیدایه، شیوه ی (به لاغی و ئیدیه می) یه. له تیکرای نموننه کان درده که ویت، که وا (به لکو) سی مه به ست به ده سته وه ددات:

۱- عطف (ریت).

۲- احتمال (که ده کیشیته وه سهر گومان).

۳- ناوات.

له هه موو نه و حاله تانه شدا نامرازهی (به لکو) وهک ناوه لکار به کار هاتووه. نه م رواله تانه شی له شیوه ناخاوتنی جوړ جوړی کوردیدا دینه به رچاوا:

(به لکه، به لکی به لکه، به لکم، به لکوم، به لکونی، به لکینی، به رکی، به رکونی، به رکینی...).

۱۸- ئامرازی (به شکو) ی عه تف:

نووسه رانی کورد بهم جوړه لئی دواون:

۱- ماموستا سه عید سدقی له لاپه ره (۵۲) صرف و نحوه کهیدا ده لئی:

ئامرازی (به شکم) ئامرازی (ترجی) یه، ئەم نموونه یه شی بو هیناوه ته وه:
به یانی زوو هه لسه به شکم مطالای دهرسه کانت بکه ی.

۲- ماموستا توفیق وه هبی له لاپه ره (۱۳) ی فرههنگه کهیدا ده لئی:

(بهشکه، بهشکیکو، بهشکم، بهشکو) ئاوه لکار و ئامرازی عه تفه ..

لیژدها تیبینی ده کرئ که ماموستا وه هبی له باره ی (به لکه) وه له فرههنگه کهیدا
گوئی ئاوه لکاره، نه ک ئاوه لکار و عه تف وهک (بهشکه)، له واتاشدا فرهقی پی
کردوون [بگه ریوه بو فرههنگه که].

۳- نووری عه لی ئەمین له ریزمانه کهیدا، لاپه ره (۱۵۰)، ده لئی: (به شکو، به شکوم،

به شکم، بهشکه، بهشکم) ئامرازی عه تفن و ئەم نموونه یه شی هیناوه ته وه:
ئەچم بو ئەوئ به شکو چاوئکم پی بکه وئ.

لیژنه له دوا ئەم نمایشته که وته سهر لیکۆلینه وه ی تایبه تی خوئ.

ئەم نموونانه ی خواروه جوړی به کارهینان و دهوری (به شکو) له ئاخاوتندا

دهرده خات:

وا من دهچم به شکو تۆش له دوا ی من بتوانی بییت.

«خوایه هه لکه نی ئەو کیوه له بن»

«به شکو دهرکه وئ نووری دیده ی من»

پی بلین به شکو به قسه تان بکات.

دهبوو ده غله کهم بچاندایه به شکو بهو بارانه شین بووبوایه.

له م نموونانه وه دهرده که وئ که وا (به شکو) ش وهک (به لکو) ئەم سی واتایه ی

تیدایه: ۱- تیک بهستن (عطف) ۲- شیمان (احتمال) ۳- ئاوات. به لام وا دیته

به رههست و هۆشی گوئگره وه که واتای (ئاوات - ترجی) له ئامرازی (به شکو) دا

بههیزتر بی تا نامرازی (به لکو).

جگه لهم شیوه بهکارهینانهی ناو نموننهکانی سهرهوه، جووته نامرازی (به لکو، بهشکو) بهکارهینانی (بلاغی - رهوانیژی) و ئیدیهمیشیان ههیه.

لهم شیوه بهکارهینانهیدا یهکیک له دوو رسته تیک بهستراوهکان تی دهچی بهلام و اتا و وجوودیان له زیهندا ههستی پی دهکری، وهک لهم نمونانهدا دهردهکهویت:

بهشکو خوا بیدات.

به لکو منیش بیم.

به لکو به هیچ رازی نه بیت.

بهشکو تا ئه و کاته چاک دهبمهوه.

بهشکم هیچیش..

(بهشکو) ئه م شیوانهی تریشی ههیه له ئاخاوتنی ناوچهکانی کوردستاندا: (بهشکه، بهشکینکو، بهشکم، بهشکوم، بهشکه م، بهشکی، بهشکینی، بهشکونی).

۱۹- نامرازی (جگه) ی عهتف:

نووسه رانی کورد بهم شیوهیه لپی دواون:

۱- ماموستا توفیق وههپی له فهرهنگه کهیدا، لاپه ره (۱۰)، وشه ی (بهجگه) ی نووسیوه و سهواله ی وشه ی (بیجگه) ی دهکات. له لاپه ره (۱۵) دا وشه ی (بیجگه) به ئاوه لئاو داده نیت و اتاکه شی different, separate داده نیت. ئینجا وشه ی (بیجگه له) به واتای in addition, besides داده نیت. له کو تاییدا ده لئ (بهراوردی بکه له گه ل «جگه»). له لاپه ره (۲۲) وشه ی (جگه) به ئاوه لئاو و ئاوه لکار داده نیت به واتای separately, separate. وشه ی (جگه له) به واتای ex- cept, apart from, besides له قه له م ددهات. دواتر (جگه کردن) به واتای except داده نیت ده لئ (بهراوردی بکه له گه ل «بهجگه، بیجگه»).

۲- نووری عه لی ئه مین له ریزمانه کهیدا، لاپه ره (۱۵۱) ده لیت: نامرازی (جگه، بیجگه) نامرازی عه تفن. ئه م نموونایه شی هیناوه ته وه:

قوتابییه کان ژیرن جگه له شاسوار.

۳- له کتیبی (زمان و نهدهبی کوردی) پۆلی شه‌شهم، لاپه‌ره ۲۲، له ژیر ناوی (ئامرازی لی دهره‌هینان - استثناء -) ده‌لایت: له زمانی کوردیدا وشه‌ی (بیجگه، جگه، ته‌نیا، هه‌ر) بۆ لی دهره‌هینان له کاتی گفتمۆگۆکردنا، که یه‌کتیک له تاقمیک دهره‌هاویژری که کاره‌که‌ی نه‌کردبیت یان به پێچه‌وانه وه‌کو:

هه‌موویان فرمانه‌کانیان به‌جی هیناوه ته‌نیا ئازاد نه‌بیت.

گشت منداله‌کان خه‌ویان لی که‌وتوو هه‌ جگه له ئاسۆ و ئارام.

هه‌موویان چووین بۆ سینه‌ما هه‌ر کامه‌ران نه‌بیت.

له دوا ئه‌م نمایشته، لیژنه ئه‌م نموونه‌یه‌ی خواره‌وه‌ی هینانه‌وه بۆ دهرخستنی چۆری به‌کاره‌هینان و ده‌وری ئامرازی (جگه) له ئاخاوتندا:

۱- جگه له تۆ، که‌س نه‌هات.

۲- جگه له تۆ، هه‌موو هاتن.

۳- جگه له مامۆستا‌کان، که‌س نه‌هات.

۴- جگه له مامۆستا‌کان، قوتابییه‌کان نه‌هاتن.

۵- جگه له دار، نانیشم کړی.

به سرنج گرتن له نموونه‌کان ئه‌م راستیانه‌ی خواره‌وه دهرده‌که‌ون:

آ- له نموونه‌ی (۱، ۲، ۳) دا ئامرازی (جگه) ده‌وری (استئنا) ی پێچه‌وانه‌ی دیتوو، واته‌ موس‌تاسناکه (تۆ، مامۆستا‌کان) پێچه‌وانه‌ی ئه‌و مه‌به‌سته‌یه که له رسته‌ی (معطوف) دایه (رسته‌ی معطوف: که‌س نه‌هات، هه‌موو هاتن).

ب- له‌و نموونه‌دا موس‌تاسناکه (تۆ، مامۆستا‌کان) له جینسی (استئنا) لیکراوه‌کان (ه‌ چونکه (تۆ، مامۆستا‌کان) هه‌مووتان که‌سن، به‌لام هه‌موو که‌س (تۆ، مامۆستا) نین.

ج- له نموونه‌ی چواره‌مدا موس‌ته‌سناکه (مامۆستا‌کان) و (استئنا لی کراوه‌کان) هه‌یج یه‌کتیکیان له جینسی ئه‌وی تر نییه.

د- له نموونه‌ی پینجه‌مدا ئامرازی (جگه) هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌وره‌ی دیتوو هه‌ که ته‌ئکیدیکي موس‌ته‌سناکه (دار) ی کردوو، به‌لام له معطوفه‌که (نان) ی دانه‌برپوه.

لیژنه به پتی بۆچوونی خۆی وا به چاک دهبانیت زاراوهی سه‌ربه‌خۆ بۆ ئەم زۆر چه‌شنیه‌ی ده‌وری (جگه) دابنریت. وه‌ک بۆ لیژنه دهرده‌که‌وێت، ده‌شی بگوتری (جگه) ئەم ده‌ورانه‌ی خواره‌وه ده‌بینیت:

۱- استثنای پێچه‌وانه (نموونه‌کانی ۱، ۲، ۳).

۲- استثنای دا‌براو (نموونه‌ی ۴- له‌ عه‌ره‌بی پتی ده‌لی استثناء منقطع).

۳- استثنای خسته‌ سه‌ر (اضافه) وه‌ک له‌ نموونه (۴) دهرده‌که‌وێت.

بێ گومان جۆری تریش هه‌یه‌ که‌ ناوی سه‌ربه‌خۆ هه‌لبگرێ به‌ لیۆردبوونه‌وه‌ و به‌ دوا‌دا‌گه‌ران ده‌دۆزێته‌وه‌.

لیژنه ئەم تیبیینیانه‌شی خسته‌ پال شیکردنه‌وه‌ و دا‌به‌شکردنه‌که‌ی سه‌ره‌وه‌:

تیبینی (۱):

هه‌میشه‌ به‌ دوا‌ ئامرازی (جگه) دا‌ پریپۆزیشنی (له) دیت.

تیبینی (۲):

ده‌شی له‌ جیاتی (جگه‌له) ئامرازی (بێ له) به‌کار دیت وه‌ک:

بێ له‌ تۆ که‌سه‌ نه‌هات.

بێ له‌ تۆ هه‌موو هاتن.

هه‌موو رسته‌یه‌کی تریش که‌ (جگه‌له) ی تیدا بیت هه‌لده‌گرێ (بێ له) بخریته

جێگایه‌وه‌.

له‌م به‌کاره‌ینانه‌ی (بێ له) دا‌ ئامرازی (بێ) جودا ده‌کریته‌وه‌ له‌و حاله‌ته‌ی که‌

وه‌ک پریپۆزیشن به‌کار دیت و ئامرازی (له) ی پتوه‌ نابیت، وه‌ک:

بێ تۆ نا‌چمه‌ سه‌فه‌ر (نه‌گوترا بێ له‌ تۆ).

بێ پاره‌ دنیا‌ خو‌ش نییه‌ (نه‌ گوترا بێ له‌ پاره‌).

تیبینی (۳):

وا ده‌بی ئامرازی (جگه) له‌ گه‌ل وشه‌ی (هه‌ر) ده‌که‌ونه‌یه‌ک رسته‌وه‌، وه‌ک:

جگه‌ له‌ من هه‌رتۆ هاتیت.

۲۰- ئامرازی (هەر) ی عهتف:

لهو نووسه رانه ی کورد که له ئامرازی (هەر) دواون:

یه کهم- له کتیبی (زمان و ئه ده بی کوردی) پۆلی شه شه می ئاماده یی لاپه ره (۲۲) گوتراوه:

له زمانی کوردیدا وشه ی (هەر) بۆ لی دهره ینان به کار ده هینریت، وهک:

هه موومان چووین بۆ سینه ما هەر کامه ران نه هات.

دووهم- مامۆستا جگه ر خوین له کتیبه که ی (ئاوائو ده ستورا زمانی کوردی) لاپه ره (۱۰۱) دا، له ژیر ناوی (الاقی گشتی) دا، ده لیت:

ئامرازی (هەر) بۆ هه سر به کار دیت، ئه م نموونه یه شی بۆ هیناوه ته وه:

هەر کهس دزانی رتیا باش کیرایه.

سێیه م- مامۆستا توفیق وه هبی له فه ره نه نگه که یدا، لاپه ره (۶۲) به درێژی له سه ر

وشه ی (هەر) رۆیشه تووه و به م جۆره لی دواوه:

۱- هەر (ئاوه لکاره) به واتای Only, Just هه تاد... وک:

هه ردوینی.

هه روه ها.

هه ربژی.

هه رمیوه ئه خو م.

میوه هه ر ئه خو م.

۲- هەر (ئاوه لئاوه) به واتای any, every, each به کار ده هینریت، وهک:

هه ردووک

هه رسپک

هه رچوار

هه روه ها له گه ل پاشگری (ئ، ی، یک) یش به کار ده هینریت، وهک:

هه ر مندالی - هه ر مندالتک.

هه ر رۆژی - هه ر رۆژیک.

له گه لَ پاشگری (ه) شدا به کار دیت، وهک:

هر عهقله له کاریک.

۲- هر (به لیکدراوی)، وهک:

أ- هرچی (ئاوهلناو)

ب- هرچهند، هرچهنده، هرچهنديک، هرچهندي (ئاوهلکار، راناو، ئاوهلناو - که له گه لَ «بهلام، دیسانه وه» ده بیته نامرزی عهتف).

بهواتای

how, however many, however much, although, ever often.

ج- هرچی (راناو - ئاوهلناو...) بهواتای: whoever, whatever, any هرچی یه ته

ئیره به خیر بی... چی تو ئه لئی منیش هر ئه وه ئه لیم - هرچی وهکو -

هرچی بی وهکو (هرچی بی کو) هرچی و په رچی (ئاوهلناو).

د- هرچون (ئاوهلکار، ئاوهلناو) به واتای:

howsoever, whatever kind of, however.

وهک (هرچون رزگار بووی، هرچون خانووی بی، خانووه که هرچون بی).

ه- هرکام (راناو) به واتای whichever one هرکه سی (راناو) به واتای whoever-

er. هر کوی (راناو) wherever, whatever place. هر رۆژی

(ئاوهلکار) به واتای every day, any day. هر شتی (راناو) به واتای what-

ever

چوارهم- له کتیبی «دهستور پارسی» دانانی ر. ذوالنور لاپه ره (۲۰۹، ۲۱۰)، دا،

ده لیت: «هر گاه، هر وقت که» حروفی ریطن.

له دوا ئه م نمایشته لیژنه ماوهی دا به ئه ندامه کانی تا کو هر یه که بیروباوه ری

خوی دهر باره ی ئه م نامرزه دهر بیریت.

نووری عه لی ئه مین له باره ی وشه ی (هر) هوه، بیرو پای خوی به م جوړه دهر بری:

وشه ی (هر) له رسته دا بۆ ئه م مه به ستانه به کار ده یتریت:

۱- وه سفی (کار) ده کات و ده بیته (ئاوهلکار)، وهک:

گویره هر یگری تا ناخر زه مان

ئىتر كى بتلاۋىنى بە ئەشعارى جوان
منداآلكە ھەر گريا، ھەتا خەۋى لى كەوت.
تۆ برۆ، من ھەر دىم.

۲- ۋەسفى ناۋ دەكات و دەبىتتە ئاۋەلناۋ، ۋەك:
من ھەر سىۋە دەخۆم.

ھەرچراى دىۋەخانەكە دابگىرسىنە.

ھەر - سوار - ئى بىرەدا تى پەرى پىم بلى.

۳- ۋەسفى ھەموو جۆرەكانى «راناۋ» دەكات و دەبىتتە ئاۋەلناۋ، ۋەك:

ھەر - كەس - لە ئاشى دەكات.

ھەر - كام - تان ھاتن ۋەرن.

ھەر - چى - دەخۆيت، بخۆ.

ھەر - من - لە تۆ باشترم.

ھەر - ھىن - ھات بۆ ئىرە.

ھەر - ئەمە - م لە لا جوانە.

من ھەر - خۆم - كەۋتمە ناۋيان.

۴- ۋەسفى ئاۋەلكار دەكات و دەبىتتە ئاۋەلكار، ۋەك:

ھەر - رۆژ - ئى ھاتم، دىم.

ھەر - جار - ھە خۆى بە جۆرى دەگۆرپىت.

ھەر - كەى - ھاتىت، من لىرە دەبىنى.

ھەر - ۋەھا - دابنىشە، ھەتا ۋىنەكەت دەگرم.

ھەر - وا - دەروا ۋىنەى پۆرى

رۆژى ھەوت جار خۆى دەگۆرى

باران ھەر - ھەند - ئى بارى.

ھەر - چۆن - ئى بىفرۆشپىت، قازانچ دەكات.

لە ھەر - كوئى - دەخۆيت، بخۆ.

ئاۋەكە ھەر - تۆز - ئى گەرم بوو.

۵- وهسفی هه موو جوړه کانی «ئاوه لئاو» دهکات و دهیته ئاوه لکار، وهک:

هر - هم باخه - میوهی خوښی تیدایه.

هر - هه ندی سئو - م بۆ بکره.

هر - چهند ئه سپیک - م له پاوونه کهدا دی.

۶- وهسفی ئامرازی پتوهندی (تعلق) دهکات و دهیته ته واوکه ری، وهک:

ماموستا بۆ ئیمه هر وهک باوکه.

من له به یانییه وه هه تا ئیواری کار دهکه م.

هر له سه ر شه قامه که چاوه روانم بن.

به بیرورای من برگی (هه) ئامرازی (هه تا) له بنه رتدا (هر) بووه و سوواوه

و بووه به (هه) بۆ سووکی، ههروه ها هاوه له کانی تری (هه تا)، وهک (هه تاکو،

هه تا وهکو، هه تا وهکونی...).

۷- وهسفی ئامرازی عه تف دهکات و دهیته ته واوکه ری، وهک:

هه رکه هاوین هات، دهچین بۆ کویتان.

هه تا وهکو گوله کان ئاو نه ده م، نانه که م ناخۆم.

وشه ی (هر):

۱- جاری ئه وتۆ هه یه به سادیه ی ئه رکی خو ی له رسته دا دهیته ت، وهک:

هر کهس له ئاشیک دهکات.

من هر براکه ی جار انتم.

مندا له کان هاتن، هر قادر نه هاتوه.

۲- جاری ئه وتۆ هه یه ئه رکه که ی به یاریده ی پاشگری (ئ - یک)، وهیا (ه) به جی

دهیته ت، وهک:

هر - کهس - ئ هات، ئاگادارم بکه.

هر - شهو - ئ هاتم، دیم.

هر - جار - ه بیانویه کم پی دهگریته.

هر - جووتیار - ه با زهوی خو ی بکیته ت.

به لام له رووی و اتاوه بۆ هم مه به ستانه به کار دهیته ت:

۱- حەسر، وەك:

هەر ترئ دەخۆم.

هەر بە شەو دەچمە دەری.

هەر کراسی سپی لەبەر دەکەم.

۲- بۆ (استثناء)، وەك:

مندالەکان هاتن، هەر تۆ نەهاتیت.

سەوزەكەم هەموو خوارد، هەر كەومرەكە نەبیت.

وشەى (هەر) ئەگەر بەتەنیا، واتە بەبێ پاشگری (ئ، ىك، ه) وەسفی وشەییكى

کرد، ئەو شێوەى سادەیهتی، وەك:

هەر گۆل دەروینم.

هەربێی...

خۆ ئەگەر بە یاری دەى ئەو پاشگرانه وەسفی وشەییكى کرد، وەیا چوو پال

وشەییكى تر بەبێ یاری دە، بە هەردووکیان شێوەى لێکدراوى (هەر) دەخەنە

بەرچاو، وەك:

هەر (شار) ئی چوو بیتم، هاوڕێیەكم دۆزیووتەو.

هەر (جار) هە دیارییەكم بۆ ناردوو.

هەر (چۆن) ی بوو، خۆم گەیاندى.

هەر كە دەرگا كەم كردهو، با ورووژمى هینا.

هەتاو هەكو من دیمە، ئیو نەنەكەتان بخۆن.

هەر وەها ئەگەر وشەى (هەر) لەگەڵ ئامرازى یا وشەییكى تر دوو رستهیان

پێكەوه گری دا، ئەوا (ئامرازى عەتف) ه، جگە لەوێ كە كارى خۆى لەو وشەیه

دەكات، كە وەسفی كردوو.

ب- سادق بەهائەدین لە بار (هەر) هەو ئەمەى خوارەو دەلى:

ئەف بیژیه درستهیدا وەكى ئالافى پێوهند و وەك بیژیهكا جودا ب گەلەك

كریارا رادبیت هەر وەكى ژفان نمونیت ژیری دیار دبیت:

۱- ژ مالى هەر تو زانیی.

۲- ژفان هميان هر ٺو پسروري مائيه.

۳- ژمه هر سرور ميڙي هوارانه.

۴- هر من بنتي مال باركر، بيت مايي همي روڻيستي بوون.

۵- هر پز و پيڪي خو (خويه).

۶- ٺم هرچوين، هر چوين هه تاكو گهشتين.

۷- هر مالي (مالهڪي) ٽيڪ ڙي هاته شههياتي.

۸- هر و هم ٺم ميٺهان حوينين.

۹- هر ژمن (هه ڙ من) و هر ڙته (هه ڙ ته) ڪا دي ڪي ڙ مه ڙڪي (ڙي دي) بهت.

۱۰- هر سفوره و منا خو.

۱۱- هر بن دارهڪ وارهڪه.

۱۲- هر ٺو واره بهلي نه ٺو بهاره.

ژفان رسته بيت ڙوري ديار و ٺهشڪهرا دبیت کو بيڙهيا (هر) هنده جارا ٺالافي (ٺامراڙي) پيوهندييه. هر وهڪي درستهي ٺماره (۶)، (۹)، (۱۱) و (۱۲) ديار دبیت، بهلي ٺه ٺالافه ڙبو (حصر) و استمراريهت دگهل جهنافي، ناقي و ڪرني (ڪار) ل ڪاره، ڪوهه ٺالانافي، جهنافي يان نيري (ٺاوه لڪاري) وهسف دڪهت يان ڙي بهلاغيه هر وهڪي د ٺماره (۵)، (۱۰)، (۱۱)، (۱۲) ديار دبیت کو سهرهاتي نه (پهندي پيشينان).

[روونڪردنهوه:

بهلاي باوهري منهوه چي ماموستا وهبي و نووري عهلي ٺهمن له باره (هر) يان نووسيوه نزيڪه سرهله بهري دهوري (هر) له ٺاخاوتندا باس بڪات، چونڪه ٺه نمونانهي نيشانيان داوه شتيڪي ٺهوتويان هه ٺه ٺار دووه له جوڙي به ڪارهيناني (هر) و دهوري له رستهي ڪورديدا، بهتايهتي نووري عهلي ٺهمن، گهليڪ لايهني مهيلهو شرايهوهي له به ڪارهيناني (هر) روون ڪردوههتهوه. ليڙهه دهشي بليٺم ٺم دوو جوڙهي خوارهوه له به ڪارهيناني (هر) باسيان نه ڪراوه له نووسينهڪاني ماموستا وهبي و نووري عهلي ٺهمندا:

۱- هەر دەرپۆم و نایگه‌می. هەر دهخۆم و تیر نابم.

لهم به‌کاره‌یتانهدا سهره‌رای (به‌دهوامی) و به‌ولای عه‌تفی عاده‌تییه‌وه جۆریک (تلازم) هه‌یه که له نمونه‌کانی نووری عه‌لی ئەمین په‌یدا نییه. دوو نمونه‌ی: (أ- گۆیژه هەر بگری تا ناخر زهمان. ب- مندا له‌که هەر گریا تا خه‌وی لی کهوت) به‌رده‌وامی و عه‌تفیان تیدا، به‌لام ئەو (تلازم) ه‌مه‌وه‌یه‌یان تیدا نییه که له دوو رسته‌ی ژماره (۱) ی سهره‌ودا هه‌یه. پێوه‌ندی نیتوان (هەر گریا) و (تا خه‌وی لی کهوت) پێوه‌ندی (سهره‌تا و کۆتایی - پێشه‌کی و ئەنجام) ه‌نه‌ک (تلازم). ئەم واتایه تایبه‌تییه‌ی ناو رسته‌کانی نمونه‌ی ژماره (۱) وای کردووه رسته‌کان (و) ی عه‌تف به‌خۆیانوه بگرن، که ده‌زانین له رسته نمونه‌کانی نووری عه‌لی ئەمین هاتنی (و) مومکین نییه. ده‌شی بلیتین ئەمه‌ش په‌کێکه له‌و به‌کاره‌یتانهدا (و) له‌گه‌ل (هەر) دا که تا ئیستا به‌وردی باسی لی نه‌کراوه. به‌لی، مومکینه ئەم (و) ه‌ له رسته‌کان دهر‌بهاو‌یتریت و بگوتری (هەر دەرپۆم نایگه‌می - هەر دهخۆم تیر نابم) به‌لام ئاشکرایه واتای (تلازم) ه‌ باس لیکراوه‌که زۆر کز ده‌بیته‌وه. به‌هه‌مه‌حال دهر‌هاو‌یشتنی (و) ه‌که له رسته‌کاندا ئەو راستیه ره‌ش ناکاته‌وه که هاتنی (و) هەر لهم جۆره به‌کاره‌یتانهدا جایزه، جۆره‌کانی پێشتر باسیان کرا، (و) یان تیدا نابی تا‌کو بلیتین ده‌شی یا ناشی لیتان دهر‌بهاو‌یتریت.

۲- هەر خه‌لقه و به‌ره‌و شایی دهر‌وات. هەر پارویه و هه‌لده‌ری.

لهم نمونه‌نهدا (تلازم) په‌یدا نییه به‌لام به‌دوايه‌کتر داهاتن (تتابع) یک په‌یدایه که ری نادا (و) ه‌که دهر‌بهاو‌یتریت له رسته‌کان. ئەم دوو نمونه‌یه‌ی ژماره (۲) به‌لای که‌مه‌وه له دوو رووه‌وه جودا ده‌بنه‌وه له رسته‌کانی ژماره (۱):

أ- له‌لایه‌ن ئەوه‌وه که واتای (تتابع) مه‌به‌سته نه‌ک (تلازم)، هەر ئەمه‌ش هۆی تی نه‌چوونی (و) ه‌که‌یه.

ب- ئامرازی (هەر) لهم نمونه‌نهدا ژماره (۲) دا که وتوونه‌ته پێش ناوه‌وه

(هەر خه‌لقه - هەر پارهییه) له حالێکدا (هەری رسته‌کانی ژماره ١) که‌وتبوونه پیش‌کاره‌وه (هەر ده‌رۆم - هەر ده‌خۆم). سه‌رنج ده‌ری ده‌خات، زۆر جێی خۆیه‌تی ئەم (و)ه له نیوان (ناو)اندا واتای (تتابع) په‌یدا بکات چونکه ئەو شتانه و ئەو که‌سانه‌ی به‌ر واتای (ناو) ده‌که‌ون قابیلی ژماردن، (تتابع)یش خۆی له خۆیدا جو‌ریکه له ژمران، وه‌ک که‌ ده‌نکه ته‌زیبج به‌دوا یه‌کتردا به‌ری ده‌کرین له واقیعه‌دا ده‌ژمرین هه‌رچه‌ند ژماره‌شیان بۆ به‌کار نایه‌ت. ده‌بی بشلیم (تتابع) له نیوان تاکه‌کانی (خه‌لق، پاره)دا په‌یدایه نه‌ک له نیوان ئەوان و فیعه‌کاندا.

ئەم (تتابع)ه‌ی که‌ به‌ هۆی واوی عه‌تفه‌وه په‌یدا بووه‌ وای کردوه‌ وشه‌ی (هەر) له به‌راییه‌ رسته‌دا ته‌رخان بێت بۆ ئەو ناوه‌ی به‌دوایدا دیت (هەر پیاوه - هەر پارهییه). له‌به‌ر ئەمه‌ به‌ هیج ته‌ئویلیک مومکین نییه‌ بگوتری لێره‌دا (هەر) ناوه‌لناوه‌ و پێوه‌ندی به‌ فیعه‌کانی کۆتایی رسته‌کانه‌وه‌ هه‌یه‌. پچرانه‌وه‌ی (هەر) له فیعه‌کانی کۆتایی رسته‌کان له دوو راستی زۆر ئاشکراوه‌ به‌ ئیسه‌پات ده‌گات:

یه‌که‌م: له‌وه‌وه‌ که‌ ئەگه‌ر واوی عه‌تف هه‌لگیرا و گوترا هەر خه‌لقه‌ به‌ره‌و شایه‌ی ده‌روا... واتای (تتابع) به‌جاری هه‌لده‌ستی و رسته‌ی (به‌ره‌و شایه‌ی ده‌روا)ش ده‌بێته رسته‌یه‌کی خه‌به‌ری و وه‌سفی عاده‌تی.

دووهم: ئەگه‌ر له‌ گوتیه‌ی (هەر خه‌لقه‌ و - هەر پارهییه)دا ئەم راناوه‌ی (ه - یه) هه‌لستیت [که‌ خۆی پیکه‌ینه‌ری ئیسه‌نده‌] و بگوتری (هەر خه‌لق - هەر پیاو) ئەوسا ئیمکان نامینی بۆ مانه‌وه‌ی (و)ی عه‌تف له رسته‌دا چونکه‌ جیگای واتای (تتابع) نامینی و وشه‌ی (هەر) ته‌نیا واتای (حصر) ده‌گه‌یه‌نیت، دیاریشه‌ (حصر) داخوازی واوی عه‌تف ناکات. تۆ که‌ گوتت (هەر خه‌لق و به‌ره‌و شایه‌ی ده‌روا...) شتیکت گوتوووه‌ بۆ واتا. [لێره‌دا مناقشه‌ی ئەو لایه‌نه‌ ناکه‌م نایا ئەگه‌ر له جیگه‌ی دوو وشه‌ی «خه‌لق، پاره» که‌ که‌سه‌ی سییه‌من، راناوی که‌سه‌ی یه‌که‌م و دووهم له‌کار به‌یتریت - به‌تایبه‌تی تاکه‌کانیان که‌ «من، تۆ»یه - نایا ئەم له‌کاره‌ینانه‌ راسته‌ یا هه‌له‌یه؟ که‌ گوتت (هەر ئیمه‌ین و

بۆی دهردهچين - هر ئيوهن و هه‌لدین - هر منم و ئاو ده‌خۆمه‌وه -
 هر تۆيت و كاله‌ك ده‌شكینيت) ئايا ده‌شى واتای (تتابع) له (ئيمه و
 ئيوه) دا هه‌بيت به‌و مه‌به‌سته‌ی كه هه‌رجاره يه‌كئيمان وه‌يا يه‌كئكتان
 كاره‌كه‌ی كردبیت و (تتابع) له‌و به‌دوايه‌كتردا هاتنه‌ بيته‌ دی؟ به
 نيسبەت (من، تۆ) وه، ئايا ده‌شى له‌ دووباره‌كردنه‌وه و ستياره‌كردنه‌وه
 و ده‌باره‌كردنه‌وه‌ی هه‌مان كار واتای (تتابع‌ی) (من، تۆ) له (تتابع‌ی)
 كاره‌كاندا په‌يدا بيت؟ دمه‌ته‌قه له‌سه‌ر ئەم لايانانه دريژه‌ی زۆری هه‌يه
 و خۆمی لى لاده‌دم، ته‌نيا ئه‌وه‌نده ده‌لیم، ئەم ديارده ريزمانيه‌ش
 يه‌كئكه له‌و فه‌رقانه‌ی كه كه‌سانی يه‌كه‌م و دووهم له‌ كه‌سى ستيه‌م
 جودا ده‌كه‌نه‌وه له‌و رووه‌وه كه كه‌سى يه‌كه‌م و دووهم مه‌حدووده به
 قسه‌كه‌ر و قسه‌ بۆ كراو ئيتر جيگريان په‌يدا نابیت به‌لام كه‌سى
 ستيه‌م بریتيه له‌ هه‌موو دنيا و خه‌لق و چشتی غه‌يری كه‌سى يه‌كه‌م و
 دووهم، هه‌ريه‌كئكيش له‌وان كه غائين هه‌زاران هه‌زاران جيگريان
 هه‌يه....] كه هاتیت راناوی ئيسنات له‌ رسته‌كه ده‌رهاويشت و له
 جياتی (هر خه‌لقه - هر پاره‌يه) گوتت (هر خه‌لق - هر پاره) به
 ناچاری واوه‌كه‌ی عه‌تف لاده‌چیت چونكه (تتابع) نه‌ما (حصر) هاته
 جيگيه‌وه (هر خه‌لق ده‌چيته شايی - هر پاره هه‌لده‌رژى..).

ئەم ليكدا نه‌وانه پتريان به‌به‌روه‌يه من لتيان ده‌برمه‌وه.

چەند تيبينيه‌كى گشتی هه‌ی له‌باره‌ی بيروپرای مامۆستا وه‌ه‌بى و
 نووری و له‌باره‌ی تيكراى ده‌ور و س‌روشتي (هر) هوه له‌م خالانه‌ی
 خواره‌وه‌دا ده‌ريان ده‌برم:

١- هر رسته‌يه‌يكی بى كار وشه‌ی (هر) ى تيدا بوو دياره له‌ويدا
 (هر) ئاوه‌لكار نييه چونكه كه كار نه‌بوو ئاوه‌لكاريش نابى. به‌و پتیه:
 ١- كه گوتت (هر دارا مه‌رده) و مه‌ردايه‌تیت حه‌صر كرد له‌ دارا
 ته‌ئسیری (هر) ت به‌خشی به (دارا) له‌وه به‌ولاوه بشلتي (هر دارا
 مه‌رد بوو - هر دارا مه‌رد ده‌بى) وشه‌ی (هر) نابيته ئاوه‌لكار چونكه
 به‌به‌ر (دارا) براوه و ده‌خلى به‌سه‌ر فعله‌كه‌وه نييه.

دهشی ئەم دارشتنه بۆ هەره‌شه به‌کار بێت وەک: هەر بیگه‌می لێی
ده‌دهم - هەر بیببینم خۆم ده‌زانم چیی لێ ده‌که‌م. له‌وانه‌یه له‌ باری
پێچه‌وانه‌دا بۆ ترسان به‌کار بێت وەک: هەر رێی هه‌بی پلارم تێ
ده‌گرێ... زه‌هره‌رم لێ ده‌دات.. ده‌رم ده‌کات... هتد.

سه‌رنج ده‌ری ده‌خات نمونه‌کانی ئەم تا‌قمه‌ی (د) جگه له‌وه‌ی واوی
زیادی تێدا‌بوو، هه‌موویان به‌ رسته‌ی ئینشائی ده‌ست پێ ده‌که‌ن.
له‌و رسته‌نه‌ی به‌ (انشاء) ده‌ست پێ ده‌که‌ن، سه‌ره‌رای هاندان و ترس
و هه‌ره‌شه و واتای تریش که هه‌بی، واتای (مه‌رج) هه‌یه.

۳- جو‌دا‌کردنه‌وه‌ی (هەر) که بۆ (حصر) بێ له‌و (هەر)‌ه‌ی که بۆ
به‌رده‌وامییه به‌ سه‌لیقه و به‌ پێی جو‌ری ده‌رب‌رینی ئاخاوتن ده‌بیت
چونکه هه‌ردوو مه‌به‌ست یه‌ک شێوه به‌کاره‌ینانی (هەر)یان هه‌یه. که
گو‌ت (دارا هەر خواردی) له‌وانه‌یه مه‌به‌ستت ئه‌وه‌بێ که زۆر
به‌رده‌وام بووه له‌سه‌ر خواردن، له‌وانه‌یشه مه‌به‌ستت ئه‌وه‌ بێ که ته‌نیا
خواردوویه‌تی و نه‌یخواردووته‌وه.

۴- له‌ لایه‌نی (ئاوه‌لکار و ئاوه‌لناو...)بوونی (هەر)ه‌وه ده‌بی ئه‌وه بزانی
که (وصف)یک له‌ وشه‌ی (هەر)ه‌وه بۆ ناوه‌که وه‌یا کاره‌که په‌یدا نابێ
چونکه له‌ (هەر)دا واتای (وصفیه) په‌یدا نییه. هاتنی (هەر) له‌گه‌ڵ
کاردا ده‌یکات به‌ ئاوه‌لکار، هه‌روه‌هاش هاتنی له‌گه‌ڵ ناو‌دا ده‌یکات به
ئاوه‌لناو بێ ئه‌وه هاتنه‌که ده‌خلی به‌سه‌ر (وصف)ه‌وه هه‌بی. له
نیوه‌به‌یتی حاجی ق‌ادردا که ده‌لێ (هەر منم ئیسته وارسى عیسا)
وشه‌ی (هەر) ته‌نیا ئه‌وه‌نده‌ی کردووه که وارسبوونی عیساى ح‌صر
کردووه له‌ حاجی، له‌مه‌شدا سی‌به‌ری وه‌سفیش په‌یدا نابێ. که
ده‌شلێی (هەر ده‌خۆم تا تیر ده‌بم) چ وه‌سفیکى کارى (خواردن)ت
نه‌کردووه له‌وه به‌ولاوه که به‌رده‌وامبوونی خۆت له‌سه‌ر خواردن به‌و
(هەر)ه‌ ده‌رب‌رێوه. رسته‌ی (هەر ده‌خۆم) موقارنه‌ بکه له‌گه‌ڵ (تیر
ده‌خۆم) ده‌بینی له‌ تیرخواردندا وه‌سف هه‌یه وەک ئه‌وه‌ی گو‌تبیتت
(خواردنیکى تیر ده‌خۆم)، که‌چى (هەر ده‌خۆم) پ‌یدا‌گرتن و سووربوون

لهسه ر خواردنی تیدایه و بهس که وا به هیچ کلۆجیک و له هیچ روویکهوه بهر واتای (وصف) ناکهون. ئەم راستییە دوو ئەنجامی لێ دهکهوێتهوه:

آ- زاراوهی (ئاوهلناو) دهخلیکی نییه بهسه ر (صفه) ی عه ره بیهوه، ئەوهنده نهی که ناوانه ئاوهلناویکی کوردی وهک (جوان) که وهسفی تیدایه، لهگه ل سیفه تیکی عه ره بی وهک (جمیل) یه کتر دهگر نهوه.

ب- زاراوهی (ئاوهلناو) ته نیا ئەوهنده ی به مه بهست گرتوو ه که وشه لهگه ل ناودا بیت، ئیتر وهسفی بکات یا نهیکات. ئەم راستییەیان وای کردوو ه گه لیک وشه ی لهیه کتر نه چوو ی بکه ونه ژیر زاراوه ی ئاوهلناوه وهک که وشه ی (هه ر) و وشه ی (ئازا) له دوو رسته ی (هه ر دارا هات - دارای ئازا هات) به ئاوهلناو بژمیتر درین له حالیکدا، که م و زۆر، خزمایه تییان له نیواندا پهیدا نییه. ئەم راستییە به وهنده رهش نابیتتهوه که ئاوهلناو دابهش بکری به (وهسفی، چهندی، ژماره یی... هتاد): ئیمه ئەگه ر بیتن وشه ی وهک (هه ر) دابنیتن له ژیر ناو نیشانی (ئهداتی پیداگرتن، چهصر، بهردهوام بوون... هتاد) و له ئاوهلناوی وه ر بگری نهوه چ زه ره ریک له ریزمانی کوردی نادهین، بگره خزمه تیشی دهکهین... ئەم تییینییه زۆری به بهروه هیه، چی تری لهسه ر ناڕۆم.

۵- وا دهزانم وشه ی (هه ره) که ئامرازی (تفصیل) ی پله ی بالایه (Superlative)، ئەویش شیوه ییکی (هه ره). که ده لیتی (هه ره جوان) بهردهوامی یکی سه ره ووژوو ر بردنی وشه ی (جوان) ی تیدایه وهک ئەو بهردهوامییه که ی که له رسته ی (هه ر خه ریک بوو - هه ر داوای کرد - هه ر برۆ... دا) هه سته ی پی دهکری ت.

۶- تییینی له نمونه کانی مامۆستا وه بی:

آ- که ده لیتی (هه ر دوینی)، له وانیه وشه ی دوینی رسته ییکی وه های به دوا دا بیت بیکاته ئاوه لکار وهیا ناوی کات. به نمونه، له م نیوه به یته ی حاجی قادر دا که ده لتی:

«هه ر دوینی ئەهلی سوودان هه ستانه پی وهکو شیر»

وشه‌ی (دوینتی) ئاوه‌لکاره چونکه کاری (هه‌ستان)ی تیدا په‌یدا بووه، به‌لام که گوتت (له‌م هه‌فته‌یه‌دا هه‌ر دوینتی رۆژیکێ خۆش بوو) وشه‌ی دوینتی (ناوی کات)ه نه‌ک ئاوه‌لکار چونکه وه‌ک ئه‌وه‌یه بگوتری (له‌م گرووپه‌دا هه‌ر دانا راس‌تگۆ دهرچوو). (دانا و دوینتی) له‌یه‌ک حوکمدان. ئه‌وه‌نده هه‌یه له‌ به‌کاره‌ینانی ئه‌وتوئیدا ناشی بلیتی (...هه‌ر دوینتی خۆشه‌ وه‌یا هه‌ر دوینتی خۆش ده‌بی) چونکه کاتی به‌سه‌ر چوو هه‌روه‌ک ناتوانی بلیتی (هه‌ر دووسبه‌ی خۆش بوو) چونکه جارێ دووسبه‌ی په‌یدا نه‌بووه، چ جایی ئه‌وه‌ی بیده‌یته رابردوو.

ب- من له وه‌دا هاوباه‌وه‌ری مامۆستا وه‌ه‌بیم که وشه‌کانی (هه‌رچی - هه‌رچه‌ند - هه‌رچۆن) جوۆری لیکدراوی ئه‌داتی (هه‌ر) بن وه‌یاخود لیکدراوی (چی - چه‌ند - چۆن) بن، به‌لام ناشی بلیتی له‌م وشانه‌دا (هه‌ر) ئاوه‌لکاره وه‌یا ئاوه‌لناوه وه‌یا راناوه چونکه له‌ حاله‌تی لیکدراویدا تیکرای وشه‌ لیکدراوه‌کان یه‌ک وشه‌ی (لیکدراو) بێک ده‌هێنن و وا ده‌بی واتای تازه‌ش به‌ ده‌سته‌وه ده‌دن. سه‌رنج بگرت ده‌بینیت له‌ وشه‌کانی (هه‌رچی - هه‌رچه‌ند - هه‌رچۆن) دا واتا بێکی (مه‌رج) هه‌یه که له‌ بنه‌ره‌دا (چی - چه‌ند - چۆن) مه‌رجیان تیدا نییه، وشه‌ی (هه‌ر)یش نه‌ له‌ ته‌نیا خۆیدا مه‌رج هه‌یه، نه‌ هه‌موو جارانی‌ش له‌ رسته‌دا مه‌رج راده‌گه‌ینیت. [وشه‌ی «کام»یش له‌ حوکمی ئه‌واندایه].

ج- واده‌زانم وشه‌ی (هه‌رچی و په‌رچی) پێوه‌ندی به‌ وشه‌ی (هه‌ر)ه‌وه نه‌بیت. دوور نابینم له‌ (هه‌رج و مه‌رج)ی عه‌ره‌بیه‌وه وه‌رگیرابیت. به‌مه‌نده له‌و تێبینییانه واز ده‌هێنم، هی تریش ماوه..

۷- تێبینی له‌ نموونه‌کانی عه‌لی ئه‌مین

أ- وشه‌ی (هه‌ر) له‌ ته‌رکیبی (هه‌رکام - هه‌رچی) دا به‌ ئاوه‌لناو داندراوه وه‌ک که له‌ وشه‌کانی (هه‌ر من - هه‌ر هین - هه‌ر ئه‌مه - هه‌ر خۆم)یشدا به‌ ئاوه‌لناو داندراوه، قیاسیان له‌ یه‌کتر ناکریت چونکه (هه‌رکام - هه‌رچی) جوۆری لیکدراوی (هه‌ر)ه‌ له‌ گه‌ل ئه‌م وشانه‌دا و

مهرج پٽڪ دهينٽ، به لآم له گهل (من - هين - نه مه - خوٽم) دا وشه ي
 ليڪدراوى پٽڪ نه هيتاوه چونكه وهك نه داتى (حصر) دهورى ديتووه...
 نه م راستيه له تيبينى خالى (٦-) دا روون كراوته وه.

ليردها ده بى شتيكى گرنك بخريته بهر سه رنجه وه: من كه ده ليم
 (هه رچى - هه رچون - هه ركام - هه رچهند - هه ركى - هه ركوى)
 وشه ي ليڪدراون و مهرج راده گه يهنن، له مه دا ديار ده يكي ريزماني
 وردم ره چاو كر دووه: (هه ر) كه له گهل نه م وشه پرسيار يانه دا ديت و
 مهرج دروست دهكات، پٽويستى به هيتانى زياده پاشگر نيه بؤ
 دروست كر دنى وشه ليڪدراوه كه و پهيدا كر دنى واتاى مهرج، واته
 پٽويست نيه بگوتري (هه رچيٽك، هه رچونٽك)، كه چى نه گه ر له
 وشه ي عاده تيدا بيت و مهرج دروست بكات پٽويسته پاشگريك به
 تهركيبه كه وه بنووسيت دنا واتاى مهرج پهيدا نا بيت. به نمونه كه
 ده لى (هه ر شيك - هه ر كه سيك - هه ر ميوه پٽك - هه ر مه ليك...
 هتاد) تهركيبٽك دروست كر دووه ده توانى (مهرج) دا وا بكات وهك:
 هه ر مه ليك بفرى ده پٽك - هه ر كه سى بيته لام ريزى لى ده نيم -

«هه ر كه سى هات و گوتى من عاشقم باوه ر مه كن»

به لآم كه نه م نه داته ي (ٽك، ٽ) ت له وشه كان ستانده وه مهرجيان لى
 نافامر ٽه وه وهك كه بلٽى (هه ر مه ل...) مومكين نيه رسته يكي
 مهرجدارى به دوا دا بينيت به لكو ريت ده بى (حصر) پهيدا كه يت وهك:
 (هه ر مه ل گؤشتى خو شه) ... نه وه ي راستى بى نه م تيبينيه تا بلٽى
 ورده و گه ليكيشى كيشه به دوا دا ديت كه نيره جيگه ي وه ها
 به رفروه انى تيدا پهيدا نا بيت له بهر نه مه چى تر له سه ر تيبينيه كه
 ناروٽم و بؤ سه رنجى خو ينه ران و ليكؤينه وه ي دوور و قوولتري به چى
 ده هيلم.

ب- من له نووسينى ديكه مدا گوتوومه و له م ليكؤينه وه شدا دووباره م
 كر دووه ته وه، ناوه لكار ده بى له رسته ي خاوهن كارا بيت و پٽوه ندى
 به كاره كه وه هه بيت. به م پٽيه وشه ي (هه ر) كه له گهل ناوه لئاودا هات

نابیتته (ئاوہلکار). کہ واتہ بہ لای منہوہ وشہی (ہەر) لہ تہرکیبہکانی (ہەر ئەم باخہ - ہەر ہندی سئو - ہەر چہند ئەسپیک.. دا ئاوہلکار نییہ ہەرہوک وشہی (زۆر) لہ (زۆر جوان) دا ئاوہلکار نییہ. ئەم بۆچوونہی کہ من لێرہدا پیتی رازی نیم لہ ریزمانی ئینگلیزییہوہ ہاتووہ چونکہ لہ ویدا کہ ئاوہلناویک ئاوہلناویکی تری وەسف کرد دەبیتتہ ئاوہلکار..

ج- وشہی (ہەر) کہ لہ گەل ئامرازی پریپۆزیشن [نووری عەلی لہ میسالہکاندا پیتی دەلی ئامرازی تعلق] ہات چ دەلالہتیکی ریزمانیی تاییہتی نییہ کہ پتویست بکات حوکمیکی سەر بہ خۆی لی ہەستیت، ئەوہندہ نہبی کہ بگوتری وشہی (ہەر) ہەلدہگری بکەویتتہ پیش جۆرہا وشہوہ چونکہ لہو بہیہکەوہ ہاتنہدا نہ وەسف ہہیہ نہ شیوہی لیکدراویش پەیدا بووہ [تہرکیبی «ہەر وەک - ہەرتا، کہ بووہتہ ہەتا» لیکۆلینہوہ ہەلدہگری]. کہ دەلی (ہەر) لہ سەر شەقامەکە راوہستابوو - ہەر بۆ تۆ زەحمەتہ - ہەر بہ تۆ دەوترم... دەوری (ہەر) لہ تیکرای رستہکەدایہ نہک لہ گەل (لہ، بۆ، بہ) دا.

د- لہ لاپەرہ (۳۶۹) ی ئەم کتیبہ، نووری عەلی ئەمین دوو نمونہی ہیناوتہوہ کە بہ لای رای ئەوہوہ لہو نمونانہدا (ہەر) دەوری (استثناء) ی دیتووہ، نمونہکانیش ئەمانہن:

مندالہکان ہاتن، ہەر تۆ نہ ہاتیت.

سەوزەکەم ہەموو خوار، ہەر کہوہرہکە نہبیت.

نەختیک وردبوونہوہ دەری دەخات وشہی (ہەر) لہم رستانہدا پتوہندی بہ (استثناء) ہوہ نییہ چونکہ دەورہکە ی بریتیہ لہ (حصر) بہ لام رستہکان مەنفین، ئیمہ کہ دەلین (ہەر تۆ ہاتیت) واتای (ہاتن) مان حەصر کرد لہ (تۆ) دا، کہ دەشلین (ہەر تۆ نہ ہاتیت) واتای (نہ ہاتن) مان حەصر کرد لہ (تۆ) دا. ئەم لایەنہ پتر روون دەبیتتہوہ بہوہدا کہ وشەکە ی (ہەر) لہ رستہکان دەرہاوترین:

مندالہکان ہاتن، تۆ نہ ہاتیت.

سه‌وزده‌گم هم‌وو خوارد، که‌وره‌که نه‌بیت.

ده‌بینین که‌م و که‌سری به‌سهر واتای رسته‌کاندا نایه‌ت، به‌لام که‌ بی‌ین
وشه‌ی (جگه) له رسته دهر‌هاویژین واتا له رسته‌دا نامیتیت نه‌ک هر
(استثناء):

مندال‌ه‌کان هاتن جگه له تو.

مندال‌ه‌کان هاتن له تو.

لیتره‌شدا ده‌ست له تیبینی‌ه‌کان هه‌لده‌گرم له‌بهر دریزه‌کیشانیان.

[ده‌مراستی لیژنه]

۲۱- نامرازی (هه‌رکه‌ی عه‌تف):

له‌و سه‌رچاوانه‌ی له‌بهر ده‌ستی لیژنه‌دایه، که‌سیتی نه‌دیت له نووسه‌رانی کورد
که‌ له وشه‌ی (هه‌رکه) به‌سه‌ریه‌که‌وه دوا‌بیت. به‌بیرو‌رای لیژنه‌ ئه‌م وشه‌یه له دوو
وشه‌ی ساده‌ی (هه‌ر) و (که) پتک هاتوو که هه‌ردووکیان ته‌واوکه‌ری یه‌کترن بۆ
پتکه‌پتانی مه‌به‌سیتیک، نه‌ له (هه‌ر)ی ته‌نیا و نه‌ له (که)ی ته‌نیا به‌دی ده‌کریت.
له‌م نموونانه‌ی خواره‌وه جووری به‌کاره‌پتان و ده‌وری له رسته‌دا دهرده‌که‌ویت:

۱- هه‌رکه تو‌م دی، وه‌ک گول‌گه‌شامه‌وه.

۲- هه‌رکه په‌نجه‌ره‌که کرایه‌وه، بایه‌که وزووزمی هیتا.

۳- هه‌رکه رویشتم، دهرگا‌که دابخه.

۴- هه‌رکه به‌هار بیت، گول‌ده‌گه‌شیته‌وه.

له نموونه‌ی یه‌که‌م و دووه‌مدا وشه‌ی (هه‌رکه) ته‌نیا ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر (کات)
ده‌کات، به‌لام کاتیکی کتوپری بی مه‌ودا (فجائی).

له نموونه‌ی سیتی‌م و چواره‌مدا وشه‌ی (هه‌رکه) سه‌ره‌رای ده‌لاله‌تی بۆ (کات)،
جووره مه‌رجیکیشی تیدا به‌دی ده‌کریت، له‌بهر مه‌رجه‌که‌ش، ئه‌و کتوپری و بی
مه‌وداییه‌ی له دوو نموونه‌که‌ی پیشووتردا هه‌بوو، له‌مانه‌دا دهرناکه‌ویت.

تیبینی:

وا ده‌بیت له رسته‌یه‌کدا دوو وشه‌ی (هه‌ر) و (که) به‌جوداوازی به‌کار دین، وه‌ک:

به خوا هر تۆی که کاری وها بکهیت.

لیتره‌دا ئەم دوو وشه‌یه ئامرازی لیکدراوی (هه‌رکه) نین و له یه‌کتر ترازابن له رسته‌دا، بگره هه‌ریه‌که‌یان به‌سه‌ربه‌خۆیی هاتوون و ده‌وری خۆیان به‌جودا له‌رسته‌که‌دا دیتوووه.

۲۲- ئامرازی (که‌چی) ی عه‌تف:

له‌و سه‌رچاوانه‌ی که له ئامرازی (که‌چی) لیکدراو ده‌دوین:

۱- نووری عه‌لی ئەمین، له ریزمانه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۵۰) وشه‌ی (که‌چی) به ئامرازی (عطف) داده‌نیت و ئەم نمونه‌یه‌ی بۆ هیناوه‌ته‌وه:

من ده‌رسه‌که‌م ده‌خوینم، که‌چی ئەو پیم پی ده‌که‌نی.

۲- له کتییی زمان و ئەده‌بی کوردی پۆلی شه‌شه‌می ئاماده‌یی لاپه‌ره (۱۶) وشه‌ی (که‌چی) به ئامرازی به‌سته‌نه‌وه (عطف) داده‌نیت و ئەم میسالا‌نه‌ی بۆ هیناوه‌ته‌وه:

خۆی رۆیشت، که‌چی مندا‌له‌که‌ی به‌سه‌ر مندا به‌جی هیتشت.

لیژنه سه‌رنجی دایه ته‌رکیبی وشه‌ی (که‌چی): دیاره به رواله‌ت ئەم وشه‌یه‌ش وه‌کو (ئه‌گه‌رچی) و (هه‌رچی) له دوو که‌رت پیک هاتبیت؛ که‌رتی (که) و که‌رتی (چی) به‌لام لیتره‌دا تیبینییه‌کی گرنگ ده‌بیتته به‌ره‌ه‌لستی ئەوه‌ی که بلتین وشه‌که لیکدراوه، تیبینییه‌که‌ش ئەمه‌یه:

له دوو وشه‌ی (هه‌رچی) و (ئه‌گه‌رچی) دا، ده‌وری (هه‌ر) و (ئه‌گه‌ر) ئاشکرایه که ده‌وره بنجییه‌که‌ی خۆیا‌نه، به‌لام وشه‌ی (که) له (که‌چی) دا، ئەو ده‌وره‌ی نه‌ماوه که به‌عاده‌ت له رسته‌دا ده‌یبینیت، به نمونه و بۆ روونکردنه‌وه ئەم چه‌ند رسته‌یه خرا‌نه به‌رچاو:

۱- به‌کاره‌ینانی (هه‌رچی) و (ئه‌گه‌رچی):

آ- هه‌رچی ده‌که‌م، بی سووده.

ب- ئەگه‌رچی لیت دوورم، هه‌رگیز فه‌رامۆشت ناکه‌م.

۲- به‌کاره‌ینانی (که‌چی):

آ- من پارهم بۆ هینای، کهچی لیت وهرنه گرتم.

ب- مندالکه زۆر گریا، کهچی کهس نه چوو به لایه وه.

لهم نموونانه دهرده که ویت (کهچی) ده که ویتته نیوان دوو رسته وه، نهک وهک (ههرچی) و (ئه گهرچی) که له پێشه وهی رسته وه دین، ههروهها (کهچی) پهیدابوونی شتیک به دهسته وه دعات، که ده بوو روو نه دات.

له بهرئه مه بریاردان له سههر چۆنیتی پیکهاتنی (کهچی) پێویستی به لیکۆلینه وهیتی پتر ههیه له وهی که بۆ لیژنه دهلویت.

۲۲- ئامرازی (چونکه) ی عهتف:

له زمانه وانه کانی کورد:

۱- نووری عهلی ئەمین له ریزمانه کهیدا لاپه ره (۱۵۰) ئەم ئامرازه به عهتف داده نیت و ئەم نموونه یه شی بۆ هینا وه ته وه:

بریار بێ نه تاندوینم چونکه درۆ ده کهن.

۲- کتیبی (زمان و ئەدهبی کوردی) قوتابخانه ئاماده یییه کان بۆ پۆلی شه شه م لاپه ره (۱۶)، ئەمیش ئەم ئامرازه به عهتف داده نیت و ده لیت ئەم ئامرازه دوو رسته ی جیاواز له رووی واتا وه یه ک خستوه، وهک:

باخه کهم فرۆشت چونکه پارهم پێویست بوو.

۳- مامۆستا توفیق وهه بی له لاپه ره (۲۹) ی فهره ههنگه کهیدا (چونکه، چونکو) ی به ئامرازی عهتف دانا وه، واتا که شی به ئینگلیزی since because لیک دا وه ته وه، به لام ههچ نموونه ی بۆ نه هینا وه ته وه.

۴- جگه رخوا یین له (آوائو ده ستورا زمانی کوردی) لاپه ره (۱۰۴) له ژیر ناوی (آلافی سه بۆنی) ده لیت:

(چکۆ): یه ک دبێژی: کاک بارام! بۆچی نای مالا مه؟

ئه وه دبێژی: چکۆ تول مالی، ئەز ناییم.

به لای لیژنه وه ئام ئامرازه (چونکه) هه ر عهتفه، به لام پێویسته له وه بکۆلریته وه، که نایا ئەم وشه یه ساده یه یا ناساده.

لیژنه بۆ ئەو دەچیت که وشەکه ناساده بیت له دوو وشە (چون) و (که) پیک هاتبیت؛ لایەنی تەرجیحی ئەم رایەش لەووە دەیت که:

۱- هەردوو وشە (چون) و (که) له ئاخاوتنی کوردیدا وشە سەربەخۆن، وا دەرەکه ویت، هەر خۆیان بن و (چونکه) یان لێ پیک هاتبیت.

۲- ئامرازی (که) له گەڵ گەلی وشە تریشدا وشە ناسادهی پیک هیناوه، لەووە فیکر بۆ هیندی دەروات که وا لێرەشدا وشە (که) ئەم دەورە پیکهتانی وشە ناسادهی بینیبیت، بەلام پێوستە یەک تیبینی گرنگ بکریت ئەویش ئەمەیه: له زمانی تورکیدا وشە (چونکی) بە واتای (چونکه) بەکار دیت، له ئاخاوتنی کوردیشدا (چونکی، چونکو، چکۆ) هەن، که ئەمە له روالهتدا هەلدهگریت وشە (چونکه) بۆ سەرچاوهیهکی تر بگێریتەوه. له بارهی (چونکه) وه، که لیکدراوی (چون) و (که) بیت، ئەمانه دینه بەرچاو:

۱- وشە (چونکه، چونکی، چوکو) هەرسێکیان بەکار دین.

۲- روالهتی شیواوی ئەم سێ وشهیهی سەرەوه له ئاخاوتندا، وهای لێ هاتوووه: (چوکنی... چوکمانی...).

ئەم تیبینیانە زیهن بۆ ئەو دەبات، که وا رەنگه (چونکه، چونکی، چوکنی، چونکو) ئەو ناسادهیه نەبن، که له وشە (چون) و (که) پیک هاتین، له گەڵ ئەمەشدا چاو ناپۆشریت له وهی (چونکه) دوو کهرتی ئاشکرای به روالهتی تیدا یه (چون - که) هەر وه ها دەشیت (چونکه) له (چۆن - که) وه هاتبیت، که دەزانین له زۆر وشەدا واوی قووچاو دەرکریت به واوی کراوه یاخود به پێچهوانه:

ئەتۆ ئەتوو

چەقوو چەقۆ

سوور سوور

رۆن رۆون

له تیکرای ئەم تیبینیانەوه دەرەکه ویت، بریاردانی پیکهاتنی (چونکه) له دوو وشە (چون - که) ی عەتف لیکۆلینه وهی پتری پێ دەویت له وهی که لیژنه دەتوانیت کات و چالاکیی خۆی بۆ تەرخان بکات.

سێیه م - له رووی روخسار (قۆرم) هوه:

لیژنه ههتا ئیستا له ئامرازی عهتف له رووی زاراوه و پیناسین و واتاوه دواوه،
ئهنجادیتته سهه لیکۆلینهوه له رووی روالهتی وشهکانهوه. ئهم ئامرازانه له لایهن
روخسارهوه دهکرتین به دوو بهشهوه:

۱- ساده.

۲- ناساده.

سادهکانیان ئهمانهن:

و

وه (لهمهوهر گوتمان عهههههههه و هاتووته ناو کوردیههوه).

ش، یش، ژێ

ههه

بهلام، بهلان (بهلاوهکوونێ، بهلانهکینێ)

یا

ئهه

تا

کهه

که

ئهگهر، گهر، ئهر

دهنا

جگه (روالهتی شیاووی: جگهر)

ناسادهکانیان ئهمانهن:

ژێ ژێ

یان، یانێ، یاخۆ، یاخوو، یاخود، یاخوت، وهیا، وهیاخود، وهیاخوت.

نهک، نهوهک، نهکوو، نهوهکوو.

تاکوو، ههتا، ههتاکوو، ههتاوهکوو.

چونکه، چونکی، چونکینێ (روالهتی شیاووی: چونکی، چوکمانێ).

ئهگهنا، ئهگینا، ئهگین، ئهگهنا، ئهگهنه.

ئەنجا، ئىنجا، ئەمجا، ئىمجا (روالەتى رەشۆكى: ئەوجاوە كىنى،
ئەنجانە كىنى...).

بەشكو، بەشكە، بەشکم، بەشكەم.

بەلكو، بەلكە، بەلكم، بەلكەم.

بەجگە، بىجگە، (روالەتى رەشۆكى: بىجگەر).

ئوسا، ئوساژى

جارا، جاراژى

هەركە، هەكە

كەچى

نە... نە

تیبىنى:

وشەى (وہلى، لى) كورتکراوہى وشەى (ولیکىن)ە، وەک لەم نمونانەدا

دەردەكە ویت:

۱- حاجى قادر دەلى:

كورى غیلمانە كچیان عەینى حورى

نەزەربازن وەلىكىن دووربە دوورى

۲- شاعیری فارس دەلى:

بگفتا من گلى ناچیزه بودم

ولیکن مدتی باگل نشستم

روونکردنه وه پیتیکی پیویست

لیژنه به دوا لیبوونه وه له باسی (نامرازی عهتف) هاته سهر لیدوان له جوړی لیکوآینه وهی نهو به شانهی تری ناخاوتن که دمینیتته وه له پاش به سهرچوونی باسی ههشت به شی باس لیکراودا که ئەمانه بوون:

۱- ناو

۲- راناو

۳- ناوه لئاو

۴- کار

۵- چاوگ

۶- ناوه لکار

۷- نامرازی پرپیوژیشن Preposition

۸- نامرازی عهتف (پتوهندی). Conjunction

چی دمینیتته وه له به شهکانی تری ناخاوتن، له وانیه نهویش دابهش بکریتته وه بو چهند به شیک. له هندی ریزمانی ئینگلیزیدا ته نیا نامرازی ته عهتف Interjection به به شیک سهر به خو دانراوه، دیاره نه مهش به هوئی تاییه تیکی Interjection وهیه، که نابیتته کهرتیکی وشه و هه میشه به جودا له ناخاوتندا دهرده که ویت. له هندی کتیبی تردا بهو نامهیه که دهوری له رسته دا نییه به به شیک ناخاوتن دانه نراوه، وهک کتیبی:

AN ENGLISH GRAMMAR BOOK له دانانی Evan C. Penglis له ناخاوتنی کوریدیدا ئەم دیاردهیهی به کارهتانی وشهی سهر به خو بو دهرپرینی (تعجب) و واتای وهک نهو شتیک بهرچاوه و دهشی وشهکانی (تعجب) یش وهک هی-Preposition یا پتوهندی (عهتف) له ژیر ناو نیشانی به شیک تاییه تی ناخاوتندا لیکوآینه وهی لی بکریت چونکه به ئیستیقرا دهرده که ویت که نامرازهکانی (تعجب) له کوردیشدا وهک له ئینگلیزیدا هه بوونی سهر به خو یان هیه و تیکه ل به ته کوینی وشهی تر نابن. له بهر ئەمه لیژنه وای به پیویست زانی نامرازهکانی (Interjection - تعجب) به به شیک سهر به خو ناخاوتن دابنیت و بیخاته ریزی به شهکانی پتسووتره وه وهک سهر به باس تیکی سهر به خو.

[روونکردنه وه:

نهختیک سهرنج دهري دهخات که وشهکانی تا قمی (تعجب) له زمانی کوردیدا هی وه هیان تیدایه، نهک هر وجودی سهر به خویان ههیه و نابنه کهرتی وشه ی تر، به لکو ده توانم بلیم له رسته شدا وهک نامرزی پیوهندی دهور ده بینیت. لهم جووره وشانه وشه ی (بریا، خوژی، کاشکی) واتای (لیت، لعل) ی عه ره بی راده گه یهنن که دهوریان له رسته دا وهک هر به شیکی تری گرنگی ئاخاوتن ئاشکرا و حیساب بو کراوه. وشه ی (خوژی) دیاره له (خواستن) هوه هاتووه، بهم پییه ده بیته وشه ییکی داتا شراو (مشتق) که واتاکه ی له بنجیکی ناسراوی واتاداره وه سهر هه لده دات به مه شدا ده زاندری که دهوری له رسته دا جیگه ی گومان نییه. کورد ده لیّ (خوژیم به خوژیداران..)، که له ویدا پاشگر به دوا (خوژی) دا هاتووه. پوخته ی گوته ئه وهیه، ئه م ئه مرزانه له کوردیدا نابیّ به بیروپای ریژمانه کانی ئه وروپا بگیریین به تایبه تی دوا ی ئه وه ی په راویزی Interjection له کوردیدا وه ها پان ببیته وه که (تعجب، نارهبازی، ئاوات..) و واتای تریش بگریته وه.

دهمراستی لیژنه]

ئامرازی "تعجب"

یەكەم - لە رووی زاراوهوه

لیژنه بۆ دۆزینهوهی زاراوهییکی پەسند، کە بەرانبەر (تعجب - Interjection) بوووستی نمایشتیکی نووسینی لێره بە پیشهوهی کرد:

أ- سهعید سەدی لە ژێر ناونیشانی (ادوات ترجی) دا گوتویهتی:

(ل: ۵۲) ادوات ترجی - چەند لفظیکن رجا و تمنايان پی دەکری بعضی لهوان ئەمانەن.

خوزگا - خوزگایهكو

كاشکی

بهلكو - بهشکم

بریا

نموونهشی بۆ ههموو وشهكان هیناوهتهوه.

دواتر له لاپهڕه ۵۹ - ۶۲ له ژێر ناونیشانی (اصوات) چەندین وشە دینێ بە

نموونهی (بانگکردن، تعجب و تنبیه و تحذیر و تحسین) بۆ (انسان و

حیوان...) کە ئەمانەن خوارهوهن

(ئەری، ئەی، هو - هوهو، ئافرین، اف، بهبه، وهوه، ههه، پهه، پهکو، اخ

داخ، وای، اوف، حیف، داد، ای، اوی، ها، وریابه، خبردار، آمان، کورهکوره،

زینهار - پش پش، گدی گدی-).

ب- نووری عەلی ئەمین لە کتیبی (قواعدی زمانی کوردی - بەرگی دووهم) زاراوهی

(ئامرازی دەنگدان) ی بەکار هیناوه، ئەمانەشی بە ئامراز داناوه (ئەی، هۆ،

ئەری، ه (کورره)، هکه (ژنهکه)، یا (یاخوا)، ی (پووڕی)، ئای، ئای ئای، ئادهی،

چش، دهچش، ههست، وهی، وهی وهی، هیزه، ئۆی، ئۆف، ئاخ، خۆزگه، بریا،

کاشکی، هاها، ئەها، دەک، ئەک، هەک، هەئ، وای، داد، داخ، پەح، پەکو، دەئ،
دەدەئ، ئۆخەئ، ئاخۆ، هەو).

ج- لە کتێبی (زمان و ئەدەبی کوردی) بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی لە لاپەرەکانی
١٨ - ٢٢ باسی [١- ئامرازی «خۆزگە، خۆزگەم، کاشکا، بریا»

٢- ئامرازی بانگکردن «ئەئ، هۆ، ئۆف، ئۆخەئ»

٣- ئامرازی سەرسووڕمان «ئای، وای، ئایا، پەکو، هاها، هەک، پەح» [دەکات و
نموونەئ بەکارهێنانیان دیتیتەو.

د- جگەرخوازێن لە کتێبی (ئاوا و دەستورا زمانی کوردی، لاپەرە - ٩٥ - دا)
باسی (ئالاقی هیقی) ی کردوو و دەئ (خوهرزی، خوهرکا، کیشکا، بەریا)
ئەدات (هیقی و خوهرزی - تمنی و ترجی)ن.

لە لاپەرە (٩٧) دا ناوێشان (ئالاقی تەعجب) دا دەئ: (ئالاقی تەعجب ئەون کۆ
چە دەما مەروۆف عەجیب مای دەمینی یەکی ژوان دێژێرێ گلک جارێن پرسیار ب
تەعجبەرە تێ خویاکرن) ئەمانەشی بە (ئالاقی تەعجب) داناو:

(هههها، ئایا، پەک، هەک، ئیو «عیو»، ایش - دەئ ئەم وشەئە یەزیدیئە،
ئەزێرک، هۆ، ها، پەکو، پەح، وەئ، وەئ، وەئ، وەئ، وەئ، وەئ).

ج- مامۆستا توفیق وەههئ لە کتێبەکەیدا (دەستووری زمانی کوردی، لاپەرە -
١٩ -) بەم جۆرە لە نیدا «نداء» داو:

ئەدات نیدا دەنگێکە کە بۆ پێشاندانی حسیکی وەکو خۆشی، عەجباتی، پەژارە،
ترس.. هتد بە کەلک ئەهێنرێ، ئەمانە لەگەڵ کەلیمەکانی تری جوملەدا لاقەئەکیان
نابێ، وەکو:

ئای! لەبیرم چوو.

ئۆخەئ! رزگارم بوو.

ئۆف! لە دەست تۆ وەختە شیت بێم.

لەم جوملاندا «ئای!» بۆ عەجباتی «ئۆخەئ!» بۆ خۆشی، «ئۆف!» بۆ پەژارە بە
کەلک هێنراون.

هەر وەها لە لاپەرە «٤٨» لە وظیفەئ نیدا دەدوێت و دەئیت:

ناوی کەسێ یا شتێ کە هەر بۆ بانگکردن و روو تیکردن بە کەلک بەینرێ و
لەگەڵ هیچ فعلیکا لاقەییکی نەبێ پێی ئەلێن نیداکراو، وەکو:

کورە، تۆ بۆچی ناچیتە مەکتەب؟

ئەمجارە نۆرە ی تۆیە، پشکو.

لەم جوملانەدا «کورە»، «پشکو» نیدا کراون.

هەر وەها لە دروستکردنی ناوی نیداکراویشدا دەلیت:

۱- لە ناوی تاکا:

ء. حەرفێکی «ه» (*) ئەخریتە دوا ی ئەو ناوانەووە کە دوا حەرفیان دەنگییە، ئەو
ناوانە ی کە دوا حەرفیان حەرەکە یە، هیچ ناخریتە دوا یانەووە، وەکو:

کورە، جووتیارە، ئاغا، میرزا.

ب. هەندێ جار ئەداتی تەعریفی «هکە» ئەخریتە دوا ی ناووە، ئەمە بۆ نەزاکەت و
دۆستی و پارانەووە بە کەلک ئەهینرێ؛ وەکو، مارفەکە، کورەکە، براکە.

ج. هەندێ جار ئەداتی «ئە ی» ئەخریتە پیش ناووە؛ وەکو، ئە ی حوکمدار، چی بی
و لەتۆ نەهینی بی؟

د. ئەتوانرێ ناو بەبێ ئەدات و حەرفی زیاده پیش نیدا بکەوێ، وەکو:

شوان، ئەم رێیە بۆ کوێ ئەچی؟

خەسوو، تۆ بۆچ لەگەڵم ناپێکی؟

خورشید، دایکم بانگت ئەکا.

نەریمان، لە کوێ بووی؟

۲- لە ناوی گەلا - ئەبێ لە پیشا ناووە کە بەبێ ئەداتی تەعریف گەل بکریتهووە،
لەپاشا «ا» ی ئەداتی گەل بگۆرێ بە «ی» و حەرفێکی «ه» لە دوا ی «ن» ی گەلەووە
دابنرێ؛ وەکو:

(*) بۆ جنسی مێ لە باتی «ه» زۆر جار «ئ» بە کەلک ئەهینرێ؛ وەکو، بووری، خوشکی،
مالم شوێری.

ناوی تاک ناوی گه‌ل ناوی نیداکراو

شاگرد شاگردان شاگردینه

پیاو پیاوان پیاوینه

له‌گه‌ل ئەمه‌شا ئەتوانرئ ئەداتیکئ «ئەهئ»یان بخسرتته پیش؛ وه‌کو، ئەهئ شاگردینه، ده‌مئ تیکۆشینه.

و- له‌کتیبهئ «دستور پارسی» دانهره‌که‌هئ: ر- ذوالنور، لاپه‌ره (٢١٧) به‌م چۆره‌له‌ حه‌رفئ نیدا دواوه:

حرفئ ندا لفظه‌هائئ هستند که برای منادا کردن اسم به‌کارمیروند، مانند:

ای آنکه غمگنی و سزاواری

و ندر نهان سرشک همی باری

ای دل آندم که خراب از می گلگون باشی

بی زر و گنج به صد حشمت قارون باشی

علامته‌هائئ ندا عبارتند از: ای، ایا، هی، الا.

تیبینی:

له‌هه‌مان کتیب (١٨٩) له‌ ژیر عینوانئ قیدئ ته‌مه‌نادا وشه‌کانئ «کاشکی - ای کاش - کاش - نووسراون.

هه‌روه‌ها له‌ لاپه‌ره «١٩٣، ١٩٤» دا له‌ ژیر عینوانئ شبه‌جمله‌ئ فارسی، وشه‌کانئ «خوشا، فری، زه، به، آری، هان، آخ، کاش، تفو، خه...» و هه‌ندیکی تریش نووسراون.

ده‌شیت ئەم دوو تاقمه‌ وشانه‌ش به‌ر ئەو به‌شه‌ئ ئاخاوتن بکه‌ون، که نیدا و تعجیبان به‌رده‌که‌ون.

ز- له‌ کتیبئ AN ENGLISH GRAMMAR BOOK له‌ دانانی Evan C. Penglis له‌ لاپه‌ره ٢٨٨ هه‌ر ئەوه‌نده له‌ باره‌ئ Interjection له‌وه‌ ده‌لئ، که ئەم وشه‌یه‌ئ پئی ده‌گوتریت Interjection بو‌ ده‌ربیرینی emotion به‌کار دیت؛ چونکه به‌شیکی پیکه‌ینه‌ری رسته نییه پئی ناگوتریت به‌شیکی ئاخاوتن.

ح- له کتیبی (جامع اللروس العربیة) هی (مصطفی الغلابینی) له ژیر ناویشانی
(انواع الحروف - له لاپهزه ۲۵۵ و به دواوه) دا ئەمانه دەدیترین:

احرف التحضیض: هلا، الآ، لوما، لولا، ألا.

احرف العرض: ألا، أما، لو.

احرف التنبيه: ألا، أما، ها، یا.

احرف التمني: ليت، لو، هل.

احرف الترجي: لعل.

احرف النداء: أ، أي، یا، آیا، هیا، وا.

که دەشی به جوژیک له Interjection دابنرین، هەر تاقمەش له وان بۆ یه کیک له
نیازەکانی (ندا و تعجب و رازیبوون و نه بوون... هتاد) به کار بیئت.

له م نمایشته دا دهردهکه و بیئت:

۱- کتیبه نوێیهکانی پێزمانی ئینگلیزی ئەم ئامرازانهیان Interjection به بهشیکی
ئاخاوتن دانناوه، لهو رووهوه که تیکه‌ل به دارشتنی رسته نابن، هەرچه‌ند
بوونی سه‌ربه‌خۆشیان ههیه؛ چونکه به‌شه‌کانی تری ئاخاوتن سه‌ربه‌خۆشن و
تیکه‌ل به دارشتنی رسته‌ش ده‌بن.

۲- ئەو نووسه‌ره کوردانه‌ی که نووسینیان به‌رچاوی لیژنه‌کهوت به‌جگه‌ له
مامۆستا توفیق وه‌هبی باسی ئەم لایه‌نه‌ی حسابکردن و نه‌کردنی ئامرازی
ته‌عه‌جوب به‌ به‌شیکی ئاخاوتن نه‌کردوه. هه‌ندیک لهو نووسه‌رانه‌ ته‌عه‌جوب و
نیدایان وه‌ک یان دانناوه.

مامۆستا وه‌هبی له کتیبه‌که‌یدا (ده‌ستووری زمانی کوردی) کاتیک ته‌عریفی
ئه‌داتی نیدا ده‌کات ئه‌وه‌ی گوته‌وه که ئەو ئەداتانه پێوه‌ندیان نییه له‌گه‌ل وشه‌کانی
تری رسته‌دا، به‌لام به‌ پێی ئه‌وه که له کۆتایی ریزی به‌شه‌کانی ئاخاوتندا وه‌ک
ئه‌وانی تر ره‌قه‌می تایبه‌تی داوه‌تی، له ژیر ناویشانی (پارچه‌کانی ئاخاوتن)دا
باسی ده‌کات، دیاره به‌ به‌شیکی ئاخاوتنی دانناوه.

لیژنه‌که‌وته سه‌ر لی‌کدانه‌وه و به‌ یه‌کترگرته‌ی ئەم ئامرازانه له کوردی و له
زمانانی تر دا بۆ ئه‌وه بگاته بریاریک له‌م لایه‌نه‌ گرنگه‌ی حسابکردن و حساب

نهکردنی Interjection به بهشیکی ئاخاوتنی کوردی.

ئەو وشانەیی که له نووسینی نووسەرانی کورددا به ئامرازی تهعهجوب و نیدا و ته رهجی و پهژاره و خوۆشی و واتای ئەو تۆیی دانراون ئەمانه:

۱- خوۆزگه، خوۆزی، خوۆزیا

۲- کاشکی، کیشکا

۳- بریا

۴- به لکو، به شکو

۵- ئەهی (ه، ئ، هی)

۶- هۆ (هۆو، هۆی...)

۷- هکه

۸- ئه ری

۹- ئەدی (ئەیی - له سلیمانی)

۱۰- ئای

۱۱- ئۆی

۱۲- یا

۱۳- ئۆف، ئووف

۱۴- ها (هاها)

۱۵- دەی (دەیی دەی)

۱۶- ئا دەی

۱۷- وهی (وهی وهی)

۱۸- ئۆخهی

۱۹- هه و (حه و)

۲۰- ههست

۲۱- داخ

۲۲- ئاخ (ئاخ و داخ)

۲۳- دهک (ئەک، ههک)

۲۴- چش (دهچش)

۲۵- ئافه رين

۲۶- به ه به ه

۲۷- هه ي (هه ي هه ي)

۲۸- په ح

۲۹- په کوو، په ک

۳۰- وای (وای وای)

۳۱- حه یف

۳۲- دار

جگه له مانه هندی له نووسه رانی کورد ئه مانه شیان به ئامرازی ته عه جوپ و

نیدا داناوه:

۱- زینهار

۲- گدی گدی، پش پش

۳- ئایا، ئاخو

لیژنه بهر له وه بچیته ناو لیکۆلینه وه له وه ی که ئایا ئه و وشانه تیکه ل بهرسته و
واتای رسته ده بن یان نابن، جار ی له جوړی به کاره ی ئانیا ن به نمونه ده دویت:

۱- خوژگه:

خوژگه ده مزانی تو چیت ده دویت.

خوژی ئه و شه وه به اتنايه.

ئهم وشه یه له گه ل ریژه ی کاری رابردووی ئینشائی و ئیستیمراری به کار
ده یتریت و له ته ک ریژه کانی تری کاردا به کار نایه ت، ههروه ها ده شیت ریژه که ی
نه فیش بیت، وه ک:

خوژگه نه چووبامایه سه فهر.

خوژگه ئه مه مه نه ده کړی.

۲- کاشکی:

کاشکی له گه ل ئیوه دا بهاتایه.

کاشکی به جلویه رگی جوانه وه دهمدیت.

ئهم وشه یه ش وهک (خۆزگه) له گه ل دوو ریژه ی رابردووی ئیشائی و ئیستیمراری به ئهری تی و نه ری تییه وه به کار دیت، وهک:

کاشکی له خهوم نه کردایه.

کاشکی کاله که که زوو پی نه ده گه یشت.

۳- بریا:

بریا گوله که م پرواندا یه.

بریا هر نه مدیبا ی دیتم نه مناسیبا ی

وا دیاره ئهم وشه یه یان پتر حه ز به ریژه ی رابردووی ئینشائی دهکات.

۴- به لکو:

دهچمه ئه وئ به لکو بیینم.

دهچمه ئه وئ به لکو ده بیینم.

دهبوو بچمه ئه وئ به لکو بمدیبا یه (بمدیتبا یه).

ئهم وشه یه له گه ل ریژه ی کاری رابردوو و رانه بو ردووی ئینشائی و ئیخباریدا به کار دیت.

دهشیت ئهم وشانه له لایهن قسه که ره وه به ته نیا به کار بیت، به مه رجیک یه کیتی تر قسه ییکی کرد بیت که له گه ل ئهم وشانه دا بگونجیت؛ وهک نه وه ی (دانا) بلتیت: نه گه ر ئهم شه و بهاتما یه بو مالی ئیوه کتیبه که م بو ده یئنا یه. (بارام) یش له وه رامدا بلتیت «خۆزی».

۵- ئه ری:

أ- ئه ری درمخته کانت ئاودان؟

ب- ئه ری بوچی ناخوینیت؟

ج- ئەرى لە كوئى بوون؟

د- ئەرى كوئىت پى خوشه؟

ه- ئەرى ئەى كوردستان، كوردستانی جوان.

و- ئەرى كەى ھاتىتەوھ؟

ز- ئەرى دەبا بەس بىت.

ح- ئەرى دەوهره لام.

ط- ئەرى خوۆ تۆ گەورەى من نىت.

لەم نمونانەدا دەردەكەوئىت كە وشەى (ئەرى):

۱- لەگەل ھەموو جوۆره كارىكدا بە ئەرئىتى و نەرئىتییەوھ بەكار دىت.

۲- بۆ پرسى بەكار دىت (رستەكانى أ، ب، ج، د، و).

۳- بۆ غەبرى پرسىش بەكار دىت (رستەكانى ه، ز، ح، ط).

۴- لەگەل رستەى بى كارى ئاشكرادا بەكار دىت (رستەكانى د، ط).

۵- لەگەل وشەى پرسى تردا بەكار دىت (رستەكانى ب، ج، د، و).

۶- لەگەل ئامرازى نىداى تردا بەكار دىت (رستەى ه).

جگە لەم بەكارھىنانە، وا دەبى لە وەرەمى تصدىقدا بەكار دىت وەك ئەوھى

يەكئىك بىرسىت (فلانەكەس چوووتە مەكتەب؟) لە وەرەمدا بگوتى (ئەرى...).

ئەم بەكارھىنانە شىوھىتكى (بلاغى)ى ترىشى ھەى لەو حالەدا كە مەبەست

بروانەكردن و بە دوور زانين بىت: بە نمونە، يەكئىك دەلى (ئەمسال رەزەكانم بازار

پر دەكەن لە ميوه)، ئەوى ترىش بە نىازى بروانەكردنەوھ دەلى (ئەرى...). نمونەى

پىشوو ترىش ھەل دەگى بىرىت بە وەرەمى تصدىق نەكردن. بەلام جوۆرى دەربىرىنى

لەگەل ھى تصدىق جودا دەبىت ھەرچەند وشەكە بوۆخۆى ھەر ھەمان وشەى لە

ھەردوو حالدا.

۶- ئامرازى (ئەى):

ئەى مانگ من و تۆ ھەردوو ھاودەربىرىن

ھەردوو گرفتار يەك ئاھى سەردىن

ئەى مەلى وردىلەى دەنگخۆش

بۆم بلی ئاوازیک بهجۆش

ئهی ئهوانهی خهریکی خویندهوارین...

ههستن ئهی دانیشتوانی سهر ریگا.

لهم نموونانهوه دهردهکهوی، ئامرازی (ئهی) ههمیشه بۆ نیدا دهبیته و پیش نیداکراوهکه دهکهویت. واش دهبی (ندا) بهبی ئامرازی (ئهی) وهیا هیچ ئامرازیکی تر پیک دیت وهک:

هولیر، چهند خویشیت!

فهراه، کهنگی هاتیتهوه؟

پیرهمهگروون، چهند بهرزیت!

لهم نموونهوه دهردهکهویت نیداکراوهکان ههمویان ناوی تایبتهین.

[روونکردنهوه:

له نموونهکانی پیشووتر که ئامرازی نیدایان لهگهلا بوو، بانگکراوهکان (ئهی مانگ، ئهی مهلی وردیله، ئهی ئهوانهی خهریکی...، ئهی دانیشتوانی سهر ریگه) تهنیا وشهی (مانگ) تییاندا ناوی تایبتهیه، ئهوانی تر ههمویان ناوی نهناسراون. بهلای منهوه ریکهوت وای کردووه ناوی تایبتهتی له نموونهکانی تاقدی دووهما بی ئامرازی نیدا هاتوونه ناو رستهوه دهنا دهشی ههمو جۆره بانگکراویک، چ ئادهمیزاد چ غهیری ئادهمیزاد، چ ناوی مادی چ ناوی مهعهنوی به تهنیا و لهگهلا ئامرازی نیدادا بیته:

مردن، چهند تالی! (ناوی نامادی بی ئامرازی نیدا).

ئهی بهختی بهد، چیت پی کردم! (ناوی نامادی لهگهلا ئامرازی نیدا).

ئهی خودا، هاوار! (ناوی تایبتهتی لهگهلا نیدا).

[خوایه، رحمیکم پی بکهی - جۆریکی تایبتهتی پارانهوهیه له خودا].

ئهی مانگ... ئهی رۆژ... ئهی شهیتان (ههمویان ناوی تایبتهتین...).

ههتا بهدوا نموونان بکهوین لیتیان نابینهوه.

[دهمراستی لیژنه]

۷- ئامرازی (ه):

أ- كوپره، وهره بۆ ئیره.

ب- شوانه، ئەو بەرخانه بۆ كوێ دەبەیت؟

ج- كاكه، چیت فەرموو؟

د- كابرا، ریتگاگەم نیشان دە.

ه- حاجی، چەند حەجەت کردووه؟

و- جەرگه.. گیانه.. هەناوه، لەچی تۆراوی؟

ز- مامه پیره، تەمەنت چەند سالاھ؟

ح- كورم، ئەمە ئیشی تۆ نییه.

ط- خۆشەویستم، سلاوت لێ بیت.

لەم نمونانە ئەم خالانەیی خوارووه دێنە بەرچاؤ:

۱- ئامرازی (ه) دەكەوتتە دواى وشەى نیداكراووه (نمونهكانى أ، ب، ج، و).

۲- ئامرازی (ه) لە دواى قاولدا دەرناكەوتت (نمونهكانى د، ه).

۳- وا دەبیت بە دواى دوو وشەدا دیت كە يەك ناویان دروست كرووه لە هەمان رستەدا (مامه پیره).

۴- كاتێك نیداكراو بوو بە (مضاف) ئامرازی (ه)ى نیدا دەسووت (نمونهكانى ح، ط).

۵- سرنج دەرى دەخات كە ئەم ئامرازه بە دوا نیداكراوى نیرینهدا دیت.

تییینی:

ئامرازی (ه) هەرۆك بە تەنیا لە رستەدا بەكار دیت دەشى لەگەڵ (ئەری) تەنیا، یاخود (ئەى) تەنیا، یاخود (ئەرى ئەى) بەیەكەوه بەكار بیت، وەك لەم نمونانەیی خوارووهدا دەبینریت:

ئەرى كوپره بۆ وا دەكەیت؟

ئەرى مامه بۆ كوێ دەچیت؟

ئەرى ئەى شوانه چەند گورگت كوشتوو؟

[روونکردنهوه:

به لای باوهږی منهوه، وشه‌ی (مامه‌پیره) بی ئه‌وه‌ی بخړیته بهر حوکمی بانگ‌کردنه‌وه بزویڼه‌کانی (ه) دوا‌ی دوو که‌رته‌که‌ی تیدا ده‌بن. ئەم شیوه لیکدانه‌ی ناوان له کوردیدا نموننه‌ی زۆره، وهک: می‌رده‌زمه - به‌رده‌عازهبانه - مامه‌کوره - مامه‌خاله - سه‌ره‌تاتکه - ته‌رته‌توره . بنه‌رده‌قیله - که‌فه‌لووتکه - هۆله‌په‌زه - بالابسته‌ی ردین که‌زه... (هتاد). ئەم تیبینییه وا راده‌گه‌یه‌نیت که ئەگه‌ر نیدا خرایه سه‌ر ئەم جوړه وشانه‌وه چ ته‌ئسیرتکی تاییه‌تییان تی ناکات، واته بزویڼتکی تر به زیاده‌وه بۆیان نایه‌ت و هه‌ر ده‌گوتړی (ئهی مامه‌پیره، ئهی می‌رده‌زمه...) که‌چی ئەگه‌ر خرا‌نه بهر حوکمی ئیشاره‌ته‌وه ئه‌و بزویڼه‌ی که ده‌بیته ته‌واوکه‌ری ئیشاره‌ت ده‌رده‌که‌و‌یته‌وه وهک که ده‌گوتړی: ئەم مامه‌پیره‌یه، ئەم می‌رده‌زمه‌یه، ئه‌و هۆله‌په‌زه‌یه... ئەم نمونانه ده‌ری ده‌خن که‌وا بۆ پاراستنی ته‌واوکه‌ری ئامرازی (اشاره) ده‌نگتکی (ی) ناوه‌ندی دیت و ته‌واوکه‌ره‌که به خۆیه‌وه ده‌گریت. له نیدا‌کردندا ده‌گوتړی: ئهی مامه‌پیره، ئهی هۆله‌په‌زه، ئه‌ری ئهی مامه‌خاله.. بی ئه‌وه‌ی (ی) ناوه‌ندی بیت و ته‌واوکه‌ری نیدا پیا‌ریزیت، ئەگه‌ر بۆ پاراستنی هاتبایه ناو رسته ده‌بوو بگوتړی: ئهی مامه‌پیره‌یه، ئهی هۆله‌په‌زه‌یه... به‌هه‌مه‌حال ساغ‌کردنه‌وه‌ی هه‌موو سه‌روبه‌ریکی پیزمانی کوردی جارێ که‌لیک زۆری پی ده‌و‌یت.

[ده‌مراستی لیژنه]

۸- ئامرازی (ی):

خوشکی، ئاگاداری منداله‌کان به.

پووری نانتیکم بده‌ری.

«هی ره‌وشه‌نی، هی چه‌له‌نگی پیش قۆشه‌نی»

فۆلکلۆر

له‌م نمونانه‌دا ده‌رده‌که‌و‌ی، کاتیک نیدا‌کراو می‌یینه بوو له بری (ه) ی نیرینه

ئامرازی (ی) به‌کار دیت.

۹- ئامرازی (ھۆ):

ھۆ كچى، ئاگادارى خۆت بە.

ھۆ نەرمى (ناوى ئافرەتە)، بەخىر بىت.

لە نمونەكاندا ديارە، ئامرازی (ھۆ) بۆ مېيىنە بەكار دىت و دەخرىتە پىش وشەى نىداكراوۋە، پىويستە نىداكراوۋەكەش (كە مېيىنەيە) ئامرازی (ئى) مېيىنەى بخرىتە دواوۋە.

۱۰- ئامرازی (ھۆ):

لە بارەى ئەم ئامرازوۋە:

أ- مامۇستا سەعید سەدى لە لاپەرە (۵۹)ى موختەسەرەكەيدا دەلى بۆ نىداى دوور بەكار دەھىنرىت، وەك: ھۆ عوسمان بىرەوۋە. ھەرۋەھا دەلى ئامرازی (ھۆھۆ) بۆ نىداى دوورتەرە، وەك: ھۆھۆ يونس راووستە ھەتا دىم.

ب- نوورى عەلى ئەمىن لە رىزمانەكەيدا، بەرگى دووم لاپەرە (۱۵۲)، دەلى: ئەم ئامرازە بۆ نىدا بەكار دەھىنرىت و ئەم نمونەيەشى بۆ ھىناوۋەتەوۋە:

ھۆ كاكەى شوان گويم لىيە لەو بن دارە

ئەوى ئەيلىتت نايلىتتەوۋە، دووبارە

ج- مامۇستا توفىق وەھبى لە دەستوورەكەيدا لىي نەدواوۋە، بەلام لە فەرەنگەكەيدا، لاپەرە (۶۷)، دەلى: وشەى (ھۆو) دىرژكراوۋەى وشەى (ھۆ)يە بۆ بانگکردنى دوور^(۱) وەيا جەوابدانەوۋەى بانگکردنە، ھەرۋەھا بۆ ھەرەشە و مەنەكردنە.

د- لە كىتەبى پۆلى شەشەمى قوتابخانە ئامادەيىيەكان، لاپەرە (۲۰)، چاپى دووم، دەلى: (ھۆ) ئامرازی نىدايە و ئەم نمونەيەى بۆ ھىناوۋەتەوۋە (ھۆ كاكەى شوان).

ه- مامۇستا جگەرخوۋىن لە ژىر عىنوانى (ئالاقى تەجب)، لاپەرە ۹۸، لە كىتەبى ئاواو دەستورا زمانى كوردى) ئەم نمونانەى ھىناوۋەتەوۋە:

(۱) بە زۆرى نمونەكان و نووسىنەكانى ناو ئەو كىتەبانە بە رىنووسى خۇيان لەم كىتەبدا دووبارە دەكرىنەوۋە.

هۆ ئەفە يارا مە هاتییە؟

هۆی لەوئ...!

هۆ ئەو رەشۆیە ژ زیندانئ هاتییە؟

هەرودھا دەلئ: (هۆهۆ، هەیهۆ) ژ بۆ غەیدین [غەیدین: عاجزبوون].

لەم نمایشتە دەرکەوت، وشەى (هۆ) ئەم شىکلانەى هەیه: هۆ، هۆهۆ، هۆو، هۆى، هەیهۆ، ئەرئ هۆ، ئەرئ، هۆى.

لە رستەکانئ خوارەودا، لیژنە جۆرى بەکارهێنانئ هەمە چەشنەى ئەم ئامرازە دەمخاتە بەرچاؤ:

۱- هۆ مام جووتیارە چ دەچینیت؟

۲- کورپە ئەم دارە نەشکینیت هۆ!

۳- هۆو قادر ئاوەکەم بۆ بەردەودە.

۴- هۆ کابرا هۆو، ولآغەکە لە دەغلەکە دەرکە.

۵- «هۆى خالۆى ریبوار ریم لئ گۆراوه».

هۆى لەوەى...!

۶- هۆهۆ بارام، قسەکەى خۆت لەبیر نەکەى.

۷- ئەرئ هۆ دلتر ئەم بیانئیه بۆ نەچووئیتە مەکتەب؟

لەم نمونانەدا دەرەکەوئیت کە ئەم تاقمە وشەیه لە بنەرەتدا لە وشەى (هۆ)

کەوتووونەتەو (جگە لە وشەى ئەرئ) بۆ ئەم مەبەستانەش بەکار دئین:

۱- نئداى سادە (نمونەکانئ ۱، ۳، ۵).

۲- هەرەشە (نمونەى ۲).

۳- نئداى دوور (نمونەى ۴).

۴- تەئکید (نمونەکانئ ۶، ۷).

۵- نئداى نامەعلووم (هۆى لەوئ).

تئیینئ:

بە پئئ مەبەستئ نئداکەر هەرچارە نەبرەى ئەو وشانە (هۆ ... هتاد) دەگۆرئیت: نەبرەى نئدا جودایە لە هئ هەرەشە، هئ نئداى دوورئش جودایە لە هئ تەئکید و

هی تیکرایان له یه کتر جودان به لام جوداوازیی نه بره شتیک نییه به نووسین
دهرکه ویت.

[روونکردنه وه:

ئهم جوداوازییه هر بۆ ئامرازه که نییه بگره ئه و شتهی رووی
ئامرازه که ی لیه ئه ویش نه بره ی دهگۆرئ، واش ده بی نه بره ی ئه و
وشانه دهگۆریت که هر شه یان تیدایه وه یا ته نکید ده به خشن وه یا ..
وه یا .. ئه وه ی راستیش بی گۆرانی (نبره) باسیکی سه ره به خۆیه و
زۆریش به رفروانه، به لای باوه ری منه وه سه رده کیشیته وه بۆ سه ر
فۆنه تیک و رسته سازی و وشه سازی، که لیره دا جیگه ی باسکردنیان
نابیته وه.

[دهمراستی لیژنه

۱۱- ئامرازی (هکه):

له ناو نووسه رانی کوردا ته نیا مامۆستا توفیق وه هبی له ده ستوره که یدا لئی
دواوه و ده لئ وشه ی (هکه) ئامرازی ته عریفه و ده خریته دوا ی ناوه وه بۆ (منادی)،
ئهمه بۆ نه زاکه ت و دۆستی و پارانه وه به که لک ئه هینرئ، وه ک:
مارفه که، کوره که، براهه .

به لای لیژنه وه ئهم صیغه یه ی (مارفه که، کوره که، براهه) هه لده گری پئی بگوترئ
صیغه ی نیدای (معین) که له ویدا ئامرازه که ی (هکه) ی ته عریف بۆ نیدا به کار
هاتوه به نمونه:

۱- کوره که ی من چوو بۆ قوتابخانه .

۲- کوره که! ئهمه چیه به دهسته وه؟

له رسته ی یه که مدا (کوره که م) ناویکی ته عریف کراوه به (هکه)، به لام له رسته ی
دووهمدا (کوره که) نیدا کراویکی معینه به ئامرازی (هکه).

۱۲- ئامرازی (یا):

ئهم نووسه رانه لهم ئامرازه دواون:

أ- مامۆستا توفیق وههبی له فهرههنگهکهیدا، لاپه ره (١٦٢، ١٦٣) لهسه ره وشه ی (یا) دهروا و دهلیت: ئامرازی (یا) عه ره بییه و ئامرازی نیدایه به ره و خوا، پیغه مبه ران، یا خود پیاوانی دینی وهک: یاخوا، یا شیخ..

ب- نووری عه لی ئەمین له لاپه ره (١٥٢) ی ریزمانه کهیدا ئامرازی (یا) به نیدا دادهنیت و ئەم نموونه یه شی بو هیناوه ته وه: یاخوا نانی کهم نه خویت له زیاندا.

ج- جگه ر خوین له ریزمانه کهیدا (آوانو دستورا زمانی کوردی، لاپه ره ٨٦) دهلی: ناڤی بانکرا و ئەو ناڤه کو مرووف دکاری بڤان آلاقی باس دی لی بکن، وهک یا هه قال، یا چاڤی من، یا خوشکا من.

به لای لیژنه وه، پی دهچیت ئامرازی (یا)، وهک مامۆستا وهه بی گوتی، له عه ره بییه وه وه رگیرابیت به تایبه تی که به زۆری له گه ل وشه ی سه ره به ئاینه وه به کار دهه تیریت، وهک:

یا خوا، یا پیغه مبه ر، یا شاه ی نه قشبه ند، یا شیخی مال له به غدایی.. له گه ل ئەمه شدا ده بی ئەم تیبینییه بکری که ئامرازی (ئه ی) نیدای کوردی نزیکه له م (یا) یه. له مه وه ده شی بگوتری هه ندی شیوه به کارهینانی (یا) له (ئه ی) وه هاتبیت وهک که له گفتوگۆدا ده گوتری (یا شیخ) مه به ستیش (ئه ی شیخ) بیت.

١٣- ئامرازی (ئافه رین) و هه قاله کانی:

ئەم ئامرازانه ی (ئافه رین، ئوف، به ه به ه، په ح..) له کاتی رالییوون له کاریک، وهیا هاندانی یه کیک بو ئازاتربوون و ئەم جو ره مه به ستانه به کار دهه تیرین، وهک:

ئافه رین بو خو ت و دهستی رهنگینت!

ئوف له و جله جوانانه ت [بو مندال به کار دیت].

به ه به ه چ به زمیکی خو شه!

په ح له و هه لپه رکییه!

[لیره دا هه لیک هه لکه و تووه بو ده ریرینی تیبینییه کی گرنگ له باره ی ده وری ئەم

جو ره ئەمرازه له رسته دا: ئەگه ر راست بوایه که ئەم ئەمرازانه له رسته ده وریان

نییه و به شیکی ئاخاو تن نین، ئەدی بوچی وشه ی (په ح) ئامرازیکی پریپۆزیشن ی به

دوا خویدا هیناوه؟ بوچی نه گوترا (په ح هه لپه رکی)؟! ئیمه گوتومانه و ده لیتین

پریپۆزیشن له رسته دا دهوور دهبینیت و به شه کانی ناو رسته بهیه که وه
 ده به ستیته وه، لیتره شدا پریپۆزیشن (له) وشه ی (په ح) ی به دهسته واژه ی (ئهم
 هه لپه رکێیه) ی به ستوو ته وه که ئه مه به لگه ی بی ده مه ته قه ی به شدار یوونی وشه ی
 (په ح) و ها فه له کانی ته ی له پتکه پێنانی رسته دا مه سهوود محه مه د].

۱۴- ئامرازی (شکاندنه وه - تعنیف، تو بیخ):

ئامرازه کانی (هه ی، هه ی هه ی، وه ی وه ی ..) بۆ شکاندنه وه ی که سه یتک وه یا
 په سه ند نه کردنی کاریک و مه به ستی ئه وتۆ به کار دین، وه ک:

هه ی بی وه فا، بۆ سه ریتکمان لی ناده یت؟

هه ی هه ی، چ هه راومه زادیکه؟

وه ی وه ی، له م گالته بازاره!

تیبینی:

ئامرازه کانی رالیبوون و شکاندنه وه (تحسین و تعنیف) شیوه ی به لاغیشیان
 هه یه که وا له هه ندی حالد ا بۆ مه به ستی پیچه وانه دینه ناو ئاخاوتنه وه، واته
 ئامرازی رالیبوون بۆ شکاندنه وه و ئامرازی شکاندنه وه ش بۆ رالیبوون به کار دین.

[روونکردنه وه:

وا ده زانم وشه ی (وه ی وه ی) بۆ هه ردوو مه به ست به کار دیت بی ئه وه ی
 به شیوه یتکی به لاغی درایته مه به ستی پیچه وانه. سالم ده لی:

«وه ی وه ی چ مه جلیسی بوو دوینی له دیده و دل»

به زۆریش ئامرازه کانی رالیبوون نه ک هی شکاندنه وه بۆ مه به ستی
 پیچه وانه به کار دین. مامۆستا وه هبیش له فه ره نکه که یدا باسی
 (هه ی، وه ی) کردوه.

[ده مرستی لیژنه]

۱۵- ئامرازی (وریاکردنه وه):

ئهم ئامرازانه (ئا، ئه ها، ئاده ی - داده ی - ها، هاها، وه ی تریش ..) بۆ

وریاکردنه وه به کار دههیتنرین، وهک:

ئا مه رو، ئیشیکم پیتته!

ئه ها، که رویتشکه که در په ری!

ئاده ی (داده ی) ئه و ئاگرمه بۆ بکوژینه وه.

ها ئه وه دهفته ره که ت، ئیتر ونی مه که.

هاها، ئیوه بوون له سیتبه ری داره که دانیشتبوون!

هه ی خه لکینه، که ی ئه مه ره وای حه قه!

«هه ی داد هه ی بیداد، هه ی ئاوه دانی»

۱۶- ئامرازی ئه سف و که سه ر (په ژاره):

ئهم ئامرازانه (ئاخ، داخ، ئاخوداخ، وای، حه یف، ئوف، ئوی، مخابن، داد، ئای،

ئای ئای...) له لای نووسه رانه وه وه ها باس کراون:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له صرف و نحوه کهیدا، لاپه ره (۶۰، ۶۱) ئه م

ئامرازانه ی (ئاخ، داخ، وای، ئوف، حه یف، داد، ئای) به تعجب داوته قه له م و

نموونه شی بۆ هیناوه ته وه:

ئاخ، داخ له ده ست جه وری زه مانه.

وای بۆ ئه وانه ی که فکری دواڕۆژیان نییه.

ئوی چیم دی، چیم به سه ر هات.

ئوف له م درده چهند گرانه هتاد.

۲- مامۆستا توفیق وهه بی له فه ره نکه کهیدا وشه کانی (ئاخ، ئاخ و داخ، حه یف،

داد) به ناو و به interjection داناهه. ههروه ها (وای، ئای، ئوف) به ئامرازی

(تعجب interjection) داناهه.

۳- نووری عه لی ئه مین له ریزمانه کهیدا وشه کانی (ئای، ئای ئای، ئوی، ئوف،

ئاخ) به ئامرازی (تعجب) داناهه.

۵- جگه رخوین له کتیبه کهیدا (ئاواو ده ستورا زمانی کوردی، لاپه ره ۱۳۲)

وشه کانی (ئاخ، ئاخین، واخ، غه بینه ت، مخابن، نه ستیله، تیا) به ئالافی

حهسرهت داده نیت.

له دواى ئەم نمایشته:

لیژنه لهو باوه‌ده‌دایه، ئەم وشانه که بۆ دهربرینی ئەسهف و کهسه‌ر به‌کار دین
دهبن به ئامرازی (تعجب) هه‌رچهند وشه‌ی وه‌هاشیان تێدایه (داد، حه‌یف، داخ...)
که له رسته‌دا وه‌ک (ناو) به‌کار دین، وه‌یا هه‌ر ناوی بۆ دهمه‌ته‌قه‌شن، به‌ نمونه‌:
داد له ده‌ستت! (لێره‌دا وشه‌ی «داد» که ناوه بۆ کهسه‌ره).

دارا دادپه‌رسته (لێره‌دا وشه‌ی «داد» وه‌ک ناو به‌کار هاتوه).

ئەم رسته‌نه‌ی خواره‌وه‌ش نمونه‌ به‌کاره‌ینانی هه‌ندی لهو ئامرازانه‌ن:

۱- «ناخ له‌گه‌ڵ ئیمه‌ حه‌بیه‌ سه‌ری پێوه‌ندی نییه‌»

۲- وای له‌م زۆلم و زۆره‌!

۳- ئۆف له‌ ده‌ست جه‌وری زه‌مانه‌!

۴- ئای که‌ په‌ندی پێ نواندم!

۱۷- ئامرازی (ئەدی):

ئەم ئامرازه‌ له‌لایه‌ن نووسه‌رانی کورده‌وه‌ باس نه‌کراوه [وا ده‌زانم مامۆستا
وه‌ه‌بی له‌ لاپه‌ره «٤٦»ی فه‌ره‌نگه‌که‌یدا وشه‌ی «ئە‌ی ey» به‌ واتای «ئە‌دی» به‌کار
هێناوه‌ له‌و رسته‌ نمونه‌یه‌دا که‌ ده‌لی «EY MIN» دیاره‌ واتای رسته‌که‌ له‌ شیوه
ئاخاوتنی تر‌دا «ئە‌دی من» ده‌گه‌رێته‌وه‌ - مه‌سه‌وود مه‌مه‌د، به‌لام له‌ زاری
کرمانجیی سه‌روودا له‌ جیاتی (ئە‌دی) دوو ئامرازی (ئه‌ری پا، پاما) به‌کار دیت.

ئەم ئامرازه‌ چهند جو‌ره‌ به‌کاره‌ینانیکى هه‌یه‌ وه‌ک له‌م نمونه‌نه‌دا به‌دی
ده‌کریت:

۱- ئە‌دی نه‌تبیست زارا مێردی کرد! (له‌م رسته‌یه‌دا «ئە‌دی» جووته‌ مه‌به‌ستی
ته‌عه‌جوب و تیگه‌یاندن له‌ شیوه‌ی پرسیاردا دهرده‌بریت).

۲- که‌ به‌م خانووه‌ رازی نه‌بوویت، ئە‌دی بۆ ده‌تکری! (لێره‌دا بۆ دهربرینی
نا‌ره‌زامه‌ندی به‌کار هاتوه).

۳- یه‌کیک ده‌پرسی: به‌راست، ده‌بی دانا به‌ مه‌سه‌له‌که‌ی زانیبیت؟ له‌ وه‌رامدا
یه‌کیک ده‌لی: ئە‌دی! یاخود: ئە‌دی ئە‌دی!

لیتردا «ئەدی، ئەدی ئەدی» تەعەجوب لەو رادەگەیهنێ کە چۆن پرسیارکەر
نەیزانیوه دارا ئاگاداری مەسەلەکەیه.

۱- لە سلێمانی وشەیی (ئەیی) لە بری (ئەدی) بەکار دێت بە پیتی دەستووری
کلۆکردنی دەنگەکەیی دال.

۲- وشەیی (بەدی) لە حەلتێدا بەکار دێت کە پرسیارکەر لە شکلی نەفیدا بێت،
و هەک:

باوکت نەهاتوو تەو؟ بەدی!

ناچیت بۆ سەفەر؟ بەدی!

۱۸- ئامرازی (پەکوو - پەک):

نووسەرانی کورد بەم جۆرەیی خوارووە لێی دواون:

۱- مامۆستا سەعید سەدقی لە صرف و نحوەکەیدا، لاپەرە (۶۰) ئەم ئامرازە بە
(اداتی تعجب) دادەنێت و ئەم نمونەیهشی بۆ هێناو تەو: پەکو لەم باغە چەند
دلگیرە!

۲- مامۆستا توفیق وەهبی لە فەرھەنگەکەیدا، لاپەرە (۱۰۳)، دەلێ: (پەک، پەکو)
ئامرازی تەعەجوبین.

۳- نووری عەلی ئەمین لە ریزمانەکەیدا، لاپەرە (۱۵۲) وشەیی (پەکو) بە ئامرازی
تەعەجوب دادەنێت و ئەم نمونەیهشی بۆ هێناو تەو: پەکو لە ئێو چەند
لەسەر قسە دەڕۆن.

۴- لە کتێبی (زمان و ئەدەبی کوردی) پۆلی شەشەمی ئامادەیی، لاپەرە (۲۲)،
وشەیی (پەکو) بە ئامرازی سەرسورمان (تعجب) دادەنێت و ئەم نمونانەشی
بۆ هێناو تەو: پەکو لەو مالێ! - پەکو لەو حەلاماتە!

۵- جگەر خوین لە (ئاواو دەستورا زمانی کوردی)، لاپەرە (۱۹۷)، وشەیی (پەک)
بە ئامرازی تەعەجوب دادەنێت و ئەم نمونانەیی بۆ هێناو تەو: پەک لقی
عەجیبی ئەز چە دبیژم ئەو چە دبیژی! - پەک ئەف چە ئەژدەهایە!

لە دواي ئەم نمایشتە لیژنە هاتە سەر دەربرینی رای خۆی لە بارەي
ئامرازەکەو.

ئەم نمونانەى خواروھە جۆرى بەكارھىتانی پەكۆو دەردەخەن:

پەكۆو لەم دەردە گرانە!

پەكۆو چ كابراییكى جارسە!

يەكئىك دەلئىت: تەرزە دەغلى ولاتى كوتا! ئەوى تىرىش بە پەرۆشەوھ دەلئىت:

پەكۆو!

لە مانەوھ دەردەكەوئىت كە ئامرازى (پەكۆو) لە بنەرەتدا بۆ دەربىرىنى ھەستى ناپرەھەتى پەيدا بووھ، بەلام دەشى بە مەجاز بۆ تەعەجوبى عادەتى بەكار بىت، وھك پەكۆو لەم باغە كە دئگىرە! لەم نمونایەدا جوانى باغەكە لەرادە بەدەرە.

ئامرازى (پەك) یش بە واتاى (پەكۆو) بەكار دىت، ديارە كورتكراوھى ئەوھ. مامۆستا توفىق وھەبىش لە لاپەرە (۱۰۳) ى فەرھەنگەكەیدا بە ھاوواتاى يەكترى داناون.

۱۹- ئامرازى (دەك، ئەك، ھەك):

نووسەرانى كورد بەم جۆرە لىتى دواون:

۱- مامۆستا توفىق وھەبى لە لاپەرە (۳۳) ى فەرھەنگەكەیدا وشەى (ئەك، دەك) بە

ئامرازى تەعەجوب دادەنئىت و دەلئىت بۆ دەربىرىنى ئاواتى چاك يا خراپە، وھك:

دەك پى نەگەئىت.

دەك بەخىر بىت.

۲- نوورى عەلى ئەمىن لە لاپەرە (۱۵۲) ى رېزمانەكەیدا وشەى (دەك، ئەك، ھەك)

بە ئامرازى تەعەجوب دادەنئىت و ئەم نمونەيەشى ھىناوھتەوھ:

«دەك پىرۆزت بىت يانە بە تەنیا»

ديارە رووسوورى لە ھەردوو دنيا»

۳- جگەر خوئىن لە لاپەرە (۹۷) ى كئىبەكەى (ئاوائو دەستورا زمانى كوردى) وشەى

(ھەك) بە ئامرازى تەعەجوب دادەنئىت و ئەم نمونانەشى بۆ ھىناوھتەوھ:

ھەك كورۆ، تول فر چەدكى؟

ھەك مال خرابۆ، ئەف چىيە؟

۴- له کتیبی (زمان و ئهدهبی کوردی) بۆ پۆلی شهشهمی ئامادهیی لاپه‌ره (۲۲)دا ده‌لیت: ئامرازی (هه‌ک) له شوینی (به‌ک) یان (په‌کو) دیته‌گوتن، وه‌ک: هه‌ک کورۆ تول قره‌چ دکه‌ی؟

لیژنه‌ش هه‌ر له‌و باوه‌ره‌دایه‌ که ئه‌م ئامرازه بۆ ته‌عه‌جوبه، به‌لام ده‌شی بۆ ده‌برینی هه‌ستی خۆشی و ناخۆشی به‌کار بیت زیاتریش بۆ ناخۆشی وه‌ک له‌م به‌سته‌ی شاییدا ده‌گوتری:

«ده‌ک نه‌مینیم وه‌ک نه‌مام»

«سینگت باغچه‌ی به‌ته‌عام»

«گچکه بووم پتی بووم ته‌مام»

«ده‌ک ئاخ و ئۆخی دایکی جه‌رگ سووتاو»

«بۆ خه‌تاباران بیته‌ ژانی چاو»

۲۰- ئامرازی (په‌ح، په‌حا):

نووسه‌رانی کورد به‌م جو‌ره له‌م ئامرازه دواون:

۱- مامۆستا سه‌عید له‌ لاپه‌ره (۶۰)ی صرف و نحوه‌که‌یدا وشه‌ی (په‌ح) به‌ ئامرازی ته‌عه‌جوب داده‌نیت و ئه‌م نموونه‌یه‌شی بۆ هیناوه‌ته‌وه: په‌ح ئه‌م گو‌له‌ چه‌ند ناسکه!

۲- مامۆستا توفیق وه‌هبی له‌ لاپه‌ره (۱۰۲)ی فه‌ره‌نگه‌که‌یدا وشه‌ی (په‌ح، په‌حا، پیح، پیاچ) به‌ ئامرازی ته‌عه‌جوب داده‌نیت..

۳- نووری عه‌لی ئەمین له‌ قه‌واعیده‌که‌یدا، لاپه‌ره (۵۴)، وشه‌ی (په‌ح) به‌ ئامرازی ته‌عه‌جوب داده‌نیت و ئه‌م نموونه‌یه‌شی بۆ هیناوه‌ته‌وه: په‌ح له‌و پیاوه‌ که قسان ده‌کات.

۴- جگه‌رخوین له‌ کتیبی (ئاوانو ده‌ستورا زمانی کوردی)، لاپه‌ره (۹۸)دا ده‌لیت ئامرازی (په‌کو، په‌ح) له‌ سو‌رانیدا هه‌یه.

۵- له‌ کتیبی (زمان و ئه‌دهبی کوردی) پۆلی شه‌شه‌می ئاماده‌یی، لاپه‌ره (۲۲)دا، ده‌لیت: ئامرازی (په‌ح) ئامرازی سه‌رسورمانه، وه‌کو: په‌ح له‌و مندا‌له‌ ته‌مه‌له‌.

هەر باخهکه مابوو، ئەویشم فرۆشت) ئەوی تر له وهرامدا بلیت: (چش!).

۲- جگهرخوین له کتیبهکهیدا «آوائو دهستورا زمانی کوردی» لاپه‌ره (۱۲۳)

ئامرازی «چش» و «تش» به ئالافی لاقردی (استهزاء) داده‌نیت و ئەم

نموونه‌یهی بۆ هیناوه‌ته‌وه:

تش وی فه‌هاد ژمه‌ره دوژمنا بشکیینی.

به‌لای لیژنه‌شوه‌ه ئامرازی (چش) بۆ ته‌عه‌جوبه، به‌و واتایه‌ی که له لایهن

نووسه‌رانه‌وه نموونه‌ی بۆ هاتوو‌ته‌وه.

۲۴- ئامرازی (هه‌و):

له ناو نووسه‌رانی کوردا:

۱- مامۆستا توفیق وه‌هبی له فه‌ره‌هنگه‌کهیدا لاپه‌ره (۶۵) ئەم ئامرازه، به

ئامرازی ته‌عه‌جوب داده‌نیت؛ بۆ ته‌عه‌جوبی که تووره‌بوونی تیدا بیت.

۲- نووری عه‌لی ئەمین له ریتزمانه‌کهیدا، لاپه‌ره (۱۵۴)، له‌م ئامرازه دواوه و به

ئامرازی ته‌عه‌جوبی داناوه و ئەم نموونه‌یهی بۆ هیناوه‌ته‌وه، وه‌ک یه‌کیک بلیت

(پرشنگ تۆراوه) ئەوی تر له وهرامدا بلیت (هه‌و! خۆ دوینی برا به بووکی).

به‌لای لیژنه‌شوه‌ه وشه‌ی (هه‌و) ئامرازی ته‌عه‌جوبه بۆ ده‌ربیرینی ئەو مه‌به‌ستانه‌ی

که له نموونه‌کانی سه‌ره‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ون به‌کار دیت؛ به‌لام هه‌ندی جار له جیاتی

(هه‌و) ده‌گوتريت (حه‌و).

۲۵- ئامرازی (عیو):

جگهرخوین له لاپه‌ره (۹۷) ی کتیبه‌کهیدا (آوائو دهستورا زمانی کوردی) ده‌لیت

وشه‌ی (ایو) یا (عیو) بۆ ته‌عه‌جوبه، وه‌ک:

ایو مال خرابۆ! تۆ چه‌قا کوری

ایو مال خرابۆ! تۆ چه‌ ترسو‌نه‌کی

به‌لای لیژنه‌شوه‌ه وشه‌ی (عیو) له زاری کرمانجیی خواروودا بۆ ته‌عه‌جوبه، به‌لام

له حاله‌تی په‌سه‌ندکردندا.

۲۶- ئامرازی (تەح، تەحا):

لە ناو نووسەرانى كورددا:

۱- مامۆستا توفىق وەھبى لە لاپەرە (۱۴۳)ى فەرھەنگە كەيدا وشەى (تەح) و (تەحا) بە ئامرازی تەعەجوب دادەنیت لە حالەتى سەیر پێھاتنى نارەزەمانەندانە.

۲- مامۆستا سادق بەھائەدین دەلێت ئەم ئامرازە لە شێوھى سەرودا بۆ ئەسەف و تەعەجوب بەكار دەھێنریت، وەك ئەوھى بگوتریت (فلانەكەس زۆر نەخۆشە) وەيا (فلانەكەس مردووە) يەككیش بە پەرۆشەوہ بلیت (تەحا!).

ئەمەش نمونەيەكە لە بەكارھێنانى وشەى (تەحا):

رۆژىكى لە بى چارەيى و بى شەرمى

پىم گوت سەنەما، تەحا! ئەتۆ بى رەحمى

بەلاى لىژنەشەوہ ئەم وشەيە ئامرازی تەعەجوبە و بۆ ئەو مەبەستانە بەكار دىن
كە لە نمونەكاندا ديارن.

لەپاش لىببونەوہ لە باسى ھەشت بەشى سەربەخۆى ئاخاوتن كەوا جگە لە
چاوگ، بریتى بوون لەمانە:

۱- ناو.

۲- راناو.

۳- ئاوەلناو.

۴- (كار - چاوگ).

۵- ئاوەلكار.

۶- ئامرازی پرىپۆزیشن (تعلق).

۷- ئامرازی عەتف.

۸- ئامرازی نيدا و تەعەجوب.

لىژنە ھاتە سەر لىكۆلینەوہ لەو زيادىيانەى كە لەلاوہ دىن و بە وشەوہ دەلكين و
واتاگۆرپيان تيدا پەيدا دەكەن.

له پیشه‌وه لیژنه وای په‌سهند کرد نمایشتیکی بیرورای نووسه‌رانی کورد له باره‌ی ئەم باسه‌وه بکات، به‌دوای ئەوه‌دا لیکۆلینه‌وه‌ی تایبته‌تی بکات.

یه‌که‌م - مامۆستا سه‌عید سدقی له کتیبه‌که‌یدا (صرف و نحوی کوردی) له لاپه‌ره (٥١)ه‌وه، له ژێر سه‌ره‌باسی (أدوات) باسی هه‌ندیک له‌و زیادییانه ده‌کات، که له زاراوه‌ی نوێدا به‌گیره‌ک واته‌ پیشگر و پاشگر داده‌نرێن و ئەو ناویان ده‌نیت:

١- أدواتی مکان:

جار: مه‌ره‌زه‌جار، نیرگزه‌جار.
ستان: کوردستان، دارستان.
دان: ئاگردان، چرادان.
لانی: به‌رده‌لانی، زیخه‌لانی.
گا: سه‌یرانگا، ریگا.

٢- أدواتی نیسبه‌ت:

ی: هه‌ورامی، هه‌ولێری.
مه‌ند: ده‌وله‌مه‌ند، ده‌ردمه‌ند.
یین: ئاسنین.

٣- أدواتی تشبیه و لیاقه‌ت:

آنه: پیاوانه‌ شیرانه.
آسایی: من آسایی، خالید آسایی.

٤- أدواتی تفضیل:

تر: زیره‌کتر، بچوکتر.
ترین: فاضلترین.

۵- ادواتی محافظه:

دار: کلیلدار، دهفته‌ردار.

وان: ئاشه‌وان، باخه‌وان.

۶- ادواتی فاعل:

یار: کریار، فرۆشیار.

کار: کریکار، به‌دکار.

گار: ئامۆژگار، پارێزگار.

گەر: چه‌قۆگەر.

وار: خوێنده‌وار.

وا: نانه‌وا.

چی: قۆنده‌ره‌چی، پینه‌چی.

۷- ادواتی ظرفیه‌ت:

دا: له دنیا‌دا ئه‌هلی عیلم موخته‌ره‌مه.

۸- اداتی (ده):

۱- بۆ استقباله، وه‌ک (ده‌خوینم، ده‌نووسم).

۲- بۆ ماضی استمراریه، وه‌ک (ده‌مخویند، ده‌منووسی).

۳- بۆ ته‌ئکیدى فیعلی ئه‌مره، وه‌ک:

ده بنووسه، ده‌با بنووسیت.

۹- اداتی (که) بۆ تۆقیته، وه‌ک:

«که من نه‌خلى مرادم بى ثمر بى»

۱۰- اداتی (وه) بۆ ته‌کراره، وه‌ک:

هاته‌وه

چومه‌وه بۆ ماله‌وه.

دوهم- مامۆستا توفیق وهه‌بی له کتێبه‌که‌یدا (ده‌ستووری زمانی کوردی) له پیشگر و پاشگر وه‌ک باسیکی سه‌ربه‌خۆ نادویت، به‌لام که دێته سه‌ر باسی پارچه‌کانی ئاخاوتن، به پێی پێویست، ناو، یا ئاوه‌لناو، یا ئامرازی پریپۆزیشن، وه‌یا هه‌ر پارچه‌یه‌کی تری ئاخاوتنه‌که چ پاشگر چ پیشگری بجێته سه‌ر بۆ مه‌به‌ستی بێت به ناوی ئەدات‌وه لێی ده‌ده‌وێت.

۱- له به‌شی (ناو) له لاپه‌ره (۲۱) هوه هه‌تا لاپه‌ره (۶۰):

آ- پاشگری «که» و «هکه» به ئەداتی ته‌عریفی موعه‌یه‌ن و پاشگری (ئ، ێک) به ئاداتی ته‌عریفی ناموعه‌ین داده‌نێت.

ب- پاشگری (ان) به ئەداتی که‌لکردنه‌وه (جمع) داده‌نێت.

ج- پاشگری (ی، یتێ، ایی، انه، ه، وکه، ا، ین، ینه...) به ئەداتی داده‌نیت که خرایه دوا‌ی سیفه‌ته‌وه یا فیعله‌وه (ره‌گی فیعل) ده‌یکه‌ن به (ناو).

د- بۆ بچوو‌ککردنه‌وه‌ی ناو ئەم پاشگرانه‌ی به ئەدات داناو (ۆله، له، یله، ووله، وک، وکه، هک، هکه، که، یلکه، وکه).

۲- له به‌شی «سیفه‌تدا» له لاپه‌ره (۶۱) هوه هه‌تا (۸۱) ئەم پاشگرانه‌ی به ئەدات داناو (ی، انه، انی، ین، ئاسایی، هوار، هکی، اوی، که‌ر، گه‌ر، هوان، وک، دار...) به هۆیانه‌وه سیفه‌تی چۆنی پێ له (ناو) دروست کردووه. هه‌روه‌ها بۆ دروستکردنی سیفه‌تی چۆنی بچوو‌ککراوه چهند پاشگریکی به‌کار هێناوه به ناوی (ئەدات‌هوه، که‌ ئەمانه‌ن (یله، هله، وله، وک، که‌له)، پاشگری (هم، هه‌مین)یش بۆ دروستکردنی ژماره‌ی ته‌رتیبی له ژماره‌ی ئەسلی.

۳- هه‌روه‌ها مامۆستا توفیق وهه‌بی له فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۰۳) زاراوه‌ی (پاشبه‌ند)ی له بری Suffix یا پاشگر داناو، وه‌ک زاراوه‌ییکی رێزمانی. دیسانه‌وه له لاپه‌ره «۱۰۸» وشه‌ی (پیشبه‌ند)ی له بری Prefix وه‌ک زاراوه‌ییکی رێزمانی داناو.

سێیه‌م - مامۆستا کوردیویف له کتێبه‌که‌یدا (گرامه‌تیکا زمانی کوردی) له لاپه‌ره (۲۲) له ژێر ناوێشانی (مۆرفۆلۆگیا) دا باسی ئەمانه‌ن خواره‌وه‌ی کردووه، که هه‌موویان به‌ر مفهومی ئامراز ده‌که‌ون:

۱- پاشپرتک (پاشگر)، وهک (ک، ۆک، هک، چي، کار، دار، اني، انه، ئي، تي - ههفالتی - کي، کينگ، نگ، ين، دان، دانگ، دين، ستان، گه، لان، خان، باز، وار، يار، ار، گار، بهند، مهند، ساز، وي، ايي، وم، تانکي...).

۲- پيشپرتک (پيشگر):

آ- لهگهڻ ناو، وهک (بي، نه، سهر، بهر، بن، ناف...).

ب- لهگهڻ کار، وهک:

- هل، فه، في، دا، روو، وهر، دهر، بهر، بن، پهي، پيش، دوو.

- ژي، تي، لي، ژهف، لهف، پهف، تهف.

- سهردا، سهرپا، بهرپا، رهخرا، ناقرا، بنرا، شووندا، پيشدا، پاشدا.

[لييره بهدواوه ئهندامي تازهي ليژنه، د. ئيبراهيم حاجي، بهشداري
کۆبوونهوهکاني ليژنه ي کردووه].

چوارهم - نووري عهلي ئهمين - کتیبیکي له ژيیر ناوی (گرتنی که لیتیکی تر له
ریژماني کوردی) لهسهر (پاشگر و پيشگر) داناوه، بریتییه له (۵۰)
لاپهه، لهم کتیبه دا نووري عهلي لهم گیرهکانه دواوه:

۱- له دوو پيشگری (ئه) و (ب). پيشگرهکاني تريشي له کتیبه که ي (رابهري بۆ
ئيملاي کوردی) دا نووسيوه.

۲- له کۆمه لیک پاشگر دواوه که ئهمانهن (ئ - ئک، که، هکه، يهکه، ه، ۆ، ک، اک،
وک، هم - همين، ۆک، ۆکه، وو، هڻ، هڻه، ۆڻ، ۆڻه، یل، یله - له، ۆله، که، ووله،
کهله، وولکه، ۆلکه، یلکه، چه، چکه، ۆچکه، گه، هن، گا، دان، دين، يهن، زار،
هڻان، ستان، جاري، ی - یي، ور، هوا، هوهر، هوار، کهر، دار، باز، کار، گهر، يار،
نده، مهنده، ن، (in)، ين، اوي، هکی، اني، ناک، يني، هتي، همهني، يهتي، ايهتي،
يتي، اسايي، هوه، وه، رهوه، تهوه، يهوه، ايه، دا، را، ري، و، هر، راو، دن، اندن،
ند، اند، ين، يه).

پينجهم - مامۆستا کمال بادلي له کتیبه کهيدا (کورتچه گرامهري کرمانجه
له هجسهی) که له سالی ۱۹۶۵ دا له چاپ دراوه، له لاپهه (۱۲۸) دا له ژيیر

بابه تی (ئهدات)، ده لیت: ئهدات ئهو وشانهن که واتای سهر به خویمان نییه، به لام دواتر ده لیت هی وایان تیدایه به تهنیا واتای تایه تی ده دات، له گه ل ئه مه شدا پیویستی به وشه و به رسته ههیه له گه لیاندا به کار بیئت. ئهداتیش له کرمانجیی سهرودا دهکات به چوار به شه وه:

آ- پیشگر (السابقة).

ب- پاشگر (اللاحقة).

ج- دهست پیکردن (الابتداء).

د- پیوهندی (ربط).

یه که م: پیشگر:

آ- پیشگری راسته قینه، وهک (بی).

ب- پیشگری وهک ئاو له لکار و ناو:

- پیشگری ئاو له لکار وهک (بن، دهر، دوو، دۆر، داوی، هندوور، بهر، ژیر، ژۆز، پاش، پی، پیش، سهر...).

- پیشگری ناو، وهک (بۆ، بۆن، جهم، جی، دۆر، هه مبهر، بهر گه ند، هیل، سه ب، پاش، پار...)

دووهم - پاشگر:

پاشگر هه ندیکیان بوونی سهر به خویمان ههیه، هه ندیکیشیان که رتی دوا وهی

پیشگرن، وهک:

دا: د... دا

فه: د... فه

فا: د... فه

را: ب... را

سێیه م - ئه دهواتی دهست پیکردن:

ئهم ئه داتانهش به پینج بهش دابهش دهکات:

۱- بانگکردن.

۲- وریاکردنه وه.

۳- رالیوون.

۴- تهئسوف.

۵- توورهبوون.

چوارهم - پئوهندی (ربط):

ربطیش دهکات به هوت بهشهوه:

۱- ربط نیشاندهر.

۲- دوودلی نیشادهر.

۳- استدراک نیشاندهر.

۴- مهرج نیشاندهر.

۵- بهرابهری نیشاندهر.

۶- سهبهب نیشاندهر.

خۆزی نیشاندهر.

تییینی:

لیژنه پئویستی نه دیت دریزه بدات به باسی ئه و ئەداتانهی کهوتنه دواى پیشگر و پاشگر له کتیبه کهی مامۆستا (کمال بادلی) دا. ئەگەر ئه و کتیبه له زووێکه وه به دهستی لیژنه کهوتبایه هر یهکتیک له و ئەداتانه له جیى خۆیدا باس دهکرا.

شه شه م - مامۆستا جگه رخوین له کتیبه کهیدا (آوائو دهستورا زمانى کوردی) له

لاپه ره (۸۷) هوه دهست پى دهکات به باسی (آلاف = ئەمران) و دابهشی

دهکات به سه ره (۲۷) به شدا:

۱- آلاقی بانگی.

۲- آلاقی خوۆشی و نه خوۆشی.

۳- آلاقی هه یفی و خوهری.

۴- آلاقی ته عجب.

۵- آلاقی گومان.

۶- آلاقی مه ره بند.

۷- آلاقی گشتی.

- ۸- آلائی سهیۆنی (خاتران، سهبووری).
- ۹- آلائی آوای.
- ۱۰- آلائی وهکی.
- ۱۱- آلائی ناقتیدان (التحريض).
- ۱۲- آلائی ناگاهدارى (التنبیه).
- ۱۳- آلائی تهقهزه (اداة التحقیق).
- ۱۴- آلائی یان یانه (أداة غير معينة).
- ۱۵- آلائی نهبوونی (أداة النفي).
- ۱۶- آلائی داوی (أداة النهاية).
- ۱۷- آلائی خوهشکی و خوهشکرن (أداة التحسين).
- ۱۸- آلائی دهمدار.
- ۱۹- آلائی گهل (بمعنى مع).
- ۲۰- آلائی دانزانین (أداة المعرفة) وهکو (ئى، که).
- ۲۱- آلائی فۆرت (مبالغة).
- ۲۲- آلائی بچوکی (أداة التصغير)، وهکو (کۆ، کى، ک، کا، له، ئۆل، ئۆ، ئى).
- ۲۳- آلائی راستى (أداة التحقیق).
- ۲۴- آلائی ناخین و کهسهه (حسره).
- ۲۵- آلائی طنناز و لاقردى (استهزاء).
- ۲۶- آلائی جى که (أداة المكان)، وهک (ستان، گه، لان، دان، خانه).
- ۲۷- خورده ئالاف، وهک (دى، ژى، ش، ديسا، سا، وهکی دى، بهسه، ایدی، هه و - لهبرى بهس هاتوو-).
- ههروهها جگهرخوین له ههمان کتیب له باسى کارى ناسادهدا، لاپههه (۱۲۷)، له دوو جوۆرى ئالاف دهوویت:
- ۱- آلائی (را، دا، ف، هل، تیک، قىیک، دهر، شاش، پهق، سار، رۆ، پيش، بهر، سهه، بن، وهر، لا، پى، تى، لى، ژى، خوار، ئاف، پىک، ل ههف، ژ ههف، ب - به).
- ۲- نیشانه (العلامة) [له لاپههه «۱۳۵» به دواوه]، وهک:

ان بۆ کۆتاییی چاوگ.

ن بۆ کۆتاییی چاوگ.

ه کاری رابردویی تێپەر دروست دهکات.

ب دهخریته پیش کاری رابردویی ئینشائی.

د دهخریته پیش کاری رابردوو و رانه‌بوردوو.

لێره‌شدا لیژنه هەر ئه‌و به‌شه ئه‌داتانه‌ی نووسینه‌وه که پێوه‌ندیان به‌ باسه‌که‌وه

هه‌یه.

هه‌وته‌م - رشیدی کورد له‌ کتێبه‌که‌یدا (رێزمانا زمانێ کرمانجی) له‌ لاپه‌ره (٥١)

له‌ باسی ئاوه‌لناودا، به‌تایبه‌تی له‌ ئاوه‌لناوی دارژاو، ئه‌م پاشگرانه‌ به‌کار

دینیت، وه‌کو (باز، کار، که‌ر، فان، گین، یار، گین، یار، دار، آنی، آنه، یی).

هه‌روه‌ها ئامرازی (هه‌ف، نیف) به‌ پاشگر داده‌نیت، دیسان (خواز - خواس،

رووت، گووت) به‌ پاشگر داده‌نیت. هه‌روه‌ها (تر، ترین) به‌ پاشگر داده‌نیت.

له‌ کاریشدا (ا، ار، ه، وک، وهر) به‌ پاشگر داده‌نیت.

له‌ کاری ناساده‌شدا ئه‌م پیشگرانه‌ی به‌کار هێناوه (دا، هل، را، فه، فی...).

هه‌شته‌م - جه‌لاده‌ت به‌درخان و رۆژنیرلیسکۆ له‌ کتێبی (رێزمانی کوردی) که‌ له

سالی ١٩٧٠ به‌ زمانی فه‌ره‌نسی بلّو کراوه‌ته‌وه، له‌ لاپه‌ره (٢٨٠)دا به‌م

جۆره‌ باسی پیشگر ده‌که‌ن:

Les Prefixes sont pour la plupart des past positions employées comme tels (bi, ber, nav ve, etc.) des contractions de prépositions avec divers pronoms (tev, têk, jê, lê, etc.) des adjectifs au pronoms indefinis au autres (hem, hev, xwe, etc.) au encore des adverbes (me, mi).

Certains, comme: bo, her, hil, ra, wer, ne, sont réductibles a aucun de ces éléments. On trouvera ci - après la list des préfixes par ordre alphabétique avec dans la mesure du passible, l'indication de leur origine.

هه‌روه‌ها له‌ لاپه‌ره (٢٥٨)دا باسی پاشگر به‌م جۆره‌ ده‌کات:

De même que les préfixes, les suffixes sont pour part ((hère - ditaires)) (a, ak, asa, awer, ar, bar, dar, ek, ^l, mend, van, pour ne citre que les principaux).

Pour l' autre ils ont tirés de racines verbales (kir, kuj, nivîs, zan, etc.) au nominales (geh, yar, xane, etc.). L'origine de ceux qui appar - tiennent á la seconde catégorie sera indiquée dans chaque cas.

نۆیه م - له كتیبه یی (زمان و ئەدهبی كوردی) پۆلی دووهم و سییه می ناوهندیی
قوتابخانه كاندا به م جۆره له پیشگر و پاشگری (كار) ده دوتین:

آ- پاشگری فرمان:

۱- پاشگری (ان، تن، دن، ون، ین) رهگی فرمانیان پی ده بیت به چاوگی ریشه یی،
وهك:

رهگی فرمان	چاوگی ریشه یی
------------	---------------

پیو	پیوان
كهو	كهوتن
كر	كردن
چ	چوون
زان	زانین

۲- پاشگری (ه)، وهك: (برین - بر + ه بره)

۳- پاشگری (هك)، وهك: (پهستن - پهست + هك = پهستهك)

۴- پاشگری (ۆك)، وهك: (گهپان - گهپ + ۆك = گهپۆك)

۵- پاشگری (كه)، وهك: (فرپین - فرپ + كه = فرپكه) [له كتیبه كه نمونه بو ئەم

پاشگره نه هاتووته وه، لیژنه نمونه كهی هینایه وه]

۶- پاشگری (یار)، وهك: (فرۆش + یار = فرۆشیار)

۷- پاشگری (نده)، وهك: (برین - بر + نده = برنده)

۸- پاشگری (ن)، وهك: (نووزان - نووز + ن = نووزن)

۹- پاشگری (ار)، وهك: (وتن - وت + ار = وتار)

۱۰- پاشگری (ا)، وهك: (زانین - زان + ا = زانا)

۱۱- پاشگری (انه)، وهك: (لهرزین - لهرز + انه = لهرزانه)

- ۱۲- پاشگری (همه‌نی)، وهک: (سووتان - سووت + همه‌نی = سووته‌مه‌نی)
- ۱۳- پاشگری (را)، وهک: (کیتلان - کیتل + را = کیتلرا)
- ۱۴- پاشگری (راو)، وهک: (کیتل + راو = کیتلراو)
- ۱۵- پاشگری (رئ)، وهک: (خوین + رئ = ده‌خویندرئ)
- ۱۶- پاشگری (هر)، وهک: (نووسین - نووس + هر = نووسهر)
- ۱۷- پاشگری (اندن)، وهک: (فران - فر + اندن = فراندن)
- ۱۸، ۱۹- پاشگری (هوه، ههه)، وهک: (هات + هوه + ههه = هاته‌وه - هاته‌هه) [ئهم دوو پاشگره له کتیبی «زمان و ئه‌ده‌بی کوردی» بو پۆلی دووه‌می ناوه‌ندی وهرگیراوه.]

به‌م جوړه‌ش ته‌عریفی پاشگری کردووه.

(پاشگری فرمان ئه‌و بیژه‌یه‌یه که به دوا‌ی فرمان‌ه‌وه دهنوسیت بو پیکه‌یتانی واتا و مه‌به‌ستی نوئ و ده‌بیته هۆی ده‌وله‌مه‌ندبوونی زمانه‌که‌مان).

ب- پیشگری فرمان:

۱- پیشگری (ب):

- ره‌گی فرمانی پی ده‌بیت به رانه‌بور‌دووی ئیلزای، وهک:

خوین ب (خوین‌م)

- ره‌گی فرمانی پی ده‌بیته فرمانی داخوازی، وهک:

نووس ب (نووس‌ه)

- ره‌گی فرمانی تی نه‌په‌ری پی ده‌بیته ئاوه‌لناوی بکه‌ر، وهک:

کر ب + کر = بکر

- ره‌گی فرمانی پی ده‌بیته رابردووی ئینشائی، وهک:

خویند ب + خویند + ایه = بخویندایه

۲- پیشگری (هه‌ل، دا، را، هه، سه‌ر، پیش، قیدا، پیوه، روو، لی)، به‌م جوړه‌ش ته‌عریفی ده‌کات:

(پیشگری فرمان ئه‌و بیژه‌یه‌یه، که ده‌که‌ویته پیش فرمان‌ه‌وه بو دروستکردنی

واتا و مہبہستی نوئی و دہبیتہ ہوی دہولہ مہندیی زمانہ کہ مان).

دہیم - له کتیبی (دستوری پارسی) دانانی ر. ذوالنور، لاپہرہ (۲۲۱) ہوہ ہتا
(۲۹۶) له (بیشوند، میانوند، پسوند) دہدویت، کہ پیشگر و پاشگر و
ناوگر رادہگہ یہ نیت:

۱- له بارہی پیشگر و دہلئت لفظیکہ له پیشہوہ بۆ گۆرینی واتای وشہ نہ مانہی
خوارہوش پیشگری ناسراوی فارسین:

(آ) پیشگری نہ فییہ، وک (آوردن) کہ له (آ) و (وردن) بہ واتای بردن پیک ہاتوہ
و دہبیتہ پیچہ وانہی (بردن) کہ دہبیتہ (نہ بردن - ہیٹان).

(آ - نہ) نہ میشیان بۆ نہ فییہ، وک (آمرداد) کہ (بی مردن) رادہگہ یہ نیت.

(آپ) بہ واتای دوورخستہوہ، وک (آپگندن و افگندن - پ بۆتہ ف -).

(ام) بہ واتای (این) وک (امشب، امروز).

(آن) بۆ نہ فییہ وک (آنوشہ - بی مہرگ).

(آندر) کہ له پیش کارہوہ دیت، وک (اندر آمد، اندر افتادند).

(ب) کہ حرفی توکیدہ بۆ کار، وک (برو، بزن، برفت، بزد...).

(ب) کہ دیتہ سہر ناو و دہیکا بہ ناوہ لئاو وک (بخرد، بہوش) کہ تہخفیف کراوی
(با) یہ بہ واتای (باخرد، باہوش):

(با) پیشگری و ہسفہ، وک (باخرد، باوجدان، با ادب).

(باز) دیتہ سہر کار وک (بازگشت، بازدید، بازداشت).

(بر) کہ بیتہ سہر کار دہبیتہ پیشگر وک (بر گرفت، برافشانند، برنشست).

(بل) پیشگری موبالہ غہ وک (بلہوس، بلکانہ، بلفضول، بلعجب).

(بی) پیشگری نہ فییہ وک (بی کار، بی نام، بی عقل).

(بیرون، برون) کہ بیتہ سہر کار دہبیتہ پیشگر وک (بیرون رفت، بیرون آورد،
برون کرد).

(پ) له بنہ رتدا upa سی ناویستایہ، له فارسیدا (پ) ماوہتہوہ وک (پدید، پگاہ،
پدرود).

(پاد) بہ واتای (دژ = ضد) وک (پاد زہر، ضد زہر، پتیارہ، پاداش، پاسخ،

پادا فراه).

(پر) وهك (پرستیدن، پرداختن، پراگندن).

(پی) وهك (پیمودن، پیکار).

(خ) به واتای چاك وهك (خجسته).

(در) پیشگری کاره وهك (دریافت، در گذشت، در کشید).

(دژ - دش) به واتای بهد وهك (دشمن، دشخواز، دشوار، دشنام، دژخیم).

(فرا) پیشگری کاره وهك (فراگرفت، فرارسید، فرا آمد).

ههروهك ئەمانهش (فر، فراز، فرو، م - بۆ نهی -، می، ن - بۆ نهفی کار -، نا -

بۆ نهفی ناو، وهك نادان، ناشناس -، وا، ور، هم، هما).

۲- له باره‌ی ناوگر (میانوند) هوه ده‌لێت (بهو حه‌رفانه ده‌لێم که ده‌که‌ونه نیوان ناوی ئاوێته):

(ā) ئەم ناوگره به (۹) جۆر باس ده‌کات.

۱- (ā) بۆ دوعا وهك (خدا اورا بینا کناد - مریزاد، مباد).

له لیژنه‌وه تیبینی: لیژهدا بوو به‌ناوگری کار نهك ناوی ئاوێته.

۲- (ā) بۆ اشتمال، بۆ تکرار، بۆ حال، بۆ تلۆن، بۆ عطف، بۆ زیاده دیت [وهك

سبکار که له سبک‌هوه هاتووه]، بۆ به‌رای.

۳- (به) سۆ جۆری هه‌یه:

أ- (به) بۆ اشتمال.

ب- (به) بۆ تدوام.

ج- (به) بۆ تلۆن.

به دوا ئەمانه‌دا ناو گره‌کانی (تا - سرتاسر -، و - گیرودار -، ی - دانایی -،

ی - دانایان).

۳- له باره‌ی پاشگره‌وه: له لاپه‌ره (۲۳۳) هوه تا لاپه‌ره (۲۹۶) له سه‌هری ده‌روات،

لیژهدا زۆر به کورتی ناوه‌پۆکی ئەو لاپه‌رانه باس ده‌که‌ین.

له ته‌عریفی پاشگردا ده‌لێت: له‌فزیکه له دوا وشه‌وه دیت تا کو مه‌عنایێکی تازه

پٽڪ بهيٽيت.

ئمانهش به پاشگري جوڙاوجور دادهنٽ:

(i) ههڙهه جوڙي بڙ داناه:

(آب، آسا، آڪ، آگين، آل، أم [دوازدهم، بيستم]، ان، امين [شانزدهمين، بيستمين]، آن (چوار جوڙي باس دهڪات)، اندر، انده، انه، او [بڙ مبالغه و هي قسهي بازارپيه]، آور، اومند، اويه، ايزه، دين، اينه، بار).

به دوا ئمانهدا باسي ۷۰ پاشگري تريس دهڪات كه ليڙنه به پٽويستي نهدي، ههمويان بيٽيته ناو باسهكهيهوه، هر كاتيكيش له ليڪوئينهوهي خويدا كاري پٽيان بوو، دهگهريتهوه سهريان.

يازدههم - له كٽيبي

AN ENGLISH GRAMMAR BOOK

BY

Evan C. Penglis

له لاپره (۳۶۵) له بارهه پاشگر و پيشگرهوه ئمه دهٽ:

پيشگر ئامرازي، وهيا وشهيهكه لهپيش قدهوه STEM دهٽ، وهڪ: unhappy, af-
terthought

پاشگر ئامرازيكه دهخريته دواي قدهوه بڙ گوري دهوري وشه، وهڪ ئوهي
ئاوهلناوي foolish دهٽته ناوي مهعنهوي، دهكريته foolishness

به دوا ئمهدها دهٽت بهشي زوري پيشگر و پاشگري زماني ئينگليزي يا له
لاتيني يا له يونانيهوه هاتوون، له باسي پاشگريشدا هرجاره به پٽي ئهسلي
پاشگرهكه، كه له ئينگليزي، وهيا يوناني، وهيا لاتيني وهركيرابيت، بهكارهيناني
لهگه (ناو، ناوي مهعنهوي، ئاوهلناو، ئاوهلكار، كار) نمونهيان بڙ هاتوهتهوه.

ليڙنه دواي ئمه نمايشته هاته سهر ليڪوئينهوهي خوي. له ئاكامي ليڪدانهوه و
سهرنجگرتن و بهراوردكرندا، ليڙنه هاته سهر ئهواوهره، كهوا دهبيت سهرلهبهري
باسهكه به پٽي ئهه خستهيهي خوارهوه لئي بكوئريتهوه:

۱- ئامراز چيهه؟

۲- گيرهڪ Affix چيهه؟

آ- پیشگر Prefix چیه؟

ب- پاشگر Suffix چیه؟

ج- ناوگر Infix چیه ئایا له کوردیدا ههیه یان نییه؟

۳- نیشانه چیه؟

ئهم بۆچوونهی لیژنه، وا داخوازی دهکات، کهوا له پیشهوه له (وشه) بکوئرتیهوه له رووی (واتا) و (سهربهخۆیی)یهوه. چونکه له بهراوردکرنی ئهوه بهشه ناخاوتنانهیی لێره به پیشهوه لیژنه له باسهکانیان بووتهوه، ههروهها ئهوه وشانهیی له نمایشتی ئامرازهکان هاتنه بهرچاو دیاردهیهکی زۆر ئاشکرای بوونی سهربهخۆ و نهبوونی سهربهخۆ لهگهڵ واتای تهواو و واتای ناتهواو له تیکرای ئهوه بهشانه و ئهوه وشانهدا بهدی دهکرت.

لهم پیشهکییهوه دهردهکهوتت که دهشی له سهرهتاوه وشه بکرتت به دوو جوورهوه:

۱- وشهیی سهربهخۆ

۲- وشهیی بهستراو.

وشه‌ی سه‌ربه‌خۆ و وشه‌ی به‌ستراو

لیژنه زۆر به وردی و درێژی لهو بیرورایانه‌ی کۆلییه‌وه، که تا ئیستا نووسه‌رانی کورد و زانایانی رێزمانی غهیری کوردی له باره‌ی دابه‌شبوونی وشه‌ی بۆ سه‌ربه‌خۆ و به‌ستراو، وه‌یا ته‌واو و ناته‌واو ده‌ریان بریوه بۆ ئه‌وه به‌روونی بگاته قه‌ناعه‌تی ته‌واو له‌وه‌دا ئاخۆ وشه‌ی کوردی چ جووره‌ دابه‌شکردنیک و به‌پیتی کام بۆچوون ئه‌م دابه‌شکردنه‌ هه‌لده‌گریت؛ ئه‌ندامانی لیژنه‌ هه‌ریه‌که‌ پێشنیازی ئه‌و بیرورایانه‌یان ده‌کرد، که به‌لایانه‌وه‌ له‌گه‌ڵ سروشتی رێزمانی کوردیدا ده‌گونجین. به‌ده‌م موناقه‌شه‌وه‌ ده‌ستبژاریکی که مومکین بێت له‌م بیرورایانه‌ کرا، له‌ ئه‌نجامی به‌راوردکردن و نمایشتی سه‌رله‌به‌ری بیرورای نووسه‌ران و بیرورای ئه‌ندامانی لیژنه‌ بریار درا که وا له‌ هه‌ر شتیکدا قه‌ناعه‌ت په‌یدا بوو، بیرورا له‌ باره‌ی ئه‌و شته‌وه‌ تلبیت بکریت، له‌به‌ر تیشکی ئه‌م بریاره‌دا لیژنه‌ ئه‌م ده‌ستوورانه‌ی خواره‌وه‌ی هه‌له‌پنجا:

یه‌که‌م - وشه‌ی سه‌ربه‌خۆ (ته‌واو) چیه‌؟

وشه‌ی سه‌ربه‌خۆ ئه‌و به‌شه‌ ئاخاوتنه‌یه‌ که وا به‌ ته‌نیا بێ ئه‌وه‌ هیچ زیادیکی له‌لاوه‌ پتوه‌ لکابیت، وجودی سه‌ربه‌خۆ و واتای ته‌واوی هه‌بیت.

به‌ پیتی ئه‌م ته‌عریفه‌ که له‌ واقیعی راسته‌قینه‌ی به‌شه‌کانی زمانه‌وه‌ وه‌رگیراوه‌، لیژنه‌ گه‌رایه‌وه‌ سه‌ر ئه‌و به‌شانه‌ی ئاخاوتن که له‌ لیکۆلینه‌وه‌کانی لێره‌ به‌پیشه‌وه‌دا لێیان دوا‌بوو و وا له‌ خواره‌وه‌ خرا‌نه‌وه‌ به‌رچاو:

۱- ناو.

۲- راناو.

۳- ئاوه‌لناو.

۴- کار (چاوگ).

۵- ئاوه‌لکار.

۶- ئامرازی پریپۆزیشن.

۷- ئامرازی عەتف.

۸- ئامرازی نیدا.

پینچ بەشەکەى سەرەتا، (۱ - ناو ۲- راناو ۳- ئاوەلناو ۴- کار ۵- ئاوەلکار)
بەر تەعریفی (وشەى سەر بەخۆ) دەکەون.

لیژنە ئەو بیرورایانەى که لەلایەن زمانزانانەو دەربارەى وشەى (بەستراو)
وتراون، بەسەر کردەو، ئەندامانیش هەریەکەیان بۆچوونی خۆى لە بارەى
سەرلەبەرى باسەکەو دەربەرى، لە ئەنجامدا لیژنە ئەم بیرورایانەى خوارەو
پەسەند کرد که بکریت بە دەستوورى پێزمانى کوردی لەم باسەدا.

دووهم - وشەى بەستراو (ناتەواو) چییە؟

وشەییەکە که واتای سەر بەخۆى نییە، یا بوونی سەر بەخۆى نییە، یا واتا و بوونی
سەر بەخۆى نییە.

ئەم تەعریفە وەرەمى تێبینى لێرە بەپێشەو دەداتەو، که باسى (استثناء)ى ناو
وشەکانى بەشى (وشەى سەر بەخۆ)ى کرد، بەوهدا که وشەى وەک راناوی لکاو (م
- مان، ی - یان، ت - تان)، وەیا ئاوەلناوی موبهەم (پیاوی تر، پیاوی دیکە، هەر
پیاوی...) لە بەشى یەکەم (وشەى سەر بەخۆ) دەردەهاوێژریت و بەر بەشى دووهم
(وشەى بەستراو) دەکەوێت.

بە سرنجگرتن لە سروشتى ئەو وشانەى که وشەى بەستراون دەردەکەوێت، لە
بنەرتدا جوداوازیکی بەرچاو دەیانکات بە دوو بەشەو:

۱- ئەو وشە بەستراوانەى که لە رستەدا دەور دەبین:

لێرە بەپێشەو لە کاتى لیکۆلینەو لە بەشەکانى ئاخوتن دەرکەوت، که ئامرازی
پریپۆزیشن و ئامرازی عەتف و ئامرازی (نیدا و تەعەجوب) لەوانەن که لە رستەدا
دەور دەبین نەک لەگەڵ تاکە وشەدا، وەک:

لە ئێرەو تا کەرکووک ۲۵۰ کیلۆمەترەیه.

منیش لەگەڵ تۆدا دێم.

وای له دهست جهوری زهمانه.

لهمهوه دهردهکهویت زاراوهی «ئامراز» بۆ ئه و سى بهشه ئاخاوتنه دهست دهوات، که له رستهدا دهور دهبین و تیکه‌ل به ته‌کوینی وشه ناین.

۲- ئه و وشه به‌ستراوانه‌ی که له‌گه‌ل وشه‌ییکى تردا دهور دهبین:

لیترهدا دوو تیبینی دیته پیشه‌وه:

تیبینی یه‌که‌م:

که ده‌لین (له‌گه‌ل وشه‌ییکى تر) مومکینه ئه‌م وشه‌یه، یا وشه‌ییکى (سه‌ربه‌خۆ) بێت، وه‌یاخوت وشه‌ییکى (به‌ستراو) بێت.

۱- نمونه‌ی وشه‌ی سه‌ربه‌خۆ له‌گه‌ل به‌ستراو:

باخه‌وان، به‌هره‌وه‌ر، ده‌سته‌ک، هه‌لفرین، ترساندن، بى‌پاره، وه‌رگرتن.

له‌م نمونه‌نانه‌دا وشه‌کانى (باخ، به‌هره، ده‌ست، فرین، ترس، پاره، گرتن) وشه‌ی سه‌ربه‌خۆن.

۲- نمونه‌ی وشه‌ی به‌ستراو له‌گه‌ل به‌ستراو:

لینهر، نه‌خۆر، تیبهر، بکوژ، هه‌له‌ته‌ک، تیکه‌ل، پیکه‌ل، تیکرا، تیکدا، پیکرا، فیکرا.

له‌م نمونه‌نانه‌دا وشه‌ییکى وه‌ک (نه‌خۆر) هه‌ردوو که‌رتى (نه) و (خۆر) وشه‌ی به‌ستراون، هه‌روه‌هاش:

لئ - نه‌ر.

تئ - په‌ر.

ب - کوژ.

هه‌ل - ته‌ک.

تئ - که‌ل (تئ - ک - هه‌ل).

بئ - که‌ل (بئ - ک - هه‌ل).

تیک - را (تئ - ک - را).

تیک - دا (تئ - ک - دا).

پٽڪ - ڀا (پي - ڪ - ڀا).

ڦٽڪ - ڀا (ڦي - ڪ - ڀا).

تٽيبيئي دووهم:

هاتني وشه ي بهستراو (لهگه ل وشه پيڪي ترڊا) نه ويش دوو جوڙي ههيه:

۱- وشه بهستراوهڪه لهگه ل نهوهڪه ي ترڊا وشه پيڪي نوي پٽڪ ڊيٽيٽ، واته دهبيته

بهشيڪي پٽڪ هٽنري وشه نويتهڪه. ٻو نمونه:

پاره دار (پاره - دار).

ملوانڪه (مل - وانڪه).

راوهستان (را - وهستان).

تٽوهرهاتن (تٽي - وهر - هاتن).

داهٽنانهوه (دا - هٽنان - هوه).

پٽبهسته (پٽي - بهست - هه).

بهرزايي (بهرز - ابي).

ڪيڙوله (ڪيڙ - وله).

۲- لهه جوڙه بهيهڪه وهه هاتنه دا وشه بهستراوهڪه تيگه ل به تهكويئي وشهڪه ي تر

نابيت. بهنمونه:

پياوهڪه (پياو - هڪه).

مندالان (مندال - ان).

ڪهويڪ (ڪهه - ٽڪ).

نهه داره (دار - هه).

نهه ڊيٽي (ڊيٽي - ي - هه).

ڪيڙهڪان (ڪيڙ - هڪ - ان).

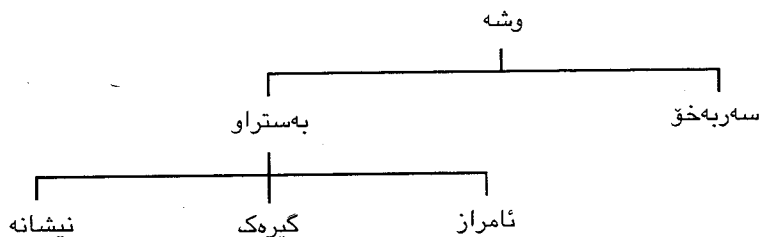
ليڙنه ٻو نهه بهشه بهستراوهي ڪه دهبيته بهشيڪي وشه نويتهڪه زاراهي

(گيرهڪ) ي پهسند ڪرد وهڪ وشهڪاني: بهرخهوان، تي هه لڪيشان، پاره دار..

ٻو نهه بهشه بهستراوهش ڪه تيگه ل به تهكويئي وشه نابيت ليڙنه زاراهي

(نيشانه) ي پهسند ڪرد وهڪ وشهڪاني پياوهڪه (هڪه)، ڪچان (ان)، پياويڪ (ٽڪ)..

لەم دابەشکردنەدا نەخشەی خوارەووە بۆ وشەیی کوردی پێک دێت:

لیژنە ئەم تەعریفەیی خوارەووەی بۆ (ئامراز) پەسەند کرد:
 ئامراز ئەو وشە بەستراووەیە کە لە رستەدا دەور دەبینیت.
 لە لیکۆلینەووەکانی لەمەوبەر لیژنە لە ئامرازەکان دواوە و لیتیان بوووەتەو، لەبەر ئەمە پێویست نەماوە جارێکی تر پێیاندا بێتەو.
 لیژنە بەدواوە لیژنە خەریکی لیکۆلینەووە لە (گیرەک) و (نیشانە) دەبیت.

یەكەم - گیرەك

بەپێی ئەو شیکردنەووەیە کە زاراوەی (گیرەک) ی لێ وەرگیرا دەتوانین ئەم تەعریفەیی بۆ دابنێن:

گیرەک ئەو وشە بەستراووەیە کە لەگەڵ وشەییکی تر، سەر بەخۆ بێ یابەستراو، وشەییکی نوێ پێک دەهێنن، هەر یەکیکیکیان دەبیتە پێک هێنەری وشە تازەکە.

بە ئیستیقرا دەر دەکەوێت لە زمانی کوردیدا دوو جۆرە گیرەک هەیە:

۱- ئەو گیرەکەیی لە پیشی وشەو دەیت.

۲- ئەو گیرەکەیی لە دوا ی وشەو دەیت.

[روونکردنەووە:

ئەم بیروورایەیی لیژنە لە ڕۆژی ۵ - ۵ - ۱۹۷۶دا نووسراوە. تا ئەو دەمە من بە تەواوی نەگەیشتبوو مە قەناعەت بە هەبوون و نەبوونی (ناوگر) لە وشەیی کوردیدا. نووسەران دەیانگوت لە کوردیدا (ناوگر)

پهیدا نییه، به لّام من به درّیژیایی کات له گوماندا بووم ناواناوهییکیش
ئیشارهم دهکرد بۆ ئیحتیمالی ههبوونی ناوگر له کوردیدا بۆ ئهوهی
ئهو ئیحتیماله بکه م به بریاریکی یه کجاری.

لهو چهند مانگهی دوااییدا، بهدهم وردبوونهوهی بهزیادهوه له باسی
ناوگر، کۆمه لّیک وشهم دۆزییهوه له فهرهنگی کوردی که ههندیکیان
دهمهتهقه هه لّدهگرّی له بارهی بوون و نهبوونی ناوگر تّیاندا،
ههندیکیشیان به جوړیک ئاشکرایه ناوگریان تّیدایه که رّی هیچ
دهمهتهقه و نهسه لماندن نهدهن. هه لّبهت به دۆزینهوهی ئهو وشانه لّیم
روون بوو دیاردهی (ناوگر) له زمانی کوردیدا راستییکی له گومان
بهدهره وهک ههر راستییکی تری رّی زمانی کوردی.

له کتّیبۆلکهی (چهند هه شارگهییکی رّی زمانی کوردی) دا ئهم راستیه م
خسته ریزی باسهکانی ناو ئهو کتّیبۆلکهوه و بهشیوهییکی دوایهکی
رای خۆم دهبرپی له بارهی ههبوونی (ناوگر) له وشهی کوردیدا. لّیرهدا
چهند وشهییکی ئهوتۆ به نمونه دههتّیمهوه که هیچ گومانیک نه بّیت
له بوونی ناوگر تّیاندا:

۱- بوردن کاریکی تّی نه په ره و بههۆی پرپۆزیشنهوه
دهبّیته تّیپه ره وهک که ده لّی (له دارا بوردم).
بواردن کاریکی تّیپه ری راستینهیه بههۆی هاتنی (ا)
بۆ ناو وشهی (بوردن) پهیدا بووه. دیاره (ا)
لّیرهدا ناوگره.

۲- بزوتن ئه مّیش تّی نه په ره به واتای (جولانهوه).
بزوتن تّیپه ره بههۆی ناوگری (ا)، به واتای
(جولاندنهوه - بزواندن).

۳- پشکووتن پشکاوتن
بههۆی ناوگری (ا) بووه به تّیپه ری. رّیژهی
نایندهی (دهپشکیوئ) یه، ههر له مهوه وشهی
(باپشکیوه) پهیدا بووه.

۴- بریشکه ئەم (ئ)ەى ناو وشەكە لە لاوه هاتووە وەك ناوگر: لە وشەى (برزان، برزانەن)دا هېچ دەنگىك لە نىوان دوو دەنگى (ر، ژ)دا نىيە تاكو بلىين ئەويان بووئە (ئ) لە وشەى (بريشكه)دا.

۵- لامىژى

گويزەمىژ دوو وشەن لە دەفتەريكى بابەتى فۆلكورى، لە ريكخستن و كوكردنهوهى (رهئووف ئالانى و محەمەد عەبدولكەريم بەرزنجى) بۆ كوچر هاتووە..

شەرحى وشەكان لە كتيبۆلكەى (حەشارگە..)دا نووسراوہ: ليرەدا ئەوئەندە دەلىم كە ئەم (ئ)ەى ناو وشەى (مىژ) لە لاوه هاتووە وەك ناوگر چونكە دەزانين لە وشەى (مشتن - مژين) هېچ دەنگىكى (ئ) لە نىوان (م، ژ - م، ش)دا پەيدا نىيە.

۶- قرژ لە وشەى (قرژ)هوه هاتووە بەهۆى ناوگرى (ر).

۷- گرنج لە وشەى (گرنج)هوه هاتووە، ئەويش بەهۆى ناوگرى (ر).

۸- ژماردن لە وشەى (ژمارن)هوه بووئە تىپەر بەهۆى هاتنى ناوگرى (ا) بۆ نىوان دوو دەنگى (م، ر). وشەى (شاردنهوه)ش وەك ئەم لە (شرانەوه)ه هاتووە بەهۆى ناوگرى (ا).

۹- شەبەق لە وشەى (شەق)هوه هاتووە بەهۆى ناوگرى (ب)، بەوه.

پىويست نابىنم بە نمونەى تر، بىگومان بەدواداگەران لە ھەموو زمانەكەدا لىستەيىكى درىژمان لەم جۆرە وشانە بۆ دەدۆزیتەوہ.

لەمەوہ رادەگەيەنم من لەگەڵ ئەو باوەرە پەرەسەندووہدا نىم كە دەلى ناوگر لە زمانى كوردیدا پەيدا نايتت. ليرە بەدواوہ، بەدرىژايى باسى پيشگر و پاشگر كە لەم ليكۆلىنەوہ رىزمانىيەى لىژنەدا كراوہ، دەبى

ئەو تى بخوئندرىتەوہ کہ وا من باوہرم ھەيە بە بوونی ناوگر لە
کوردیدا.

دەمراستی لیژنە
مەسعوود محەمەد

ھەتا ئیستا لەلایەن نووسەرانی کوردەوہ بۆ ئەم دوو تەرزە گیرەکہ ئەم زاراوانە
بەکار ھینراون:

- ۱- بۆ زیادیی پیش وشە زاراوہکانی (پیشگر، پیشبەند، پیشپرتک) بەکار ھاتووہ.
 - ۲- بۆ زیادیی دواى وشە زاراوہکانی (پاشگر، پاشبەند، پاشپرتک) بەکار ھاتووہ.
- لیژنە وای پەسەند کرد دوو زاراوہی (پیشگر، پاشگر) بەکار بەھینیت، لە
لیستەى چوارەمى زاراوہکانى کۆریشدا دوو وشەى (پیشگر، پاشگر) بۆ (سابقە،
لاحقە) پیشنیاز کراوہ، ھەر و ھاش زاراوہى (گیرەک) بە واتای (لاصقە) لە ھەمان
سەرچاوەدا بەکار ھاتووہ.

ھەرچەند تا ئیستا ئیستىقراى تەواو لە زمانى کوردیدا نەکراوہ لە بارەى بوون
و نەبوونی ئەو بەشەى کہ لە زاراوہى زمانەکانى رۆژاوادا پى دەلین Infix و لە
کوردیدا بە واتای (ناوگر) دیت، لەگەڵ ئەمەشدا، لیژنە بە ھۆى بەرچا و نەبوونی
ئەو زیادییەى کہ دەچیتە نىوان پیتەکانى وشەوہ لە سەرەتاوہ بریارى دا جارئ
خۆى خەرىک نەکات بە گەران لە دوا ئەو زیادییانەوہ. لەبەر ئەمە لیژنە لە بارى
ئىستاکەیدا وای دانا (ناوگر) وەک بەشێكى بەرچا و حىساب بۆکراو لە زمانى
کوردیدا نییە. بەھەمەحال لە کۆتایی ئەم باسەى (پیشگر، پاشگر) دا لیژنە
جاریكى تریش دەگەریتەوہ سەرى.

لە دواى ئەم چا و پىداگىترانەدا لیژنە کەوتە سەر لیکۆلینەوہى تايبەتى خۆى لە
بارەى پیشگر و پاشگرەوہ:

۱- پیشگر:

لیژنە ئەم تەعریفەى خوارەوہى بۆ (پیشگر) پەسەند کرد، ئەویش بەندە بەو
تەعریفەوہ کہ لە سەرەتاوہ بۆ (گیرەک) دانرا:

پیشگر ئەو گیرەکیه که به پیشه‌وهی وشه‌وه دلکیت.

[روونکردنه‌وه:

واده‌زانم باشتر ئەوه‌یه بگوتری (ئەو گیرەکیه که له پیشه‌وهی وشه‌وه دیت). چونکه که گوترا (به پیشه‌وهی وشه‌وه دلکیت) له‌وانه‌یه ته‌عریفه‌که هەر ئەو پیشگره بگریته‌وه که وا راسته‌وخۆ و بی‌نیوان له پیشه‌وهی وشه‌وه ده‌بیت. به نمونه‌ی روونکردنه‌وه ده‌لیم له وشه‌ی (تی هه‌لکشین) دا ته‌نیا پیشگری (هه‌ل) به پیشه‌وهی وشه‌که‌وه لکاوه، پیشگری (تی) لئی دووره، هه‌روه‌هاش هه‌موو پیشگریکی تری وهک (تی) له وشه‌ی تردا که دوو پیشگر یا پتری له پیشه‌وه هاتوه، وهک (پیدا هه‌لگوتن، تیرا رویشتن، تیرا دیتن، لی وه‌رگرتنه‌وه، پی لی هه‌لبرین...). ئەم گرفته له پیشنیازه‌که‌ی من په‌یدا نییه چونکه که گوترا (له پیشه‌وهی وشه‌وه بیت) هه‌موو گیره‌که‌کانی پیش وشه ده‌گریته‌وه، چ ئەوه‌ی پتوه‌ی لکا‌بیت و چ ئەوه‌ی لئی دابرا‌بیت، ته‌نانه‌ت ئەم ته‌عریفه به‌هاتنی راناوی لکا‌ویش له پیشه‌وهی وشه‌وه په‌کی ناکه‌وئ وهک که بلئی (هه‌لیان ده‌گرم، پتیاندا تی ده‌په‌رم، تییان وه‌رده‌پتچم) چونکه ته‌عریفه‌که لکانی پیشگری به پیشه‌وهی وشه‌وه نه‌کردوه به مه‌رج. پتی ناوی من بلیم، له خۆوه دیاره به‌پتی هه‌ردوو ته‌عریف ته‌نیا ئەو وشانه ده‌بنه پیشگر که بهر واتای (گیره‌ک) ده‌که‌ون، له‌به‌ر ئەمه لابردنی مه‌رجی (پتوه‌لکان) له ته‌عریفه‌که ری نادات به‌وه‌ی هه‌موو وشه‌ییکی که له پیشه‌وه‌ی وشه‌ییکی تره‌وه دین ببن به (پیشگر).

ده‌مراستی لیژنه

به‌دوا ئەم ته‌عریفه‌دا، لیژنه که‌وته سه‌ر کۆمه‌لکردنی ئەو وشانه‌ی که له‌لایهن نووسه‌رانی کورده‌وه به (پیشگر) دانراون:

(ئه «ده»، ب، تی، تیک، تیکدا، تیکرا، تیکه‌وه، تیوه، تیدا، پی، پتوه، پیدا، پتیرا، پیکدا، پیکه‌وه، پیکرا، لی، لیوه، لیکرا، لیکه‌وه، هه‌ل، ده‌ر، رو، سه‌ر، وه‌ر، ناو،

ناف، دا، را، ری، بهر، پیش، کن، بن، لا، فه «وه»، فئی، فیک، ژئی [ژئی ستاندن]،
بهف [بهفگرتن]، وی (ویرا)، ژهف، لهف، پهف، تهف، سهرا، بهرا، ناقر، رهخرا،
پیشرا، دژ (دۆش)، هاو [هاورئ].

ئهم پیشگرانه له چند روویه که وه لیان دهکۆلریتته وه:

۱- له رووی فۆرمه وه:

پیشگر له رووی فۆرمه وه دهکری به دوو بهشه وه:

آ- ساده.

ب- ناساده.

لیژنه لهم بهشه لیکۆلینه وه یه سهر به وشه ی (سه ره خۆ و به ستراو) دا چند
لا په ره ی دوای ب لاو کرده وه به نمونه ی جۆری بۆچوون و شیوازی بیرکردنه وه ی
خۆی له باره ی باسه که وه که وا، ئاشکرایه، بۆچوون و بیرکردنه وه یکی نوێیه و بۆ
یه که م جار له ریزمانی کوردیدا سنووری نیوان (ئامراز، گیرهک، نیشانه) روون
دهکاته وه. وا په سه ند کرا ئهم باسه به جۆریکی سه ره خۆ ب لاو بکریته وه، واته، له
شیوه ی به شی دووه می لیکۆلینه وه کانی لیژنه: ئیستا ته نیا به شی یه که می
لیکۆلینه وه کان ب لاو ده بیته وه که بریتییه له سه ره باسه کانی هه شت به شه زۆر باس
کراو و ناسراو که ی ئاخاوتن که هر خۆیانن جۆری (وشه ی سه ره خۆ و ئامراز)
پیک ده هین. لیژنه هیواداره له داها توودا باسی (وشه ی به ستراو) به ئه نجام
بگه یه نیت، به دو ئه ویشدا له باسه زۆر گرنگه که ی (Syntax) بکۆلریتته وه که
ناوه رۆک و کاکلی هه موو توژینه وه یکی ریزمانی به رده که ویت.

لیژنه ی (ریزمان و زانسته کانی) لهم به ره مه یدا، که دیاریکی کۆری زانیاری
کورد به رۆشنییری کوردی، که لاله ی چالاکی چه ند ساله ی خۆی به ته وازعه وه
دهخاته به ر نیگای رهخنه و نرخاندنی زمانزانی کورد و کوردی.

به غدا ۱۸ - ۱۲ - ۱۹۷۶

لیژنه ی زمان و زانسته کانی

کۆری زانیاری کورد

پڙست

5 روونکردنه وهیڅکې پښوېست
11 به‌شه‌کانی ناخاوتن
11 ۱- ناو
25 ۲- راناو - ضمیر
66 ۳- ناوه‌لناو (الصفة)
80 ۴- کار (فعل)
112 کاری کارادیار و کاری کارابزر
222 ۵- چاوگ
236 ۶- ناوه‌لکار
254 ۷- پریپوزیشن
273 ۸- نامراز (عطف - Conjunction)
347 روونکردنه وهیڅکې پښوېست
349 ۹- نامرازی (تعجب)
388 وشه‌ی سه‌به‌خو و وشه‌ی به‌ستراو
392 یه‌که‌م - گیره‌ک
395 ۱- پښگر

